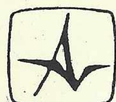
AL. MIHALCEA

JURNAL DE OCNĂ

EDITURA ALBATROS

Coperta de MIRCEA MUNTENESCU

ISBN 973-24-0343-8

AL. MIHALCEA

JURNAL DE OCNĂ

Editura ALBATROS
București • 1994

S-ar fi putut să nu scriu
nici un rând și să fi fost
oale și ulcele.
N-a fost să fie așa.

Închin această carte părinților mei, tuturor celor pe care i-am făcut să sufere, precum și oamenilor care au cunoscut durerile și iluminările Gulagului.

Împlinisem cinci ani în vara lui '41, când au început să curgă convoaie nemțești către răsărit. Veneau dinspre Ghimpați, spusese unei vecine mama, și se duc către Rusia. Stăteam pe podețul de lemn din fața școlii și urmăream scurgerea monotonă și continuă de camioane, tanchete, tunuri cu țeavă lungă și soldați în uniformele lor feldgrau, a căror culoare mi-a rămas întipărită în memorie. Nu cântau ca flăcăii care făcuseră, cu tata și cu jandarmii satului, premilitară în marea curte a școlii, înainte de mobilizarea tatei care era director. Treceau în cutiile camioanelor încruntați, plini de praf, praful înecăcios din câmpia Burnazului, la fel de arsă de soare ca și Bărăganul, poate cu ceva mai multe firicele de apă. Ultimul vehicul din convoi a fost o motocicletă cu ataș pe care imaginația mea de copil a transformat-o, în vis, într-un monstru cu picioare ascuțite, călărit de un ins încruntat, cu ochelari de motociclist, care mă fugărea pe islazul morii. Apoi a venit la școală un pluton de nemți, băieți tineri, foarte curați și spilcuiți, care se uitau cu mirare la țărăncile din Stoienești, desculțe și cu călcâiele crăpate. Au stat câteva zile, încartiruiți în sălile de clasă goale, dormind pe jos și mâncând din gamele unde-și făceau supe din cubulețe peste care turnau apă

fiartă. Dimineaţa se spălau goi-puşcă în pârâul care curgea pe sub gardul şcolii, Boanca, cum îi zicea tot satul, şi care curgea la Călnişte, pe islaz. Îşi dădeau jos pantalonii în zăvoiul din fundul imensei curţi a şcolii, fără să se uite unii la alţii şi fără chiotele şi chiţăielile noastre, ale copiilor din sat, când făceam la fel. Îi pândeam de departe şi mă izbea tăcerea lor gravă, abstrasă. Ne dădeau bomboane tari ca piatra, bomboane de război, ziceau femeile, şi nişte biscuiţi albi, tari tot ca piatra, pe care trebuia să-i ţii mult în gură. Ne cam necăjeam, dar nu renunţam la ei. Seara, plutonierul care-i comanda — şi care rupea câteva cuvinte româneşti — striga un ordin scurt ; se întindeau pe păturile puse pe duşumele date cu bradolină. Mirosul acesteia îl simt şi acum, când cine ştie ce accident al memoriei îmi reînvie şcoala de la Stoieneşti şi vara de-acum o jumătate de secol. Lângă el, insinuându-se ca un abur viclean şi greţos, urcă celălalt val de miros, de la sfârşitul războiului... Dimineaţa, nemţii încălecau pe biciclete, plecau cine ştie pe unde, reveneau asudaţi, se scăldau în pielea goală în Boancă, fără să le pese de privirile babelor care se uitau cu mâna la gură. Întâi îşi spălau bicicletele ale căror spiţe străluceau la soare. Sâmbătă seara era ceasul lor de distracţie : bunica, venită de la Dadilov să-i dea fiică-si, rămasă singură, o mână de ajutor, punea de leşie într-o căldare de aramă spoită, pe pirostrii, în curte. Urma îmbăierea noastră săptămânală, ceea ce nu se făcea fără mari ţipete, zbierete şi lacrimi căci ne intra leşia în ochi. Fugeau cu bietele femei după noi şi era mai mare necazul până ne prindeau. În sâmbăta de care vorbesc, doi nemţi ne-au găbjit ca pe nişte căţei şi ne-au dus la albie. Prin miezul războiului, am găsit o stea rusească pe care mi-am atârnat-o în piept. Şeful de post, care stătea în nişte odăiţe din spatele jandarmeriei şi vedea tot ce se petrece în curtea şcolii, m-a chemat la

gard, s-a uitat și mi-a zis „unde-ai găsit-o, mă bolșevicule?“ A râs, dar eu am rămas pe gânduri. „Bolșevicule!“ L-am întrebat pe tata când a venit în permisie, a schimbat vorba. Într-o zi, fierbinte ca toate zilele miezului de vară în Burnaz, în fața școlii a oprit un camion militar... De lângă șofer s-a dat jos un căpitan în uniforma vânătorilor de munte, fratele mamei : Aurico, am adus la voi mobila lui tanti Marioara, la București le e frică de bombardament. Bine, Gicule, s-o dea jos soldații și s-o bage în școală. Tu pe unde-ai fost? La Odesa și-n Caucaz... Unchiul avea pistol la șold și ne-am rugat de el să împuște ceva, să vedem și noi.

Pe cer se învârtea un erete, unchiul a scos pistolul, apoi a zis — e prea departe și l-a pus la loc. Am fost foarte dezamăgiți, am fi vrut să împuște măcar o găină. După plecarea camionului mama a scos dintr-un pachet niște ciocolată, creioane colorate „Hardmuth“ și câteva cărți : „Contesa de Segur“, „Povestea unei marionete“, albume colorate și o cărțulie ciudată, cu coperți de carton lucios, foarte frumoasă. Nu avea foi, se deschidea ca o armonică și înăuntru l-am găsit pe Stalin, mustăcios, mai cumplit la vedere ca Vlad Țepeș, călare pe un avion din care curgeau bombe și care avea, în loc de elice, patru mături cu paiele la capete. M-am uitat toată seara la ciudatele decupaje, apoi am pus-o sub pat și dimineața pur și simplu n-am mai găsit-o. Este una dintre enigmele copilăriei mele. Din satul aflat nu prea departe de București se văzuse bine înaltul stâlp de flăcări de la Moreni, în nopțile când tăcea totul sub vălul de beznă. Tot de acolo, din tranșeele săpate în curtea lui Gheorghe Păcriște, am văzut avioanele americane de bombardament interceptate de vânătoarea noastră deasupra Bucureștilor. Păreau niște bondari încolțiți de

viespi, în fuga lor largau rezervoarele auxiliare, aluminiu din care românii se și învățaseră să facă mașini de gătit. Dintr-un asemenea avion a coborât cu parașuta un băiat pe lunca gârlei. Câțiva moși care mai rămăseseră în sat au luat furcile și-au plecat într-acolo.

Mai iute ca ei, șeful de post s-a repezit călare şi l-a dus pe american la legiunea de jandarmi de la Giurgiu. Seara, când ne înăbușeam în bucătărioara cu ferestrele închise, camuflate cu hârtie albastră, mâncam pe fugă, mama stingea lampa și ieșeam în curte. Dinspre marele oraş veneau zgomote surde și se vedea o lumină alburie. Ni se citea apoi din „Universul" că au fost bombardamente, atâția morți, atâția răniți... Venea din când în când omul de serviciu al școlii, moș Niculae. Tăia lemne, scotea apă, îi aducea mamei legume și pepeni de la grădinarii dinspre Strâmba, pe firul Neajlovului, către conacul lui Polopol. Ne făcusem mai mari, începuserăm să înțelegem dar lucrurile nu-și dezvăluiau, pentru noi, cei doi frați, decât coaja. Cei mari se fereau să vorbească în fața noastră. Se petreceau lucruri ciudate, un fin fusese dat dispărut la cotul Donului. Plecase pe front a doua zi după însurătoare și nevastă-sa, fina Tudora, a mai stat câțiva ani buni după război, pe urmă și-a luat alt creştin. Apoi cineva, care a fost, nu știu de ce, mult mai târziu, la Moscova, ar fi zis că l-a întâlnit pe finu Marin îmbrăcat colonel, îl chema altfel, dar el era, negreșit, ținea o rusoaică de-a lor. Moș Nicolae tăiase lemne într-una din aceste zile și, spre seară, i-am turnat să se spele pe mâini în timp ce mama îi punea masa. Bătrânul s-a închinat tăcut, a mâncat, s-a șters cu dosul palmei apoi și-a răsucit o țigară. I-am adus chibrit, lasă, zice, nu-mi trebuie, am iască și amnar. Așa m-am învățat, nici țigările astea de fabrică nu le sufăr. Am tutunul meu, din păpușă.

Aşa era. Nici un bărbat nu fuma la Stoieneşti altceva decât tutun din loturile dinspre luncă, păpuşit şi pus să se usuce sub grinzile prispei.

Doamnă, zice moşul, vin vremuri grele, nu se ştie ce ne-o da Dumnezeu. Bine nu e! Vin ruşii, doamnă, ne-au luat iar Basarabia. Mama tăcea, cu mâinile sub şorţ, cum fac fiicele de ţărănci. Încercam să înţeleg. Vin bolşevicii, doamnă învăţătoare, o să ne ia casa şi pământul, ne bagă în colhoz. O să mâncăm la cazan... Sub pirostrii mai sclipea un licurici de cărbune. Găinile se culcaseră, eram doar moşul, mama şi eu, cu Leu la picioare, în imensa curte a şcolii. Soarele căzuse dincolo de gorganul de la Mirău, de sub orizont urcau pe cer zdrenţe însângerate de lumină. O să păţim, doamnă, ce-au păţit basarabenii în '40, o să ne ducă Stalin în Siberia.

. . . .

Pe acelaşi drum pe care trecuseră nemţii cu patru ani înainte, s-au scurs către apus ruşii. Au duruit tancuri greoaie şi camioane Molotov şi Studebaker, cu botul scurt, târâind tunuri cu ţeava lungă, năclăite de praf şi de păcură. La furgoane erau înhămaţi cai masivi siberieni, pe lângă care ai noştri păreau nişte mânji, armăsari păroşi, cu copite imense şi picioare ca bulumacii. Soldaţii aveau bonete pe-o parte, cu stele ca aceea pentru care-mi zisese jandarmul „bolşevicule". Tata fusese lăsat la vatră, redevenise învăţător, iar domnul Condemnu, ziarist, cea mai pitorească figură dintre orăşenii refugiaţi la Stoieneşti, plecase într-un Bucureşti plin de hârtoape şi de ruinele lăsate de bombe. Satul trăsese linie sub numărul morţilor pe front şi al dispăruţilor, unele văduve îşi găsiseră alt om. Ruşii au rămas încartiruiţi multă vreme acolo, pe tăpşanul din inima

așezării instalaseră un ecran mare și seara vedeam filme de-ale lor din care înțelegeam fie că toți nemții sunt niște barbari care omoară copiii, fie că toate rusoaicele cântă în cor când se întorc de la prașilă. Mă deprinsesem cu cinematograful, nu-mi mai era frică, așa cum mi se întâmplase cu doi ani înainte când, dus pentru prima dată la cinema, pe Dudești, cu prilejul unei vizite făcute lui tanti Lia, nevasta ofițerului, am văzut „Tope și fantomele“ iar când strigoiul s-a repezit, cu ghearele cange către sală, am crezut că vine să mă sfârtece și-am țipat. Îmi plăceau filmele rușilor, iar flăcăilor și fetelor le plăceau și mai mult. Le pipăiau, și ele se lăsau pipăite în voie și, de multe ori, târziu, când se termina ultima bobină și se stingeau toate lămpile, unii se furișau către șirele de paie din fundul curților, mârâiți de dulăii pe jumătate adormiți.

Soldații vindeau de toate : pături și mantale, hamuri, cizme, rubăști și argintărie de captură, pistoale și muniție. Pe băutură. Cu o sticlă de țuică luai un „Walter“ și două încărcătoare, pe o damigeană puteai să cumperi o mitralieră. Cu arme și îmbrăcați în uniforme luate de la ruși i-au ucis niște tâlhari pe stăpânii unei case de la Șoseaua Mare, la doi pași de Uzun, lângă Moara de foc a lui Ilie Stoian. Tot cu un pistol rusesc a fost omorâtă o bucureșteancă — zicea lumea — „una de-alea de se țin cu rușii“, căreia i s-a făcut autopsia în curtea școlii de către doctorul Nanca de la dispensarul plășii Comana. Fusese chinuită mai întâi, înțepată peste tot cu baioneta... Lumea își făcea cruce dar noi copiii am stat până a tăiat-o de tot și-au pus un cearșaf peste trupul sfârtecat. După mama și după o altă învățătoare au fugit niște ofițeri ; noroc că erau beți, alergau împiedicați, le-a ascuns Ioana lui Păcriște în pod și ori n-au dat de ele, ori nu i-au mai ținut picioarele să se cațere pe scară, că au scăpat femeile. Mai rău era cu porcii, trebuia să le

dai toată ziua să mănânce, să nu guițe. Ți-l lua rusul din bătătură și-l vindea în alt sat, tot pe țuică, n-avea ce face cu banii. De multe ori erau mână-n mână cu fel de fel de lepre de-ale noastre care începuseră s-o rupă rusește. Nu se pomeniseră furtișaguri înainte de război la Stoienești, era mare necaz să ai de-a face cu jandarmul. O singură dată am văzut, într-o duminică, zi de horă, pe când mă uitasem la broscăria de pe fundul unui gropan din curtea lui nea Marcu, pe ulița mare, doi flăcăi care furaseră un mânz și pe care plutonierul de jandarmi îi legase împreună, le pusese de gât o tăbliță pe care scria „Cine face ca noi, ca noi să pățească“ și-i mâna cu cravașa de la spate printre oamenii ieșiți la horă. Câteva femei plângeau dar bătrânii au zis că bine le face, să se învețe minte, că hoți la Stoienești nu s-au pomenit, nici țiganii lui Caliu nu pun mâna, doar când trec bandele de zlătari piteșteni trebuie să-nchizi păsările și să dai drumul la câini (pe țiganii piteșteni i-au lichidat jandarmii din ordinul lui Antonescu, după o crimă cu deosebire atroce, ca să curețe pământul de ei). Mai bine să le bășice curu decât să-i dea pe mâna parchetului de la Giurgiu. Dar acum începuse lumea să fure, mai ales tinerii, iar rușii nu furau, luau de-a dreptul, intrau în ogradă, îți puneau pistolul în piept și-ți luau porcul. Nu crâcnea nimeni. Le era frică doar de poliția lor militară, niște flăcăi cât ușa, posaci, cărora nu le păsa de galoane. Dar erau puțini și valul de bețivi din sânul Armatei Roșii s-a înfrățit repede cu terchea-berchea clociți în apele tulburi ale mijlocului acelui deceniu. În două-trei rânduri, ofițerii i-au cerut tatei o sală de clasă, dintre cele două, ca să benchetuiască. Au trimis plantoane înainte, s-au uns dușumelele cu bradolină, a fost șters de praf tabloul regelui, îmbrăcat în uniformă cu eghileți și diagonală, sub privirile căruia ofițerii au băut preț de o noapte, bălăcindu-se în pro-

pria lor vomă. Dis-de-dimineață, soldații i-au luat ca pe saci și i-au târât care pe unde fusese încartiruit. În urma lor, au rămas mirosul cumplit, duhoarea care a anihilat puritatea de ozon a bradolinei, miasmele intrate în crăpăturile zidurilor, în lemnul podelei, peste tot.

. . . .

În vara lui 1953, terminasem liceul, la „Ion Neculce“ — unsprezece clase, ultima serie înainte ca Ministerul Învățământului să le mai scadă cu una, dădusem bacalaureatul cu puțin timp înainte de a împlini 17 ani, apoi umblasem câteva zile în șir prin holurile câtorva instituții de învățământ superior bucureștene, evitându-le cu grijă pe cele care pretindeau candidatului noțiuni de matematică. Nu mă puteam hotărî : istorie ? filologie ? geografie ? Într-un colț al unui imens avizier de la Universitate, am văzut un anunț discret : facultatea de ziaristică. Nu aveam de unde să știu că fusese înființată cu numai doi ani în urmă, că prima serie era alcătuită din studenți admiși inițial la filozofie, în cadrul căreia, în timpul primului semestru al anului universitar 1951—1952, se formase secția de ziaristică, după o atentă cercetare a dosarelor. După un an, fusese transformată în facultate. Considerată de secția de propagandă a Comitetului Central drept pepiniera de „cadre pentru frontul ideologic“, ca și facultatea de filozofie, cele două procese politice, din 1957—1959 (ultimul grăbind desființarea învățământului jurnalistic de stat și instaurarea monopolului absolut al școlii „Jdanov“, devenită, după câțiva ani, „Ștefan Gheorghiu“, asupra formării ziariștilor) trebuie să-i fi contrariat grozav pe mandarinii din înaltele sfere ale partidului. După arestarea și judecarea lotului Dordena, în primăvara lui '57, supravegherea informativă a studenților, mai ales după

„lecția Budapestei“, ajunsese la paroxism. Într-o atmosferă greu de descris, de suspiciune, de „exemple“ care să-i bage în sperieți pe tineri, să țină în frâu studențimea, s-a trecut, cu ajutorul Uniunii Tineretului Muncitor, ai cărei activiști au organizat ședințe-maraton, la demascarea „dușmanilor de clasă“. Orice mârșăvie era binevenită, de la nota informativă la lepădarea publică de „elementul descompus“ a prietenilor, a iubitei, a colegilor. Erau căutați cu lumânarea cei care puteau fi dați afară, trimiși să se „reeduce“ pe șantiere, la lopată, indiferent de anul de studii. Idealul era să poată fi arestați. Noi, cei șase de la ziaristică, ne aflam deja sub lupă. Pentru o vorbă, în doi peri, o strâmbătură din nas la un seminar de marxism-leninism, raportate când și cui trebuia.

Pentru întrebări sinucigașe la seminare, de tipul „Există fenomene fără contradicții interne ? Dacă nu există, care sunt contradicțiile marxismului ?“ trebuia să fim arestați, era în logica lucrurilor.

. . . .

Către sfârșitul anului 1958, i-au luat pe Filip, Stan, Popa și Tomescu. În februarie l-au arestat pe Florin Pavlovici. La puțin timp după începutul anului universitar am fost convocați într-un amfiteatru de la Filozofie unde Cornel P., parcă, a citit o listă cu studenții propuși pentru sancționare. Lucrasem peste vară la Hunedoara, la „Uzina noastră“, trimis de U.T.M. ca o ultimă încercare și o ultimă șansă. Să mă îndrept. Se știa că frecventez biblioteca Ateneului unde citesc literatură decadentă : Baudelaire, în special, Verlaine, Tristan Tzara. Aveam, ce-i drept, o circumstanță atenuantă, îi citisem în românește, nu împinsesem perfidia până la lectura în franceză (pe care atunci nici n-o știam, de

altfel). Comisesem însă grava eroare de-a memora „La chanson d'un dadaïste", recitat între patru ochi de un coleg și găsită, apoi, în rarissima bucoavnă a lui Călinescu :

La chanson d'un dadaïste
qui n'etait ni gai, ni triste
et aimait une bicycliste
qui n'etait ni gai, ni triste

L'ascenseur portait un roi
lourd, fragile et autonome
il coupa son grand bas droit
l'envoya au Pape à Rome

mais l'epoux, le jour de l'an
savait tout et dans une crise
envoya au Vatican
leurs deux corps dans trois valises.

Și făcusem tâmpenia să mă extaziez, într-un cerc de colegi care deveniseră studenți fără să fi trecut chiar prin toți anii de liceu. Și în fața câtorva studenți greci, foști soldați ai lui Markos, dintre care Petros Galupis, ex-căpitanul, mi-a reamintit că cine nu e cu noi, e împotriva noastră. Cu banii de pe colaborările la Radio și „Contemporanul", îmi cumpărasem două perechi de șosete englezești de la „Consignația" și-mi făcusem două perechi de pantaloni la un croitor de pe Rosetti — croială franțuzească, absolut impardonabilă. Piesele se adunaseră, grele, acuzatoare, la un dosar pe care avusesem inconștiența să-l ignor. Atrăsesem atenția unor colegi asupra bogăției vocabularului critic al unui asistent de teoria și practica presei, exprimat invariabil prin vocabula „interesant" și afirmasem că mă simt „făcut"

pentru reportaj, nu pentru analiza economică. Cifrele de plan, indicatorii, procentele îmi dădeau amețeală, ca lungile ore despre acordul global de la cursul de presă ținut la școala interjudețeană de partid, din Timișoara, unde aveam să fiu exilat în '71. Deocamdată, însă, în anul de grație 1959, nu ajunsesem decât la Hunedoara, la „Uzina noastră", unde redactorul-șef, „boul nostru cel de toate zilele", cum îi spunea Radu, șeful meu de secție, m-a primit amabil și mi-a vorbit cu menajamentele pe care le ai față de cretinii aparent blajini dar cărora le poate sări țandăra :

— Mneata, tovarășu, ai să lucrezi la economică...

— Știți, eu fac reportaj și...

— ...unde ai să înveți repede, că n-a ieșit nimeni gata învățat din burta mă-si. Uite, chiar mâine te duci la cocserie și la bluming, vezi de ce întârzie ăia cu montarea rolelor...

— ...și nu s-ar putea să scriu un reportaj cu un personaj pozitiv, un Erou al Muncii Socialiste, ceva...

— ...că la laminatele de profil au probleme și noi, tov. Mihalache, nu, Mihalcea parc-ai zis că te cheamă, trebuie să le dăm o mână de ajutor ! Așa, tovule !

Dă-l dracului de bou, exclamase Radu când i-am povestit scena. Boul nostru cel de toate zilele, nici nu putea să conducă altcineva „Uzina noastră". Stai pe lângă mine, adu cifrele și te-nvăț eu, nu e mare filozofie. Parc-o să pornească ei blumingul că scrii sau nu scrii tu. Dar nu te mai pune în gură cu Apis !

După vreo două zile, Radu mă duce la bufetul județenei de partid, ia două farfurii cu sandvișuri, mă trage de-o parte și mă întreabă :

— Mă, ce-ai făcut tu la București ?

— ?!

— Am văzut pe biroul cornutei o hârtie de la facultate : „Vă rugăm să înscrieți în caracterizarea pe care o

veți întocmi la sfârșitul practicii modul în care studentul s-a comportat" — sau cam așa ceva, nu rețin exact. Ai făcut ceva? Stau ăștia cu ochii pe tine?

— Habar n-am, nea Radule. Am afirmat că nu-mi place să scriu materiale economice, atâta tot.

— Nici asta nu e bine dar nu se poate, ai mai zis tu ceva! Ia gândește-te. Gândește-te bine.

— N-am la ce.

— Mă băiete, fii atent, dacă nu vrei să scrii din economic, asta înseamnă că nu te interesează eforturile clasei muncitoare. Nu scrie dar taci din gură, nu mai vorbi. Ține minte de la mine, sunt cele mai ușoare, toți tâmpiții își dau cu părerea, n-ai văzut, iau un citat din Lenin, unul din Hrușciov, mai bagă două-trei rânduri din Dej, copiază câteva cifre, niște procente — gata „analiza". Cu cât scrii mai mult și mai prost, cu atât ești mai bun. Ce dracu te-or fi speriind atâta analizele economice?!

— Nu știu, eu nu scriu. Scriu ce-mi place.

— Mă băiatule...

Și cu asta încheiasem discuția. Am stat mai bine de o lună, am bătut zi și noapte imensul și fascinantul combinat, am asistat ca la miracolele genezei la revărsarea metalului lichid din oalele gigantice pe care le deșertau oțelarii, oameni duri, viguroși ca niște Hefaistoși, pe care îi admiram și-i iubeam. La Teliuc și Ghelar am coborât în mină, cu casca pe cap, și-am încercat să simt ce simțeau minerii. N-am reușit decât să gândesc prin cadrele reportajelor lui Bogza, veneratul maestru al generației mele. Cu Arelia, studentă la Politehnică, în practică și ea, pe după gât, am străbătut, pereche solitară, sălile gotice cu floarea de crin la întretăierea arcelor frânte încercând să înțelegem vremurile Angevinilor și ale casei Corvineștilor. Am călărit munții și, când ne răzbea oboseala, ne lăsam pe spate în iarba de lângă biserica cimi-

tirului de la Castel, ronțăind fire de fân, în timp ce, pe deasupra noastră treceau, zgâlțâite pe frânghiile lor de fier, corfele cu minereu...

...Studentul Mihalcea Alexandru, nesocotind sfaturile organizației de tineret și îndemnurile tovarășilor profesori, în special ale tovarășei asistente Petroneac, a dat dovadă de cosmopolitism în modul de a se îmbrăca și, mai ales de a gândi. Decanatul a primit de la ziarul unde a fost repartizat în practică o adresă în care se arată că tovarășul a refuzat în mod repetat să scrie materiale pe teme economice (vasăzică tot mi-a făcut-o boul nostru cel de toate zilele, cu toate reportajele mele din mină și de la cocserie, cu tot eroismul muncii, cu tot elogiul abnegației lui Koti-baci, care a economisit 700 000 lei și n-a scos o vorbă când l-au întrebat dacă vrea să-i dea o diplomă, cu tot). Noi considerăm, tovarăși, că asemenea manifestări de spirit mic-burghez, de liberalism anarhist...

La câțiva metri de mine, Magda Mihăilescu fierbe de indignare. Fata asta, solidă ca și știința ei de carte, de o cinste cristalină, nu poate suferi minciuna. Mai încolo, Miși Domneșteanu, cu ochii pe jumătate închiși de oboseală, Pușa Cârnu, Lili Ionescu, Tuțu Chirilă ascultă jenați : Hondroianis e fascinat de tonul rechizitoriului, și-a uitat căscată gura, trăsăturile lui grosolane devin și mai grosolane, numai frumos nu era dar a devenit și mai urât, cu sclipirea de bucurie drăcească din priviri.

...fiindcă partidului nostru, care urmează cu fidelitate învățătura marxist-leninistă, nu-i poate fi indiferent ce fel de tineret este crescut în universitățile noastre. Pregătirea cadrelor de ziariști, cei care vor lucra la focul continuu al programului P.M.R., care au obligația de onoare de a duce cuvântul partidului în toate straturile societății... și chiar faptul de a prefera să scrie reportaj... invocarea numelui *tov* ~~Geo~~ Bogza, dar *tov* Geo Bogza

scris „Anii împotrivirii" în care luptă împotriva întunecatei orânduiri burghezo-moșierești, iar studentul nu vrea să înțeleagă că nouă nu ne poate fi indiferentă poziția sa ideologică... Dau cuvântul lui Cutărică, se pregătește Cutărescu !

— Tovarășul, nici nu știu dacă mai am dreptul să-l numesc astfel, a dat dovadă de un cras anarhism...

— Noi studenții democrați, mai ales noi de la ziaristică, suntem legați prin mii de fire de clasa muncitoare...

— Element descompus care...

A cerut cuvântul Magda Mihăilescu. I l-a dat, a vorbit cu glas potolit dar în care se simțea frâul, sforțarea de a nu izbucni. Mi-a luat apărarea. S-a ales, înainte de a se vota verdictul dat mie, cu vot de blam. Bine că n-a fost exmatriculată. Pentru mine s-a propus și s-a votat excluderea. Nu mai știu dacă în unanimitate sau cu două-trei abțineri. Pe la patru am plecat, clătinându-mă de oboseală, gol de gânduri, înspre cămin. Stăteam pe Doamnei, vizavi de monumentala bancă de stat, fostă pe vremuri Marmorosch-Blank. Felinarele se oglindeau în granitul lustruit, în torsadele de la ferestre, sclipeau pieziș în sticlele oarbe. Îmi plăcea să mă uit la arhitectura aceea severă, de care era plin centrul Bucureștiului anilor '50, cu elemente de sugestie populară pe care stilul Mincu le integrase atât de firesc în monumentalitatea importată de la francezi. Luceau zorile peste orașul încă adormit. Colegii mei rămăseseră discret în urmă. Îmi respectau tăcerea — sau eram deja ciumat ? Am intrat în camera cât o hală, murdară și urât mirositoare, și-am adormit buștean. Câtă vreme sancțiunea nu era validată de centrul universitar U.T.M., mă mai puteam duce la cursuri. M-am mai târât așa până prin februarie. Într-o zi ne-au strâns pe toți sancționații din universitate la Drept, unde a venit, foarte înțe-

pată, îmbrăcată din pachet, o fată sau nepoată de-a lui Gaston Marin sau de-a lui Marin Florea Ionescu — dacă n-o fi fost a lui Florian Dănălache, care a împărțit, magnanimă ca un papă ce dispensează indulgenţe dar și necruțătoare ca Torquemada, fulgerele și iertarea. Ceva nu i-a plăcut la mine, poate întrebările, poate răspunsurile, că m-a aruncat la lada cu gunoi a istoriei. A doua zi, am fost chemat la cabinetul secretarei de partid. Era atunci la capătul coridorului care pleca din înaltele uși lăcuite ale bibliotecii de la etajul I, deasupra Dreptului. Tovarășa Tamara Dobrin m-a privit scurt, disprețuitor și m-a întrebat dacă-mi dau seama de ceea ce fac. Apoi a ieșit și m-a lăsat în picioare, în fața unui bărbat în jur de 40 de ani, cu părul lipit de țeastă, îngrijit îmbrăcat într-un sacou cu revere late și cravată albastră. Era în penumbră, fotoliul se afla într-un unghi obscur, eram nevoit să stau cu fața la fereastră. M-a descusut îndelung, la unele întrebări dădea singur răspunsurile. M-a întrebat ce caut prin Dămăroaia. Nici nu călcasem pe-acolo. Lasă, știm noi pe unde te-ai întâlnit cu Pavlovici, prin toate colțurile Bucureștilor. Am plecat, greu de gânduri. O amenințare surdă venea spre mine, se insinua fără să știu de unde s-o apuc. Am ieșit în larma bulevardului, atât de familiară, am luat-o în sus, către Casa Centrală a Armatei, prin fața cinematografelor, izbindu-mă de oameni, înregistrând mecanic titlul filmelor. Am avut impresia că teroarea și teama merg fizic pe trotuar, se vâră printre lume, pășesc lângă mine. Cu câteva zile mai înainte avusese loc un eveniment de partid, Gheorghiu-Dej rostise unul dintre discursurile lui, nesărate dar nu foarte lungi, pe care, ca de obicei, nu-l băgasem în seamă, așa cum, de ani de zile, mă obișnuisem să las să-mi treacă pe lângă urechi frazele al căror sfârșit era la fel de previzibil ca și rezultatul lui

„doi și cu doi", dacă auzeai începutul. Nici nu-l credeam, încetul cu încetul mi se inculcase ideea că discursurile acelea acoperă poate nu o minciună, poate nu o idee de sens contrar cuvintelor dar, în orice caz, o distorsiune a adevărului adevărat. Îmi amintesc că, prin '50, am ascultat, în casa unui unchi nemaipomenit de cultivat dar și inutil, o lungă polilogie a lui Vasile Luca despre minunile care pot ieși din depistarea și judicioasa utilizare a rezervelor locale. Faptul s-a asociat, în aceeași sferă a vorbelor goale și minciunii, în mintea mea cu scena botnițelor din „Desculț", despre falsitatea căreia am aflat cam tot pe-atunci de la un teleormănean rudă cu scriitorul, și cu reportajele despre celebra Porumbiță și suratele ei, unele din perlele „Scânteii" de sub A. Toma și Brucan. Mult mai târziu am dat peste cuvântarea cu pricina a lui Dej : „În condițiile trecerii de la capitalism la socialism, întărirea statului nu este cu putință fără întărirea continuă a acelor organe ale sale care au misiunea de a asigura securitatea internă a cetățenilor, de a face inofensivi și a reprima pe dușmanii poporului. Câtă vreme clasele exploatatoare n-au fost complet lichidate, atâta vreme ascuțirea luptei de clasă este și va rămâne o lege a dezvoltării țării noastre spre socialism. Dușmanul de clasă recurge la cele mai perfide și cele mai diverse metode de subminare a puterii statului, a operei de construire a socialismului..."

În aceeași zi, fără să spun ceva cuiva, m-am internat la Spitalul Studențesc. Naiv, mi-am închipuit că, dacă dispar pentru câtăva vreme din facultate, toate urâtele întâmplări ale ultimelor săptămâni se vor șterge ca prin minune și totul va reintra în normal. Ca pe timpul copilăriei.

. . . .

1948 este un an fericit. Am fost luați din toate liceele bucureștene, copilandri, duși la Teatrul Giulești unde, după ce ne-a vorbit preț de vreun ceas, tovarășul Vasile Luca personal ne-a pus cravata roșie la gât. N-am plătit nici un ban, era un cadou din partea partidului și guvernului. Eram cei mai buni, meritam. Tovarășul Vasile Luca ne-a povestit despre copilul-erou Pavlic Morozov, cum l-a demascat el pe reacționarul său tată care nu-l iubea pe tovarășul Stalin, iar tatăl și-a primit pedeapsa meritată pe deplin dar unchiul său, de fapt o năpârcă, fratele tatălui, altă viperă, l-a ucis pe copil, dar asupra amândurora s-a prăvălit, ca un pumn dârz și neînfricat, sfânta mânie a clasei muncitoare. Sunt impresionat de moartea copilului-erou, de bestialitatea unchiului, la fel de mârșav ca și călăul Tito împreună cu clica lui formată din călăul Djilas și călăul Rankovici. Pe Tito îl văd toată ziua pe zidurile orașului, proptit în coada unei securi uriașe de pe care se prelinge sânge. Dacă aș putea, l-aș sugruma cu mâinile mele. Când îmi văd, pe albul cămășii, cele două codițe ale cravatei, pieptul mi se umflă de mândrie și de fericire. Sunt indiscutabil un elev bun, la „Lazăr" colegii mă respectă și mă iubesc. Răspund frumos la istorie, după manualul lui Roller, îmi place mult limba română, dar cel mai mult îmi place constituția. Profesoara ne-a arătat ce merite au Partidul Muncitoresc Român, personal tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej când au propus, în aprilie, Marii Adunări Naționale, un proiect de constituție făcut de Frontul Democrației Populare. Spre deosebire de mulți colegi care sunt buni la algebră, dar eu unul nu prea văd la ce le folosește, înțeleg repede ce înseamnă „rezultatul istoric al luptei forțelor democratice", conduse, firește, de „clasa muncitoare și de partidul său". Sunt cu totul de acord că republicile burgheze au așa-numite constituții, de fapt petice de hârtie me-

nite să amăgească masele care luptă pentru democrație și pace, pentru egalitatea tuturor oamenilor și, dacă vor lupta mereu și vor lua, ca noi, pildă de la marele Stat al Muncitorilor și Țăranilor, vor ajunge să desființeze dictatura unei clase exploatatoare nerușinate. Mă sufocă de indignare atitudinea lui Moni Mayer, ovreiaș deștept și iute ca un michiduță, foarte simpatic în recreație dar care, în timp ce profesoara (altfel coreligionară de-a lui) ne explică cum a fost dezlănțuită teroarea împotriva fruntașilor muncitorimii iar în Apus are loc o scădere catastrofală a salariilor, se uită nepăsător pe fereastră spre Schitu Măgureanu, pe unde trece tramvaiul 12 către gară.

Mă scârbește și atitudinea celor doi băieți din spate care fac, pe sub bancă, pocnitori cu pucioasă și clorat de potasiu, pe care le vor trage în Cișmigiu, după ore, dacă n-o să-i vâneze pedagogul Clipici, veșnic la pândă prin tufișuri, să-i prindă în flagrant delict pe măgarii care fumează „Victoria“ și „Virginia“ și să-i ducă de urechi la d-l director Rișavi, de chimie. Clasa e sufocată de respect față de Moni, mare patinator, care a câștigat un campionat național ; iarna, când năvălim în Cișmigiu, e o plăcere să-l vezi făcând glisade și piruete pe gheața sură a lacului. Mai avem două vedete, Nae Dantzer, un băiat înalt, subțire, care poartă un fular de mătase înnodat pe sub cămașă, un tip cu ochii reci, disprețuitori, care joacă în „Fântâna turmelor“, la Municipal, și pe David, o minune a naturii, care face salturi mortale pe loc. Are mușchi ca niște bile și datorită lui am putut invada clasa vecină, dar nu și prietenă, unde domnește, cu forța lui mămăligoasă, Zvek, zis „Țăranul“. Printre elevii clasei se află și băiatul lui Romulus Zăroni, strașnic chiulangiu, al cărui ministerial părinte a venit într-o zi în persoană spre a proceda la o strașnică bastonadă (ceea ce, din perspectiva timpului, mi se pare de un

democratism irepetabil) și, fiindcă odrasla s-a dovedit mai iute, coridorul lung iar genitorele, claudicând, incapabil să-l ajungă, atunci acesta a azvârlit, țărănește, ca pe un ciomag, bastonul după infractor. Suntem deci, o clasă de băieți talentați și inteligenți. Atunci de ce nu se prea învață la rusă ? Ne apropiem de sfârșitul anului, primul nostru an de rusă, profesorul — un basarabean bătrân, astmatic, viclean — ne recită verbele țuguind buzele și închizând extatic ochii dar mulți își dau în petic și pufnesc — ia pișu, tî pișeș, on pișet, ba unii fac ca toți dracii pe sub bancă sau în spatele profesorului, plantat de obicei la mijloc ca să-l auzim mai bine. Coincidența unor vocabule cu altele din limba noastră, situate în zona reflectării lingvistice a fiziologicului, pune sub semnul hilarului nobilele eforturi ale dascălului și scoate la iveală lipsa de seriozitate a unor ușuratici care n-au nici pic de respect și de considerație față de limba marelui popor frate și prieten de la Răsărit. (Mult mai târziu aveam să-mi dau seama de eroarea acelui profesor, ca de a atâtor altora, de a nu ne fi dat nici o motivație. Am regretat că n-am învățat-o ca lumea iar afirmația emfatică a unui poet, cum că știe șapte limbi „și rusește", n-a avut darul să ne apropie de graiul lui Dostoievski.) De acolo vine lumina, cum scrie așa de frumos pe coperta uneia dintre cele două cărți pe care le-a scris de curând Sadoveanu, a doua, „Mitrea Cocor", pe care o studiem la română, umplându-mă de ură împotriva javrei de Cristea Trei-Nasuri și de bucurie pentru Mitrea, care a avut ocazia să vadă ce pot face țăranii când își împărțesc pământurile, ca în colhozul „Ilicia pamiati". Vom avea oare și noi colhozuri, să scape țăranii de sărăcie și foame ? Vecinii mei, copiii lui Păcriște, Gogu și Safta, au sărit odată într-un picior, de bucurie, când i-a chemat femeia la masă, după ce luase de pe

pirostrii oala de pământ înnegrită de fum — „Să mâncăm fasulică !". Copiii sovietici sunt fericiți, ei mănâncă pe săturate și, dacă n-ar fi fost invadați de fiara fascistă, ar fi mâncat și mai bine. Noroc că țara se reface repede, a scris și în „Scânteia", știința sovietică, cea mai înaltă din lume, va găsi căi pentru stimularea producției, ajutându-ne și pe noi, și pe celelalte țări surori. De pe acum minerii din Donbas scot mii de tone de cărbune peste plan, din care ne trimit și nouă. Noroc că navele sovietice ne-au adus grâu și porumb, altfel nu știu ce ne-am fi făcut cu seceta ce i-a mânat pe moldoveni peste noi. Tata, venit cu mâncare de la Dadilov, unde ne-am mutat între timp de la Stoienești, îmi spune cu glas scăzut, să nu-l audă tanti Mărioara, la care stau, că învățătorii nu știu ce să facă cu copiii moldoveni, sunt plini de râie, săracii, și de păduchi. Și frate-tău a avut râie, îmi spune tata, i-am dat cu soluție de pucioasă. Apoi pleacă spre Filaret, să ia trenul ; eu rămân cu ochii ațintiți pe carte, fascinat de ce a putut da omenirii patria lui Lomonosov. Inventarea Radioului, cine nu știe ? este opera marelui Popov. Freamăt de indignare la gândul că am putut fi înșelat în privința mașinii cu abur și a becului electric. De unde până unde povestea cu James Watt ? Ani și ani a trudit Polzunov, mecanic genial din orășelul Barnaul din Urali, sărac lipit pământului, dar de o perseverență extraordinară, până a reușit să-l pună la punct, îndatorând astfel omenirea. Iar becul nu este, cum greșit am crezut noi, din cauza revistelor mincinoase, precum „Jurnalul științelor și călătoriilor", invenția lui Edison, nici n-ar fi avut timp să facă toate câte i s-au pus în seamă, ci a lui Lodâghin. Mi se umple inima de mândrie la gândul că suntem vecini și prieteni cu marea țară care a zdrobit nazismul și construiește socialismul biruitor, cu poporul care i-a dat lumii pe Lisenko și Timiriazev, pe Miciurin și Olga Lepe-

șinscaia și, mai ales pe EL, prietenul tuturor copiilor și al popoarelor, luptător neînfricat pentru pacea planetei, care dejoacă toate uneltirile ațâțătorilor la război anglo-americani, EL, pe care îl pomenesc cu dragoste și mândrie coloanele de muncitori ce strigă în Piața Victoriei, la 23 August, „Stalin și poporul rus, libertate ne-a adus", în timp ce alte coloane răspund „Ana, Luca și cu Dej, a băgat spaima-n burgheji". Generalismul Stalin, pe care îl văd în cartea de istorie dar și în ziare și în tablouri. Iată-l, de pildă, sprijinit simplu, omenește, de balustrada râului Moscova, cu turnul Spasski pe fundal, masiv, impunător, cu pipa în mână și pieptul înstelat de decorații. Este răsplata pe care i-a dat-o poporul pentru tot ce a înfăptuit, de când i-a zdrobit pe gardiștii albi până a nimicit fiara fascistă în chiar bârlogul ei. Tovarășul Stalin este un erou cum n-a mai existat altul pe lume. Nici nu îndrăznesc să mă gândesc că ar putea muri, mi se pare o blasfemie. EL este perfecțiunea întruchipată. Nu voi avea niciodată fericirea pe care a avut-o colegul meu Vasile Dumitru care a fost trimis la tabăra de la Artek, în Crimeea, dar i-a dus și la Moscova și povestește cum l-a văzut de departe și noaptea n-a mai putut dormi de bucurie. Mă uit la tablou și mi-l închipui înalt, măreț, ca bogatârii din tabloul lui Repin, necruțător cu dușmanii păcii și progresului dar blând ca un tată cu toți copiii globului. Îmi place extraordinar statuia pe care i-a făcut-o sculptorul Dumitru Demu, fratele mult mai mare al bunului meu prieten Traian, statuie ce străjuie intrarea în parcul de cultură și odihnă „I. V. Stalin", numele care-i stă, desigur, altfel decât „Herăstrău". Când trecem prin fața tribunei oficiale, de unde ne privesc tovarășul Dej și ceilalți tovarăși, la o aruncătură de băț se înalță mândru, monumental, cel mai mare bărbat al planetei, căruia îi suntem contemporani. Mă bate gândul să-i scriu o scrisoare, cu câtă rusă

știu eu, s-o încep așa : „Daragoi Iosif Visarionovici“, și să-i mărturisesc că sunt unul dintre milioanele de copii români care îl iubesc, să-i spun ce frumos cântă corul de la căminul cultural din Dadilov : „Unde pinii foșnesc în pădure / torentele trec din loc în loc / Spun legende și-l cântă pe Stalin / Tăietorii de lemne la foc“.

. . . .

Știrea ne buimăcește : trei dintre colegii noștri au dispărut, ridicați de securitate. Se zvonește că vor fi judecați de tribunalul militar. Schimb câteva cuvinte cu Florin Pavlovici. Ne amintim că am încercat, prin ianuarie 1954, să asistăm la un proces de spionaj. Cu carnetele de studenți la ziaristică. Am fost refuzați și ni s-a poruncit să ne îndepărtăm. De la distanță, i-am privit pe civilii cu haine de piele și priviri piezișe și pe subofițerii cu caschetă albastră care cercetau atent hârtiile invitaților.

Trec săptămânile și aflăm că s-a fixat ziua procesului studenților de la ziaristică. Ne-o comunică o colegă, fata unui grefier. Mergem la Tribunalul Militar : tot civili bănuitori la intrare, tot subofițeri — dar nimeni nu ne împiedică să intrăm.

Primul pe care l-au adus a fost Derdena. În urma lui, a intrat Onaca. M-am ridicat în picioare și gestul a fost înregistrat. Apoi Dumitru Constantin. Ultimul intrat în boxă, cu mișcări stângace, ținându-și ochelarii cu mâna, a fost profesorul Dumitru D. Panaitescu. Afară e frig de crapă pietrele, un soare cu dinți sclipește în lacrimile înghețate ale plopilor. În sala tribunalului militar de pe Negru Vodă, înțesată de lume, e un miros dens, greu, în care izul de sudoare acră și de fum de țigară rămas în haine se amestecă cu ceva nedefinit, care iese din ordinea fizică. Printre studenții de la ziaristică

și de la alte facultăți, mai ales de la istorie și filologie, sunt mulți tineri necunoscuți, nu i-am mai văzut prin universitate. Au o notă comună — un ce obraznic, sfidător, ochi prea cercetători, prea lunecoși — ca cei care stăteau cu ceasurile, câte doi, pe lungile noastre coridoare și în preajma amfiteatrelor, în noiembrie, când urmărisem, cu sufletul la gură, evenimentele de la Budapesta. Făceam pariuri, când intram, zoriți de sosirea asistentului, în marile săli de seminar, că-i vom găsi în același loc. Și tot acolo îi găseam. Atunci m-am dus cu notițele de la lingvistică la Mihaela Domneșteanu. Stătea la doi pași de biserica de la poalele Dealului Mitropoliei, pe 11 Iunie, într-un bloculeț cu alură vag aristocratică, așa cum erau multe dintre clădirile cuprinse între începutul Căii Rahova și Dealul Spirii înainte de prăpăd. Fata era răcită, a venit lipăind din papuci să-mi deschidă, apoi s-a băgat iar sub plapumă. În odaie era cald, sclipea becul verde al unui radio nemțesc și mirosea a medicamente. În gestul brusc de-a se înveli, i-a alunecat cămașa de noapte și, pentru o fracțiune de secundă, am avut viziunea unei coapse pline, rotunde, peste care a căzut mătasea grea a învelitorii. Vorbea bine engleza și italiana, se trăgea dintr-o familie distinsă, înlesnită și m-am simțit ușor intimidat în casa unde totul vădea un confort discret. M-a luat de mână, m-a tras pe marginea patului. Era necăjită că nu poate veni la școală, discutasem aprins despre Ungaria, în gura mare, aproape că nu ne mai feream de ceilalți, așteptam să înceapă și la noi. Sile Teodorescu, Enache, Dorel Dolberg, eu și alții urmăream, în săptămâna cea mai fierbinte de după război, comunicatele de presă încercând să citim printre rânduri. Mihaela a învârtit butoanele până a dat de Radio Roma. Am ascultat un timp, mi-a mai tradus ici și colo câte un cuvânt, răspunzând privirilor mele interogative, apoi am plecat. După câteva zile, blindate so-

vietice au intrat în forță, revoluția maghiară a fost zdrobită, a început vânătoarea de „contrarevoluționari“ și cine n-a apucat să fugă în Austria ori a avut funesta inspirație să treacă în Transilvania a înfundat pușcăria. La ziaristică, lovitură de teatru : arestarea celor trei studenți și a profesorului de italiană, fiul lui Perpessicius. Anchetați la Uranus și judecați acum, sub ochii câtorva sute de oameni, în sala sumbră de la Negru Vodă, cu lambriuri slinoase și stema R.P.R. spânzurată pe un perete murdar. Băgați în boxă, păziți de subofițeri de securitate, cu pistoale-mitralieră rusești ținute cu țeava în jos. Procesul se lungește, rechizitoriul, lătrat de un procuror agresiv, face vorbire despre atitudinea profund dușmănoasă a inculpaților, unelte ale imperialismului anglo-american, care au redactat o platformă-program îndreptată împotriva orânduirii sociale și a statului democrat-popular. Dar, mai presus de orice, acești lachei de o sfruntată nerușinare ai capitalismului au avut tupeul incredibil de a cere să plece de pe pământul românesc soldații Armatei Roșii eliberatoare, garanta suveranității și independenței patriei noastre scumpe, Republica Populară Română, sub mizerabilul pretext că, pe teritoriul unui stat cobeligerant și care a contribuit la scurtarea războiului, nu mai au ce căuta, după treisprezece ani de la finele ostilităților, trupe străine. Pentru ca scelerații să fie și mai scelerați iar crima și mai îngrozitoare, n-ar mai fi trebuit decât să vorbească despre Basarabia. Agresivitatea procurorului stă în cumpănă cu ironia glacială, zdrobitoare a președintelui ai cărui epoleți albi, tiviți cu roșu, staționează ca două pete deschise pe fundalul obscur al peretelui. În pauză, unii și-aduc aminte că Mihu a fost internat la Sanatoriul studențesc de la șosea, bolnav de piept. Și dau ca sigur că n-o s-o mai ducă mult. În pușcărie te cureți repede, mai bine,

nu te mai chinui. Audierea martorilor. Este strigat un nume celebru, tresar, ne-a fost profesor de literatură universală, Tudor Vianu. Un om cu totul bătrân, năruit într-un scaun de lângă locul pe care au fost aduși sub escortă inculpații, își întoarce trudnic capul, privindu-l când pe martor, când pe acuzați. Îl recunosc după portretul din Călinescu, — acum într-o ediție tardivă, mult revăzută. Un lucru a rămas neschimbat, nasul, cu tăietura lui inconfundabilă, arcuit fără să fie coroiat. Peste ochii aproape stinși din pricina zecilor de ani și sutelor de nopți în care a descifrat încâlcitele manuscrise eminesciene, stau ochelari cu lentile monstruos de mari.

Vianu se prezintă la bară drept, calm și răspunde întrebărilor cu vocea pe care i-o cunoșteam în cele mai mărunte inflexiuni, de la duritatea bărbătească cu care citea extrasele din „Iliada" până la saga bine temperată din comentariile la Rabelais. Nu-și schimbă tonul nici când președintele îi atrage atenția („martor!") să nu mai țină mâinile la spate. Depoziția marelui profesor, cu care s-ar fi putut făli oricare dintre universitățile lumii, este ascultată cu o condescendență ușor iritată. Martorul nu a asistat, firește (atâta-i trebuia!) la reuniunile celor patru, dar poate garanta incapacitatea tânărului profesor Panaitescu de a gândi, măcar, urât despre țară, necum a-i face rău. Nu, nu sunt întrebări din partea procurorului. Nici a avocaților. Cum inculpatul tace mâlc, martorului i se îngăduie să se retragă. O face cu aceeași demnitate și siguranță a mișcărilor pe care le cunoșteam de la catedră. Acuzații sunt scoși de subofițerii de securitate, duri, încruntați. Pedepsele mi se par îngrozitoare; cinci ani Derdena, patru Onaca, un an celălalt coleg. Profesorul Panaitescu e achitat. Această achitare, ultima din procesele lui '57, marca sfârșitul unei anumite etape pe care nu ezit s-o numesc blândă, din istoria justiției militare a României comuniste. În 1958

avea să izbucnească furibund vânătoarea de vrăjitoare, soldată cu mii de procese ale căror verdicte puneau într-o lumină trandafirie și te făceau să-ți amintești cu nostalgie de sentințele primului lot de la ziaristică. Rușii au plecat în vara lui '58 ; rămas singur în fața unui popor nemulțumit, al cărui tineret a aderat, măcar sufletește, la mișcarea de eliberare din Ungaria, întâmplată și ea la trei ani după convulsiile berlineze, regimul lui Dej s-a hotărât să izbească.

Fără milă. Plecând a priori de la ideea că întreaga comunitate românească, tot poporul, îi este dușman. După ce am cunoscut ce am cunoscut, îmi pot mărturisi, nu numai în fața conștiinței, convingerea că Dej, ca și Stalin, n-ar fi ezitat să omoare un milion de nevinovați în numele comunismului. Slavă Domnului, n-a fost nevoie ! Prins în vâltoarea faptelor, actor și figurant, ca și alți colegi, n-am înțeles atunci sensul istoric al evenimentelor deși am asistat la ele dintr-un fotoliu de orchestră. Clarificările au venit târziu, după un intermezzo militar și patru ani de plimbare prin pușcăriile „de pe solul și din subsolul patriei", cum spunea Florin Pavlovici.

. . . .

După ce s-a dat rezultatul la admitere, m-am înapoiat la Dadilov unde m-am reinstalat în pătuiagul din fundul grădinii, decis să isprăvesc ce-mi rămăsese de citit din Camil Petrescu. Dacă mai rămânea timp, aveam de gând să reiau „Anna Karenina" și „Mizerabilii", în ediția în cinci volume de la ESPLA. N-ai citit-o, mă, o dată ? Ce mai pierzi vremea, se necăjea tata, iritat că nu-l ascultasem și nu dădusem la Politehnică, cum făcuse aproape toată clasa mea. Ziaristica i se părea o facultate primejdioasă, scriai cai verzi pe pereți, nu oferea solidi-

tatea și lipsa de surprize a ingineriei. Să mă fi făcut măcar profesor de română, veneam în sat, aveam ceva cheag, era de colea? Nici mama nu era entuziasmată. O mințisem că voi da la medicină, pe care n-o puteam suferi. Nutrise dulcea iluzie că va avea un băiat doctor... Singura care râsese înveselită fusese bunică-mea, mama mamei, țărancă aproape analfabetă, știa doar să iscălească. „Ce-ai făcut, mă, mi-a zis, te-ai dus la ziaristică? Ce vă-nvață pe voi acolo, să vindeți ziare? Că așa-i spunea lui Gogu al lui Bughe, „ziaristu", vindea ziare la Gara de Nord după război. Da' ăla nu făcuse școală ca tine. Așa o fi acu, măiculiță!" Anul I a trecut repede, cu magistralul Vianu, cu prelegerile profesorilor Almaș și Rosenzweig la istorie română și universală, ale extraordinarei doamne Wald la lingvistică generală și cu cursurile de „folclor" ținute de hilarul Mitu Grosu, pus pe rele când era vorba de fete. Misogin până-n măduva oaselor, l-am auzit odată, la un examen, șoptindu-i asistentului Octav Păun: „Tu vezi ce urâtă e asta? Cum s-o trec?!" Una peste alta, n-am învățat mare lucru căci eram prea preocupat de lecturile mele și de scormonirea Bucureștilor în căutarea a ce mai rămăsese din orașul vechi. În facultate se vorbea mult despre scandalul izbucnit în jurul romanului „Bietul Ioanide". După ce l-am citit, cu pachetul de „Carpați" pe un scaun, întins pe patul din cămăruța de pe „Apolodor", Călinescu a devenit idolul pus pe un soclu din care nici până azi nu s-a desprins vreo țandără. I se montase o cabală, în care se băgase, cu drăcească bucurie, un coleg mai mare cu doi ani, Ion Mitran — unul dintre aceia care-și construiesc cu grijă viitorul, fără ezitări și false pudori. Mi se pare că a început, cu Ion Iuga, la „Lupta de clasă" și a sfârșit ca redactor șef la „Scânteia". Cum l-a înjurat de câteva ori **in petto** pe marele Geniu al Carpaților, mă mir că nu și-a păstrat biroul și fotoliul după ope-

rațiunea schimbării la față, dându-le pe mâna și fesele unui redutabil hispanist. Mai avusesem un asemenea coleg, la liceu, Ion Spălătelu, cu știință de carte dar și dăruit cu darul dării din coate, care a ajuns șeful sectorului de presă de la Comitetul Central. Mi se pare că e oltean dar, cum se spunea într-un banc cu Radio Erevan, nu pentru asta îl iubim noi. Cele mai frumoase zile rămân în presesiune, când mă înhăitez cu Gelu Țârlea zis Lao și-o luăm la picior înspre cimitirul Bellu, la învățat. Suim domol dealul Șerban Vodă, ne tragem sufletul pe platoul crematoriului, de unde se vede ca-n palmă toată Valea Plângerii, plină de gunoaie fumegânde, stuf și cocioabe mizere, în care trăiesc oameni, pe unii îi și cunosc, de pe când eram elev la Șincai. Din fața Electrotehnicii se face o stradă, Manu-Cavafu, care dă în Albinei, unde stătea Iozefina, înspre Lemetru. Uzina a fost rebotezată, din Lemaître a devenit „Timpuri Noi", dar indigenii tot Lemetru îi spun, cum au apucat. Pe Manu-Cavafu stăteau două putori vestite, Nuți Corcodușa și Cadar, se aveau bine cu banda din Pieptănari, șuții care au băgat șuriul în Jeg după ce l-au fugărit până la tramvaiul 12. La scara tramvaiului l-au ajuns, l-au înjunghiat în spate iar făptașii au ajuns la canal, în brigada vestitului Stănciugel, împușcat mai târziu de fiica unui „politic" pe care îl aruncase într-un cuptor de var. Banditul a fost ucis la spartul canalului, pe peronul gării de la Dorobanțu. Citisem peste iarnă, sub bancă, în imensul amfiteatru unde se țineau prelegerile de istoria presei, „Anii împotrivirii" a lui Bogza și, cu toate că stătusem la doi pași de Valea Plângerii, n-am mai putut de-atunci să văd sau să-mi amintesc de locurile acelea din Bucureștii de dinainte de buldozer, altfel decât în asociație cu teribilele tablouri evocate de marele scriitor. La catedră, un maior de la DSPA în uniformă, profesorul, citea, într-o lălăială monotonă, și cu o pro-

nunție absolut originală, sute de nume de ziare românești și străine, și, cum n-aveam intenția să le țin minte (las că m-oi descurca eu la examen!), am deschis pe genunchi cartea extraordinarului reporter și-am citit-o, scăpând de plictiseala mortală a cursului. De sus se vedeau ca-n palmă Calea Văcărești și cartierul evreiesc, imensa pușcărie, în fund, deasupra zidului căreia se schița pe cer conturul turlei de la biserică iar în dreapta, unde începea drumul spre Oltenița, pădurea de tei din cuprinsul întinsului cimitir. Căutam o bancă mai ferită și ne-apucam de învățat în freamătul ușor al pomilor. Rătăceam apoi, fără țintă, printre mormintele de la „scriitori" sau căutam statuile deosebite, cum sunt cele lucrate de Romanelli sau de marii noștri meșteri. O dată sau de două ori am avut drept călăuză pe unul dintre cei mai cultivați cărturari pe care i-am întâlnit, descendent al unei vechi familii basarabene, cu ramificații în Ucraina, medievist, specialist în istoria relațiilor româno-ruse. Figură de cneaz, cu liniile aspre și ochii albaștri, se purta ras ca-n palmă, după obiceiul căzăcesc, fără, desigur, bizarul moț. Era victima unei grave distorsiuni de comportament sexual și, în decursul unei îndelungi convorbiri, mi-a explicat-o, detașat, ca și când ar fi fost vorba de altcineva, nu însă fără să cred a fi înțeles că-și punea toată voința în joc pentru ca să poată rosti, aparent liniștit, cuvintele. Era un monstru de erudiție, în linia lui Hasdeu, pe care îl venera, și cunoștea, ca puțini specialiști, istoria artei.

Când ne-am cunoscut, lucra la administrație dar fusese gropar, poate și cioclu. N-am dat în pușcărie peste numele lui dar e greu de crezut că nu fusese vreodată închis. Prea puțini sunt oamenii de valoare care să fi scăpat de canal! După mult timp, i-am reîntâlnit numele în bibliografii și în fișierele bibliotecilor, stătuse

ani buni la index. Văzându-mă ars de febra cunoașterii, m-a luat într-o duminică și m-a dus la Muzeul de artă de la Palatul Regal. Curând după abdicarea regelui Mihai I, noul regim a lăsat câtva timp slobodă intrarea în palat și-am urcat și eu pe monumentalele scări de marmură, intrând chiar în sala tronului, și prin alte săli cu parchet în mai multe nuanțe, reproducând dispunerea geometrică a casetoanelor de pe tavan. Am rămas uluit ca de o minune dumnezeiască, pe vremea aceea încă nu mă desprinsesem de casele țărănești de la Dadilov, cu podeaua lipită cu lut frământat cu balegă. Nici nu văzusem galeria cu oglinzi de la Versailles. Întovărășindu-l pe omul din cimitir, am petrecut o zi în fața picturilor și ce știu despre modul cum se privește un tablou, din ziua aceea știu. Toată iarna o petrecusem în cămăruțele prăfoase ale bibliotecii Ateneului, mică, nepretențioasă, dar cu o colecție de cărți care scăpaseră, ca prin minune, de epurare. Citeam acolo până seara târziu, iar când ieșeam, obosit dar încântat, aveam sentimentul că sunt stăpânul imensului oraș. Fusese un an încărcat de surprize, acest 1953, în care terminasem liceul, unsprezece clase, dădusem bacalaureatul și intrasem la facultate. În '52, fusese zdrobită banda deviatorilor. Fusesem izbiți de repeziciunea cu care se succedau evenimentele, faptul că studiasem cu creionul în mână. „Scurta istorie a P.C. (B) al U.R.S.S.“, de fapt viața lui Stalin care-și demasca pe bandă rulantă dușmanii, nu reușise să ne facă imuni la loviturile de teatru de la vârful puterii. Eram învățați cu violența limbajului, nu acest lucru ne frapase, ci destrămarea unei echipe care părea sudată indefectibil. Unde mai erau „Ana, Luca și cu Dej“ ? La plenara din mai '52, ultimul a ținut o cuvântare pe care am citit-o toți ca pe un best-seller. Utemist și activist extrabugetar al raionului „Bălcescu“, unde făcusem chiar de gardă în unele nopți, întovără-

şindu-l pe un superior al cărui nume l-am găsit, după 38 de ani în cartea lui Pacepa, resimţeam mai acut decât mulţi colegi, mai ales dintre nesuferiţii de algebrişti apolitici, interesaţi numai de carte, convulsiile politice şi am fost, pur şi simplu, zguduit de ce se întâmpla în Sfânta Sfintelor. Cum, tovarăşa Ana, cu părul ei alb, tăiat scurt, de o intransigenţă exemplară, Dolores Ibarruri a noastră, revoluţionara pură şi dură, fusese în stare să-l sprijine pe Luca, să-l susţină, adoptând o atitudine împăciuitoristă care, de fapt, ascundea propriul ei oportunism ? Bine, de acord, Luca introdusese o linie antimarxistă, antileninistă, în care criminală era mai ales ideea stingerii luptei de clasă în perioada de trecere de la capitalism la socialism, teză antileninistă prin excelenţă. Avea dreptate *tov* Dej să spună, la consfătuirea pe ţară a minerilor : *„Luca a ajuns să susţină că nu dezvoltarea industriei este cheia dezvoltării economice a ţării noastre ci creşterea păturilor avute, mai ales de la sate, cu alte cuvinte — creşterea elementelor capitaliste, îmbuibarea chiaburilor, îngroşarea rândurilor chiaburimii. Aceasta* — spunea de la rărunchi *tov* Dej — *este o teză vădit contrarevoluţionară, având drept scop restaurarea capitalismului în ţara noastră.* (Precum se vede, nimic nou sub soare.) *Luca nega rolul hotărâtor al industriei în construirea socialismului... Pe baza concepţiilor lui dăunătoare, potrivnice liniei partidului şi intereselor poporului muncitor, V. Luca, ajutat de elemente duşmănoase cărora le-a încredinţat posturile de comandă în acele sectoare ale activităţii de stat pentru care răspundea, a dus o politică de frânare a dezvoltării industriei mijloacelor de producţie şi a industriei grele în genere, o politică ce urmărea încetinirea ritmului de industrializare socialistă a ţării. E cunoscut că partidul nostru, învăţând din experienta constructiei socialiste în Uniunea Sovietică, duce o politică de investitii în ve-*

derea stimulării maxime a dezvoltării industriei producătoare de mijloace de producție... Se știe că fondul de rulment e factorul de bază al hozrasciotului, adică a gospodăririi socialiste a întreprinderilor. V. Luca flecărea în mod demagogic despre însemnătatea gospodăririi socialiste, iar în fapt ajuta elementele dușmănoase de sub conducerea sa să submineze organizarea gospodăririi socialiste în întreprinderi". Și tocmai cu un astfel de individ cinic și-a găsit să-și bage în cârd tovarășa Ana ! În comparație cu durerea pricinuită de defecțiunea ei, aproape că nici nu mai are importanță ce-a făcut Teohari Georgescu. Bine a zis tot *tov* Dej : *„Pus de partid într-un post unde trebuia să stea de pază intereselor statului de democrație populară și ale celor ce muncesc, Georgescu a dat dovadă de pierderea vigilenței revoluționare, de lipsă de combativitate și simț de clasă, ceea ce a permis elementelor dușmane să-și desfășoare activitatea vrăjmașă intereselor statului"*. Din această perspectivă, numai cine nu vrea nu vede că participarea lui Teohari Georgescu la grupul deviator anulează tot ce a întreprins, desigur — ca să arunce praf în ochii clasei muncitoare, pe linia ministerului de interne : Canalul, Bicazul, strămutările forțate ale nemților (dar nu numai ale lor) în Bărăgan... La liceu, citisem împreună cu Petrică Logofătu din Brăniștarii de Neajlov, Tică Stere, un machedon pripășit în mod bizar la București, într-o vreme când găseai mai multi aromâni la Viena decât în orașul de la marginea Bărăganului, cu Gugui, găzar, cum le ziceam noi ploieștenilor, ambițios și repezit, și cu Ion Mitiță, un băiat de lângă Oltenița, care a făcut biologia și acum e profesor, marele articol din „Scânteia" ; era în iunie și mai aveam un an până la bacalaureat, mulți tremurau cu gândul la politehnică și învățau de duduia pământul, nu era de glumit cu Turturica (de care nici nu-mi păsa, o dată ce mă autodecla-

rasem idiot irecuperabil în materie de matematică și eram trecut în consiliul pedagogic fiindcă adusesem liceului un premiu la concursurile de literatură pe capitală). Vestea sciziunii de la vârful partidului și materialele publicate atunci, care ni s-au prelucrat într-un lung șir de ore la U.T.M. și la dirigenție (la organizație — de Nini Iliescu, care mai înainte ne citise cu răbdare și din „Cursul scurt") mi-au produs o stare ciudată, amestecată — de dezamăgire că tovarășii în care crezusem atâta, pe care-i aplaudasem când treceam, plimbându-le portretele, prin fața tribunei și cărora le scandasem numele în lozinci zbierate din rărunchi, sunt niște trădători, unelte criminale în slujba guvernelor imperialiste, a fasciștilor titoiști și a altor dușmani ai cuceririlor revoluționare ale poporului român — dar și, undeva, într-un colț al sufletului, cel mai ascuns, mai obscur și mai închis cu șapte lacăte, de speranță, nici mie mărturisită, că asist la un început al sfârșitului. A venit vacanța mare, am plecat iar la Dadilov, la rația de cincizeci de căldări pe seară pentru udatul grădinii și la scăldat peste zi în Neajlov, la gropan, acolo unde căzuse, chiar în albia râului, o bombă și găseam scoici cât palma, din care făcea mama mâncare cu mult mărar și usturoi. Am citit Tolstoi și Korolenko, traduși în ediții populare, dar Gorki și Șolohov, al cărui „Pământ desțelenit" mi-a plăcut mult. Era printre personaje un bătrân hâtru, Moș Șciucar, care intra în fel și chip de dandanale din cauza exageratului dar al suptului cu care îl împodobise Dumnezeu, o femeie care-și arăta pulpele ispititoare dar în care comunistul Davîdov, cu simțul lui exact de bolșevic și marea înțelegere pentru om și problemele lui pe care ți-o dă lupta comunistă, a știut să vadă nu întâi și-ntâi muierea frivolă, ci prietenul capabil de dăruire, cu suflet de aur ascuns sub

veșmintele înșelătoare ale ușurătății, rămase de la proasta educație dată de regimul țarist. Pe malul Donului, cazacii rostuiseră o viață nouă, îmbelşugată, dar la noi rămășițele orânduirii burghezo-moșierești, reflectate în gândire, se opuneau noului, erau, cum spunea un poet de-abia ieșit din adolescență care avea să sfârșească tragic, vechi vegetații dușmane. La Dadilov fusese trimis președinte de sfat un muncitor de la „23 August". A făcut ceva treabă la început, a aplicat cotele cum l-au învățat tovarășii de la raion dar s-a spurcat curând la vinul tare și acru de „1001" și la țuica de corcoduşe și a început să umble mai mult pe două cărări. I-a luat locul Vânătoreasa, nevasta unui subofițer de la unitatea de artilerie de la gară. Ea și-a dat iute seama de ce nu vor oamenii să intre în colectivă, *geace*, cum îi spuneau țăranii, i-a suit pe toți chiaburii satului, vreo unsprezece-doisprezece, într-o căruță cu boi, l-a pus pe gornistul de la sfat să scrie cu cretă roșie pe loitre „lipitorile satului" și i-a plimbat pe ulițe o zi întreagă. A fost arătat satului și demascat și nea Stănică, vecinul nostru, care n-avea pământ dar vindea gaz și sticle de lampă, fiind astfel printre exploatatori. Cei mai slabi de înger s-au înscris. Mulți au plecat să lucreze la București, la prefabricate, în Progresu, alții au ajuns tocmai la Vulcan sau la uzina de mașini grele, *umeghe*, strămoașa faimoasei IMGB din iunie.

În primii ani de după război, în toată comuna erau cinci-șase biciclete ale ceferiștilor care făceau naveta la depoul de la Filaret. Pe urmă, numărul acestora a crescut nemăsurat, la sfârșitul anilor '50 navetiștii au plătit să se construiască un hangar la gară. Mulți au plecat în jungla de beton proaspăt răsărită între cele două șosele, a Giurgiului și a Olteniței, în Berceni, Popești-Leordeni și Progresu. La câmp ieșeau doar babele cu șorțuri de americă antijeg și gumari, aidoma celor pe

care le-am văzut acum doi ani, în plină perestroika, în pepenăriile de pe marginea șoselei care duce la Samarkand, de m-am frecat la ochi. Pentru ca nici fratele meu Emil, încă la liceu, nici eu să nu avem necazuri cu originea noastră socială mic-burgheză, mai ales că fratele mamei fusese ofițer pe frontul de est iar cumnatul tatei — popă la Chiriacu, părinții au „donat“ statului cele două hectare de pământ pe care le avea mama de zestre. Ne-a rămas grădina. În septembrie am plecat la facultate ; Emil a început ultima clasă de liceu, seria lui a terminat cu zece clase. Ne-au venit profesori noi, unele cursuri erau comune cu filozofia și cu științele juridice, în amfiteatrul de jos, de la drept. De două ori pe săptămâna îl ascultam pe Leonte Tismăneanu despre care se spunea că și-a pierdut o mână în '36, în Spania. Pe lângă tactul și atitudinile paterne ale lui Al. C. Constantinescu, regretatul decan, ori bonomia rafinată profesată de Athanase Joja, Tismăneanu — despre care gurile rele spuneau că-l cheamă în realitate Tisminețchi și că e mai aproape de Haifa decât de Tismana — părea casant, scrâșnit, inflexibil. Stalin murise cu un an și jumătate în urmă ; noi fusesem încolonați și duși, în acele zile de început călduț de martie '53, la poarta ambasadei de la șosea unde scoseseră o masă pe care stătea deschisă marea carte de condoleanțe. Până să ne vină rândul am tras o bâză zurlie sub privirile profesorilor care se făcuseră ca turta de ceară. Se înfăptuise actul desacralizării, idolul coborâse de pe soclu, se urcase pe catafalc și plecase să-i țină tovărășie lui Vladimir Ilici întru eternitate. Sau cel puțin așa se părea.

Printre studenții anilor de atunci, eu eram dintre cei care percepuseră viața prin raportare la greutatea traiului la țară.

Nu aveam motive să cred că noua orânduire nu ne va aduce fericirea. Altor tineri, poate, provenind dintr-o

altă zonă a societății, li se va fi explicat de către părinți ce fusese înainte. Țăranii nu trăiseră strălucit nici pe vremuri. Eu eram la a doua generație de la abandonarea opincilor ; rudele lor avuseseră un cuvânt de spus în politica interbelică și chiar înainte de făurirea României Mari. Știau mai multe decât mine, educația lor fusese făcută în case unde se moșteneau din generație în generație biblioteci masive, cu mii de volume.

Unora li se inculca deja în familie tehnica dublei gândiri ; nu se ajunsese, în anii aceia, la folosirea ei generalizată la scara întregii țări, ca normă de supraviețuire, cum genial intuise Orwell că se va întâmpla. Venind în vacanțe acasă, în satul de pe Neajlov, la o aruncătură de băț de Călugăreni, în câmpia Burnazului, vedeam că țăranii o duc greu, că muncesc din răsputeri, — cei mai mulți — desculți de când da firul ierbii până cădea prima brumă. Noua putere afirma că vrea binele tuturor celor ce muncesc, de la orașe și sate. De ce să n-o fi crezut ?

Propaganda ideologică, abil făcută încât să nu lase nici o vârstă în afara îndoctrinării, bombarda prin presă și radio populația unei țări întregi. Nimeni dintre cei care trăiau în colectivități organizate de stat, cum erau și studenții, ori din leafa pe care o dădea singurul care putea face acest lucru, adică tot statul, nu se putea sustrage propagandei. Intre timp, fuseseră create organizațiile care îl preluau și-l prelucrau pe copil, neslăbindu-l nici ca adolescent, nici ca tânăr. Apăruseră sute de cărți și broșurele despre „eroii clasei muncitoare", despre ilegaliști și lupta acestora împotriva burghezo-moșierimii și slugilor ei odioase, Siguranța și Poliția. Promisiunile de mai bine stăteau la temelia acelei vaste întreprinderi de îndoctrinare, laolaltă cu rescrierea istoriei naționale și cu înrădăcinarea sentimentului de dragoste și admirație față de Uniunea Sovietică.

Cei în vârstă, părinții — cel puțin în cazul meu — se fereau să insiste asupra adevărului, conștienți de primejdia de a-i inculca copilului o atitudine critică, ușor de evidențiat în mediul școlar, și de a-l face astfel o pradă sigură pentru activiștii U.T.M.-ului.

Pe de altă parte, îmi plăceau scrierile anilor acelora, cărțile autorilor sovietici traduși aproape imediat după război, Fedin, Simonov, Fadeev, Șolohov, romane masiv reprezentate în bibliotecile școlare, epurate cu grijă de tot ce, ar fi putut întări sentimentul de apartenență la poporul român, de toată istoria lui cea adevărată. Cu timpul, propaganda a început să dea roade. Partidul comunist se insinua peste tot, începuse să determine gândirea și comportamentul multora dintre tineri.

Imi amintesc de un bal dintr-una din nopțile de vară, la căminul cultural de la Comana, sat mare, unde ne-am dus și noi, cei doi-trei studenți de la Dadilov. Ne cunoșteam între noi, toată lumea se cunoștea. Noi erau doar figurile a doi fârțângăi cu pieptene în buzunarul de la cămașă, pantaloni bleumarin și pantofi roșii. Ăștia sunt de la raioanele UTM, de la Vidra, mi-a spus cineva. Apoi nu m-au interesat până când acordeonistul balaoacheș a anunțat, răcnind, în atmosfera năclăită de praf și de miros acru de sudoare, „dameștango". Fetele, liceene, s-au repezit ca ulii la cei doi, smucindu-i pe apucatelea, care pe care. Am privit scena amuzat și contrariat.

Cum să-i lași pe studenți și să te guduri pe lângă niște neisprăviți care vorbeau cu „ei este" ?! Abia târziu, după ani, mi-am dat seama că oamenii de partid, indiferent de eșalon, reprezentau pentru fetele acelea, ale căror mame avuseseră copii la vârsta lor, o virtuală partidă. Un simț ascuțit al interesului imediat? Un soi de, hai să-i zicem, fripturism? Între timp, viitorul fericit pe care-l făgăduiau discursurile lui Gheorghiu-Dej

și lozincile de pe case, „Scânteia“ și dările de seamă de la ședințe, propagandiștii și agitatorii „de la om la om“, părea tot mai încețoșat.

În facultate, îndoctrinarea devenise agresivă. Agresive erau și frazele lui Lenin din „Materialism și empiriocriticism“, disecarea furibundă a tezelor lui Mach și Avenarius, ura împotriva a tot ce nu însemna doctrina marxiștilor. Stalin era și mai dur, și mai direct. Rudimentar. Ajunsese obsedantă stereotipia frazelor și, ce era și mai grav, începusem să înțeleg că suntem supuși unei formidabile averse de vorbe. Citeam „Scânteia“ și mă închipuiam gazetar, cu carnetul în mână : interviu cu *tov* Ciupercilă de la raion, reportaj despre vaca Porumbița (nu e glumă, a „ținut“ câtăva vreme pagina întâi a „organului“) și suratele ei, articol de înfierare a imperialiștilor anglo-americani și uneltelor lor de la Seul... Merita să faci facultate pentru asta ?! Nu cumva avusese dreptate bunică-mea ?! În anii aceia, studenții făceau — băieții — o zi de armată pe săptămână și două convocări de câte o lună, vara, și ieșeau la absolvire sublocotenenți în rezervă. Îmi plăceau armele ; mă apropiasem de maiorul Costin, unul dintre ofițerii catedrei speciale de la Universitate, militar distins al vechii Armate Regale, scăpat ca prin minune de epurare, de trecutul la lopată, și ajunsese instructor, la noi.

Avea caracter, ținută, demnitate. Vorbea puțin și doar când trebuia. Mi-am închipuit că armata e teritoriul ferit de invazia vorbelor, de zgomotoasa agresiune a „doctrinei“. De ce să nu las facultatea, să nu mă duc la școala militară ? Fratele mamei, unchiul Caragea, nu făcuse la fel, nu plecase de la drept, după doi ani, și se înscrisese la școala de ofițeri ? Cât aveam să mai suport lălăiala unora ca Vladimir Tisminețchi ? Încă nu apăruse Nichita Sergheievici la tribuna celui de-al XX-lea Congres ca să povestească activului de partid o parte din

ce știa, ca răzbunare pentru serile de la Kunțevo, când Tătucul, zâmbind diabolic de dulce, îl punea să se dezbrace în cămașă și izmene flanelate și să joace gopacul pe masă, printre sticloanțele de votcă' și farfuriile cu icre negre. „Joacă, Nikitușka, joacă !“ Și Nikita rămânea cu ce-i dăduse madam Hrușciov să-și pună pe dedesubt și țopăia, sub privirile diabolice ale lui Stalin și cele perfid-compătimitoare ale lui Lavrenti Beria. În anii aceia mi-a șoptit Valerii Seniatinski la ureche : „La Congresul XX s-a văzut cum merge treaba, unșpe ani pe genialul l-am pupat în cur degeaba“. Deocamdată, însă, Cel Mai Mare Erou Al Istoriei se odihnea sub granitul mausoleului și tinerele perechi care voiau să le meargă bine plecau de la ofițerul stării civile ca să se agațe la eterna coadă care brăzda Piața Roșie. Iar dincoace, în inima Bucureștiului, într-un amfiteatru de la Drept, un profesor de marxism ne bombarda timpanele cu istoria gloriosului partid al bolșevicilor. Mi s-au învălmășit în cap într-un joc halucinant de noțiuni și sintagme, Bakunin și „Narodnaia Volia“, Plehanov și Halturin, „Ciornîi Peredel“ și „Uniunea de luptă“ de la Petersburg, „Ce-i de făcut ?“ și zimmerwaldienii. Neștiind nimic despre comuniștii români și istoria partidului, în afară, desigur, de faptul că au luptat mereu eroic pentru binele poporului și suveranitatea României, în toți anii negri când țara a fost jefuită și împilată de burghezo-moșierime și regi, nu m-am mirat deloc de mutarea, în adâncă clandestinitate, a Congresului II al social-democraților ruși de la Bruxelles la Londra, unde s-au transformat în bolșevici, nici că nu s-au adunat la Moscova ori la Petrograd. Într-o bună zi, fără să-i fi suflat tatălui meu vreun cuvințel despre ce vreau să fac, m-am hotărât să plec din facultate. Era într-o perioadă când făceam conspecte, până seara târziu, la biblioteca facultății de filozofie.

Îmi aducea cărțile o fată cu pulpe masive, la care mă uitam pofticios și care îmi evoca versul lui Bogza — „fată galbenă, cu pulpele ca lumina marilor bulevarde". Făceam, dacă țin bine minte, fișe la „Stângismul — boala copilăriei comunismului". Ca să mă destind, citeam intermitent „Infernul", în traducerea lui Coșbuc. Apoi m-am pomenit că las de tot deoparte cartea lui Lenin și, când am terminat „Infernul", m-am prezentat la comisariatul militar al raionului „Lenin". M-au trimis la școala de ofițeri de infanterie.

Mă îmbiase și un maior recrutor al securității, pentru școala de la Oradea, dar l-am refuzat politicos. Mi-am adus aminte cum l-au ridicat, noaptea, pe un om de pe Rusa, nea Ion Buzatu. Se urcase, beat, pe gard, de 23 August și se răstise la câțiva gură cască „M-am îmbătat, mă, de necaz, c-așa trebuie să facem cu toții de ziua nenorocirii noastre". Lumea șoptea c-au venit cu duba neagră, i-au scotocit casa și l-au luat la raion, la Vidra. Mi-am adus aminte — și am declinat oferta. Maiorul n-a insistat, a zâmbit numai și a notat ceva într-un carnețel. Iar eu am pășit pe drumul care ducea spre glorioasa carieră a armelor.

. . . .

Am fost arestat în curtea din spatele Facultății de drept, la 25 martie 1959. În toată acea dimineață am fost urmărit, de la căminul de pe Doamnei până la rondul Scriitorilor și la careul șahiștilor din Cișmigiu și de acolo la facultate.

Erau doi, îmbrăcați la fel : pălăriuțe tiroleze, lodene verzui, pantaloni bleumarin. Unul foarte înalt, solid, rotund la față, celălalt scund și uscățiv. Pat și Patachon. Nu-mi explic cum, dar am intuit într-o străfulgerare că *ei* sunt. N-am avut timp să-mi fie frică, ori frica

rămăsese în pădure, cu o zi în urmă, când mă plimbasem îndelung cu mama, neobișnuită cu atâta atenție din partea unui copil care nu dădea cu lunile pe acasă, în disperarea de a nu-i putea spune că *știu* și că *nu se poate altfel*. Pe avizierul de lângă ușa secretariatului, o foaie bătută la mașină : „Nr. cutare din... martie 1959. Sunt exmatriculați prin ordinul Ministerului Învățământului Public, fără drept de reînscriere, ca dușmani ai poporului, următorii — (cele șase nume, cărora li se adăugau încă două-trei). Rectorul Universității va duce la îndeplinire prezentul ordin ș. c. l. Ministru..." Am intrat să-i iau actele. Madam Comșa sau madam Coadă, nu mai știu care dintre secretare, a căscat gura de uimire, s-a recules și mi-a spus — fugi jos, la cadre, actele sunt acolo. Mințea. M-am uitat în ochii ei, i-am spus — acum ne ia de la cadre ?, și am ieșit. La parter, lângă laboratorul de criminalistică al profesorului Camil Suciu, unde trona juna Mioara care făcea canotaj și avea pulpele bronzate, l-am întâlnit pe colegul meu Dumitru Chirilă. L-am tras după mine pe banca din parc. Scoate repede tot ce ai prin buzunare ! — i-am luat țigările și chibriturile.

Era lângă mine când a venit piticul. A întrebat, stupid și politicos — domnul Mihalcea ? Am dat din cap, a scos din loden o legitimație cu fotografie, n-am reținut numele, mi-au atras atenția epoleții de locotenent-major. Am pornit pe lunga cărare dinspre bulevard, el în față, ca și când ar fi fost sigur că n-am să fug. În spate era un mic crâng, ce ieșea în Plevnei, pe la Construcții, aș fi putut să fug pe acolo. Sau să-i dau un pumn în cap, eram destul de solid, făcusem box la „Știința". N-am făcut nici una, nici alta, l-am urmat ca un cățel. Dinspre poartă venea fuga celălalt, înaltul, parcă speriat și mi-a trecut fulgerător prin cap că i s-o fi făcut frică să nu fug. M-au băgat la mijloc. S-a prelins din forfota străzii o

mașină prădădită, un Dodge vechi. Nici n-aș fi băgat-o în seamă. La volan, un tip cu mustăți groase, răsucite și șapcă de piele în opt colțuri. Blazonul șmecherilor de pe Grivița. M-au înghesuit între ei în spate. Mașina s-a pus în mișcare, prăjina s-a lăsat brusc, cu toată puterea pe mine, m-am pomenit cu capul pe genunchi, i-a azvârlit scundului — pune-i ochelarii. N-am, i-am uitat, a răspuns stârpitura. Șoferul le-a întins un ziar peste umăr, mi l-au pus pe cap. Am ghicit că trecem peste podul de la Chimie, că mergem înapoi către Elefterie, că ne întoarcem pe bulevard, că trecem iar peste un pod. Când am simțit că mașina urcă — motor excelent, torcea ca o pisică, doar carcasa era veche — am știut că sunt dus la Uranus. Pe vremuri fusese arsenalul armatei, treceam zilnic pe lângă el, nu pe trotuarul din dreapta, erau santinele, pe vizavi, unde era școala, și coboram către Mihai Vodă, pe lângă arcul, cu poarta veșnic căscată, de la Arhivele Statului. Prin '48 sau '49, nu mai țin minte, am văzut la etaj un flăcău în cămașă și izmene, în picioare, ținându-se de gratii și privind în stradă. Mai târziu au apărut stănoagele de lemn, santinelele, iar peste geamuri s-a dat cu vopsea. Vechitura s-a oprit, am auzit un țăcănit metalic, o scârțâitură, au luat jurnalul, am coborât. O curte triunghiulară, apoi am fost împins pe niște scări într-o încăpere unde se afla doar o masă. A răsărit din pământ o pocitanie cu un șorț kaki peste uniforma. Aș minți dacă aș spune că n-am văzut om mai urât. Am văzut, tot acolo, mai târziu, la o anchetă de noapte. Potca m-a pus să scot cureaua, fularul și șireturile și să le pun pe masă. Apoi mi-a întors toate buzunarele pe dos. A oprit cutia de chibrituri, mi-a înapoiat țigările. Mi-a cerut pantofii. Purtam o pereche cu blacheuri îngropate. A scos un patent, a tras blacheul de la un pantof, cu un rând de talpă din toc. Al doilea n-a vrut să se desprindă. M-a înjurat — pune-l în p... mă-tii

așa, și mi l-a dat înapoi. Îmi sta pe limbă să spun cum vrei,domnule, să merg așa prin oraș ? dar am tăcut. Cu pantofii ăia am mers șontâc-șontâc la toate transferurile, până târziu. Nu mai știu ce s-a ales de ei. A venit un vlăjgan cu pantaloni de cizmă dar încălțat cu papuci moi, cu talpa de pâslă, mi-a spus dă, mă, capu-ncoace și, fiindcă pricepeam greu, m-a tras scurt de păr și mi-a pus ochelarii. Apoi m-a împins de cot, am înaintat în beznă, m-a oprit smucit, a ciocănit, am intrat într-o cameră mare, luminată violent. M-au pus să mă dezbrac în chiloți, m-au sucit, m-au răsucit, m-au măsurat, erau doi, un bărbat și o femeie. Bărbatul i-a dictat : 1,73 — 65, treci „nu" la semne particulare. M-a fotografiat, de data asta femeia, în două poziții, cu un aparat mare, de lemn cu cârpă neagră, ca pentru pozarii de mirese. Bărbatul mi-a apăsat degetele pe o placă dată cu ceva negru, cleios, apoi mi le-a răsucit, unul câte unul, pe un carton pe care femeia scrisese numele meu și 13 august 1936, București. El a adăugat niște cifre, vlăjganul mi-a pus ochelarii, m-a înșfăcat iar de cot și m-a dus într-un birou înalt, foarte înalt, luminat de o fereastră pusă chiar sub tavan. Un bărbat mai degrabă scund, cadaveric — sau poate lumina era săracă — cu obrajii scobiți și linia bărbii netă m-a privit îndelung. Te așteptam, Mihalcea, mi-a spus. Ca pe un cireș în floare, i-am răspuns, idiot, nu mi-a venit altceva pe buze. Insul s-a uitat la mine ușor batjocoritor, cu o iritare stăpânită, a tras sertarul, a scos un baston de cauciuc, l-a îndoit, fără să mă slăbească din ochi, l-a dezdoit, l-a pus la loc, a împins sertarul. S-a sprijinit cu podul palmelor de marginea biroului și a silabisit, cu aceeași privire pironită pe mine : Mă cheamă Voicu, sunt bulgar și încăpățânat ca un bulgar. N-ai vrut să ne ajuți, Mihalcea...

Am înțeles fulgerător : îmi aducea aminte de scandalul din școala militară, de deconspirarea contactului

meu cu contrainformațiile și dezvăluirile făcute colonelului Ion Ștefănescu, șeful școlii. Le plăteam acum și Voicu se bucura, ca o canalie, că am ajuns pe mâna *lor*.

. . . .

Totul e relativ. Absolută a fost doar dorința de a deveni ofițer. S-au risipit aburii beției de pe trenul care ne-a dus la Sfântu Gheorghe și larma cumplită, zbieretele, cântecele care au însoțit vagonul bucureștenilor până pe la Brașov. Examenul a fost o formalitate, ultima triere s-a făcut la controlul medical. Colegii descoperă repede că am făcut aproape doi ani de facultate și-mi spun, cu o undă de dispreț amical „Studentul". „Ui' la el, mă !" rânjește Ortacu, politrucul companiei, când palma mea plesnește, sonor, patul armei cu exact atâta timp în urma celorlalți cât trebuie ca ochii tuturor să localizeze locul infracțiunii și pe infractor. Ne instruim cu puști rusești Mosin-Nagan model 1893. Sunt cât noi de înalte iar când le punem baioneta triunghiulară și mărșăluim în mantăile până la pământ, semănăm cu plutoanele lui Budionnîi. Armele noastre au făcut războiul ruso-japonez, primul război mondial, al doilea. Colonelul Paulenco, consilierul sovietic, singurul ofițer care are trăsură la scară (împreună cu colonelul Ștefănescu, șeful școlii) spune că marele popor frate de la Răsărit ne-a dăruit aceste arme. Unul dintre puținii ofițeri ai fostei armate regale române rămași ca profesori în școală — Hrițcu sau Malamuceanu, nu mai știu care, îi spune lui Virgil Ciobotaru, distins ofițer topograf, profesor și prieten, și Virgil mie, că n-a fost nici vorbă de cadouri, pe ruginile alea nenorocite, coșmarul armurierilor, românii au dat grâu cu vagoanele și cu trenurile. Rușii trebuiau să plătească să scape de ele, să fi zis

mersi că le ia cineva de pomană. Noi însă am dat grâu pe ele. La stația de radioficare, Balaci, scamatorul din anul II, pune în fiecare dimineață și în fiecare seară cântece rusești sau muzică ușoară de-a noastră. Ne trezim, cu câteva clipe înainte de urletele căprarilor-elevi, în acordurile unui cântecel foarte luminos :

Peste vale, peste deal,
Trece-o mândră pe un cal,
Tropa, tropa, tropa, trop,
Când la trap, când la galop.

Restul l-am mai uitat. Ea, amazoanca, pusese pe spinarea armăsarului un tarhat considerabil :

În desagii mari și grei,
Oare ce-o avea în ei ?

Pe scurt, fata ducea mâncare unor întovărășiți de tip TOZ care munceau cu spor din zori și până în seară și le trebuia ceva cald. Seara, după ce ne văcsuim cizmele (partea de jos — piele, carâmbul — mușama), le aranjăm în așa fel încât elevul-sergent din anul trei, când se dă pe spate, cu un ochi închis și celălalt holbat, să nu vadă decât o linie. „O linie, că vă ia dracu. Studentule, cu tine vorbesc !“ Când se stinge becul, în ultimele clipe înainte ca reverberațiile luminii să dispară de pe retină și să cădem într-un somn de plumb, mai auzim în difuzor :

Doi ochi albaștri, ca cerul de azur,
Ah, ce nopți au trăit marinarii,
Numai cerul și marea-mprejur...

Cu asta, educația noastră culturală a luat sfârșit. Băieții din anii mai mari provin fie din școala de poli-

truci de la Ineu, desfiinţată, fie din şcoli profesionale. Colegii mei sunt altceva, în seria noastră toţi au absolvit şcoli medii tehnice. Sunt spirite practice, care înţeleg să înghită cei trei ani de „privaţiuni pe care-le impune viaţa de ostaş", cum grăieşte regulamentul, fiindcă, la capătul lor, vor veni imensa ladă de lemn, unde ţi se pun de toate, de la batiste şi ciorapi până la şanuri şi căciula de bibiret, ordinul 50 şi leafa sigură. Dintr-o manta poţi să-i faci nevestei palton, e ceva, nu? Când se apropie primăvara, băgam de seamă că, la raportul de dimineaţă, comandanţii trag cu coada ochiului la cer. Dacă e frumos şi se vede o rază de soare, intrăm în clase, „diviziuni", cum li se zice. Să vină, însă, un strop de ploaie că îndată încep să se audă ordine zbierate către batalionul înşirat pe platou. Ne repezim la rasteluri, înşfăcăm Mosinul, masca de gaze, telemetrele, plăcile de bază şi ţevile aruncătoarelor, tăbliţele-ţintă şi, cărând în spinare mitralierele Maxim şi puştile mitralieră Degtiariov-Pihota, o luăm voiniceşte spre Dealul Păiş, de unde ne întoarcem uzi leoarcă, tăvăliţi ca porcii şi rupţi de foame. Zilele se scurg ritmate uniform : deşteptarea, înviorarea, instrucţia, masa, ora de somn obligatoriu (n-ai voie să citeşti), studiul în diviziune, liber pentru scrisori, văcsuirea, ţigara de voie, stingerea şi iar deşteptarea; înviorarea, instrucţia... În primele trei luni, şocul a fost aşa de dur, iar programul, punctat de căprari cu urlete şi fluierături, atât de minutat încât fantezia aparatului meu excretor, rămas încă cu deprinderile haotice din civilie, mă pune la grele încercări. Apoi, mă obişnuiesc. Cu ce nu mă obişnuiesc, este gândul că, după ce voi fi eu, cum şi sunt, căprărit încă doi ani, îmi va veni rândul să-i căprăresc pe alţii. Surugiu, comandantul companiei, care-şi petrece şi duminicile în cazarmă şi e totdeauna îmbrăcat impecabil, nu trăieşte decât ca să dea şi să primească ordine. Mulţi colegi — la

fel. Rareori, ritmul de ceas al scurgerii orelor este întrerupt de către un fapt divers care capătă prin contrast proporții colosale.

La rusă avem o profesoară din oraș tânără, drăguță, ușor intimidată de privirile apăsate pe care o haită de lupani flămânzi le plimbă pe trupul ei, pe șoldurile cambrate când se-ntoarce ca să scrie la tablă : I pașli, pod flagom alîm / Iz nevedomoi zemli, / Po Mascovskomu Kanalu / Caravanî, carabli... O privim țintă, fără să auzim ce spune. Și, în timp ce scrie, într-o liniște totală, Marian G., care a ațipit cu creionul în poziție de scris, emite un pârț sonor, ca sunetul de batistă sfâșiată din schița lui Courteline. Holbează ochii încremenit, purpuriu de rușine, în timp ce plutonul explodează într-un râs homeric. Mă sinucid, zbiară Marian, se repede la fereastră, o deschide, se aruncă în gol... și cade ca un sac pe pavajul aflat la doi metri, diviziunea aflându-se la parter. Sinucigașul s-a ales cu un picior scrântit, multiple julituri și o pagină în cronica școlii. Alteori, dungi negre barează pieziș filele acestei cronici. De pe frontiera cu Tito a fost adus, în sicriu închis, băiatul bucătăresei. Îl punem pe platforma unui camion, îl ducem la cimitir, politrucul școlii rostește un scurt discurs în care pune în lumină calitățile morale ale defunctului (pe care nu l-a văzut în viața lui), îi subliniază jertfa, îl declară erou, tragem trei salve, pământ peste sicriu, gata. Preotul nu se arată, l-a slujit în secret la femeie acasă. Apoi politrucul, la un pahar de țuică, îi spune lui Virgil — și de la el, aflăm noi, că răposatul, ofițer de grăniceri pe la Săcălaz sau la Jebel, ar fi tras într-un fugar român care apucase să treacă, ziua în nămiaza mare, pe pământ iugoslav. Soldatul sârb din mirador a pus pușca-mitralieră pe ofițer și l-a curățat. „Te-apucă groaza — ar fi povestit căpitanul — aproape că l-a tăiat în două !“ Uităm incidentul, mai ales că survine o ciudățenie, nu

știm cum s-o luăm : într-o zi, sub umbrarul din enorma curte a școlii unde, de obicei, se țin lecțiile politice, la instrucția focului ni se dictează, iar noi scriem în caietele noastre cu filele numerotate, ștampilate și iscălite; pe care nu avem voie să le ducem în dormitor, caracteristicile unor arme din dotarea infanteriei S.U.A. Sunt atât de deosebite de Mosin-Naganurile cu care ne-au blagoslovit frații noștri încât rămânem pe gânduri. Ne dăm seama că datele sunt arhisecrete dar nu îndrăznim să gândim — iar dacă gândim, nu îndrăznim să discutăm, că au fost obținute prin spionaj. România nu face spionaj, asta e clar, cu mârșăvia asta se ocupă în exclusivitate statele capitaliste, orice discuție este inutilă. Poate că însă marea vecină și prietenă... A, nu, nu se poate ! Tocmai fiindcă se știe cât sunt de parșivi occidentalii, de ce sunt în stare, noi ne-am făurit o puternică armă de ripostă, contrainformațiile. La școala noastră, cu rang de divizie, sunt doi — locotenentul major Vântu și locotenentul Mircea. Nu primul e șeful, chit că e mai mare în grad. Al doilea, cu epoleți de infanterist (Vântu arborează zmeuriul cavaleriștilor dar n-a urcat în viața lui pe un cal), e superiorul celui mai mare în grad. Nici Uniunea Sovietică nu se ocupă cu dezgustătorul obicei de a trage cu ochiul în ograda altuia încât când, în aceeași zi, cel ce ne vorbise despre complicatele puști cu infraroșii și grenadele-capcană pe care unchiul Sam le bagă în ranițele tinerilor americani, vine înnebunit și ne confiscă terfeloagele, le dăm imediat și ne facem că uităm incidentul. Se mai întâmplă ceva : jucăm fotbal pe stadionul de sub deal, cu urlete și fluierături, anul unu, contra anul doi. Pera, mic și iute, îi driblează pe Daolică și pe Militaru, se apropie de poartă și... arbitrul fluieră puternic, încremenim în poziție de drepți, au venit șefii, ni se dă „de voie" și ascultăm, cu sufletul la gură, cum a fost atacată ambasada noastră de la

Berna, cum a fost ucis şoferul Aurel Şeţu de către un legionar cu suflet hidos, unul dintre acei transfugi care fac spionaj fie pentru nemţi, fie pentru englezi, fie pentru sârbi, la alegere. Ăştia spionează cum respiră, singurul antidot e să ne ţinem gura. Nici o vorbă, cu nimeni! Dacă n-ar şti şi ultima slujnică din Sfântu Gheorghe că aici e şcoală militară ar fi excelent dar nu se poate, e prea târziu, avem dunga galbenă ca dovleacul la caschete şi la epoleţi.

Maiorul Andrieş, şeful ciclului ştiinţe politice, are o metodă infailibilă, cu care pui în fund orice spion. Indiferent ce te-ntreabă el, tu răspunzi — da' de ce mă-ntrebaţi? Pe urmă n-ai decât să fii atent la răspuns şi l-ai demascat. Totul e să fii vigilent, că spioni, har domnului, sunt peste tot. Ca regulă generală, ei vin tocmai din America, unde e patria lor, ajung în Iugoslavia — aici se odihnesc, învaţă perfect româneşte în trei săptămâni, dacă nu sunt fugari, în care caz sar peste învăţarea limbii — nu-i aşa, apoi trec Dunărea înot, sau folosesc plute pneumatice sau vin cu balonul, mai rar cu avionul, şi se pun pe spionat. De obicei, se aciuiază prin nodurile de cale ferată unde se ung cu păcură şi notează pe un carneţel, cu cerneală simpatică, numărul vagoanelor, ce conţin ele etc. Trebuie să fiţi foarte vigilenţi, conchide maiorul, iar noi băgăm convinşi instructajul la cap. Unde-i un spion de-alde d-ăştia, să-l răsucesc eu — „Da' de ce mă-ntrebaţi?“ iar el să nu ştie pe unde să scoată cămaşa. Cert e un lucru: sunt peste tot. Nici nu mi-aş fi închipuit, pe vremea când, plin de o inconştientă nepăsare, glumeam cu colegii şi râdeam toată ziua din te miri ce; câţi spioni şi sabotori ne pândesc. Nu mi-aş fi închipuit, însă, nici monstruoasa, tentaculara existenţă a unei caracatiţe care începuse să-şi strecoare braţele prin toate fisurile corpului social, nici că, în curând, avea

să mi se schimbe tot cursul vieții. Nu trecuse prea mult de când îmbrățișasem glorioasa carieră a armelor, de când jurasem să apăr patria și partidul chiar cu prețul sacrificiului suprem, ne apropiam de sfârșitul primului an de școală și mai aveam încă doi (= 730 de zile), iar zilele treceau într-un ritm infernal de încet, invers proporțional cu îndesirea exercițiilor de târât prin noroi și de frecat până la amețeală ruginile cu care eram instruiți. Primăvara venea greu, nu ne aflam prea departe de polul românesc al frigului dar eram foarte tineri și rubăștile se uscau pe noi până la cazarmă, doar obielele rămâneau umede, în cizmele jumătate toval, jumătate pânză cauciucată.

Prin aprilie i-am zis ceva unui încheietor de pluton din anul III, parcă l-am revăzut peste ani, era dintre cei care au făcut întâi academia militară și pe urmă i-au obligat să-și facă liceul. Căprarul m-a raportat, comandantul de pluton, un locotenent ochelarist, m-a șters de la învoire. În schimbul unei săptămâni de întoarceri la dreapta, la stânga și la stânga-mprejur, de urinat la ordin, de arpacaș cu oase, de atacuri pe Dealul Păiș cu strigăte de ura și trecerea inamicului prin baionetă, aveai dreptul duminica, între orele 14 și 18, să caști gura pe Corso, să pendulezi între școală și fabrica de țigări, să umbli cu cârdul, stânjenit de uniforma strânsă pe gât, care-ți comprima nemilos înghițitoarea și să te uiți hulpav după pulpele vreunei Ilonka sau Erzsebet — să te uiți, nu să te și apropii de ele dacă nu voiai să fii cotonogit de tineretul indigen. De când țâșneam pe poartă ca o ghiulea din tunul de 75 din dotarea regimentului și până la reintrarea pe aceeași poartă unde un ofițer de serviciu te mirosea cu aerul că se uită să vadă dacă nu ți-ai uitat copca gulerului descheiată, de-abia dacă apucam să facem două ture și să bem o sticlă-două de bere în grădina de la Gabor Aron, într-o învălmășeală

de „ioi“ și „fekete Kukyo egemek“, de țâțe tari și crupe pleznite cu palma. Mă raportează, cum zic, mi se taie învoirea și mă-ntind pe pat, în dormitorul pustiu ca după-amiaza păguboasă de duminică. Peste puțin, a intrat un coleg. Graur, lucios și smolit la față ca un țigan. Ce-i cu tine, Magraoane, zic, n-ai plecat ? Tu nu vezi, mă, îmi răspunde cu năduf, i s-a părut lui Surugiu că n-am bătut ăi trei pași de front când l-am salutat și m-a-ntors din drum. Ascultă, zic, iluminat brusc, ia hai noi pe la gard, cărel poteca și mai dă-i în..., pe cazarmagiii ăștia ! Peste un sfert de ceas eram în storiștea noastră de la Gabor Aron, cu paharele în față, înmuiați în fum și putoare, și poate că n-ar fi aflat nimeni dar ne-am îmbătat și am întârziat peste sorocul celor patru ore cam cu vreo douăzeci de minute. Dezertor, au rostit sentința Surugiu și ceilalți frontavoi, bucuroși că ne așteaptă batalionul disciplinar. Terminați cu tâmpeniile, sunt tineri, e prima abatere, s-a opus colonelul Ion Ștefănescu, șeful școlii, om de mare caracter. Ca și căpitanul Hrițcu, comandantul batalionului nostru, ca și maiorii Malamuceanu și Grigorovici, oameni cu războiul făcut în amândouă părțile, ca și Stoleru, proaspăt venit de la „Frunze“. Ce câștigăm ? Au făcut isprava, îi pedepsim. Cine e inițiatorul ? Aha, el ? Bine, zece zile de arest, să-și bage mințile în cap. Celălalt, cinci. Așa am ajuns în odaia unde lavița de scânduri se lipea ziua de perete iar noaptea ploșnițele, oprite de bariera liniei trase cu gaz pe podea, se urcau pe pereți și-și dădeau drumul peste noi. Le spuneam „parașutiști“. Ne scoteau, păziți de unul din gardă, să cărăm cărbuni și m-am încăpățânat să nu mă spăl cât am stat în arest. Seara, camarazii ne băgau pe furiș bucăți de pâine și țigări. Mai aveam vreo trei zile, se apropiau Paștele și prima zi a marii sărbători trebuia s-o petrec tot în cămăruța strâmtă, puțind a gaz și a trupuri nespălate, când s-a

dat ușa de perete, a apărut, agitat ajutorul ofițerului de servici — vezi c-a venit maică-ta, fugi de te spală, schimbă-te dracului, parcă ești un spoitor, până atunci o ținem de vorbă la camera de oaspeți. Nu-i spune că ieși de la arest, nu speria femeia, i-am zis că ești la instrucție... Trecuse o jumătate de an de când nu văzusem pe nimeni din familie. Mama mi-a adus un curcan, niște vin, prăjituri — totul mi-a evocat casa de la Dadilov și m-a trecut un val de căldură. Nu trebuia să-ți lași facultatea, mi-a zis, nu ești tu de pistoale, la fel a făcut și unchiu-tău Gicu, și-a părăsit și ăla școala, a plecat din anul doi de la drept, ce ți-a venit ? Doar învățai bine. Taică-tău a făcut foc, cum să pleci așa, fără să ne spui o vorbă ? Cu frate-meu semeni. Și ăla își mânca unghiile ! N-ai stat niciodată locului, măiculiță, ce te-o fi așteptând în viață ?

Barem dacă te-ai apucat de școala asta, du-o până la capăt. Am petrecut-o la gară, s-a suit în personalul de Brașov, m-am întors la batalionul de lângă parc fierbând de gânduri. Cum să-i spun mamei că descoperisem cu groază că fac la fel ca toți cei din jurul meu, vorbesc numai despre armată, numai în termenii din regulamente și jargonul meseriei ? Că noaptea, când sunt de planton, mă pomenesc că-mi ritmez gândurile cu pașii, cu tălpile puse cazon pe pardoseală ? Că simt cum sunt absorbite gândurile firești ale vârstei, declanșate de o carte, de o prelegere ori de zâmbetul fugar al ochilor unei fete văzute pentru o clipă în puhoiul străzii, într-un cadru de un geometrism sărac, elementar ca o giurgiuvea de cazarmă ? Râd cu gura până la urechi de glumele groase ale colegilor și aparent nu mi s-au schimbat vechile reflexe intelectuale, îmi apar scântei de interes în ochi la stimuli, un mamelon, la lada cu nisip, spre care se îndreaptă două grupe, una târâș, alta în lanț de trăgători, schema aruncătorului de grenade antitanc cu coafa

de plumb și miez incendiar, tip Bazooka (dar nu-i zicem așa, sună imperialist, s-a găsit o combinație de litere și cifre simplă și ușor de memorat, ceva în genul — PK 4 sau H_2O, nu mai țin minte) dar toate astea sunt cu totul altceva decât cântecul lui Roland explicat de Vianu sau gândurile nefericitului prinț de la Elsinor. Îmi pare nespus de rău, dar glorioasa carieră a armelor nu este pentru mine. Sau poate nu sunt eu făcut pentru ea, nu sunt în stare nici măcar de fanfaronada unui Miles Gloriosus. Sindromul de inadaptare mă aruncă din gafă în gafă și-mi atrag o scurtă, rușinoasă celebritate, odată salutând la capul gol iar altădată adăugând la un sonor și colectiv „Să trăiți, tovarășe căpitan" un „major" solitar și tardiv. (Mai târziu, după ce-a trecut vremea „Baladei siberiene", am văzut, în „Expresul colonelului von Ryan" că gradații britanici se salută fără să aibă șapca pe cap dar lucrul nu pare a le afecta până la tragism structurile orizontului interior.) Viața mea e făcută din fragmente care se articulează la un fluier sau la o comandă, mă mir că nu ni se ordonă „La pantaloooni-desche-iați!", puține sunt gesturile sau actele care au mai rămas necenzurate de o interdicție sau nedeclanșate de un ordin. Sau dacă nu actul, măcar timpul. Seara scriem o scrisoare „de voie", fumăm o țigară „de voie", putem chiar defeca „de voie", până ne facem, la ordin, cizmele, inclusiv pe talpă, și adormim, cu frica unei alarme în sân. De fapt, nu dormim. Executăm programul obligatoriu de somn. Nu mâncăm. Executăm programul de masă. În mizeria mea cotidiană, mă agăț ca înecatul de un pai de tot ce rupe automatismele vieții cazone. Aflu că șeful fanfarei, un căpitan, caută coriști. Ultima mea apariție în public s-a produs în clasa a opta gimnazială, pe scena ateneului popular de la „Șincai", unde am cântat într-un cor școlar imnul sovietic plus „Zdrobite cătușe în urmă rămân" și „Sașa și Natașa sunt însurăței,

să-nchinăm paharul astăzi pentru ei". Apoi am fost eliminat ca afon dar circumstanța nu mă împiedică să candidez la corul militar. Plutonierul Izecuț, fanfarist bătrân, îmi șoptește că vom cânta, la 23 August, pe stadionul Republicii, toate corurile școlilor militare din țară, într-un spectacol extraordinar, acompaniate de fanfare reunite, se împlinesc zece ani de la zdrobirea Germaniei hitleriste sub loviturile nimicitoare ale eroicei Armate Roșii. Șefii au să mai închidă ochii când coriștii vor lipsi de la instrucție dacă școala de la Sfântu Gheorghe va fi bine notată la spectacol, au să fie mai întâi ei lăudați. Și premiați. Cu prilejul unei repetiții, exact în clipa când căpitanul-dirijor își ascultă diapazonul iar noi, ochi și urechi, ne pregătim să căscăm gurile, se crapă ușa și apare plantonul de pe coridorul de la etajul I al corpului de comandă. Acolo se află drapelul, într-o mare cutie de sticlă, străjuit zi și noapte de o santinelă, și, la câțiva pași, o ușă neagră, capitonată — biroul de contrainformații. Trupetul îmi face semn, dirijorul se uită, încuviințează din cap, cu diapazonul la ureche și ies, soldatul îmi șoptește — vezi că te cheamă la C.I.

Nu înțeleg de ce. Ce au contrainformațiile cu mine? Ce vor ăceiștia? Știm toți de existența biroului C.I. dar nimeni nu vorbește despre el. Este o celulă străină de corpul școlii, cu o existență misterioasă, terifiantă.

. . . .

După ce te-au arestat, viața devenise sufocantă în grupă. Ne era tuturor frică de toți. Asistenților le era frică de noi, nouă de asistenți. Ți-amintești cât de zgomotos era coridorul școlii în recreații. Acum nu ni se mai auzeau decât pașii, parcă eram la o veșnică înmormântare. Eram siguri că sunt informatori printre noi și că sunt cu ochii în patru. Nici Pușa, nici Zoe Ionescu,

atât de expansive, gata de bancuri și de râs cu gura până la urechi, nu mai scoteau o vorbă. Era primăvară, se lumina devreme, începuse să fie cald dar noi treceam ca și când n-am fi văzut nimic. La scurt timp după ce te-au ridicat (mie mi-a fost mai teamă decât altora, că te luaseră de lângă mine), am plecat acasă, după ce-am lăsat o cerere de trecere la f.f. Mi-a răspuns rectoratul că nu se mai fac transferuri în anul IV. Hârtia mi-a trimis-o facultatea și Pufan, ți-l amintești, prodecanul, a fost un om cumsecade, cel care se însurase cu giurgiuveanca voastră, Puica, colega ta, a pus un bilet de mână — vino la facultate, îți motivăm toate absențele. Am venit cu moartea-n suflet și foarte curând ne-au chemat pe toți la o mare ședință la 303. Mi se pare c-am fost o dată amândoi la o reuniune acolo, căminul politehnicii, fostele grajduri regale de pe Plevnei. Ne-au spus că ne convoacă Centrul universitar UTM și că cine nu vine o să fie exmatriculat. Cum o exmatriculare nu însemna nimic pentru ei, doar știi și tu, ne-am dus cu toții. Mai fuseseră chemate istoria, dreptul și nu mai țin minte, ori chimia, ori biologia. Știi, parcă ai apucat și tu, că pe noi ne desființaseră, nu mai eram facultatea de ziaristică, ne făcuseră secție la filozofie, era mai sigură, înțesată de securiști și de absolvenți de școală muncitorească. Toată povestea a fost patronată de Florian Dănălache. La centrul universitar de tineret, era lângă Operă, tot pe Plevnei, la „Grigore Preoteasa", prim-secretar era Cornel Burtică. Mai întâi a vorbit un profesor din comitetul de partid. V-a înfierat pe voi, „bandiții de la ziaristică, dușmanii poporului", pe urmă a început să zbiere Dănălache. Era gras, cu fața ca a lui Dăscălescu, grosolan, dur. Primul la care a țipat a fost profesorul Pippidi. Nu semnase un apel în favoarea lui Manolis Glezos. Greci nu erau numai la noi, la ziaristică, mai erau și prin

alte facultăți, mai erau și la licee. Probabil că și ei au avut o contribuție, mi-aduc aminte ce agresivi au fost cu tine Petros, Dumnezeu să-l ierte, și Hondroianis, care a devenit capitalist și vinde ceasuri prin Europa. Nu ți-e rușine, mă, să spui prostii ? s-a răstit Dănălache la istoric. Umanist ești tu ? Dimitrie Pippidi explicase că nu poate semna fiindcă de-abia obținuse acordul grecilor pentru cercetări acolo. Eram unii care ascultam îngroziți, ne dădeam seama că noi suntem nimica, dacă pe un istoric de talia lui îl poate porcăi cum vrea un activist, pe noi ne pot exmatricula și aresta când vor, nu facem nici cât un scuipat. Au luat studenții cuvântul, lista era făcută dinainte, vorbitorii au fost vehemenți, au vorbit dur, nu v-au scos nici ei din dușmani ai poporului, cozi de topor ale titoismului, unelte imperialiste. Mulți s-au referit la voi, grupul de la ziaristică. Eram claie peste grămadă în sala de la 303, studenți și profesori, dar ne feream să ne uităm unii în ochii altora, simțeai frica cum plutește în aer.

În '58 plecaseră soldații ruși dar nu știam să-i fi eliberat pe Onaca și Derdena. Pe Onaca îl întâlnesc adesea prin oraș. S-a stabilit la Oradea, e instructor la școala de șoferi. Ne-au ținut câteva ceasuri bune la căminul politehnicii, era moda ședințelor lungi, pe voi v-au acuzat că ați ținut ședințe scurte când ați fost aleși în biroul ăla de pomină care a fost dizolvat și unde vă luaseră locul alții, printre care Andrei Banc, care ne-au scos sufletul. Din facultate a fost exmatriculat Igna Rudi, nici azi nu înțeleg cum de nu l-au arestat. A fost o istorie foarte încâlcită. Într-o zi, cam pe timpul evenimentelor din Ungaria, vine la mine Nicu Arsene să-mi arate o broșurică, tipărită pe hârtie foarte subțire, nici nu văzusem la noi așa hârtie, era în maghiară, avea pe copertă „Raportul tov. Hrușciov la Congresul XX" și același text pe prima pagină, pe urmă — un manifest

împotriva rușilor, a comunismului, pentru eliberarea Ungariei etc. Citește, zice, tu știi ungurește. M-am uitat, cu câtă maghiară știam eu am înțeles despre ce e vorba, dar nu știu ce m-a făcut să i-l dau imediat înapoi, spunându-i că nu pricep nimic. L-am văzut cum îl pune sub pernă, la cămin, pe urmă am uitat de manifest. Într-o zi, la puțin timp după evenimente, mă cheamă la secretarul de partid al centrului universitar, ăsta avea biroul la drept, cam sub al Tamarei Dobrin, care-l avea sus, la filozofie, dădea toată ziua, bună ziua pe acolo Alexandru Boboc care era asistent, ți-amintești, a fost în prezidiu când te-au exclus pe tine. În biroul secretarului — doi inși. M-au luat la întrebări, să spun cum a fost cu manifestul, ce scria, dacă l-am citit pe tot. Le-am răspuns că nici n-am apucat să văd, eu nu știu decât să înjur în ungurește dar nu deslușesc nimic scris. S-au rățoit la mine dar m-au lăsat să plec. După arestarea ta, îți spuneam, l-au dat afară pe Rudi fiindcă manifestul ar fi ajuns pe la el. Dar asta a fost târziu, în primăvara lui '59, și eu deduc că e vorba de excesul de zel al comitetului de partid de la filozofie, al lui Zamfirescu, nu știu dacă ți-l amintești, era un babalâc de la bibliotecă, șeful mi se pare. L-au exmatriculat, nu l-au arestat. De asta cred că nu securitatea i-a făcut-o lui Igna. Ca și Ușcar, ca și alții, Rudi făcuse școala muncitorească, poate de-asta s-au mulțumit doar să-l dea afară. De Arsene am auzit că era să-l linșeze tipografii la 22 decembrie, strigau că e securist, l-au scos soldații din tipografie după alungarea lui Adrian Păunescu, altfel îl cotonogeau oamenii. După ce l-au dat afară pe Păunescu, mi se pare că el rămăsese redactor-șef, cu delegație, la „Flacăra".

În fine, nu asta voiam eu să-ți spun. M-ai întrebat cum de m-au agățat în procesul tău. Ți-am spus că mi-a scris facultatea, Pufan zicea că pot să mă întorc. M-am

întors și, într-o zi, mă cheamă la secretariat, era o citație de la miliție, „Numitul Dumitru Chirilă“, așa scria, „numitul“, să mă prezint la biroul cutare, pe Domnița Anastasia. M-am dus, eram făcut pe mine, dă-ți seama, hait, zic, povestea cu manifestul ! Acum mă liniștearn, că trecuseră trei ani, acum înghețam, dacă mă arestează, m-au trecut sudorile. Am ajuns, mi-au cerut buletinul, au venit doi, m-au băgat între ei, unu-n față, altu-n spate, gata, zic, cum știam că ești la țuhaus, îmi ziceam — s-a terminat, o să stau de vorbă cu Mihalcea... Am luat-o pe Splai, am trecut podul Mihai Vodă, pe lângă Arhive și-am intrat printr-un gang. N-am mers mult, m-au băgat într-o cameră. Nu mi-a spus nimeni nimic. M-au lăsat acolo, au închis ușa, au plecat. A trecut un ceas, am simțit că înnebunesc. Mă așteptam să vină cineva, să mă arunce într-o celulă, pe urmă îmi făceam curaj, doar n-or fi având numai grija mea, de unde să fi știut eu ce spui tu, condiționare o fi fost, crezi că le-aș fi spus altceva decât ce știam, adică adevărul, cât îl știam, dacă ar fi stat de vorbă cu mine după cinci minute ? De unde vrei să știu eu de principiile secrete ale K.G.B.-ului, neam de neamul meu n-avusese de-a face cu miliția sau cu securitatea, tata a fost notar, era omul legii. Tocmai după vreo trei ceasuri, când simțeam că-mi plesnește capul, a intrat unul scund, uscat, s-a uitat urât la mine și m-a luat la întrebări. Ce știu de Tomescu, dar de Filip ? A insistat asupra ta și a lui Pavlovici, cu el nu fusesem coleg. Ce scriitori de după 23 august ai defăimat, ce e cu poezia dadaistă, dacă ai recitat-o, ce știu de „Sicriul negru“ ? — am răspuns că nu știu nimic, mi-a vorbit și mai apăsat, și mai sever, parcă și disprețuitor și mi-a spus — ascultă, noi n-avem nevoie și de tine, ne-ajung ăia, dar dacă nu-ți bagi mințile în cap și nu ești sincer cu ancheta, te trimit lângă ei. Ancheta știe tot ! Mi-a fost frică, îți dai seama, mai ales că m-a între-

bat dacă știu în ce sunteți băgați. Colegii tăi sunt vârâți în rahat până-n gât, fără zece ani nu scapă și tu îi acoperi. Ți-nchipui ce-am simțit când a zis zece ani. Mi s-a răcit sângele în vine... Ar fi trebuit să raționez, să mă gândesc că stătusei aproape doi ani lângă mine, că n-aveai cum să fi uneltit împotriva statului dar tu, care ai trecut prin fabrica lor, mă înțelegi. Nu mai știam nici cum mă cheamă. Cu câteva zile înainte îi exmatriculaseră pe Enache, pe Jerry Aizicovici și pe Dorel Dolberg, bine, ăștia făcuseră cerere să plece în Israel dar cu Enache, care făcuse școala muncitorească, ce-avuseseră ? Pentru un cuvânt te dădeau afară și puteai să fii mulțumit dacă scăpai doar cu atâta. În schimb, nu m-a întrebat nimic de povestea cu manifestul din '56, ăla scris în ungurește, de-aia zic că Zamfirescu și cu dobitocii ceilalți au făcut exces de zel. Cred că am stat vreo zece ore cu totul, se făcuse întuneric când mi-a dat drumul. M-a dus unul dintre cei doi până la poartă și când mi-a întins buletinul, am luat-o la picior fără să mă uit îndărăt. Nu-mi venea să cred că sunt liber.

. . . .

Ușa, capitonată cu negru pe dinafară, era păzită de un grilaj. Acum era deschis, lacătul spânzura încuiat de o vergea groasă de fier. Coridorul drapelului, pustiu, inaccesibil elevilor, strălucea de curățenie. O singură dată mai călcasem pe acolo și nu știusem cum să dispar mai repede. Cu mâinile în șold, locotenentul Mircea se rățoia la colonelul Someșanu, înalt, deșirat, care-și bălăbănea de indignare mâinile lungi, ca niște aripi de moară. Celălalt, aproape scund, cu mustață peste buza de iepure, lăsa cuvintele să-i cadă disprețuitor, tărăgănat, fără patimă — „să nu vă băgați dumneavoastră (cu tonul cu care spui — ia vezi-ți de câlții tăi și nu-ți vârî nasul

unde nu-ți fierbe oala) în treburile noastre". Am trecut salutând pe lângă ei, nu m-a băgat nici unul în seamă, am remarcat într-o străfulgerare ochii liniștiți, reci, reptilieni ai șefului de la contrainformații și culoarea de sfeclă fiartă a colonelului. Uitasem scena, mi-a năvălit în minte în clipa când am bătut în placa de metal cu un mâner ciudat la mijloc. Ușa s-a deschis, era capitonată și pe dinăuntru, am intrat, am încremenit în poziție de drepți, m-am prezentat. Mircea m-a întrerupt cu un gest plictisit — stai jos ! I-a făcut semn locotenentului-major Vântu, ăsta era mai mare în grad dar șef era locotenentul. Vântu s-a întors pe jumătate, lăsând spre mine un umăr cu epolet alb, tivit cu roșu, semnul intendenței. Mircea avea epoleți de infanterist, n-avea nici o importanță, puteau să se îmbrace cum voiau, cineva mi-a spus că l-a văzut în haine de aviator prin Sibiu, avea cucul pe caschetă. Subalternul a tras un dosar din fișet, i l-a pus în față lui Mircea, locotenentul l-a răsfoit îndelung apărându-l de privirile mele. Din timp în timp, se uita la mine preț de câteva clipe, cu ochii răi, reci, reptilieni pironiți într-ai mei, apoi își continua lectura. Simțeam din cealaltă parte privirea locotenentului-major, poate nu tot atât de grea și de dură. M-am simțit stingherit și am făcut prima greșeală cumplită și primul gest de îngrozitoare lașitate. În loc să-i susțin căutătura de șarpe cu ochii ficși, cum făceam, pariind cu colegii — cine rezistă mai mult, am lăsat privirile în jos. În clipa aceea a început să vorbească. A luat-o pe departe. De unde e tata, de la Schitu Pangăl ? Aha, pe lângă Ghimpați, știe. Dar mama ? Mihai Bravu, cum să nu, e o mare unitate de artilerie acolo, cine nu știe, Dunărea și Giurgiu sunt la doi pași. Am un unchi care a luptat pe frontul de est, a căzut prizonier la Cotul Donului — da, sigur, sigur, ofițer de carieră, a plecat căpitan și a venit maior, cu „Horia, Cloșca și Crișan", dar de ce l-au dat afară din

armată ? Aha, e tot la „Sovrompetrol“ : normator, stă la Predeal, bine, n-am scris chiar totul în autobiografie, nu poți să le ții minte pe toate. Nu e nici o nenorocire, de-aia stăm de vorbă, să completăm hârțoagele, ăsta e și rostul discuției, să ne cunoaștem mai bine. Uite, într-o referință (nici nu mai țin minte câte referințe am dat, despre colegii de liceu, despre vecini — venea instructorul de pionieri, sau cineva de la U.T.M., „tovarășul de la raion“, ori directorul, ori dirigintele, sau de la sfat — și cine știe câte s-or fi dat despre mine), așa, într-o referință scrie că ai avut necazuri cu organizația de tineret — nu cine știe ce, dar cam despre ce era vorba ? (Mare lucru nu fusese, intrasem în conflict cu secretarul pe clasă, Mitică Apostoiu, dintr-un sat de lângă Slobozia, cam oacheș de felul lui, băgăcios, deloc prost, mort după mărire. Noi îi spuneam Dinu Păturică. Voia să ajungă procuror și o spunea în gura mare, ceea ce nu era de natură să-i atragă simpatia băieților. Procuror n-a ajuns, a devenit, în schimb, președintele tribunalului Capitalei și, culmea, secretar prezidențial chiar când lui Ceaușescu i se pregătea primirea triumfală în Hades. *Grandeur et decadence*... Vântu răsfoia indiferent niște dosare, îl lăsa pe șef, pe Mircea, să mă sucească și să mă răsucească cu întrebările. Omul cu buza de iepure își mișca lent privirile de la ochii la mâinile mele, puse cuminte pe marginea biroului. Schița la răstimpuri un rictus, dezvelind un dinte și cicatricea peste care crescuseră tufe de păr. Insista, revenea, până a tăcut de-a binelea un timp care mi s-a părut insuportabil de lung, mai ales că nici un zgomot, nici o comandă nu răzbăteau dinspre platoul de instrucție. Atunci a izbit piezis Vântu — De ce ai fost eliminat de la Șincai ? Nu fusesem eliminat, doar mutat disciplinar, în clasa a zecea, fiindcă îl cârpisem crunt, la closet, pe fiul unui ministru

adjunct, evreu, băiatul, alunecând, s-a izbit cu capul de un calorifer, m-a reclamat și am fost pus în discuția consiliului pedagogic, împreună cu alt coleg, învinuit de dezerțiune din internat, mersese la o nuntă și revenise luni de dimineață, când toată lumea era la cursuri, cu un ștergar de borangic înfășurat în jurul gâtului și într-o stare care excludea orice bănuială de aderență la Armata Salvării.

Lucrurile se potoliseră, la o mai atentă cercetare s-a descoperit că nu pot fi acuzat de antisemitism deoarece îmi apărasem un coleg și un prieten, firav, delicat, poreclit Țapu, evreu ca și molestatul, care îl izbise. Factorul etnic scos din discuție, rămânea doar calitatea ministerială a genitorelui, mai treacă-meargă mai ales că Zurba, cum i se spunea nuntașului, era nepotul mai-marelui de atunci al învățământului românesc, matematician de faimă, băiatul soră-sii, rămasă dăscăliță de țară. (L-am revăzut o singură dată de când am terminat liceul. Era în halat, pe scările secției de contagioase de la spitalul vechi din Constanța, fuma și m-a privit îndelung ; m-a recunoscut când ne-am dat jos din camionul care ne adusese de la Grădina. Eram suspect de febră tifoidă. El a șoptit ceva la urechea unei femei. Nu ne-am salutat.) Încât se renunțase la pedeapsă dar noi, ai dracului, am susținut amândoi că trebuie să se împlinească legea, ne-am pus plăpumile soioase pe platforma unui vagon deschis de pe linia tramvaiului 12 și, petrecuți cu mare larmă de colegi, ne-am prezentat la noul liceu unde, peste un an și jumătate, aveam să dăm bacalaureatul. Aha, așa stau lucrurile, s-a arătat pe jumătate satisfăcut Vântu, dar poate că era mai bine să fi pus pe hârtie, n-ar fi fost neînțelegeri... Dar taică-tău — Mircea, din partea cealaltă — a fost chiar social-democrat ? Că, uite, nici aicea... Dar știam că femeia cu copil, mai mare decât mine, la care intram când plecam în învoire,

făcuse patru ani de pușcărie, amestecată într-o poveste cu bandele din Făgăraș? Aha, nu știam — dar de unde mai știau ei că nu știam? Elev de școală militară, mâine, poimâine ofițer, acces la secrete militare: Dar, uite, ei s-au gândit că rezultatele mele la învățătură... Pe scurt, vreau să-i ajut în lupta contra dușmanilor poporului? Da? Bine, se va ține cont de asta, noi putem mult, și la avansări, scrie: Subsemnatul, ... mă angajez să aduc la cunoștința organelor de stat orice acțiune îndreptată împotriva securității Republicii Populare Române. Declar că nu voi face cunoscut niciodată, nimănui, conținutul acestui angajament, fiindu-mi pus în vedere că, în caz contrar voi suferi rigorile legii. Voi semna notele informative cu numele ... ce nume îți alegi? (Am pus, la întâmplare, un prenume și un patriotism de o mare banalitate.) Așa, acum semnează! ȘI AM SEMNAT.

. . . .

Nemaimirându-mă de nimic, mă trezesc la doi pași de Mizil. Nu l-aș fi recunoscut dacă nu mi-ar fi șoptit Socaciu de la „Rompres" cine e. Hotărât, am rămas cu o deformație din vremea copilăriei mele staliniste. Mi-l închipui mare, lat, proiecție în haine nemțești a vechilor diriguitori, nu de cin domnesc dar măcar de plai, acolo... Paul Niculescu — zapciul de Mizil! Sună frumos. Lina Ciobanu. Mai frumos. Mă rog, „cioban" vine din turcește, ceea ce dă o cruntă șfârlă peste bot știu eu cui, dar Lina — ce neaoș sună! O găsesc și pe ea, cu cocul antologic cățărat în creștet, semn că nu-i era dat oricui să-și lase cosițele pe mâna coafezelor pariziene. Las'că nici țoalele, semn că marșandele de modă n-au ajuns până la Jilava. Mă măsor discret cu el când intră curtea, are cam 1,67, 1,68, nu mai mult. Mai-mai să bufnesc în râs, ca să facem scara măgarilor, ar trebui ca Socaciu să fie

unde e, eu să fiu cu 1,73, cât zice că am fișa mea antropometrică de la securitate, în locul lui Mizil, iar el în locul meu. Aceste frivole gânduri sunt întrerupte de prezența, pe umărul lui Adrian Nițoiu, președintele completului, a epoletului de aur, cu steaua la mijloc. Generalul-maior de justiție A.N. ! Când mi-a semnat permisul de intrare în pretoriu, eram la Tribunalul suprem căutând înfrigurat — și găsindu-le — dedesubturile din dosarul milițianului criminal T.F., a intrat obosit la arhivă, avea o servietă burdușită, popească (dosarul — mi-a spus, conspirativ). În iarnă îi judecase pe Bobu, Postelnicu, Dincă și Mănescu — „Grupul celor patru“, cum zicea un prieten, aluzie la banda celor patru plus văduva lui Mao. În gerosul sfârșit de iarnă '60, la Salcia, jucam table cu fostul procuror militar — tu ce-ai fost, mă ? Procuror... (fără „militar“). Tu-ți dumnezeii mă-ti de bandit, procuror, na, statul și-a pus... buf, băga-mi-aș, pleosc ! Jucam zic, table pe o cârpă dichisită într-ajuns cu piese făcute din pâine înnegrită cu carbocif, piese de împrumut. Șase-șase, ba că tu, ba că eu, uitasem de toate — o mână se agață cu dușmănie de gulerul fostului cenzor al administrării dreptății, și iar buf ! și iar pleosc ! și futu-ți dumnezeii mă-ti, domnule procuror militar ! Nițoiu provenea din procuratura de armă a aviației. Îl izolaseră. Unii bănuiau că susținuse rechizitorii în procese politice. L-a judecat, mult mai târziu, pe Radu Crișan, la Constanța. L-am întâlnit, am mers la „Zorile“ unde, în fața unei sticle de vin, l-am întrebat : cum ai putut, Adriene, să faci tocmai tu asta ? Ce puteam să fac, mi-a răspuns dacă a recunoscut că scrisese versuri legionare ? Nu ne-am văzut ani în șir până prin martie, când i-am luat un interviu pentru „Marea noastră“. M-am dus la el acasă, pe Aviator Caranda, după ce ne întâlnisem la Curtea Supremă și-mi mărturisise că e speriat și se așteaptă la o agresiune. Îi judecase și le dăduse

m.s.v. celor patru „din linia-întâi". Dincă avusese o comportare mai demnă, Postelnicu se vedea clar că e o târâtură, dacă ar fi fost ca pe vremuri, la Salcia, ar fi mâncat două-trei săptămâni bătaie, ca Fulga, fostul plutonier devenit general și ministru fiindcă îl turnase pe Romanescu, și care era ciuca șuturilor în cur dispensate cu dărnicie de caralii, pe urmă probabil că ar fi ajuns chiar brigadier, pentru bună purtare. Nu i-am văzut de aproape pe cei patru, nu eram ziarist acreditat. În schimb, ieri am stat la un metru de Mizil ! Liota din țarc este bine hrănită, cu obraji lucioși, îmbrăcată în țoale bune, lucrate de croitorii ceceului, tăietură sobră, fără ostentație, să nu-l supere pe stăpân. Rămași la moda anilor '70, revăzută și adăugită. Nu par speriați, nici nu clipesc ca găinile sub reflectoare, înseamnă că li s-au scos cutiile de scânduri care obturau ferestrele de la Jilava în vara lui 1959, când am ajuns eu acolo. Avocatul lui Gheorghe Oprea se pronunță, fără prea multă convingere, pentru conexarea dosarului lui Iulian Vlad, intrat în istorie ca ultim șef al securității înainte de transformarea acesteia în S.R.I. cu dosarul cepexiștilor. Apărătorii altora și chiar procurorul sar ca mușcați de șarpe și cer disjungerea. Curtea se retrage să delibereze și, timp de un sfert de ceas, îi iau pe rând, încercând să-i recunosc. Nici vorbă. Femeile par trase pe același tipar, mutre de țațe „endimanchées", cu coc stereotip și costum taior. Bărbații preferă griul, cred că e culoarea neutră care avea darul să nu izbească retina dictatorului. Hârșiți îndelung prin hățișurile luptelor de palat, unii, ca Gogu Radulescu, moșteniți, cu personalitate, cu tot, de la Gheorghiu-Dej, antrenați să-și ascundă gândurile sub zâmbete numai miere și fraze bombastice, care l-ar fi făcut pe un spoitor să roșească, mâna de oameni din țarc au fost trimiși în fața judecății sub acuzația de genocid. Nici că se putea o tâmpenie mai mare. Cine să fi ucis ? Suzana Gâdea,

despre a cărei minte se spun lucruri senzaționale, blândă, în fond, chiar inofensivă? Se zice și, dacă faptul e adevărat, merită aplauze, că i-ar fi răspuns, placidă, cuiva care îndemna la extinderea învățării limbilor moderne — las'dragă, vezi-ți de treabă, eu nu știu nici-o limbă străină și tot am ajuns ministru! Constat că nu-i recunosc, cu o excepție. Mă obișnuisem să-i văd la televizor, fie pe la congrese și plenare, fie gudurându-se cu cupa de șampanie în mână pe la sărbătorile aniversare, mai fastuoase decât comemorările marilor acte ale națiunii, umplând locurile din spatele celor doi, singurii pe care îi rețin. Masă amorfă, taciturnă, de o fantastică rezistență fizică, dacă puteau să stea ceasuri întregi în jilțuri fără să adoarmă (o singură dată l-am văzut pe unul ațipit, operatorul a întârziat o fracțiune de secundă mai mult pe chipul lui, mi se pare că era Gogu, bătrânul edec — mă întreb ce-o fi pățit insidiosul tehnician), dar și de excepționala putere de a-și masca sentimentele, căci era imposibil să nu tresari, dacă erai sănătos la cap, la inepțiile genialului, presărate cu hopuri și bâlbâieli.

Într-o vreme, când prin țară erau prigonite bărbile, vedeam în linia întâi bidineaua albă a lui Voitec, figurant de prim-plan în farsa sinistră care li se servea, sub ropote de aplauze mecanice, românilor. Dar semnatarul social-democrat al pactului cu diavolul se călătorise iar în boxă erau înghesuiți un grup fără individualități distincte. Când a revenit Nițoiu și a anunțat despărțirea celor două procese, polițiștii din escortă s-au apropiat, fără ceremonie, și i-au mânat către dubele ce așteptau afară, în gangul de sub clădirea fostei școli de miliție, construită prin anii '50, o dată cu Casa Scânteii, în cel mai pur stil stalinist. Câteva capete s-au întors către vechii scânteiști din partea rezervată presei, și-au făcut reciproc bezele iar cel care stătuse în apropierea mea i-a spus

lui Socaciu : „Să-mi trimiți niște ziare !" Păi, aveți dreptul ? „Sigur că da, la început nu ne-au dat, dar am luptat și le-am obținut". S-au privit lung, duios. Omul, mai degrabă scund, i-a zis, optimist : „O să vezi, o să fie bine". A treia zi găsesc în „România Mare" săptămânalul „absolut independent" scos de Barbu și V.C. Tudor, un text stupefiant, întins pe o pagină și jumătate, sub titlul „Un document pentru istorie" ; apelul foștilor mandarini ai partidului către Președinte, care protestează cu vehemență contra acuzațiilor de genocid. Textul e cusut cu ață albă, toți spun același lucru, de la Ion Coman citire : dictatorul, deci, i-a informat incorect asupra evenimentelor de la Timișoara, „incomplet și denaturat", zic ei. Ca și când n-ar fi avut precedentul Brașovului ca punct de referință la îndemână ! Stenogramele nu pot constitui probe — dar stenografa Maria Ionescu recunoaște, la dosar, piesa pe care a scris-o chiar ea ! Regimul care li se aplică este al „exterminării fizice, morale și psihice" — „Geamurile vopsite, ferestrele bătute în cuie și acoperite cu draperii masive (sic) negre, fără aer, încăperea tot timpul zăvorâtă cu gratii și lacăte, nu putea fi părăsită (că noi puteam, la Jilava, Gherla sau Aiud, unde, în 1950, oamenii au râcâit cu unghiile varul de pe pereții celularului și l-au ronțăit, ca să-și amăgească foamea), mâncare mizerabilă, nici un acces la ziare, radio sau știri din afară, fără a putea contacta avocat sau familie. În închisoarea de la Rahova această presiune a continuat... erau ținuți tot timpul în celulă, o mare parte din ferestre fiind acoperite cu șipci, fără masă, scaune, tacâmuri, mâncau pe pat sau în picioare, nu aveau aer — o ferestruică întredeschisă — plimbare într-o boxă de patru-șase pași... Lipsiți de hârtie și de creion — confiscate de două ori — până după alegeri nici un ziar, nici radio, nici televizor etc.". Este regretabil desigur, dar dacă stau în condițiile astea este pentru

că atunci când aveau puterea în mână, nici unul nu s-a întrebat : cum vor fi trăind „ăia“ ? Erau dușmanii poporului, puteau să piară. Simțul lor olfactiv este insultat de „W.C.-ul deschis din cameră“. Înseamnă că s-au desființat tinetele, atunci să fi vorbit de mirosuri... Se plâng că li s-a oprit plata pensiilor. Dar cei care au supraviețuit canalului, unii — intelectuali de frunte ai României, care au trăit ani de zile cu amenințarea de a fi iar umflați de securitate într-o noapte și de a lua din nou calea gulagului, bieții oameni hăituiți, nevoiți să-și ducă zilele de azi pe mâine, unii făcând munci de hamal plătit cu câțiva gologani — și care trăiesc și azi cu pensii de mizerie, firește — care n-a apucat să dea ortul popii ? A greșit cine i-a trimis în pretoriu pentru genocid. Ei n-au ucis pe nimeni, mulți n-au tras în viața lor cu pușca și sunt printre ei generali care n-au făcut un ceas de instrucție. Vina lor este una mult mai gravă, aceea de a fi justificat cuplul de criminali în tot ce au întreprins spre ruina poporului român, de a se fi purtat ca o mașină de aplauze și aprobări entuziaste. Genocidul la care se fac părtași e mai grav decât să ucizi un om sau o mie, este agresarea ființei biologice și a sufletului unei întregi nații și se întinde pe durata a ceea ce ei au numit, cu nerușinare, „epoca de aur“. Conștienți că stăpânul era un paranoic gângav și despotic, l-au proclamat genial, iar impostoarei i-au zis „savantă de aură planetară“. Au ridicat ca niște automate mâna și au votat, în cepex-ul lor, pentru batjocorirea femeii devenite animal de montă, pentru vânzarea pe nimica toată a roadelor pământului românesc, pentru crearea unui uriaș aparat de măsură și control al gândurilor și conștiințelor. Prin ce au făcut, ca și prin ce n-au făcut, au favorizat întinderea peste țară a lințoliului de moarte țesut din minciună, din foame, frică, frig și întuneric. Aceasta este adevărata lor vină, și pentru aceasta ar trebui să plătească, dacă vor

plăti. Nu știau ce fac ? Am notat ce-au spus câțiva, poate figuri de prim-plan, martori la procesul generalului Vlad : „Chiar dacă am fi fost corect informați, nu aș fi avut curajul să adopt o altă poziție. N-aș fi cutezat să-l contrazic pe Ceaușescu“ (Gheorghe Oprea). „Nu-mi amintesc să fi existat vreo ședință a cepex în care Ceaușescu să fi fost contrazis“ (Emil Bobu). Iar bătrânul Gere Mihai a declarat textual : „E paradoxal dar, de regulă, hotărârile nu se luau în comitetul politic. Se discutau cu colaboratorii cei mai apropiați la un pahar de vorbă, la o septică, apoi se adoptau hotărâri în biroul politic și se transmiteau la cepex. Toți aprobau“. Apelul către președinte e semnat, printre alții, de Dumitru Popescu, mirele tomnatic, bățos, grav, venit cu cravată la proces, cele trei ciume și, culmea nerușinării, Ion Stoian, alcoolicul care-i privea pe ingineri ca pe niște viermi, teroarea agronomilor, veșnic îmbibat de whisky, care și-a rupt piciorul și a transformat unul dintre apartamentele de la spitalul din Constanța rezervate fețelor alese într-un stat major al treburilor județului, răsfățat în toate cele de o anume doctoriță pe când era prim-secretar.

Singurul pentru care am o anume compasiune e Ștefan Andrei, omul care a răzbătut învățând ca nebunul, plecat de la opincă. L-a pierdut și pe el lipsa de curaj, frica de a i se alătura lui Pârvulescu, la Congresul al XII-lea, când s-au năpustit asupra bătrânului, să-l sfârtece, lichelele. Nu-i putea „executa“ nimeni, totul se desfășura sub reflectoare, în prezența ziariștilor (străini, că de-ai noștri...) și a fraților de peste hotare. De altfel, când i-a amenințat pe Vlad, Milea și Postelnicu cu plutonul de execuție, în ședința din 17 decembrie, piticul blufa ; să nu fi înțeles Milea și Vlad că totul e o farsă ? Postelnicu, târâtura, cred că s-o fi speriat dar cei doi erau militari de carieră. Ar fi avut, poate, alt destin și

cele „patru milioane de comuniști", cu familiile lor, cu tot, bieți cotizanți la fel de flămânzi și de zgribuliți ca și restul lumii, sortiți să înjure pe întuneric când trăia canalia și invocați acum, după ce i-au făcut de petrecanie Voican et Co., de avocații diavolului. Nu se putea o foaie mai nimerită decât „România Mare" pentru găzduirea scrisorii nomenclaturii, ziarul acesta care confundă sudalma râgâită cu figura de stil și insulta borâtă pe hârtie cu pamfletul (trebuia să existe, era chiar necesar în lumea noastră balcanoidă, așa cum necesare sunt furunculele, fără de care puroaiele, necolectate, ar otrăvi tot sângele). „Un document pentru istorie?" Da, pentru istoria rușinii.

. . . .

Cum se întâmplă când te lovești, desculț, de o piatră și întâi îți dă sângele iar usturimea și durerea vin pe urmă, așa mi s-a întâmplat și mie. Am plecat la companie ca și când nu s-ar fi petrecut nimic. M-am învârtit până seara în vârtejul programului zilnic, controlul armamentului, văcsuirea cizmelor, recepția automată a ordinelor. Nu mai știu cum am dormit. A doua zi am fost de planton pe coridorul lung și sumbru al companiei și am încercat să-mi continui lectura „Conciliatorilor". Voiam să citesc și literele, care jucau în fața ochilor, refuzau să se închege în cuvinte și în fraze. Planurile conștiinței se dedublaseră, trăiau în paralel cu fizionomii și intensități deosebite, unul care părea normal, tentativa mea de a înțelege ce citesc, actul obișnuit al lecturii, atât de obișnuit, de ani de zile, acum complicat de un greoi efort de automistificare, cum că nu s-a întâmplat nimic în viața mea, că totul e normal, au să treacă anii și am să pun stelele de ofițer pe umeri, smulgerea din gândurile adiacente, un gros-plan îndepărtat și apropiat ca la

cinema, și sir Neville Chamberlain, și discursul de la scara avionului, o mie de ani pace,. nu-i nimic, e un gând supărător ca o muscă obraznică, o alungi cu mâna, ți se lipește de obraz, te ștergi, ai alungat insecta dar nu și impuritatea, ai frisoane de scârbă dar sunt suportabile, nu e mare lucru — și al doilea plan, haotic, întunecat, dominat de un singur gând, de o idee unică, ruptă în fragmente, ca sunetul amenințător al tam-tam-ului în pădurea plină de capcane, în bezna verde în care străinul nu știe din ce parte îl poate izbi săgeata înmuiată în curara sau dintele mortal al șarpelui. Probabil că în momentele acelea de coșmar mi-am pierdut capacitatea de a râde cu toată ființa, fără grijă și fără opreliști. În spatele însăilărilor de vorbe din carte, pe al doilea ecran al minții, încețoșat, nebulos, se proiecta cuvântul „TURNĂTOR", stigmat pus cu fierul roșu al rușinii pe fruntea câtorva din liceu se răsucea,. revenea, se destrăma sub forțarea atenției, concentrate către ce spunea cartea, se refăcea dureros, sfâșietor. M-a chemat ofițerul de servici și m-a trimis, pentru un fleac oarecare, la batalionul de la gară. „Am înțeles", stânga împrejur, trei pași de front, pentru câteva clipe automatismele au pus surdină bolboroselilor vulcanului interior, am ieșit pe poartă, nu existau autobuze, am luat-o pe jos pe drumul care suia spre gară, mecanic, un picior înaintea altuia, era cald, cerul albastru se oglindea în apele Oltului, nu fusesem niciodată în situația de a păstra un secret, semnasem că nu voi spune nimănui, altfel consimțeam să fiu pedepsit de legile statului democrat-popular, DAR CARE ERAU ACELE LEGI ? Era o taină prea mare pentru mine, n-o puteam dezvălui nimănui, am executat ordinul, am coborât sub soarele molcom către același Olt în care am avut pentru o clipă tentația să mă arunc, am mers la școală, am raportat de executare, n-avea nimeni urechi pentru răgușeala din glasul meu, mi-am

reluat lectura. Spre seară, iar mecanica programului, văcsuirea cizmelor, zgomotul coridorului, râsetele groase ale camarazilor. Atunci a fost momentul cel mai greu, de care îmi amintesc cu halucinantă precizie : m-am trezit că încerc să analizez fluxul indiscret al vorbelor și al sunetelor care, până acum, îmi treceau ca un șuvoi nediferențiat pe lângă urechi. Și m-am surprins cu oroare judecând ce spuneau colegii mei, încercând să văd cum gândesc și dacă se ascunde ceva dincolo de vorbe, dacă cuvintele nu învelesc un miez care i-ar putea interesa pe ceiști. Oroarea s-a transformat în groază când mi-am dat seama că multe dintre cele mai nevinovate fraze, gluma chiar, ar putea avea un anume sens. Și m-a năpădit disperarea, cu o acuitate pe care o simțeam dureros în țiuitul timpanelor. Nu mai știu dacă și cum am dormit în noaptea aceea. De dimineață am căutat un moment prielnic și m-am strecurat în cabinetul „ciclului topografic" — ciclu însemna catedră — unde l-am găsit pe Virgil, ofițer tânăr și inteligent. Eram prieteni, îl tutuiam. I-am spus pe nerăsuflate totul. A rămas pe gânduri, așteptam încremenit, cu sufletul la gură. Nu înțelegeam cum mă poate ajuta, mă agățam ca înecatul de un pai, mă încărcasem de liniște și speranță. Vino deseară la corpul de gardă, mi-a spus, intru de servici pe unitate. M-am dus, l-am găsit cu șeful catedrei de învățământ ideologic, un bucureștean isteț, venit de la academie unde făcuse secția economică. M-a privit, jumătate în batjocură, jumătate compătimitor și am înțeles că de strașnicul meu secret se alesese praful. N-am avut timp să zic nimic, a rânjit și a spus „ce-or să zică stăpânii tăi când au să afle că ne-ai spus" dar am intuit înțelegerea și simpatia dincolo de ironie. A rămas stabilit că singurul care poate rezolva, singura mea nădejde, este colonelul-comandant Ion Ștefănescu. A doua zi, m-am prezentat la raport. A observat, sec și ușor iritat, că

regulamentul prevede anume etape ierarhice. Se bucura de un mare prestigiu, era militar de carieră, am, după decenii, convingerea că se simțea închingat, descumpănit în lumea cazonă, grosolană în care ne formam, a înțeles că am ceva deosebit pe suflet și a acceptat să raportez. I-am spus totul pe nerăsuflate. Cred că era pentru prima dată într-o asemenea situație. M-a ascultat fără să pună vreo întrebare și mi-a spus să merg la companie. N-a trecut mult, a venit plantonul, m-a chemat la C.I. L-am găsit pe Mircea într-o stare de furie rece, conținută, se vedea că spumegă dar știe să se stăpânească. Aș putea să- te distrug, mi-a spus. Să nu mai vezi soarele. Ai trădat un secret de stat! Cui ai mai spus? De mânie i se zburlise mustața și dintele îi sclipea amenințător. Stai jos și scrie! M-a sucit iar, m-a răsucit, declară cui ai mai spus. Nimănui! L-am privit fugitiv pe Vântu și mi s-a părut că deslușesc în ochii lui o undă de simpatie. Oricum, nu expresia de dușmănie din ai lui Mircea.

Am luat hârtia întinsă, tocul și am scris: „Declar că îmi iubesc patria și înțeleg s-o apăr cu prețul vieții, dar nu pot accepta misiunea de informator". Am mai scris că prefer să-mi fac meseria de militar și că mi-am dat seama că firea mea nu se împacă cu rolul de agent, chiar dacă semnasem. Și că, în afară de colonelul-comandant, nu i-am spus și nici nu-i voi spune cuiva secretul. Am semnat. Mi-a aruncat când ieșeam — să nu crezi c-ai să scapi de noi. Nimeni n-a scăpat de noi. M-am dus la companie cu frica în suflet dar împăcat cu mine însumi. Din momentul acela, m-a stăpânit gândul plecării din armată ca și când ieșirea din mediul militar avea să mă pună la adăpost de orice consecințe. În toamnă școala se muta la Sibiu. Într-o seară m-am pomenit chemat, printre mulți alții, de un locotenent-major necunoscut. Ei, te-ai răzgândit? m-a întrebat. Adică? am întrebat, deși înțe-

lesesem. Și mi se răcise inima, constatând că tot nu mă lăsau în pace. N-a insistat, mi-a făcut semn să ies. În primăvara lui '56, Spitalul militar din Sibiu, apoi cele din Iași și București m-au clasat. La începutul lui aprilie, civil, primeam de la Ministerul Învățământului aprobarea să-mi continui studiile la ziaristică. Atât doar că vechii mei colegi începeau anul patru iar eu urmam să-l repet pe al doilea. A venit toamna, cu ploi sâcâitoare peste București și peste țară și, când nimeni nu se aștepta, au explodat maghiarii. În '53 se revoltaseră muncitorii berlinezi și fuseseră împușcați fără milă. Nu s-a aflat nimic despre ei. Tot atunci s-au revoltat rușii la Novocerkask. Și în ei s-a tras, dar nimeni n-a știut nimic iar popoarele de dincoace de cortină au continuat să trăiască în cea mai bună dintre lumile posibile. Ne-a luminat inima revoluția maghiară dar ne-au trecut și fiorii fricii. La cantină au apărut portocale iar pe coridoarele facultăților — băieți necunoscuți, de vârsta noastră. După noiembrie '56, un val de teroare a izbit greu țara, să nu mai îndrăznească nimeni să ridice capul. Când am fost arestat, am înțeles imediat de ce îmi spune Voicu — n-ai vrut să ne ajuți, Mihalcea..

. . . .

Clipesc ca o bufniță, îmi dau seama că sunt ridicol, dar mi-e imposibil să reprim zbaterea pleoapelor, totul este învălmășeală, izbindu-mi ochii, contururile lucrurilor nesigure, presiunea ochelarilor pe orbite și pe tâmple, frica, silueta anchetatorului.

— Stai jos !

M-a adus Aurica. La pocnetul zăvorului — zăvoarele de la Uranus, calculate ca să producă țăcănitul în gol ca al închizătorului de armă — am sărit toți trei ca arși, cu spatele la ușă. Mă-ta... Tac-tu... Tu, mă, ăsta, în-

toarce-te ! n-am învățat încă să încrețesc fruntea, după câtva timp ajunsesem să zăresc cimentul coridorului și petele bruște de lumină, mesajul zilei de afară. Acum însă întind docil capul, ca mânjii învățați la căpăstru, n-am cum să mă văd, mă închipui, doar, ca pe un orb împins de cot. Surpriză, nu mă înghiontește nimeni, o mână fermă dar ușoară mă ghidează cu o abia simțită strângere. Atenție, urcați douăsprezece trepte, buimăceală, nu surpriză, „urcați", coborâți trei trepte, unde ? Ssst, n-aveți voie să vorbiți, drept înainte, sss, sss, pfiu, pfiu, oprire scurtă, iarăși semnalele, șuierat ca al șerpilor în bălăriile de pe lunca Neajlovului, vine alt cuplu, transportat-transportator, din față, câteva secunde mă împinge după o draperie, să nu mă vadă și să nu văd, dar și sămânța crescând năvalnic a fricii, der Angst, cum zicea Ralea discutându-l pe Kirkegaard, vedea-l-aș aici cu filozofia lui cu tot, să cunoască der Angst la fața locului, așa, acum o luați la dreapta. Gata, am ajuns !

— Stai, mă, jos !

Nimic ostil în voce, doar o ușoară iritare înecată în plictis, ca omul care se luase cu gândurile ori dormita și vine acuma unul să-l sâcâie. Stau, mă potrivesc după scaun, fixat de podea ca și masa. Lucrurile se potrivesc și ele ochilor, se depărtează, se apropie, ca într-un teleobiectiv, apoi încremenesc : camera, foarte înaltă, cu fereastra sub tavan, gratiile, fișetul, biroul. Omul n-are vârstă. Patruzeci, cincizeci de ani ? De ce nu treizeci ? Haine cenușii, păr cenușiu, față cenușie, singurele pete de viață sunt ochii cu luciri obosite și degetele galbene de tutun. Miros de fum rece, stătut, pereți albi, fișet verde, privirea caută zadarnic ceva de care să se agațe, un zvâcnet de viață ; sunt gânduri în trombă, înghesuite fulgerător în cel mai obscur ungher al memoriei. Omul scoate un stilou, îl contemplă cu vădită plăcere, se apleacă asupra formularului de anchetă. Nume. Pro-

nume. Mă-ta. Tac-tu. Născut la... în... Apoi linişte. Civilul — am să-i aflu gradul când mă va pune să semnez procesul-verbal de interogatoriu — privește întruna stiloul, apoi foaia, iar stiloul, scrie. Scrie de două ori, cu mâna, dar și cu buzele, care repetă mecanic exercițiul manual. Îndelung, cu buzele țuguiate, cum fac copiii absorbiți într-un joc complicat. Stop. Citește aproape silabisind. Întrebare : care este activitatea subversivă și ce acte și acțiuni ai îndreptat și organizat împotriva securității Republicii Populare Române ? Răspuns : — și rămâne cu stiloul în aer, gata să-l coboare pe hârtie ca să înregistreze toate fărădelegile pe care eu de-abia aștept să le declar, începând cu crima de uneltire împotriva ordinii de stat, 209, punctul 1, 10—25 ani, cum scrie în ordonanța de punere sub învinuire arătată de Voicu, pe care am și semnat-o. Deschid gura, stiloul se apropie încurajator, complice, de hârtie, rămâne suspendat la câțiva centimetri. Întrebarea mi-am pus-o și eu, trebuie un răspuns plauzibil, mi-a explicat Valeriu Ștefănescu, bătrânul legionar luat încă de pe timpul lui Antonescu, doctorul în litere de la București și în teologie de la Atena, dar ce dracu să spun ? Am învățat de toate în liceu, unde s-a născut Iosif Visarionovici și ce eroic a organizat el lupta contra intervenționiștilor, cât de ticălos a fost popa Gapon și de măreț tovarășul Sergo Orjonikidze, ca să nu mai zic de Voroșilov și de Kotovschi, basarabeanul, știu să trag serii scurte cu Degtcariov Pihota, să fac salturi de ogar, să-l resping pe inamic cu strigăte de ura, să-mi protejez ceafa cu gulerul mantăii în caz de atac atomic, ehei, în școala militară înveți, nu glumă, cum spunea polcovnicul Paulenko. Cunosc bine istoria presei ilegale și semilegale, cum au luptat tovarășii, la ziaristică era materie de bază. Dar nimeni nu m-a învățat ce trebuie să spun la anchetă. „Un răspuns

plauzibil". Mă străfulgera bănuiala că n-are importanță ce spun, totul e să zic ceva, mă gândisem și eu la o' uneltire, acolo, dar ce uneltire? Sau măcar o acțiune! Omul așteaptă, mă surprind gândind ca un idiot că nu e frumos din partea mea să-l fac să aștepte și deschid gura. O lucire de interes îi sclipește în priviri. Aproape că dictez — „Nu am îndreptat și organizat nici un fel de acțiuni împotriva securității Republicii Populare Române". „Nu am îndreptat și orga... Ce, mă, tu-ți dumnezeii mă-tii de bandit, așa crezi tu că merge la noi, mă, crezi că mă duci de nas, f... pe mă-ta, noi om fi făcuți cu degetul, ai? Las' că spui tu și laptele pe care l-ai supt de la curva aia care zici că te-a căcat! S-a ridicat, sprijinit de birou, gura strâmbă mitraliază cuvintele, am făcut liceul la „Șincai", cunosc toate vagaboandele și toți miștocarii de pe Lânăriei și Manu Cavafu, eram prieten cu gagiii din banda lui Jeg, am un repertoriu de înjurături remarcabil de cuprinzător, bazat pe foarte multă mecanică, anatomie și fiziologie, dar așa ceva n-am auzit niciodată. Nici măcar la japițele și peticarii din Cocioc care varsă pe gură murdărie cum bagă aer pe nas. Minute în șir, lături, scârnă, zdrențe de cuvânt. Sub cel mai de jos registru al ororii verbale. „La început a fost cuvântul". Și la sfârșit. Viziunea de dincolo de cuvânt. Cea mai nevinovată — incestul. În cei treizeci de ani de-atunci, n-am fost niciodată în stare să-mi mărturisesc mie însumi amintirea șuvoiului demoniac care-mi târa ființa în cele mai abjecte forme ale degradării, unde simpla țâșnire a unui capăt de reprezentare însemna refuzul cutremurat al întregii ființe, țipătul de oroare, ca și când cineva ți-ar băga, într-un coșmar, un șobolan pe gât.

...Nu mi-am dat seama, mai mult am simțit — și atunci încordarea cumplită s-a făcut șuvoi de plumb alergând prin vine — individul recita. Prea mă izbise

CE spunea ca să mai bag de seamă CUM spunea! Profesional. Să distrugă omul din suflet și sufletul din om. Devenisem stană de piatră, scârba copleșise frica, se amestecaseră, îmi venea să vărs. A tăcut brusc. Terminase partea întâi a show-ului. Și-a înșurubat stiloul, a înconjurat biroul, a venit, a început să lovească. În cap, în ceafă, cu latul palmei. Tare dar stângaci. Am încrucișat mâinile la ceafă, s-a izbit în ciolanele mele de vlăjgan de 22 de ani, a icnit, mi-a căutat fălcile. Mi s-a pus pe spinare. Sălbatic, dar metodic. De la baza plămânilor până sus, lovituri seci răsunând ca în cavitatea unei tobe. Mult. Până când respirația, biruită de nopțile nedormite și de tutun, s-a făcut șuier gâfâit. S-a întors la birou, a deșurubat stiloul, după care s-a iscălit sub „Anchetator penal de securitate" — căpitan Vasile Dumitrescu. A sunat. A intrat Aurica, imediat. Am întins capul, mi-a pus ochelarii, am ieșit, fără gânduri. Drumul invers. „Atenție, coborâți douăsprezece trepte". Ferm, dar blând. În lagărul de la Salcia am aflat că specialitatea ei era bătaia la testicule. Strângerea în mână a gogoloiului de carne până la ieșirea vinelor în relief, ca pâraiele pe o hartă hidrografică, căderea molatică, parcă obosită, a creionului în muchii, explozia de foc în pântece, dangăte de clopot în țeastă. Mâinile îmi scot ușor ochelarii, părerea unei mângâieri de iubită pe tâmple.

...Mă așez pe pat, lângă gamela cu arpacaș, adusă când eram „sus". Ne privim tustrei îngrijorați, întrebări din ochi, răspuns la fel. Adorm greu, mă scol invadat de o frică fără nume, de sălbăticiune încolțită, o frică ce vine dinăuntrul meu. Mi se împinge un nod în beregată. Trag de sub pat oala de tablă, icnesc, mă eliberez, e un cheag de sânge, altul și altul. Până dimineață oala e roșie.

. . . .

Descopăr cu groază că mi-e frică și că sunt laș. Am intrat într-o lume despre care nu am nici cea mai relativă idee. La ziaristică se prelungea starea de precaritate a cunoștințelor, cu care ne obișnuise liceul. Doar cei ce aleseseră o disciplină științifică, matematică, fizică ori chimie, se mișcau pe un tărâm ferm. La noi și la filozofie aproape totul era să-ți însușești o avalanșă stereotipă de cuvinte și expresii bune la toate, un Vianu sau un Joja, sau un Florea Tuțugan fiind rara avis. Le ascultasem cursurile cu jubilație — dar școala lucrase insidios la înșurubarea în cugetele noastre a convingerii că e suficient să te exprimi după tiparele unei limbi articulate mecanic, singura în stare să ne ferească de capcanele supravegherii ideologice, pentru ca să ajungi la diplomă și vai ! exemplele seriilor anterioare, ca și pilde ilustre, Sadoveanu nu era decât una, pledau pentru alinierea la aceste convingeri. Dintr-o pornire către frondă, la început ca s-o sâcâi pe bisericoasa mea bunică, apoi din manie de *raisonneur* adăugat la partea cea mai țipătoare a literaturii lui Voltaire, câtă se tradusese la noi, și la lecturile comuniste, am ajuns să mă conving singur că sunt ateu. Mă izbește ce-mi spune Valeriu Ștefănescu, sâcâit de întrebarea cât crede c-au să-mi dea : nu știu, pe mine nu mă interesează ce fac alții cu trupul meu, mă interesează ce fac *eu* cu *sufletul meu*. Nu înțeleg. Dacă aș fi crezut în Dumnezeu, aș fi încercat, poate, să prefac celula într-o catacombă, să mă simt aparținător altei lumi, să mă eliberez întru spirit. Trec zile după zile și nu reușesc să mă desprind de gândul că acuma... la ora asta... eram cu..., îmi joacă crâmpeie de amintiri foarte proaspete prin fața ochilor, și simt fizic strâmtoarea și mohoreala cuștii în care m-au băgat. Îmi e frică, frică, frică, mă prăvălesc în ea ca într-o prăpastie, încercând în cădere să mă agăț de colții de stâncă, apucându-i o clipă, urmărindu-mi apoi căderea

în abisul de groază... Nu am stofă de erou. Într-o noapte, un bărbat în lanțuri e târât pe cimentul coridorului, se aud lovituri sălbatice, omul urlă — nu mi-e frică de voi, ticăloşilor ! Mie mi-e. Ștefănescu este închis de vreo șaisprezece ani, încă de pe vremea lui Antonescu. Părul, tuns scurt e aproape alb. Nu am aflat niciodată ce făcuse. Într-o seară, după ce-l aduseseră de la anchetă, mi-a spus — să nu spui cuiva în pușcărie că te-ai întâlnit cu mine la anchetă, e periculos pentru tine. Nimic mai mult. A luat cu el taina, dacă va fi avut vreuna, în mormânt. Am aflat, către sfârșitul detenției, că ar fi murit la Aiud. Seara, între zeama chioară vărsată cu zgârcenie în gamela pe care ne-o bagă sergentul pe vizetă și „stingere" — semnalul că trebuie să ne culcăm, căci altfel lumina chioară a becului, fixat sus de tot, nu se stinge niciodată, îmi vorbește îndelung, cu glas scăzut. Al treilea din celulă ascultă cât îl țin puterile, apoi se întinde pe pat, el „are pat", e tuberculos cu caverne, a stat ani întregi la Târgu Ocna, a trecut și pe la Ocnele Mari. A fost luat pentru „ajutor legionar", era aproape un adolescent, băiat de la țară, lucra la „Malaxa", devenit după naționalizare „23 August", în mahalaua bucureșteană unde locuia în gazdă a trecut pe la porțile caselor umile cineva care a cerut bani pentru „cei în suferință". Mai mult nu știe. A fost ridicat noaptea, băgat într-un lot mare, în care nu era și colectorul, a încasat zece ani, mai avea câteva zile până la liberare, când l-a luat securitatea și l-a dus la un „supliment de anchetă". Era expresia eufemistică pentru un nou dosar și o nouă condamnare, în principiu nu mai scurtă decât prima. E sfârșit, tușește în pumni și, deși aș vrea să știu ce i s-a întâmplat și pe unde a fost în deceniul de pușcărie, îl las în pace, să-și cruțe puținele puteri pe care le mai are pentru interogatorii. „Are pat". Eu n-am,

dar nu știu că n-am. Voi afla la vreo două zile de la arestare când mă fură gândurile și mă las pe-o parte, când zdrang! se deschide vizeta și apare chipul rotund de lună tâmpă, al căpitanului-șef de arest. Ai pat? se stropșește individul. Nu pricep, ce dracu, îmi zic, ăsta e cretin, nu vede, doar nu stau în aer ca fachirii! Am, răspund eu, buimăcit de absurdul întrebării. Luna dispare, apoi tac! după câteva minute, vizeta se deschide iar, smucită, individul reapare, schimbat de furie. Cine pizda mă-tii ți-a dat, mă, pat, futu-ți biserica mă-tii! hai? Că doctorul nu ți-a dat! Și nici anchetatorul. Să te pregătești de izolare! Pe urmă mi-a explicat Ștefănescu că „a avea pat" înseamnă a avea voie să stai ziua întins pe pat, favoare de care se bucurau doar bolnavii — din partea doctorului — sau cei care colaborau cu ancheta. Nefiind cazul, eu sunt obligat ori să fac cei trei pași, du-te vino în spațiul de nici o jumătate de metru dintre paturi, de dimineață de la șase, până seara la zece, exceptând mesele, ori să stau nerezemat pe pat, drept, cu mâinile pe genunchi. Nu care cumva să ne sprijinim capetele în pumni. La fel stă și Ștefănescu, iar seara mușchii anchilozați sunt apucați de crampe dureroase. După scurta întrevedere cu Voicu și oala de sânge vărsată în noaptea când m-a bătut „Dumitrescu", sunt lăsat în pace vreo două zile. Ignorat. Singur cu frica de ce va fi, la care se adaugă o bănuială cumplită, de care mi-a fost pe urmă rușine. Dar a existat, fiindcă Ștefănescu mi-a șoptit că trebuie să-i spun tot ce am făcut. Ca să mă poată învăța cum să mă apăr. Ce am făcut? Îmi bat disperat capul să văd ce-am săvârșit. Nu găsesc. Unul și același lucru este derizoriu — sau catastrofal. O vorbă, zisă pe holul facultății în dârdora evenimentelor de la Budapesta, reținută de un coleg, mi-a și spus-o, cu ton de reproș, venea de la școala muncitorească, mă bagă în răcori. Rațional, îmi dau seama că e un fleac.

Dar nenorocitul care horcăie și-și scuipă plămânii în batistă, ce a făcut ? Zece ani ! E un cadavru viu, piele pergamentoasă, translucidă, întinsă pe ciolane, în ochi i s-a adunat o infinită tristețe. Peste noapte ni se lasă o oală în celulă. Uneori nu e în stare s-o ridice și refuză să i-o ținem noi. Dimineața, pe camere, se deschid ușile, ni se pun ochelarii negri și, ținându-ne unul de altul, primul orbecăind cu infinită grijă cu oala, nu cumva să verse vreo picătură pe jos, suntem mânați la closet. Acolo ni se scot ochelarii, intrăm toți trei în câte o cabină, cabinele n-au ușă, primim câte o hârtie, e tipărită cu rubrici, un formular de transporturi, ne dăm pantalonii jos și încercăm să golim din măruntaie tot ce-a rămas după mistuirea lichidelor primite de trei ori pe zi și a firavei bucăți de pâine. Nu din rațiuni igienice, ci pentru cazul că ne-ar cotonogi. Lucrurile se complică rău dacă evacuarea nu s-a făcut cât mai deplin posibil. Caustic, Florin i-a scos din sărite pe anchetatori, spunându-le „nu-mi puteți da atâta pușcărie câtă pot să fac" și a refuzat să semneze un proces-verbal împestrițat de greșeli de ortografie. I-au rupt literalmente pantalonii cu bățul, când ne-au dus la Jilava am apucat să-l văd pentru o clipă la urcarea în duba celulară, era la sfârșitul lui iunie 59 și avea petice în fund. Cum să nu te treacă neputințele când te ridică, cu mâinile legate de picioare, pe un drug sprijinit pe două capre încât basculezi singur până vii cu capul în jos și tălpile paralele cu pământul, când fiecare lovitură dată cu ciomagul la tălpi, cu sete, prin pantof, explodează în creier ? Prin pantofi pentru ca, mortificată, carnea să se reverse ca o cocă în care s-a pus monstruos de multă drojdie. Nu se poate să nu trec pe acolo, la gândul ăsta mi se ridică părul măciucă, ce le spun, Dumnezeule, ce le spun ?! Nu-mi trece prin cap să-i întreb, pur și simplu, de ce m-au adus acolo, să-i pun eu pe ei să-mi spună ce am

făcut. Am înțeles repede că stăpânirea lor asupra cui le cade în mâini este absolută, incomparabil mai mare decât puterea unui stăpân de sclavi roman, ținut să dea socoteală în caz de ucidere. Nu sunt nici măcar un *res cogitans*. Sunt un dușman, mă lămurește bătrânul, o lepră care a curvit cu perfidul Albion. Șansa ta, totuși, îmi spune într-o zi, e că n-ai fost bestie burghezo-moșierească. Și-mi povestește cu haz pățania unuia de la canal, fost proprietar agrar, nu prea mare dar cu ceva hectare, acolo, care, printre lovituri, protesta scâncit „mi-ați luat pământul, nu mai sunt bestie burghezo-moșierească, am rămas o bestie simplă". Culmea, ajung repede să concep un sentiment de siguranță în celula îmbâcsită de miasme și întunecată ca un mormânt. Sentimentul acesta se oprește la ușă, prima armă împotriva noastră. Și încă teribilă. Zăvoarele de la Uranus sunt diabolice, au fost concepute să imite pocnetul sec, inconfundabil al închizătorului de pușcă. Zgomotul acesta îți îngheață sângele în vine, te aduce în pragul infarctului. La auzul lui, trebuie să sări în picioare, cu spatele la ușă. Cu inima bătând să-ți spargă pieptul, răspunzi la întrebările de identificare — care începi, mă, cu M și A ? Tac-tu, mă-ta, dă capu-ncoa ! Și începe cursa către necunoscut. La capătul unei asemenea curse, sunt dus la Voicu, într-unul din birourile acelea impersonale, cu mobile fixate în podea și fereastră la trei metri înălțime. Individul poartă un costum bleumarin de comandă și cravată roșie. E mai scund decât mine, uscățiv, emaciat, cu pomeții accentuați, gălbicios la piele și părul lipit de țeastă. Ei, zice, te-ai gândit ? La ce ? întreb, nedumerit. — La ce-ai făcut. Ce-am făcut ? — îmi stă pe limbă, dar îmi înghit vorbele.

Tac și aștept. Așteaptă și el. Se uită la mine cu privirea fixă, de reptilă, și rupe tăcerea. Mihalcea, zice, te-oi fi crezând tu deștept, dar nici noi nu suntem făcuți

cu degetul. Că spui sau că nu spui, ancheta știe. Cel mult o să te-alegi cu ceva în plus fiindcă nu ești sincer cu ancheta. Organizația ! La asta nu mă așteptam și-l privesc buimăcit. Organizația legionară ! Și-mi întinde o hârtie tipărită, completată cu cerneală. Două sute nouă — l-am învățat pe dinafară. Îl știu și noaptea, sculat din somn — punctul unu, fapte deosebit de grave, împotriva orânduirii de stat, poți să nu semnezi dacă nu vrei, mă previne Voicu, pentru noi e egal, că semnezi sau că nu semnezi mi-e totuna, asta e ordonanța de învinuire, pe urmă stăm de vorbă... N-am însă nici cea mai mică intenție să nu semnez, de ce să nu semnez ? Bătrânul mi-a explicat că pot să retractez la judecată. Așa că semnez. Bun, zice, acum vorbește-mi despre organizație, când, cu cine, pe unde vă întâlneați, ce parole ați folosit. Și de unde aveați armele ? Buimăceala mea e totală. Anchetatorul bagă mâna în același sertar de unde scosese pulanul și pune neglijent pe birou un pistol. E o gioarsă, o rugină, cu patul știrbit. Ce, zice, nu-ți vine să crezi ? A fost găsit la percheziție, la tine în dulap ! Ia-l, uită-te la el ! Prima mișcare, mecanică, e să-l văd mai deaproape. Și-odată mă opresc împietrit, parcă mi-ar fi dat cineva peste mână, mă scotocesc în buzunar, trag batista, o întind pe palmă — tu-ți dumnezeii mă-tii, mormăie Voicu, o știai și pe-asta ! Și ordonă să fiu dus jos. Ochelarii, șuierăturile etcetera. Dar am semnat și când îi comunic bătrânului enormitatea acuzației, rămâne pe gânduri. Nu se poate, zice el, ăștia nu fac acte gratuite, au ei ceva în cap. Mai trec câteva zile și câteva seri, bătrânul e de părere că ceva-ceva au avut în intenție, altfel nu m-ar fi băgat cu legionarii. Dar ce ? Într-una din seri îmi povestește, câteva ceasuri bune, dedesubturile uciderii lui Iorga. A fost un mare savant, zice el, dar a rămas un veșnic diletant în politică, a făcut jocul

lui Carol care și-a bătut joc de el, îi știa punctele slabe și le exploata, dom' profesor în sus, dom' profesor în jos, regele avea nevoie de un pretext ca să pună mâna pe Căpitan, i l-a oferit Iorga, fără să-și dea seama, nenorocita de scrisoare avea caracter privat, dar el a produs-o în justiție, exact ce-i trebuia lui Carol, infiltrat de Lupeasca și de camarilă — și mi-a povestit cu lux de amănunte cum au fost uciși Codreanu, Belimace, Constantinescu, Caranica (ultimii trei îl asasinaseră pe I. G. Duca și erau meseviști adică condamnați la muncă silnică pe viață) și cei opt care-și descărcaseră pistoalele în Stelescu, tot meseviști. S-a turnat vitriol peste el, mi-a spus, apoi beton. Se transfigurase, vorbea în șoaptă, dar era electrizat. Auzeam pentru prima dată nume macedonene, nu era să ni le comunice tocmai Roller, pasiunea din glasul bătrânului mi-a dat fiori. Înțelegeam că am în față un om care își retrăiește tinerețea. Nu i-am spus că tata, național-țărănist, fusese fugărit de legionari, pe când era tânăr director de școală la țară, cu pistolul și de-abia scăpase sărind peste gardurile grădinilor. Violența și sângele evocate închegau o epocă pe care n-o simțeam a mea. Totodată omul mă zdrobea cu uriașa lui cultură, cât n-aveau zece profesori de la facultate la un loc. Am adormit încărcat de gânduri. Curând după aceea, anchetatorul m-a chemat iar, m-a pus să stau jos și mi-a comunicat, cu tonul cu care îi ceri iertare unui vechi prieten, drag și nedreptățit — știi c-ai avut dreptate ? N-ai făcut parte din nici o organizație legionară. — Păi, eu ce vă spuneam ?! Da, dar ceva tot ai făcut. — Ce ? — Nu știu ! (din nou privire dură, șerpească). N-oi fi vrând să-ți spun eu ? Bagă-ți bine în cap, cine intră la noi nu e nevinovat și nici nu iese necondamnat. Noi avem răbdare, ai să pleci de-aici cu barbă albă. Ia-l și du-l !

. . . .

„Încă din start dispozitivul e pus în funcțiune. Confruntați cu o ostilitate pe care o simt masivă, leniniștii noștri vor proceda la ceea ce numesc ei «profilaxie socială». Lagărele și munca forțată, «de reeducare», există de la începutul războiului civil... Ele se integrează într-o strategie pusă imediat în aplicare: strategia represiunii masive, «profilactice». Practica luării de ostatici, poliția sovietică o inaugurează încă din primul an de revoluție; ca să-i adune își deschide ea primele lagăre. Principiul care guvernează alegerea ostaticilor nu este responsabilitatea individuală într-o activitate contrarevoluționară, ci datele statistice ale unei «apartenențe de clasă»... Este nimicită opoziția politică și religioasă, sunt zdrobite agitația muncitorească și revoltele țărănești, colectivizate câmpurile, este suprimat «șomajul» suprimându-i pe șomeri".

(André Glucksmann — „Bucătăreasa și mâncătorul de oameni — eseu despre stat, marxism și lagărele de concentrare")

. . . .

De ce suntem în țarcul de sârmă ghimpată?

Plugari de la Răstoaca și Suraia, sate moldovene încercuite de tunuri ca să se lase colectivizate și unde „organele" au bătut oamenii ca la fasole, zi și noapte, sau gospodari din celălalt capăt al țării, bănățeni greoi, temeinici, muncitori — mai puțin, ofițeri cu duiumul, unii cu „Mihai Viteazul", supraviețuitori de la Cotul Donului, dar și foarte tineri, mulți, de parcă școlile militare ale MFA-ului i-ar fi căutat cu lumânarea pe trădătorii de patrie cu pedigree, medici, fețe bisericești. Studenți. Lotul de la medicină. Au citit „Mustul care fierbe" al lui Goga. Ne-am pierdut identitatea de indivizi, sun-

tem subsumați unei lumi gregare în care nu intri cum vrei tu, ci cum hotărăște, fără drept de apel, anchetatorul. Lotul de la politehnică. Un ins izolat nu inspiră încredere, e un caz avortat, ceva ca un tablou neterminat pe care maestrul n-a mai apucat să-și pună semnătura. Nu convinge. Nu că n-ar putea să iate, a fost demascat și un surdomut făcând agitație împotriva partidului și guvernului. Arestat, firește. Nu că n-ar merita osteneala. Dar așa cum pentru pianist piatra de încercare e „Preludiul“ de Franck și nu „Sârba-n căruță“, pentru anchetator deziderațul visat este lotul. Nu este, nu, culmea virtuozității, doamne ferește! Ideală ar fi organizația, o treabă solidă, cinstită, să le placă și acuzaților. Un consens tacit fixează numărul aderenților la minimum trei. Unul e șef, fără asta n-ar fi organizație, ci un talmeș-balmeș din care nu iese nici măcar o stea în plus. Un șef și doi membri, formă clasică, o cunoștea și antichitatea, simplă, nu prea greu de recunoscut, mai ales dacă insiști... Nu se poate și nu se poate? Dialectica ne învață cum să dăm înapoi fără pierderi și atunci renunțăm cu greu la organizație și rămânem la lot. Lotul de la ziaristică, cei șase din care fac parte și eu. Preoți, s-ar putea chiar face o brigadă cu ei. Unu, doi călugări. Câțiva evrei, nu mulți, am întâlnit vreo șapte-opt prin cele nouă pușcării de pe solul și din subsolul patriei, prin care am trecut în patru ani — Iancu Saul, student la filozofie, Barbălată, cel ce declamă cu patos și cu accent „Noi vrem pumunt“, Max Bănuș, gazetar la „Sportul popular“, rotund la față, cu ochelari și căciulă imensă ca o cupolă de biserică moscovită, pe care l-am întâlnit după 31 de ani, la înființarea Asociației ziariștilor, ba chiar, culmea insolitului, un plugar maramureșean, nenea Drozd, și domnul haham Herscovici, de la Timișoara, silit să lăpăie ca un gânsac prin noroi, din pricina platfusului. Unguri, unguri cu

duiumul, unii demult, rămași de pe urma tulburărilor pricinuite de Diktat, cum e Cocoș, altul decât doctorul, zdravăn ca un taur și celebru de la Periprava până la Aiud fiindcă l-a băgat la Jilava pe locotenentul Ștefan cu capul într-un butoi. Și, mai ales, pentru că a supraviețuit isprăvii. Dar cei mai mulți prospătură, culeși imediat după noiembrie '56. Aproape toți cu pedepse mari. Nemți din Banat, din Ardeal, de peste tot : printre ei, Helmuth Roth, fiul fostului șef al Frontului Etnic German, și Robert Eisenbraun, „la Souris-Ange", cum îi spuneam, Ion Omescu și cu mine, la Stoienești, poet ales, condamnat la optsprezece ani. Și iar studenți — Emil Mihăilescu de la arhitectură, istoricul Alexandru Zub de la Iași, Gordan, Milică, Barbu Teodorescu de la medicină, alții de la drept, litere, filozofie. Undeva, în alte insule ale gulagului, se târâie dușmanii poporului, năpârcile pe care fălcile devoratoare ale revoluției n-au mai apucat să-i toace la canal : Noica, Giurescu, Petrovici, Nicu Steinhardt, Păstorel. Pe lângă mine trec dârele altor destine, lotul elevilor de la „Mihai Viteazu", au fumat în pod, unul a uitat chiștocul, s-a aprins lemnăria. Sabotaj ! O pomană, doar un cretin s-ar putea gândi la o amendă și la plata stricăciunilor. Și aristocrații, „foștii" — Dinu Cezianu, înăcrit, fost ministru la Paris, Tudor Greceanu, scăpat ca prin minune din celula condamnaților la moarte, strănepotul cronicarului, comandor de aviație în escadrila germană de bombardament de noapte Udet, vijeliosul Riga, coborâtor din poetul Eterici, poliglot, șapte limbi (și, fără glumă, rusește, a făcut câțiva ani de lagăr la ruși), Lambrino, mic, scăpărător, fratele lui Zizi, cumnat *(morganatic?)* al lui Carol, prințul Brâncoveanu, blajin și discret, căruia îi spunem ceremonios „mon prince". O rara avis, curiozitate absolută, este căpitanul procuror militar Adrian Nițoiu, cum am spus, ciuca bătăilor și batjocurii gardi-

enilor. Singular este plantonul de la dormitorul doi, Vasiliu, fost secretar la regionala de partid de la Constanța. La noi, spre deosebire de ruși, pe care domnia Tătucăi îi obișnuise cu membrii C.C.-ului, cu miniștri și generali aruncați otova în pușcării și lagăre, claie peste grămadă cu dreptul comun, prea puțini au trecut pe la bulău, cu excepția perioadei de după seismul produs de căderea Anei și a prietenilor ei. E o particularitate a stalinismului românesc. E o lume în agitație surdă, prinsă într-un soi de vârtej între patru ziduri, ca mișcarea browniană a moleculelor închingată de pușcăria circulară a unui borcan. Nu vezi, îmi spune într-o zi năbădăiosul planton Mangeavas, că suntem o țară privită cu ochianul întors ? Are dreptate, lagărul este R.P.R. în miniatură, cu o justă reprezentare categorială. Așa e la Salcia, așa e la Stoienești, la Periprava, la Gherla, Aiud și cine mai știe pe unde. Noi suntem, la scara națiunii, al doilea val mare mânat către țarcuri. Primul a fost tocat la canal, din '49 până în '53, zdrobit la Galeș, Peninsula, Poarta Albă, pe șanțul dinspre Năvodari de la temelia căruia arheologii viitorului vor scoate odată și-odată schelete fără nume. La Aiud, unde oamenii au mâncat var de pe pereți de foame, și la Sighet. Au pierit atunci marii intelectuali ai țării, cei mai destoinici militari, lamura clasei politice. Noi suntem altceva, noi facem pasul de la individualitate la număr. Noi suntem statistică. Unii nici nu știu ce caută acolo.

Năvodul a cules orbește totul, pești, melci, ierburi. Cei ce cunosc adevărul, în toată monstruozitatea lui, stau la mii de ani lumină de bolgia noastră, într-un empireu unde nu există angoasa celor câteva clipe ce precedă fluierul care te smulge din zdrențele păturii la patru din noapte, foamea obsedantă care-ți râcâie mațele până la halucinație, pielea întinsă pe ciolane ca o tobă în

care crivățul dă cu dușmănie. Sunt cel puțin trei, după moartea politică a Anei Pauker și a lui Teohari Georgescu : Dej, Drăghici, Nicolski. Cheia e în buzunarul lor, capelmaiștrii care au orchestrat acest concert de vaiete împletite cu ritmul biciului într-o cacofonie drăcească. Orice instrumentist este un „ar fi putut să facă“ sau „să-l vadă ceilalți și să ia aminte“. Maiorul Profir : nici treizeci de ani, cu spate de urs dar sfielnic, moldovean blajin. Cel mai tânăr superior din trupele române de tancuri, avansat la excepțional. Îl pune dracu să învețe bine și feciorul de țărancă văduvă se pomenește trimis la „Frunze“. Vine în țară, e o capacitate, cine știe până unde poate urca... La o lecție de marxism, politrucul îl pune să vorbească despre minunatele condiții de trai ale poporului sovietic. Sigur, zice Profir, sunt minunate peste tot, dar sunt mai minunate în sud decât în nord. Adică cum ? se încruntă ofițerul politic. Adică, răspunde maiorul, vreau să zic că siberienii o duc mai greu decât cei de la Soci, că e mai frig, au fost și minus 30 de grade. Aha, va să zică așa a învățat banditul din experiența marelui nostru frate de la răsărit ! Să-i denigreze condițiile de trai ! E convocat la București, urcat într-un „Gaz“ la gară, i se pun ochelarii negri și ajunge în beciul contrainformațiilor de pe Maria Rosetti. Un soldat cu șapcă albastră îi smulge epoleții, e dat pe mâna unui locotenent major ceist care-i înmoaie oasele (nu singur), intră în cătușe la tribunalul de pe Negru-Vodă, iese cu șapte ani pentru „defăimarea gloriosului popor sovietic eliberator“. Au trecut luni de zile, dar Profir tot n-a ieșit din starea de buimăceală. Farmacistul Gheorghiu, bucureștean, dă de gustul „Europei libere“, după '56. Îl aude un vecin, vin doi băieți și-l ridică. Politicoși. „Soția era de față ?“ Gheorghiu e de modă veche, nu știe să mintă și crede că nici n-are de ce. „Era“. „Dar soacra ?“ „Păi, era s-o dau afară ?!“ În timp ce farma-

cistul se miră de cât de civilizat îi vorbesc tinerii, alți tineri le umflă pe cele două doamne și întreg trioul se îmbarcă pentru arhipelag. Sababei, predicatorul sâmbătar, a făcut ce face și acum cu sectanții lui în colțul camerei, cu ochii luminați de extaz — slujbe. Sunt luați pe sus, cotonogiți la cataramă și risipiți prin lagăre și sâmbăta. În toată diversitatea asta de cazuri, non bis in idem, un lucru ne unește — fatidicul articol 209, pct. II, pușcării unde vor fi puși la muncă forțată, mai ales lit. a din C.P., desagă elastică, în care pot încăpea orice destin și orice situație. E pur și simplu genial, cu el poți să-l condamni până și pe un orb pentru crima de privire dușmănoasă, cu coada ochiului, către stema partidului.

. . . .

A trecut restul de noapte albă când am scuipat gogoloaie însângerate în oală. Trec disperate ceasurile zilelor și ale nopților și ce mă obosește cumplit este fulgerătoarea schimbare a gândurilor și a stărilor de conștiință. Lipsit de puterea credinței, convins că „nimic nu e dincolo", mă agăț ca înecatul de-un pai de speranță că, dintr-o clipă într-alta, vor pocni zăvoarele, mi se vor pune pentru ultima dată ochelarii negri până la poartă și voi fi azvârlit în larma străzii. Pe Uranus urcă și coboară tramvaiele, în dreapta se rotunjește colțul gardului de la Arhivele Statului, cele cu bolta cu poartă mereu deschisă, vizavi sună la ore fixe clopoțelul și sunetele lui cristaline trec prin zid, împletite cu țipetele copiilor, până la noi, în mormântul unde n-ai voie să vorbești decât în șoaptă, sub lumina spectrală a becului zăvorât într-o ocniță de sub tavan. Mai sus, spre Maior Enc, apoi — prăvălit sub povara caselor în trepte și a curților care se suprapun, dealul la poalele căruia se întinde Stadionul

Republicii. De acolo, prin Doctor Iatropol, dai în numai câteva minute peste podul Cotroceni, la biserica zveltă, cu registre albe şi roşii, construcţie bizantină elegantă, contrastând cu sfioşenia greoaie, coborâtă din veacul de mijloc valah, a vechiului paraclis aşezat chiar în mijlocul străzii, la o aruncătură de băţ. Din subsolul bisericii mari a fost smuls grupul septuagenarilor printre care se aflau înaltul şi rasatul colonel de cavalerie Emil Iliescu, frate cu tanti Marioara, pe care îl cunoscusem bine în anii de după război, când venea duminica, spre seară, cu nevastă-sa şi băiatul, Gabi, ceva mai mic decât mine, în casa de pe Alexandru Orăscu. Gabi profesa uşorul dispreţ al bucureşteanului faţă de .băiatul de la ţară. Se răsfăţa, graseia. Pe taică-său l-am întâlnit la Gherla, se spărsese zidul dintre două camere, caz unic, se făceau reparaţii, normal n-ar fi trebuit să ne vedem, o cameră să rămână goală, dar puşcăria era arhiplină, n-aveau unde să ne mai bage. Atunci a apărut pe creasta spărturii capul lui Gabi Cobra, studentul-saxofonist, excepţional camarad de la Salcia, care ne-a povestit cum a fost băgat pe zarcă între un nebun şi un homosexual, pe urmă m-am săltat eu la craca a treia şi l-am zărit pe colonel, descărnat, livid, cu părul puţin lipit de ţeastă. Îi dăduseră şapte ani, a plecat înaintea mea şi, când a ajuns acasă, i s-a trântit uşa în nas. „Cât ne-au chinuit din cauza ta !" S-a dus la soră-sa, era noaptea târziu. Acolo i-a trântit uşa în nas unchiul Ion : „Nu se poate, Moţ ! Unde vrei să-l culcăm ?" Casa avea patru dormitoare. Tanti Marioara a plâns, l-a rugat cu cerul şi pământul. Zadarnic. Domnul colonel şi-a luat bocceluţa de lângă uşă, nu-l primise nici măcar în hol, s-a suit în tramvaiul 12 cu care venise de la gară şi s-a dus tot acolo, în sala de aşteptare. Coloneleasa am auzit că a murit de cancer, Gabi a rămas în Franţa, s-a însurat cu o băştinaşă, stă prin Montreuil, cu nume schimbat, Illiers sau

așa ceva. Eu mi-am reluat lungile convorbiri despre francmasonerie, talmud și elocința greacă cu unchiul Ion (care mă pune uneori să-i citesc din „L'art d'être grand-père“ de Hugo, ca să-și tragă sufletul de atâta vorbit) dar nici unul, nici altul nu deschidem vorba despre episodul Iliescu. Din motive cu totul deosebite...

. . . .

...Îmi vine să mă dau cu capul de pereți — și s-ar putea să mă fi și dat, la modul propriu. Cât poate să-mi dea ? Scot din memorie crâmpeie de conversație, zâmbete de satisfacție prea vizibile, în timpul răscoalei de la Budapesta, sfidarea la adresa camerei de-alături, de la căminul de pe „Pache“, Tolbuhin, la doi pași de „Izvorul rece“. Am discutat, am fluierat, ne-am ciorovăit, ne-am zbierat în gura mare convingerile cu inconștiența cowboy-ului beat care se pișă bălăbănindu-se pe tufișul unde pândește, încolăcit, un șarpe cu clopoței. Am comentat articolul lui Petru Dumitriu despre Pasternak, apărut în „Gazeta Literară“ cu motto-ul : „Dar patria poți să ți-o iei pe tălpile pantofilor ?“ (La Grădina, când a rămas Dumitriu în Franța, în târzia toamnă a lui '60, bibliotecarul lagărului avea să-mi smulgă „Cronica de familie“ pe care o reciteam pentru a nu știu câta oară. Autorul, lăsându-și patria la locul ei.) Bătrânul meu coleg de celulă îmi cere să-i comunic „toate elementele“ — și i le comunic, împreună cu aprehensiunile mele. Chibzuiește. După matură reflecție, îmi dă verdictul : „N-ai făcut mare lucru. Șase-șapte ani, mai mult nu-ți dă. Îi faci într-un picior“. Cifra mi se înfige în creier și se cuibărește acolo învelită, rând pe rând, în cutele groazei, ale speranței ori ale indiferenței. Zbaterea asta în cușca propriului suflet, ca o sălbăticiune priponită într-o capcană, mă sleiește. Au trecut zilele și, tocmai când să fac

bilanțul ultimelor ceasuri și să trag pătura sărăcuță peste mine, zdrang! vizeta — mă, tu, ăla — hai! Anchetă de noapte — nimic bun. Nu mai am timp de frică, mă pomenesc într-o baie de lumină, e altceva — nu camera de anchetă sărăcăcioasă, cu mobilier pauper, ci un birou mare, luxos, cu covor roșu, înflorat, cu portretul lui Dej pe perete iar în spatele biroului, revărsat într-un fotoliu, un civil. Maiorul Enoiu, șeful anchetelor. Devin imediat circumspect, din instinct, s-a întâmplat ceva, altfel n-aș fi fost adus, eu, umilul păduche, în fața acestui sacerdot al terorii. Mă ia pe ocolite, că nu se aștepta tocmai de la un activist al utemeului, la o astfel de atitudine negativă față de anchetă, se va ține seama, să n-am grijă, ancheta știe tot, știu cum e cu țiganca? Nu știu? Era a dracului, de ce-o bătea țiganul, de-aia era mai a dracului, el o bătea și ea îl ocăra, flendurosule, fir-ai al dracului, și atuncea el s-a dus s-o înece și, chiar băgată până la gât, ea tot îl ocăra și el o împingea de tot și ea a bolborosit ultimele cuvinte — flendurosule, janghinosule! În timp ce-mi debita această subtilă pildă morală, s-a deschis ușa și a intrat al doilea om urât pe care l-am văzut în viața mea, după plutonierul care m-a descălțat la „intrare“, atât de urât, încât l-am privit cu un respect instantaneu, iar Enoiu și-a înălțat deferent cărnurile de după birou. Ăsta e? a întrebat răstit pocitania. Ăsta, a răspuns maiorul, cu tonul cu care spui „L-am găbjit pe Terente!“ — Tot nu vrea să recunoască? — Tot. — Păi, în cazul ăsta... a lăsat, plin de subînțelesuri, arătarea, fraza în suspensie și a plecat. Ai auzit, Mihalcea? m-a întrebat Enoiu, plin de compasiune. Să știi că noi avem și alte metode. De ce nu vrei să vorbești? N-am ce! Prea ne crezi tu proști, a continuat anchetatorul. Ce vă-nchipuiți, că noi suntem făcuți cu degetul? Ai să spui și laptele pe care l-ai

supt! Mi-a trecut prin cap că acuși-acuși vor veni gealații să mă ducă la capră, să-mi treacă bara sub burtă și să mă încingă la tălpi. Am încercat, mai târziu, după oarecare lecturi de psihologie, să-mi descriu mie însumi, noțional, magma confuză de stări și porniri când se separă în zone distincte ale afectelor, când se ciocnesc nebunește, tot mai accelerat, ca o mișcare browniană, haotic întețită, a moleculelor într-un spațiu foarte strâmt, țâșnind dintr-odată și răspândindu-se ca scânteile unui joc drăcesc de artificii în creier și în sânge. N-am reușit. Cum să descrii, cum să-ți descrii galopul afectelor, frica de tine, frica de durere, frica de frică, groaza că poți să-ți pierzi și ultima fărâmă de demnitate și să le ceri iertare? Mai stăm noi de vorbă, a încheiat Enoiu — și m-a dat afară. Mă rog, e un fel de a spune... Nu mai știu cum am aflat, în zilele acelea, că Filip e tocmai la capătul coridorului, iar în celula vecină cu a noastră sunt închiși doctorul Aurel Marin, marele chirurg-orelist, și Vijoli. Ziua îl anchetau pe contrarevoluționar, iar noaptea îl scoteau pe celebrul specialist în finanțe să lucreze la bugetul statului. Cel puțin așa se spune, așa curg șoaptele subterane prin nevăzute canale de comunicație, în spațiul în care din trei în trei minute, cu regularitate de metronom, ochiul supraveghetorului se lipește de „spion", iar vorbitul la zid, cu cana, este imposibil. Oricum, mie unuia mi-e frică. Cum frică mi-e și de ciocănitul în perete. Se spune că ar fi venit chiar Drăghici în persoană, ar fi făcut semn să se deschidă o anumită celulă, l-ar fi privit batjocoritor pe spectrul dinăuntru și i-ar fi zis, pe un ton din care cădeau ocale de dispreț: Ei, cum e? Nu mai cânți „Moartea, numai moartea legionară e cea mai frumoasă nuntă dintre nunți"? Ancheta mea s-a împotmolit. Mă mai scoate odată Voicu, într-o duminică mohorâtă de sfârșit de iarnă, cu umbre timpurii proiectate, în ciuda

ceasului matinal, pe singurul peisaj pe care am dreptul să-l văd, un crâmpei de zid murdar, care pare a fi hotarul dintre neant și nicăierea. Este grăbit, nerăbdător. Se uită la ceas, bate distrat cu degetele în marginea biroului, până intră cineva și-i șoptește ceva la ureche (niciodată n-am văzut, cât am stat la Uranus, doi securiști să-și vorbească normal, ca oamenii), deslușesc „fotbal" și „bilete", trăsăturile i se destind... și-mi servește un banc politic. Păi, așa ceva, zic, nici nu mi-a trecut prin cap să spun, iar dumneavoastră... Noi putem, rânjește cinic. Noi putem orice.

Azi nu prea avem treabă, continuă, eu plec iar tu rămâi. Fiindcă ești încăpățânat. Ești ca țiganca aia (și-mi servește exact ce-mi spusese Enoiu, inclusiv chestia cu făcutul cu degetul), noi vrem să te scoatem din rahat, tu vrei să te-nfunzi. În loc să ne mulțumești că te-am cules de pe drumuri înainte să faci cine știe ce, vreo bandă și să ajungi la **pluton**, tu te încăpățânezi să nu spui nimic. Uiți că avem corpuri delicte ! Uiți biletul ! (Biletul lăsat tatălui meu, cu câteva ceasuri înainte de arestare în care, nu știu de ce, dar prudența n-a fost nicicând partea mea tare, făceam aluzie la faptul că s-ar putea să fiu ridicat și care dispăruse de pe polița din întunecosul vestibul al căminului de pe Doamnei. Iată unde ajunsese !) Și, scoțând un dosar și răsfoindu-l neglijent — pe Ganciu îl cunoști ? Dar pe Domșa ? Pe... ? Dar pe... ? Îi cunosc, cum să nu-i cunosc, sunt colegi, din anul meu sau din alți ani. Dar cântecul ăla franțuzesc (pentru „La chanson d'un dadaïste" voi mânca, separat, o bătaie — recunosc, nu majoră, nici măcar semnificativă. Bănuiesc, în lipsă de alte probe, că din cauza cuvintelor „Vatican" și „au pape à Rome". Mai târziu, când evocam, printre hohote de râs, episodul, eram de-acum profesor de franceză, mi-aminteam de marele bluf : ei erau încremeniți că știu franțuzește, dar nu vreau să

recunosc. Habar n-aveam, învățasem mecanic, din plăcerea stârnită de asociațiile suprarealiste). Bine, dacă sunt eu așa de deștept și el atât de tâmpit, pot eu, în p... mamei, să-i explic de unde am adus „Sicriul negru" la cămin ? Mi-ar fi foarte greu să-i explic că e vorba de „Scrinul negru" — nu de „Sicriul" și nici de „Scrisul..", cum a apărut în dosar, și că mi l-a dat pe furiș, în manuscris dactilografiat, Victor Iova, unchiul Iozefinei. Un cuvânt să-mi scape și lectorul de la ESPLA ar fi înhățat și adus în celulele de la Uranus. Fulgerător mi-aduc aminte de fiul lui Perpessicius și răspund că l-am găsit sub o bancă din Cișmigiu. Urmează, fără prea multă convingere, vechiul refren : ...cu degetu ! și-mi spune, plictisit, după încă o trimitere, să zicem că eu te cred, da' tu ce crezi c-o să-nghită procurorul ? (Probabil că nici ăsta nu e făcut cu degetul.) Ai intrat la noi, nu scapi. Toți ăilalți declară împotriva ta. Și Pavlovici ! Aici a scrântit-o, despre ceilalți patru nu bag mâna în foc, nu mi s-au arătat declarații, n-am fost confruntat, dar Pavlovici n-avea cum. Întâi — prin fantastica detașare de contingent. Al doilea — inteligența speculativă, de tip rabinic, n-avea cum să nu simtă deșertăciunea situației. Florin Pavlovici ne întrece cu un cap, fiind fizic cu un cap sub nivelul mediu și cu două sub cota atinsă de Nae Popa, olteanul filiform, căzut ca musca în lapte în plasa intrigilor țesute din juvenilă inconștiență de colegi — de altfel a și primit o pedeapsă incredibil de mică, ducând de-a lungul anilor de pușcărie eticheta de „pizdar" care-i sancționa blajin pe acești rătăciți într-o lume în care o condamnare serioasă începea de pe la șapte ani și care, culmea ! avea toate șansele de pe fața pământului să fie dusă la terminare. Florin este un monstru de erudiție. Pusă lângă agresivitatea timizilor și la un loc cu blajina ironie moldavă, în descendența unui Păstorel, agrementată cu gustul

pentru paradox și cu o anume luciditate amară, neromânească, cultura acestui excepțional coleg al nostru care n-a apucat să-și dea examenul de stat și a fost nevoit, ca și mine, să învețe o limbă străină, le scoate din sărite pe lichelele de la ziaristică. Și, har Domnului, nu sunt puține! Nici în fața, nici în spatele catedrei; o Ligă secretă a lor, la care indivizii încearcă să-i câștige pe cei buni la carte dar slabi de înger l-a izolat pe Pavlovici încet dar sigur, ca pe leprosul în jurul căruia se face vid. Unii, conștienți de valoarea lui și inteligenți, dar cu atât mai periculoși, (ca tandemul șoptit solemn care a început prin a publica, încă de pe băncile facultății, un articol despre virtuțile lui Lenin ca ziarist de geniu și s-a despărțit mai târziu, unul hăis, spre o foaie de târg de unde l-au dat afară pentru căpătuială, altul cea, spre culmile nomenclaturii, diriguind destinele presei și practicând o curilincție suavă și profitabilă lui Nicușor, cu un intermezzo de Lăbuș, după 22 Decembrie, dar brusc obraznic și mare democrat ultimamente) l-au periat în față dar au alimentat, pe din dos, șuvoiul hârtiilor către dosarele secrete. Alții, de tot slugarnici în vorbe însă zăcași în inima lor, îl salută dimineața. Unii ca Ganciu, în fine, îi doresc din inimă pieirea. Se simt striviți. Iar cum demnitatea lui F.P. nu se însoțește cu prudența, insul este o victimă sigură a mișunei gregare. În lotul celor șase, el este elementul de coloratură, care va da noblețe dosarului. Va fi victima spiritului critic și a lucidității lui.

Piesa de rezistență vor fi ceilalți patru, colegi de an între ei. Eu voi completa lotul, tot ca element de coloratură și încheietor de cameră. Deocamdată este limpede, chiar pentru un bleg ca mine, că mare lucru n-au, deci m-ar putea chiar pune în libertate. Nu mi-a spus însuși Ștefănescu, bătrânul, că prin anii '50 cineva a pretins că e fudul de urechi, că nu auzise o anume convorbire peri-

culoasă și că habar n-are de lucrul de care e acuzat ? Auzise dar, culmea, l-au crezut și-a scăpat. Nu de tot, n-a pășit nimeni pe poarta securității ca să iasă cum a intrat. A încasat șase luni, atâta se dădea pentru absolut nimic. La sfârșitul deceniului cota crescuse zdravăn.

...Așa că, urmează Voicu pe același ton plictisit, cu gândul la meci, n-avem decât să folosim declarațiile colegilor tăi și te-nfundăm ! Uite ce zice (răsfoiește prin hârtii și spune un nume), i-ai înjurat pe scriitorii progresiști, discutai pe holuri și la cămin cu Pavlovici, ăsta îi înjura, tu-l aprobai. Crezi că e puțin ? Nu, puișorule, mi-ajunge să te bag la gherlă ! Adică nu eu, că nu te trimite securitatea la pușcărie, voi vă trimiteți, mă, futu-vă muma-n cur de contrarevoluționari ! Ei, uite proba, ce mai ai de zis ? — Că e nebun, răspund eu. E închis și spune tot ce-i trece prin cap. De frică. O fi el nebun, replică anchetatorul, dar a pus negru pe alb. A dat pe gură, ce nu vrei tu să faci, că ești tu Gheorghe Dracu. Noi vrem să te ajutăm și tu... Uite, să nu zici că sunt eu al dracului, ia colea și scrie tu cu cine ești prieten. Pe care-i vrei tu, ia colea și scrie. Eu nici nu mă uit, să nu zici că ți-am băgat eu pe vreunul pe gât. Noi îi întrebăm și dacă n-ai făcut nimic, ei o să dea referințe și te punem în libertate.

Și-mi întoarce, tot plictisit, spatele. Iar mie mi se învârt nebunește gândurile în cap. Câți să scriu ? Scrie și tu șapte-opt, dacă ești băiat bun ai multi prieteni ! Cu cine să încep, din facultatea asta unde am foarte mulți prieteni ? Să-ncep cu Tutu, a fost la mine acasă, l-am scos din Neajlov, asta ar fi făcut-o oricine, nu știa să înoate, oricum am băut de-atâtea ori împreună. Dacă nu cu el, cu cine altcineva ? Pe urmă o trec pe Bianca, am fost destul timp prieteni, intrase la ziaristică la un an după mine. Sub ea o scriu pe Mihaela Domneșteanu,

voioasa și isteața Mişi, Mihăița, atât de luminoasă, de deschisă la fire. Și mai adaug câteva nume. Gata? mi-aruncă peste umăr Voicu. Păi, cum gata, pe cine să mai scriu? Ajung, constată anchetatorul. Sună, intră caraliul, îmi pune ochelarii şi mă duce jos.

. . . .

După ce am publicat un fragment din această carte într-o revistă, m-am pomenit cu un individ mare de gură, dar mic de lectură care m-a admonestat în public. „Cum ai putut d-ta — și-a înfipt insul privirile rele în mine — să spui că ți-ai vândut ciorapii pe țigări? Uite-aici (și-mi băga foaia sub nas), uite ce-ai scris: «Nu mai am căciulă, am vândut-o pe cinci țigări și un calup de mămăligă»... și; mai departe — «pe alte trei țigări am dat o pereche de șosete englezești«. Dumneata îți dai seama ce-ai scris? Pe noi ne-au ponegrit comuniștii, nu mă așteptam de la unul de-ai noștri. Arunci cu noroi în deținuții politici, cei mai buni fii ai nației. Scuipi pe suferința noastră de acolo (de parcă frigul i-ar fi înghețat doar lui ciolanele, nu și celui care scrie aceste rânduri). Pe scurt, ne faci de râs!". În afară de gândirea categorială a spiritelor simple, ca să nu zic elementare, pentru care albul e alb iar negrul — doar negru, care nu numai că nu înțeleg nuanțele, dar se și tem de ele, le resping visceral (câți n-am văzut dintr-ăștia, oameni „dintr-o bucată", „care nu umblă cu fofârlica"), românul poartă cu sine și un blestem istoric, zămislit din vecinătatea cu frontierele Orientului. Un fel de falsă pudoare pe care mulți o confundă cu buna-cuviință. Faptul a fost intuit de Matei Caragiale în „Craii de Curtea Veche" dar esența i-a deslușit-o Marin Preda, într-o magistrală pagină din „Viața ca o pradă". O reproduc integral: *„Nu știam despre Iorgu cu mult mai*

mult decât tatăl meu : că era un mare cărturar. Dar nu citisem mult din vasta lui operă în afară de «Istoria Românilor» iar în «O viață de om așa cum a fost» căutasem elementul senzațional, cum promitea titlul și nu găsisem nimic deosebit. Îmi dădeam seama că nu trebuie să fie un roman dar oricum, câte nu se întâmplă într-o viață de om așa cum a fost. Rousseau, care ni se recomandase la cursuri pentru «Emile» ca viitori dascăli, în «Confessions» își povestea într-adevăr viața «dans toute verite», sporindu-ne nemăsurat ochiul mirării pentru sinceritatea totală pe care autorul o promitea și nu se trăda. Mai târziu aveam să aflu că autorul român se teme să fie sincer până la capăt ; dacă se va zice : i-auzi, a furat, a înșelat, a fost viclean, a făcut școala de jandarmi (hm ! n.n.), a primit ouă, găini... avem altă fire, ne place să râdem de natura umană, e marea noastră distracție. Atât ar trebui, să încerce cineva să-și exploreze sufletul sub ochii tuturor, am avea de ce râde... Pentru că, să reflectăm, ce-ar fi să vină un ins corupt, să facă mărturisiri ? Un țap bășinos, o purcea sifilitică ? El trebuie să ne arate că e cult, are acest complex, murdăriile propriului suflet le varsă în capul contemporanilor". Poate că aici e cheia faptului că avem enorm de multe romane de tip balzacian în literatura noastră — dar puține care să se reclame de la proustianism. Multă narațiune dar puțină introspecție. Poate că nu e întâmplător că intelectualul român mediu este refractar la teoria freudiană, se face că o înțelege, din snobism, dar n-o gustă, și face eforturi să înțeleagă literatura bazată pe ea. Nu suntem nici nebuloși, nici cartezieni, dezvăluirea propriului suflet înseamnă, pentru român, „să te dai în stambă". Nu avem, ca francezii, o literatură a observației de sine ; excepțiile confirmă, în acest caz, regula. Cum ar fi reacționat bravul meu cenzor, atât de dur în reproșuri, la lectura cărților lui Peyrefitte ? Nu

ale ministrului, autorul unei cărțulii de răsunet, „Quand la Chine s'éveillera“ care a deschis o portiță către misterele Chinei Roșii, ci ale vărului său, homosexualul de geniu. Ce-ar fi zis dacă ar fi citit : *„Știi, la Toulouse e o casă de băieți extraordinară, se cheamă «Marius». La șaptesprezece ani iată-mă deci în acest oraș ca să prepar o licență în litere. Firește, fac o vizită lui «Marius». Era un bar, al cărui patron, dl. Marius, era un tip foarte efeminat, prima «madamă» (dar nu și ultima) pe care am întâlnit-o. A venit spre mine dând din șolduri, ceea ce mi s-a părut ridicol : «Ești student aici, ce șansă !» Cred că avea treizeci de ani. Îl avertizai imediat că nu-mi plac decât băieții mai mici ca mine. «O, ce păcat, răspunse. Dar o să-ți găsim. Vino mâine». A doua zi îmi prezintă un băiat cam blonduț care, cu cei optsprezece sau nouăsprezce ani, nu corespundea vârstei dorite dar cu care mă urc într-o cameră. Mă îmbrățișează, îmi bagă limba în gură, mâna prin alte părți, îi întorc sărutările, mângâierile. Pus în temă de Marius, era gata la toate experiențele. Dar n-am putut intra în erecție !“* (Propos secrets I) ? Nici în literatura franceză cărțile de tipul memoriilor lui Peyrefitte nu abundă, fiindcă sunt foarte puțini autori în stare să se dezvăluie până la obiectivare în fața lumii, păstrându-și întreaga responsabilitate și scriind în numele lor cărți care nu au nimic comun cu ficțiunea. Dar oricât ar fi de puține, ele se adresează unui public bine pregătit, prin larghețe de spirit, să le înțeleagă și în sânul căruia bârfa, ca atitudine sufletească, e infinit mai puțin răspândită decât în rândurile publicului țărilor unde a bântuit duhul oriental. Pușcăria politică, îi răspund eu cenzorului meu — și oamenii de bună-credință, zecile de mii de oameni de bună-credință, care au înfundat-o, mi-ar putea confirma — este proiecția la scară redusă a lumii macrosociale, cu îngerii și cu demonii ei.

Dacă pe porțile negre ale Gherlei sau în groapa de la Jilava n-ar fi intrat decât sfinți, n-ar fi fost închisori ci peșteri ale anahoreților și nu păcatele omenești ori viciile unor pensionari sau, dimpotrivă ireala sfințenie a altora le sacralizează, ci imensa cantitate de suferință comună, jugul purtat sub biciul comunismului. Au existat homosexuali în închisoarea politică? Sigur că au existat, cei care au practicat viciul afară l-au practicat și înăuntru. Unii, arși de tentațiile cărnii, l-au deprins temporar, apoi l-au abandonat. Lingăii din afară au fost lingăi și înăuntru. A absolutiza ar fi o prostie, dar tot prostie ar fi să credem că în toți s-au operat conversiuni de tip beckettian.

Unii și-au pierdut, pentru totdeauna, sufletul, refuzând căința.

Este cazul câtorva dintre torționarii de la Pitești și al unor brigadieri din lagărele de pe Canal. Curios este că americanii, care îi urmăresc până în pânzele albe pe criminalii naziști, au acceptat torționari din pușcăria comunistă românească, le-au acordat drept de cetate fără măcar să-i fi interogat, deși este exclus ca FBI sau CIA să nu le cunoască antecedentele. Țurcanu a luat în mormânt secretele pactului cu diavolul; n-a crezut până în ultima clipă că drăceștii lui stăpâni îl vor ucide. Părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa a căutat al doilea timp al pușcăriei cu fervoare, pușcărie așteptată ca un liman al iluminării și împăcării cu sine însuși. Părintele Steinhardt, monahul de la Rohia, al cărui „Jurnal“ stă între cărțile fundamentale ale literaturii noastre, rămâne cea mai grăitoare pildă a puterii omului de a transforma, sub lucrare divină, grozăvia în fericire. Mulți și-au dobândit — sau redobândit — sufletul în închisoare.

Alții s-au degradat; ar fi, însă nedrept să fie judecați de cine n-a trecut prin tinda iadului când nici inițiații nu-și îngăduie să arunce cu pietre. Adevărații

vinovați de îngrozitorul cortegiu de crime și de experiențe comise în retorta concentraționară, cu bătaie lungă asupra mentalității societății civile, redusă la stadiul de turmă cu ajutorul terorii, nu dincolo de ziduri trebuie căutați ci în birourile secrete de la Moscova, în cabinetele luxoase ale Comitetului Central și la Statul Major al securității de la București.

Sigur că mi-ar fi făcut, a posteriori, plăcere să cred despre mine că am fost ca o stâncă, netemător sub ploaia de lovituri, că am primit cu fruntea sus pleazna destinului — dar n-a fost așa și nu cred că slujește nimănui, nici inimii mele îndelung chinuite, mistificarea adevărului. Mi-a fost frig, mi-a fost frică, mi-a fost foame. Și ca mie, atâtora care, tot ca mine, nu au stofă de eroi. Mi-aduc aminte că m-am ciondănit la Stoienești cu Miu, un învățător foarte tânăr și foarte inteligent, în privința lui Mucius Scaevola. El spunea că tânărul roman întruchipează gradul sublim al eroismului. Eu șarjam replicând că e foarte posibil ca cineva să bea cucută, fiindcă știa că e indoloră, consecința letală trecând pe planul doi, ori să-și pună liniștit gâtul pe eșafod, fiindcă oricum nu mai are altceva de făcut, iar moartea e fulgerătoare, dar e absolut de neconceput să-ți bagi de bunăvoie mâna în jăratic și s-o ții acolo. Nu se poate, conchideam, Mucius Scaevola nu e un caz de eroism, ci o bizarerie anatomică, nu avea terminații nervoase la mâna pe care a vârât-o în foc. Miu se înfuria, eu râdeam — și a trebuit să treacă anii, să ies din pușcărie și să văd tulburătorul film „Mondo Cane“ ca să-mi dau seama că voința latinului n-a fost un mit, echivalentul ei modern fiind bronzul budist care și-a turnat benzină pe roba de culoarea șofranului sau românul care și-a dat foc pe pârtia de ski. Sau Jan Pallach, a cărui scârbă de imperialismul sovietic a transcens frica de moarte. După ce mi-am vândut pe țigări tot ce se putea vinde, m-am trezit la

Stoienești că nu mai am chiar nimic al meu. Și fiindcă era cald și nu știam dacă n-o să ne scoată la muncă, și nici pe unde, ca măsură de prevedere mi-am făcut un pieptar din pătura cazonă, roasă, de pe pat.

M-a costat câțiva pumni după ceafă și câteva cizme în fund, la un inventar, iar pe tata vreo 400 de lei, pătura plus alte bunuri, sumă pe care a plătit-o bucuros, căci se dovedea că trăiesc. Atunci am avut, nu fără mândrie, sentimentul că aparțin ordinului celor mai săraci oameni de pe fața pământului, mai săraci chiar decât sclavii antichității. Noi nu mai aveam decât sufletul și, din nefericire, în drama care ne-a înghițit, unii și l-au pierdut — și nu numai semnând pactul cu Diavolul. Fiindcă, nemulțumiți doar cu stăpânirea asupra trupurilor noastre îndurerate, rafinații savanți ai tenebrelor, școliți la Lubianka, unde se concentrase chintesența științei penitenciare a lumii, din care nici pe departe nu pot fi excluse genialele invenții pe care Albionul le-a experimentat Transvaal după războiul anglo-bur și care au precedat în țarcurile de sârmă ghimpată unde mi-am petrecut doi ani din viață, și nici experiența cu totul stimabilă, vrednică de respect a gestapoului — nemulțumiți, zic, doar cu trupul, Drăghici, Nicolski și toată suita lor ne-au asaltat și ne-au minat cugetul, începând cu Pitești. Să-mi fie rușine că n-am avut tăria de cuget să nu-i cer doctorului Romițan, om de mare valoare morală, țigări dintre cele primite în pachet? Ani de zile m-a săgetat amintirea clipei când, ars de dorul să simt fumul acru de „Mărășești" coborând pe gâtlej în plămâni, i-am cerșit, pur și simplu. Oricât aș mistifica cuvintele, tot cerșetorie se numește. Sunt oameni pe care pușcăria i-a radicalizat, le-a făcut judecata dihotomică percepând doar contrariile. Altora, ca mine, le-a băgat în inimă cuiul îndoielii, le-a relativizat judecățile, poate și configurația sentimentelor. Mi-e rușine și totodată resimt o dulce umi-

lință. Când mă credeam, împreună cu alții, tot tineri, printre cei mai săraci de pe fața pământului, gândul, profan, nu avea nimic din conotația sentimentului creștin al sărăciei apostolice; conversiunea la creștinism și o nouă dimensiune a stării mele de ocnaș aveau să se întâmple mai târziu, la Gherla, sub duhovniceasca lucrare a părintelui Grecu, una dintre acele foarte puține fețe bisericești ortodoxe care se puteau compara cu preoții ritului roman. La întrebarea mea insidioasă — erau homosexuali în pușcărie ? ipochimenul cu care mă certasem a trebuit să convină că erau. Nici azi nu știu cât îi datorez unuia, a cărui înrâurire asupra lucrării mele spirituale și chiar asupra vieții mele lăuntrice a fost covârșitoare. En tout bien toute honneur... Să nu fi avut nevastă și copii, plus o năstrușnicie destul de răsunătoare, în linia patimii pentru trupul femeii, ce s-ar mai fi năpustit țațele de ambe sexe, ce m-ar mai fi sfârtecat, în cea mai strălucită tradiție a mahalalei noastre autohtone! Ce m-ar mai fi înnobilat, investindu-mă cu rangul de cavaler de Kurlanda! (Apropo de această sintagmă dragă „României Mari" l-am văzut pe Corneliu Vadim Tudor la televizor. Am avut un sentiment ciudat, ca și în cazul lui Eugen Barbu, fiindcă am crezut mereu că există o corelație a omului cu opera. Și unul și altul au lăsat o impresie detestabilă, îi credeam mari polemiști în ordine orală, spadasini gata să se replieze ca să fandeze fulgerător și ucigător. Amândoi au fost lamentabili, iar C.V.T. m-a dezamăgit mai abitir decât mentorul său, mălai-mare și nătăfleț, cum mi s-a părut, gata să izbucnească în lacrimi ca o babă paraponisită când a evocat excluderea lui E.B. din Uniune. Citesc cu un interes abject revista lor, e ca o mâncărime între degetele de la picioare, te scarpini până-ți dă sângele și-ți dai seama că-ți faci rău dar e o pornire morbidă, nu te poți dezbăra. Am rămas cumplit dezamăgit. Asta să fie temutul

mitralior de sudalme, demascatorul Kurlanzilor, cel care intră cu biciul în procuratură și-i fugărește în curul gol prin urzici pe robii sexului? Din pana lui să fi curs torentul de sudalme tonice, neaoșe, vrednice de gura lui Pirgu și-a gunoierilor din *Groapa* lui Oatu? Revenind la oile noastre: în pușcărie au fost și lași, și caractere tari, și abjecți, și sfinți, și trădători, și oameni. Nici nu s-ar fi putut altfel. Esențialul stă în proporții. În lumea prin care am trecut între 25 martie 1959 și 23 martie 1963, nu șovăi o clipă să afirm că prinșii, aparținând celui de-al doilea mare val al represiunii comuniste din România, au fost, în imensă majoritate, în covârșitoare majoritate, cinstiți până în măduva oaselor, dar dezarmați în fața brutalității viclene și vicleniei adormitoare. Fiindcă se știau nevinovați, speranța eliberării, mereu fluturată ca o zdreanță multicoloră în fața ochilor, a anihilat rațiunea și voința. Dorințele au fost luate drept realitate și pe acest eșafodaj al automințirii și-au întemeiat scelerații jocul ucigaș. „Racul“ lui Ivasiuc a fost scris după reflux, iar valoarea lui rămâne în ordine literară și nu tactică. Soljenițin, Arendt, Orwell nu fuseseră încă inventați. Nu vom ști poate niciodată dacă Ceaușescu nu și-a fondat experimentul său asupra poporului român, un pol-potism cu surdină, transplantat în Europa și bazat pe răbdarea timpului, dar tot genocid, pe învățămintele trase din nenorocirile pe care le-am îndurat noi. Aceeași speranță de eliberare de la o la alta, cu scadență tot mai împinsă în timp. Aceeași căutare deznădăjduită de ceva de-ale gurii, cu PPC-ul la șold sau în mână. Ajunsă la forme pe care nu le-a cunoscut nici înfometarea pricinuită de război. Aceeași gigantică tentativă de corupere a conștiințelor, de pângărire a sufletelor, poate mai izbutită decât credem noi de vreme ce o nație întreagă nu este în stare să-și regăsească identitatea. Fiindcă nu pot crede că n-a avut-o, dovadă litera-

tura noastră, scrisă și mai cu seamă nescrisă, singurul nostru hrisov de noblețe.

. . . .

Pe la începutul lunii mai, se deschide, cu ritualul sonor știut, ușa, ni se întinde fiecăruia o pereche de ochelari. Suntem scoși, pentru prima dată, împreună, toți trei. Suntem împinși într-o cameră răcoroasă, cu aer pur, după care tânjeau atâta plămânii noștri, mortificați de miasmele din celulă. Ni se scot sticlele negre de la ochi, se trântește ușa de tablă și surpriză ! Ne aflăm într-o cameră fără tavan, cam de patru pe patru. Plopii au frunze, verdele fraged îmi înțeapă retina, lumina joacă prin frunzișul lor tremurător, cerul e albastru, de o puritate ireală. Ne plimbăm în țarcul care ni se pare mare cât lumea, avem chiar impresia că civilul tânăr, spătos, care pășește pe un podeț de scânduri cu balustradă deasupra capetelor noastre ne privește binevoitor. Mă las pe vine de câteva ori, inhalând cu lăcomie aerul, ridicând și învârtind brațele, cu capul dat pe spate, până încep să-mi joace luminițe roșii în ochi. Mă relaxez și atunci îi văd, pentru prima dată, cu adevărat, pe colegii mei de celulă, cu care împart aerul putred și fantasmele spaimei de mai bine de o lună de zile. Tânărul este descărnat, puținul sânge care i-a mai rămas s-a retras undeva, într-un miez de carne păstrat ca prin minune sub pielea de pergament, este epuizat, se lasă pe vine dar, spre deosebire de mine, rămâne așa, ghemuit, cu ochii spre cer și gura căscată ca un pește. Bătrânul are un chip dur, dârz, brăzdat de o cută adâncă între sprâncene, cu umbre vineții, marcate, sub ochi. Mâinile mari, acoperite cu pete de ficat, sunt irigate de o rețea de vine groase, umflate. Poartă un ilic de lână seină și peste el, un soi de pulovăr — tot fără mâneci. Le-a avut, îmi

explicase, dar regulamentul pușcăriei cere să n-ai mâneci decât la zeghea zebrată, le-a descusut și predat, o flanelă întreagă te-ar putea ajuta să evadezi. Vin de undeva glasuri de copii, sună un clopoțel, e școala de pe Uranus, am trecut de sute de ori pe lângă ea când coboram către „Lazăr“, vizavi stătea o fată frumoasă, Mary Lobel, taică-său era comerciant, alături se aflau atelierele tipografiei „Marvan“, când veneam de la liceu mă uitam îndelung, prin geamurile murdare la linotipul care mă fascina, apoi coboram, tăind scuarul în care se înfunda „Puțul cu apă rece“, spre Orăscu unde locuiam, la tanti Marioara. Uneori mă opream câteva minute la poarta vilei doctorului Dumitriu, sporovăiam cu Micky, feciorul-său, coleg de clasă, mult mai înalt decât mine, ușor disprețuitor față de ceilalți, fiindcă făcea sport sau poate fiindcă taică-său era doctor și avea o vilă cu peron și grilaj de fier forjat, nu-mi dau seama, mai aveam un coleg care părea a ne privi de sus, foarte inteligent, Claude Nicolau, feciorul academicianului Ștefan S. Nicolau, marele inframicrobiolog... Eram colegi de bancă, într-o vreme, Claude stătea într-o vilă în Cotroceni, m-am dus o dată pe la el, mi-a deschis un personaj înalt, bățos, cu o vestă în dungi și pantaloni negri, am dat politicos „bună-ziua, domnule Nicolau“, dar Claude a ieșit din spatele personajului, m-a dus în camera lui și mi-a spus nu e tata, e majordomul. Despre majordomi învățasem cu doi ani înainte, la istorie, capitolul Carol cel Mare, mă rog, cuvântul m-a înveselit prostește. Claude avea un paravan japonez în cameră, un vas mare cu dragoni de aur, rafturi cu cărți franțuzești. Vorbea franceza ca pe apă, alt lucru care mă umilea, era născut în Franța... Zdrang ! Zgomotul de închizător de pușcă al zăvorului mă smulge din lumea amintirilor, din topografia unui București devenit ireal, și mă aruncă iar în lumea dură a anchetei. Ușa de fier se deschide, precaut,

apare chipul vistavoiului care ne adusese, îmi face semn să mă apropii — tac-tu, mă-ta, na ochelarii şi vino-ncoace. Sunt băgat în biroul lui Voicu. Anchetatorul are o mină veselă, chiar şugubeaţă şi, din instinct, simt primejdia şi mă chircesc ca ariciul. S-a întâmplat ceva, nu-mi dau seama ce anume, să fiu cu ochii în patru. Starea de aşteptare se prelungeşte, Voicu mă priveşte cu un amuzament sadic în ochi, precis s-a întâmplat ceva. Într-un târziu, când individul socoteşte probabil că m-a fiert destul, scoate cu gesturi măsurate un dosar şi mi-l pune în faţă. Subsemnatul... subsemnata... Citesc stupefiat şi-mi vine să mă frec la ochi. Îl închide repede. Canalia jubilează : îi cunoşti ? Cum dracu să nu-i cunosc, colegii şi iubita mea ? Ţi i-am băgat eu pe gât ? ricanează securistul. Trebuie să admit că nu. Tu i-ai scris, cu mâna ta. Uite ce declară cutare, că ai ascultat posturi de radio străine la ea (nu „cu ea" javra, nici că ea mi-a tradus), ai ascultat sau n-ai ascultat ? Cu ea ! Ia mai du-te-n pizda mă-tii (ton plictisit, nonşalant, cuvintele alunecă fără duşmănie, chiar cu o undă de amuzament), ce, crezi c-o să-i băgăm chiar pe toţi în puşcărie ? Nu vezi că toţi declară c-ai fost un bandit ? C-ai uneltit împotriva statului ? Dacă prietenii tăi spun aşa, ce-or zice duşmanii ? Eu ţi-am ales prietenii ? (Aici are dreptate, dracu m-a pus ?) Utie, asta, zici că ţi-a fost prietenă, ai... ? se... bine ? Tac cu încăpăţânare, la ce-ar folosi să-i spun că nici măcar nu m-am atins de fata pe care o iubisem cu vrăjmăşie, poate e şi asta o tactică, pângărirea sentimentelor. Individul schimbă metoda şi-mi spune aha, d-aia declară atâtea despre tine, că n-ai..., ia, ia şi citeşte, e semnătura ei — ai incercat să ne duci de nas, dar nici noi nu suntem făcuţi cu degetul (iar celebrul deget, ca sculă reproducătoare !), poţi tu să nu recunoşti până poimarţi, te priveşte, n-ai decât să-ţi agra-

vezi situaţia, ancheta ştie tot şi apreciază sinceritatea (mai ales asta să n-o crezi, mă avertizase bătrânul, cum recunoşti ceva, cum te-ai ars), o să înfunzi ocna. Nu c-am avea nevoie, poţi să nici nu semnezi, da' ziceam ca să scapi mai uşor. Profilul moral ! Încolo, treaba ta, vezi cum faci, că noi ştim acum totul, cum ai acţionat, ce-ai vrut să faci, tot, înţelegi ? Ai belit-o, Mihalcea !

. . . .

„Voi veniserăţi înaintea noastră la Salcia, eraţi albi după Jilava. Pe noi ne-au adus de la Periprava, unde fusese foamete mare, se mâncaseră rizomi de stuf şi şerpi. Dintre cei cu care fusesem la stuf, cel mai elevat mi s-a părut Omescu. La început l-am privit cu coada ochiului, punea un cearşaf pe el, nu vedea pe nimeni din jur, n-auzea nimic. Repeta Hamlet. Dădea din mâini, vorbea în şoaptă cu interlocutorul lui imaginar, dădea replica. La început am crezut c-o fi luat-o razna. Pe urmă mi-am dat seama că lupta cu puşcăria şi cu timpul. Târziu am vorbit despre el cu d-na Marieta Sadova, a făcut şi ea puşcărie, implicată într-o corespondenţă cu Cioran. Am stat de vorbă la «Zorile», mi-a spus că a fost ajutată de Constanţa Crăciun să capete pensie. M-a rugat să-i redactez un memoriu, mi-aduc aminte că era cu noi şi scriitorul constănţean Ţichi Pastor. Dintre tinerii de la Salcia, mi-i amintesc bine pe Ivasiuc şi pe Gordan. După ce s-a eliberat, l-au dat pe undeva felcer, printr-un sat, şi acolo a salvat-o pe femeia unui securist la naştere, năştea dificil, avea necazuri. Trifan salvase şi el o soţie de securist, de-aia îi ziceau «domnule doctor». L-am întâlnit când s-a făcut joncţiunea digurilor, mă pomenesc că mă ia cineva de braţ — Trifan ! El l-a salvat pe unul de la moarte, mâncase sfeclă crudă, de foame, i s-au încălecat maţele, avide de mâncare, a făcut imediat ocluzie,

l-a tăiat și l-a salvat. Am auzit că mai târziu l-a luat iar, mi se pare că a încercat să treacă frontiera.

Avea o mână excepțională, nu te-a operat și pe tine la Salcia? A fost în iarna aia cumplită, când ploua și îngheța de mai multe ori pe zi. Mi-aduc aminte de tine din toamna lui '59, până să înceapă frigul. Lucrai cu un student, nu mai știu cum îl cheamă, a, Dan Meran, așa e, era elev, nu student, și-ați dat peste un pământ moale. Țin minte c-ai spus — la barza chioară îi face Dumnezeu cuib! Pe urmă au început ploile, oamenii nu prea mai munceau, începuseră să se lămurească că nu ne dă drumul, de americani nici pomeneală. Venea Mălăngeanu, călare pe calul alb, ne încolona, zbiera la noi — v-am dat carne, v-am tăiat cai, ce mai vreți? Ți-aduci aminte ce bună era carnea de cal? Unii strâmbau din nas, că e roșie, că e fibroasă... Prostii! Eu îi găsesc un singur cusur, era prea puțină. Ascultă ce-ți spun eu, am stat de vorbă cu oameni care făcuseră pușcărie și pe canal, și ei au dus-o greu, fără îndoială, au murit pe capete, dar n-au fost atât de izolați, de privați de drepturi și de înfometați ca noi. Au înhățat de-a valma, să fie, să bage groaza în țară. Am stat de vorbă cu colegi de la baroul din Mediaș, de unde m-au luat — la voi nu s-a murit în proporția de la canal, spuneau ei, — și aparent aveau dreptate. Dar de ce nu s-a murit ca la canal? În '49 i-au arestat pe marii intelectuali, pe proprietarii de întreprinderi, pe diplomații care au făcut prostia să vină în țară și, mai ales, vârfurile politice și ofițerii superiori. Erau aproape toți în vârstă. L-ai citit pe Mihadaș? El povestește cum au fost azvârliți în Câmpia dobrogeană, în câmp descoperit, ei și-au făcut țarcul, ei au întins sârma și când au început să lucreze, au cărat pământul cu roaba sub ciomegele brigadierilor. Aceeași tactică ca la Vorkuta. De ce crezi că i-au adus pe nenorociții de la Pitești? El ar fi vrut ca sistemul de la Pi-

tești să se extindă la toate penitenciarele din România. Mă întreb ce a gândit Petru Dumitriu la Paris, după ce scrisese «Drum fără pulbere»? Mai e ceva, pe noi, al doilea val, în lagăre ne-au separat de dreptul comun. A, să nu-ți închipui c-au făcut-o ca să ne ferească de șuti și criminali! Nu, băiete, i-au ferit hoții pe colegii lor căzuți vremelnic în păcat de ispita noastră, noi executam pedepse infamante, ei greșiseră. Ei nu curviseră cu perfidul Albion, nici nu-i așteptaseră pe americani. Știu ce vrei să spui, că nici ai noștri nu-i așteptaseră pe americani sau, chiar dacă or fi fost unii, erau foarte puțini. Ce-aveau țăranii de la Suraia sau românii bănățeni de pe graniță cu americanii? Ce-aveați voi, utemiștii de la filozofie și ziaristică, cu unchiul Sam? Nu, băiete, voi aveați ce-aveați cu rușii, nu cu americanii, și nu să vină, să plece. Și după ce-au plecat, s-a schimbat situația cu ceva? În rău, poate. Ți-am spus că m-au umflat din barou. M-a turnat cineva de la colegiu, spusesem într-adevăr, că neacordarea statutului de țară aliată a puterilor antihitleriste este o nedreptate istorică, făcută României după o altă nedreptate istorică, răpirea Basarabiei și a Bucovinei de nord. Păi, asta n-a zis-o și Ceaușescu? Și am mai zis ceva, asta i-a durut cel mai tare, că prezența armatei sovietice pe teritoriul țării noastre după încheierea războiului este o gravă încălcare a suveranității României. Cine te-a plătit, Ciota Nicolae? s-a răstit anchetatorul la mine. Cine să mă plătească? Americanii? Îi durea-n cur de noi, paraliticul făcuse deja lumii răul cel mai mare ce s-a întâmplat în tot cursul istoriei, iar noi am căzut tot prost. Tu nu vezi că ne-au trădat din nou? Nu vezi că Ialta se repetă, că Occidentul, în egoismul lui orb, nu învață nimic din istorie? Nu vezi că Imperiul Răului se reface iar noi, cei din est, rămânem tot la mâna rușilor? În fine... Mi-au dat opt ani, după câteva luni rușii și-au luat tal-

păşiţa, în '58, dar nu s-a gândit nimeni să mă dea afară din puşcărie. Dacă nu venea '64, mai stăteam până în '66, făceam opt ani, cât îmi dăduseră fiindcă îndrăznisem să spun ce gândea şi Dej".

. . . .

Se pare că anchetatorul avea dreptate. „O belisem". Pentru moment, însă, o mare linişte a pogorât în mine. Ei, cât o să-mi dea? Pavlovici le spusese în faţă — n-o să-mi puteţi da voi cât pot eu să fac. L-a costat încă o deznodare a oaselor. Mai prudent, m-am mulţumit să tac cu încăpăţânare. Şapte ani, cam pe-aici te învârteşti, m-a avertizat Voicu. Să cred sau să nu cred? Am intuit, mai mult decât am înţeles că nu e imposibil. Totul era arbitrar şi anadopa, începând cu arestarea... Crezusem că nimeni nu poate fi azvârlit în temniţă fără să fi făcut ceva. Iar eu nu ştiam ce făcusem. E un noroc că nu citisem încă „Străinul" lui Camus sau piesele lui Dürrenmatt, mi-am dat seama târziu, după ce-am ieşit, ce fantasme greu de suportat aş fi adăugat încă celor care mă bântuiau şi aşa, în beciurile şi în camerele de anchetă de la Uranus. Liniştea s-a spulberat repede, făcută ţăndări de valuri de spaimă. Ce se va întâmpla? Mi-e ruşine astăzi, dar atunci, în zilele de dinaintea procesului, n-am gândit aşa. Nu „ce se va întâmpla" era întrebarea. Ce *mi* se va întâmpla? Alcătuirea de carne şi de haos de gânduri din mine, cu spaima galopantă în suflet, care-mi invada toate celulele. Este foarte simplu să spun acum, după treizeci de ani, că fiecare a fost un cobai al comunismului, că de fapt aproape nici unul nu făcuse nimic, iar foarte puţinii care „făcuseră ceva" nu încălcaseră nici o lege — dimpotrivă — se ridicaseră împotriva fărădelegilor. Mecanismul relaţiei dintre victimă şi călău l-a demontat pentru prima oară Soljeniţîn.

Mecanism diabolic. Victima pusă să-şi inventeze singură vina, să se încredinţeze, cu linguriţa, dar tocmai de aceea mai înspăimântător, de realitatea culpei, şi, finalmente, să-l încredinţeze ca pe anchetator că e vinovată. Cobai al propriei spaime, mai mult (sau cel puţin în aceeaşi măsură) decât al agresiunii, chiar fizice, a unui scelerat. Căci, paradoxal, aliatul cel mai de nădejde al securităţii, întreţinut cu mare grijă de zeci de mii de călăi şi cu preţul sărăciei oamenilor de jos, a fost tocmai frica din noi, a celor mai mulţi dintre noi. La care s-au adăugat ignoranţa celor de-afară şi propria lor spaimă. În rarele mele clipe de luciditate absolută, rece, îmi era limpede că nu făcusem nimic care să mă aducă în temniţă şi-mi dădeam totodată seama că n-am scăpare. Era o asociaţie monstruoasă — dar o înţelegeam. Starea aceasta de echilibrare, de înţelegere calmă a situaţiei se spulbera iute, convulsiile instinctului de conservare intrau în joc, treceam la cealaltă extremă şi tot cugetul meu nu era decât o imensă întrebare : de ce ?, care se repercuta ca ecoul unei bubuituri într-o peşteră, înnebunindu-mă. Bestiile ştiau asta şi-şi băteau joc de noi, ne priveau cum te-ai uita la reacţiile unui animal băgat într-o cuşcă, urmărindu-i succesiunea stărilor sufleteşti, făcându-i chiar diagrama. Ancheta durase trei luni. Ar fi putut dura trei ceasuri. Dacă s-ar fi urmărit, ca în toată lumea vrednică de numele ăsta, să iasă la lumină adevărul. În trei ceasuri nu pot însă încăpea condiţionarea victimei, distrugerea sistemului imunitar al gândirii acesteia, educarea spaimei ţâşnite din instinctul de conservare în pragul paroxismului, lăţirea membrelor fricii printre cei rămaşi afară — de fapt rostul ascuns, niciodată mărturisit, al Marii Vânători. Cum a fost, mă întreabă piezis şi brusc Voicu, cu mitingul ? Care miting, zic eu, cel de la Universitate ? În clipa următoare

am înghețat. Uitasem să fiu cu ochii în patru, cu atenția ascuțită ca briciul și întrebarea a plesnit tocmai când îmi curgea un torent de gânduri prin creier. Răspunsul meu, chiar interogativ, m-a costat un an de ședere în plus în închisoare. Auzisem, nimic altceva, de un miting studențesc care ar fi trebuit să aibă loc în piața Universității. Parcă îmi trecuse pe la ureche și numele lui Ivasiuc. Nimic altceva, repet. Eram acum spre sfârșitul lui mai '59 și asta se întâmplase în noiembrie '56. Asta i-am spus și lui Voicu care mă înghesuise imediat cu un potop de întrebări. Răspunsul a fost, invariabil — nu știu. Nu m-a lovit. N-avea de ce, știa că spun adevărul. A venit un procuror în legătură cu dosarul. Vedeam pentru prima dată acolo altă uniformă decât albastrul cu bordură roșie al epoleților și șepcilor securiștilor, desenate de specialiștii în echipament de la Lubianka: epoleți albi, cu scutul cu balanță.

S-a uitat plictisit la mine, ca la un gândac de bucătărie, și n-a reacționat în nici un fel când Voicu mi-a spus că mă plesnește dacă mai insist să citesc dosarul din scoarță în scoarță. Ce să citești, mă, tu crezi că avem timp să stăm după curu' tău să citești tu? Ce, nu știi ce ai făcut? Nu fi curios, ai să vezi tu la tribunal! Semnează! Am ezitat. De luare la cunoștință a dosarului, a catadixit să-mi arunce peste umăr procurorul. Am semnat. O semnătură în plus sau în minus... ordonanța de învinuire era redactată în temeiul articolul 209, punctul II, litera A: delict de uneltire contra ordinii sociale. „Delict". Tot e bine. Ștefănescu îmi explicase diferența între delict și crimă. Articolul e tot ăla, diferă punctele și literele. Eu intrasem în cea mai ușoară categorie, de la trei la zece ani. Sub trei nu se putea? Bătrânul a râs ca de o glumă bună, se mai văzuseră cazuri, în îndepărtata preistorie a României comuniste, prin '47-'48. Pe urmă... Trei n-au să-ți dea, a urmat veteranul temnițe-

lor, ai făcut tâmpenia cu mitingul, vorba înapoi n-ai cum să ți-o mai iei, pe unde iese, iese și sufletul, bine că nu te-au ciomăgit să spui mai mult, ar fi trebuit să inventezi. Patru-cinci ani, pe-aici te-nvârți, mai mult nu cred să-ți dea. Patru-cinci cotolani, într-un picior îi faci, că ești tânăr, îi faci pe tinetă. Vezi cum vorbești la proces, să nu spui prostii. Dar să nu te aştepți la cine știe ce minune, ai intrat pe mâna lor, necondamnat nu scapi. Anchetatorul scrie pe colțul dosarului cât să ia fiecare, judecata e circ. Să-ndrăznească vreunul să nu facă cum zice el! Da' care e nebun să-şi pună pielea în saramură? Ce zice securitatea, e sfânt. Apoi s-a întors către o îndepărtată lumină din sine şi a şoptit versurile lui Eminescu, aşa cum făcea când căuta o împăcare cu el însuşi :

De-or trece anii cum trecură,
Ea tot mai mult îmi va place
Căci în întreaga ei făptură
E-un nu ştiu cum şi-un nu ştiu ce...

„Ea", în abisala viziune a bătrânului, era temnița.

„Primele impresii

Prima lună și, în general, începutul vieții mele în penitenciar mi se înfățișează acum foarte viu în imaginație. Dimpotrivă, din anii următori ai carierei mele de ocnaș n-am păstrat decât o amintire mult mai confuză. Unii ani nu mi-au lăsat în creier decât o impresie unică: grea, monotonă și înăbușitoare.

Dar îmi amintesc acum de parcă s-ar fi întâmplat ieri ceea ce am trăit în primele zile din viața mea de pușcăriaș. E, de altfel, firesc.

Îmi aduc limpede aminte că, încă de la primii mei pași în viața aceasta, am fost mirat că nu găsesc în ea nimic care să mă izbească în chip cu totul deosebit, nimic extraordinar și, mai cu seamă, nici un lucru care să fi fost cu totul neașteptat pentru mine. Tot ce vedeam mi se părea de pe acum întrevăzut în imaginație când, pe drumul exilului, încercam să-mi fac dinainte o idee despre ceea ce mă aștepta. Dar apoi, aproape fiecare pas îmi era marcat de o mulțime de surprize bizare, de fapte monstruoase. De-abia mai târziu, după o destul de lungă ședere în ocnă, am putut să văd tot ce avea exclusiv și neașteptat această existență. Mărturisesc că această mirare m-a urmărit de-a lungul întregii mele vieți de pușcăriaș și că niciodată nu m-am putut resemna s-o simt.

Prima mea impresie, încă de la sosirea în penitenciar, a fost, firește, dintre cele mai neplăcute. Totuși — ce ciudățenie ! — condițiile de viață din închisoare mi s-au părut mai puțin dure decât mi le închipuisem pe drum. Târându-și fiarele, deținuții se deplasau în voie prin tot penitenciarul, se înjurau, cântau, lucrau pentru ei înșiși, fumau pipă și, câteodată, chiar și beau rachiu ; noaptea, unii organizau partide de cărți. Însăși munca nu mi se părea prea grea și de-abia după multă vreme am înțeles că partea teribilă a acestor munci ținea mai puțin de greutatea sau de durata lor cât de faptul că le făceai constrâns : era muncă silnică, impusă sub continua amenințare a ciomagului. Un țăran liber muncește câteodată mai mult, mai ales vara. Dar el măcar lucrează pentru el și dă în brânci pentru un țel pe care îl înțelege în timp ce ocnașul se chinuie cu o muncă impusă și care nu-i aduce nimic.

Într-o zi avusei gândul ăsta — că, pentru a-l zdrobi complet pe un om, ca să-l anihilezi moralmente, ca să-l supui la un chin care să-l facă să tremure pe răufăcă-

torul cel mai dur, ar fi de-ajuns să-l constrângi să facă o muncă absolut inutilă și tâmpită. Fără îndoială, muncile actuale ale ocnașilor nu sunt de mare interes pentru ei, dar cel puțin, luate în sine, sunt utile. Astfel, deținutul face cărămizi, sapă pământul, tencuie, construiește, sunt lucrări care au un sens, un scop. Se întâmplă, chiar, ca pușcăriașul, mânat de un zel inconștient, să facă o chestiune de onoare din a-și executa munca cât mai bine și cu cât mai multă îndemânare. Dar, de pildă, să-l pună să golească apa dintr-un hârdău într-altul, apoi să-l verse pe al doilea în primul, sau să macine nisip, sau să transporte o grămadă de pământ dintr-un loc într-altul și s-o aducă pe urmă unde a fost, cred că ocnașul ar muri după câteva zile sau ar comite o mie de crime, căci ar prefera moartea unei asemenea umilințe, unei astfel de rușini, unei atari suferințe. (Deschid o paranteză, fac și eu ce face Soljenițîn, în dialogurile lui cu interlocutori imaginari, cu care vorbește ca și când ar fi ființe în carne și oase : nu, iubite Feodor Mihailovici, cu toată venerația pe care o port ilustrei Voastre umbre, nu s-ar întâmpla așa, am proba a ceea ce afirm, căci am trăit-o. În iarna lui '59 spre '60, la Salcia, duminicile, când caraliii erau liberi, deci nu avea cine să supravegheze șantierele digului care trebuiau să înconjoare Insula Mare a Brăilei, nu stăteam, cum ar putea crede neinițiații, pe „cracă", adică în pat, în grajdurile pompos numite barăci și unde nu s-a făcut focul niciodată. Sculați la patru, ținuți câte trei ceasuri sub vifor sau sub ploaia din acea Siberie a României, până se lumina, eram încolonați și duși sub pază — soldații și câinii lor lupi, ca și noi, erau veșnic în serviciu comandat, trebuiau să se supună la comandă, puneau șubele îmblănite pe ei și ne mânau, cu automatele ațintite către convoi, spre micul port de pe Dunărea Moartă, unde bacurile aduceau nenumărați stânjeni de lemne ori stive imense de cărămizi,

descărcate pe țărm tot de ai noștri. Făceam lanț pe un kilometru, doi, le dădeam din mână-n mână, reclădeam stivele și stânjenii în câmpie, unde, prin fulguiala viscolită a zăpezii, apăreau cele mai bizare forme. Când se lăsau umbrele amurgului, către ora patru, ne încolonam iar, rupți de foame și disperați de frig și ne târam către lagăr. Unde nu ne băgam sub păturile flenduroase, mărite Feodor Mihailovici, cum ar crede naivii acestei lumi neștiutoare, ci ne gândeam, cu groază la numărătoarea care va să vie și pe care o „greșeau" de câteva ori până se plictiseau și ne trimiteau spre mizerabilele noastre staule încărcate de putoare și de noroi, dar care ni se păreau, după câte înduraserm afară, miraculoasele limanuri ale Făgăduinței. Fiindcă noi, venerate Feodor Mihailovici, n-am trecut prin ocna țaristă, îngrozitoare și inumană, fără îndoială, dar care țintea nu să-i ucidă pe oameni ci doar să-i izoleze, cu cruzimea rece a asiaticului, e drept, noi ne-am târât existența mizerabilă în lagărele de exterminare comuniste, mult mai dure decât ocna țarilor, cum a recunoscut și marele specialist, compatriotul Înălțimii-Voastre, Alexandr Isaievici, lagăre care nu aveau de invidiat iadului nazist decât curățenia, așa cum cu fereală spunea, la Salcia, un ovreiaș care trecuse și pe la Buchenwald — cred că-și amintește de el și amicul meu, generalul magistrat Adrian Nițoiu. Încât, să mă iertați, iubite Feodor Mihailovici, de vorba cea proastă, dacă o să spun că n-a murit nimeni de pe urma mutatului de cărămizi sau de lemne numai ca să avem de unde le aduce înapoi. Nici n-a înnebunit, nici nu s-a sinucis. O să ziceți că treaba se petrecea doar o dată pe săptămână. Dar în restul timpului, Înălțimea Voastră, ce eram noi puși să facem avea vreun sens ? Avusese vreun sens Canalul ? Digurile ar fi trebuit să prefacă Insula în cel mai mare lan de porumb al continentului. După nici două recolte, popularizate cu mare tamtam în „Scânteia" de țuțării bru-

canoformi ai regimului, pământul s-a transformat într-o sărătură crăpată, iar peştele a rămas o amintire. Cei care au copilărit, ca mine, pe Valea Dunării, îşi aduc aminte de prima crimă împotriva naturii pe care comunismul a întreprins-o pe pământul românesc, cu mult înainte de Canal ; îndiguirea şi secarea lacurilor de la graniţa judeţului Vlaşca de pe vremuri cu judeţul Ilfov ; apele fluviului, care-şi făcuseră timp de milenii refugii, s-au văzut nevoite să prăpădească pământurile primăvara, peştele, cărat odinioară cu căruţele prin sate, a dispărut, înlocuit cu lut crăpat şi pârjolit şi cu articole de gazetă. Noi ştiam astea, scump inimii noastre martir al ocnei imperiale, şi n-am văzut nici un ţel în digurile cu care, cu biciul şi automatul în spate, am fost obligaţi să încercuim Insula Mare. Dar vă jur că n-a murit nimeni, nici nu s-a sinucis, doar pentru că ştia că munca lui este inutilă. Oamenii au murit de mizerie fiziologică, de frig, de foame şi de frică. Dar să traducem mai departe.) *Bineînţeles, o asemenea pedeapsă ar fi mai degrabă o tortură, o răzbunare, şi ar fi absurdă deoarece n-ar atinge nici un scop raţional.*

Şi întrucât orice muncă executată prin constrângere comportă o anumită doză de tortură, de absurditate, de umilinţă şi de ruşine, vom înţelege uşor că munca silnică este mult mai chinuitoare decât orice muncă liberă, tocmai fiindcă este impusă... Mai târziu, am înţeles că, în afară de munca silnică, viaţa de ocnaş comportă o suferinţă poate şi mai teribilă. Era convieţuirea silită. *Sigur, locuirea în comun există şi prin alte părţi, dar nicăieri nu este atât de greu de îndurat ca în puşcărie unde trebuie să stai cu oameni cu comportări extrem de neplăcute. Şi sunt sigur că nu exista nici un puşcăriaş care să nu fi încercat această suferinţă, mai mult sau mai puţin inconştient*". (F. M. Dostoievski, *Souvenirs de la Maison des Morts,* Editions Baudelaire, Paris, 1966, p.

59—61). Aici suntem amândoi gând la gând, Feodor Mihailovici. În patru ani de pușcărie (singurul punct de asemănare a umilului Vostru admirator cu colosul care Sunteți) n-am fost singur decât doar o noapte, a doua dintre cele trei petrecute în camera de grevă a foamei de la Gherla. Eram flămând, lumina mă izbea în ochi la fel ca la securitate, părea că intră și pe sub batista cazonă, cu găuri, azvârlită de la reformă, ca și pantalonii cu un crac făcut dintr-o manta albastră și celălalt dintr-una kaki, eram descumpănit și speriat — dar eram singur și situația asta îmi isca o stare vecină cu fericirea. N-a durat decât o noapte. În seara primei zile de izolare, târziu, caraliul de la parterul celularului a deschis ușa și a împins înăuntru o arătare antropoidă, un ins cam cât mine de înalt dar de două ori mai lat în spate, cu mâini butucănoase ca niște maiuri. Când s-a deschis ușa, l-am zărit în penumbra coridorului, lângă zidul de vizavi rezemat de perete, pe Tudoran, l-am ghicit, mai mult, nu după epoleți cât după siluetă — înalt, cu un cap mai lung decât maiorul Alexandru, succesorul lui Golciu. Stătea și urmărea scena, aştepta probabil să vină să-și lipească ochiul de „spion" și asta mi-a încordat toate simțurile. Gorila s-a săltat cu o ușurință de acrobat în patul de deasupra și a rămas pe margine, cu cazmalele alea de mâini pe fierul patului și cu picioarele spânzurând la câteva degete de tâmpla mea. M-am tras prudent mai la o parte, gorila a scos câteva hârâituri din gâtlej, și-a adus capul deasupra mea, i-am văzut ochii bolovăniți, mi s-au părut imenși, din pricina poziției, în perspectiva falsificată a privitului de jos în sus, gâtul era la fel de gros ca și capul tuns, cu fruntea de două degete. A râgâit către mine, și-a rotit iar albul ochilor, a râs sacadat, cu zgomote ciudate, ca elitrele unor insecte mari în nopțile de vară. E nebun, mi-a înghețat sângele

în vine, ăsta mă sugrumă, de-aia l-au băgat peste mine. N-am dat geană în geană toată noaptea, mă gândeam cu groază ce fac dacă sare la mine? Bat în ușă, bine, și dacă au ordin să nu audă? Imposibil, dau cu bocancul în ușa de fier, gălăgia s-ar auzi până sus, nu există tavan între etaje, e doar o plasă de sârmă, ei și? Cât pot să rezist? Doar să-i dau una la... nebunii au o forță fantastică, ăsta mă strânge de gât ca pe un pui de găină! Toată noaptea am stat pe marginea patului temându-mă de clipa când n-am să mai pot rezista și-am să mă prăvălesc în somn. Dimineața l-au scos.

Trec zilele, trec săptămânile și nimic nu se întâmplă în mormântul din Dealul Spirii. Ne lasă pe tustrei în pace, ca și când anchetatorii ar fi uitat că existăm pe fața pământului. Prilej pentru bătrân să-mi facă lungi expozee asupra vieții politice interbelice, din care nu pricep mare lucru, în afara faptului că n-am cultură politică nici de două parale, că-mi sunt complet străine numele unor partide și unor lideri politici, cu excepția lui Maniu, Brătianu, Codreanu și Titel Petrescu. Efectele istoriei falsificate care ni s-a predat în liceu și la facultate. Copleșit de grijile existenței, tata, care cunoștea bine viața politică dintre cele două războaie, fie că n-a mai avut timp și de discuții în rarele răstimpuri când dădeam pe-acasă, fie că voise să mă ferească de prea multe întrebări ce-ar fi iscat cunoașterea anumitor lucruri. Aduc o dată vorba despre masonerie — discutasem mult cu unchiul meu, juristul, despre francmasoni, rosicrucieni și rotarism — discutasem e un fel de a spune, stăteam ceasuri în șir și-l ascultam. Îmi dăduse să citesc cartea doctorului Paulescu despre Coran, Spital, și Talmud și punea toate relele istoriei noastre și ale

Europei pe seama evreimii. Bine, obiectam eu, dar sângele evreiesc al lui Hasdeu, dar Șăineanu (de dicționarul căruia dădusem cu ochii încă din școala primară, printre cărțile tatei), dar, la urma urmei, Isus? Ei, tu nu poți să înțelegi, îmi replica unchiul. Aceleași întrebări i le-am pus și bătrânului, în îngusta celulă sumbră de la Uranus, vopsită în ulei verde-murdar. Mi-a vorbit câteva seri în șir despre masonerie și mi-a pomenit numele profesorului Petre Andrei de la Iași. A clătinat din cap cu tristețe când am pomenit de numele Mântuitorului și mi-a spus — ca și unchiul : tu nu poți să înțelegi. Într-o după-amiază, pe când colegul nostru hârâia cu ochii pierduți în tavan, ca dus pe cea lume, complet absent, mi-a explicat îndelung istoria domniei lui Carol al II-lea, nefericirea nefericirilor pentru biet neamul nostru, spunea bătrânul, și implicațiile ei în viața politică a țării. Citisem „Cronica de familie" și i-am spus-o. Aș, zice, ce putea să scrie băiatul colonelului Dumitriu? Noi — și a apăsat pe pronume — noi știm exact! Mi se dezvăluia o faună politică bizară, o lume care contrazicea violent imaginea pe care mi-o făcusem eu, băiat și nepot de învățători de țară, despre România. Viziunii geometrice și dualiste despre „pleacă ai noștri, vin ai noștri", așa cum ni se băgase în cap că era jocul politic de după făurirea României Mari, rocadă perpetuă liberali-țărăniști, țărăniști-liberali, îi lua locul o lume sclipitoare de măreție și coborând în gropile abjecției, superbă în renunțare monahală și întinată în capiștile desfrânării, neocolită de compromis, ură și violență. Am încercat în serile acelea, până la punerea batistei pe ochi, biată pavăză împotriva permanentei agresiuni a becului, și scoaterea mâinilor pe pătură (măsură regulamentară observată cu strictețe de cei de pe coridor, mă întreb și acum dacă era o vexație în plus sau împiedicarea masturbării — și, in acest caz, preîntâmpinarea realizării unei satisfacții

trecătoare ori umilirea, aducerea-aminte a adevărului că nu poți face ce vrei tu cu propriul tău corp), senzația că retrăiesc imaginile pe care mi le făcusem despre lumea lui Shakespeare, și m-am îngrozit. Trăisem cu o anume idee difuză, colorată blând, amestec de Sadoveanu și de Slavici despre o societate românească atemporală, stăpânită de virtuți cardinale — și descopeream un vârtej de lumină și trădare, de mlaștină și de puritate. Într-o dimineață, zdrang! iar zăvorul. De data asta, un caraliu necunoscut însoțea un bărbier îmbrăcat în halat alb, pe sub care se vedea conturul epoleților. I-a zis — fă-l, mă, frumos. M-a mânjit cu săpun, mi-a tras cu briciul peste obrajii scobiți, mânjiți cu păr aspru. Mi-a strivit buzele, dar n-am zis nimic. M-am cutremurat de silă. Individul mi-a ordonat să pun mâinile la spate și m-a bărbierit. În tot timpul ăsta, ceilalți doi au stat cu fața la perete. Peste puțin timp mi s-au pus ochelarii, m-au înhățat de cot și-am simțit, după intrarea bruscă în aer fierbinte, că sunt afară. Am fost împins pe o scară, m-am împiedicat, cineva m-a susținut scrâșnit, mi s-au scos ochelarii. Eram într-un furgon celular, DUBA. Pentru prima, nu și pentru ultima dată, puneam piciorul în faimoasa dubă. Când am coborât în curtea tribunalului militar de pe Negru-Vodă, în acel 6 iunie 1959, prima constatare, tâmpită, pe care am făcut-o a fost că duba era cenușie, în culoarea șobolanului opărit.

Nu neagră. Unde era duba neagră din nopțile fricii din copilărie? Ne-au ordonat să ne așezăm pe o bancă lungă de lemn, păziți de doi caralii cu ochii pe noi. Alături, un grup de civili și un prăpădit de soldat. Hărmălaie, râsete, priviri cu coada ochiului către noi — proces banal, de drept comun, judecat de militari din cauza soldatului. În mijloc, cu grații de muiere sastisită, un nume sonor al baletului național. Tagma lui Poponel, cum ar fi zis cronicarul surpatei lumi bucureștene de la

început de veac. Am apucat să-i șoptesc lui Florin — dacă te întreabă de o manifestație, zi că sunt nebun, a urlat un caraliu la noi, mai târziu, în pușcărie, Florin mi-a spus că nu și-a explicat cum de putusem face tâmpenia aia, doar fusesem militar ! Ceasuri și ceasuri. A băgat capul un avocat, a întrebat ceva, caraliul a urlat — ieși, bă afară, ia te uită la el, intră ca-n ograda lui tac-so, vezi, bă, să nu te faci cu o pereche de ochelari ! omul s-a retras speriat. Târziu de tot ne-au băgat în sală, mi-a trecut prin cap că sunt acolo pentru a doua oară, prima dată la procesul lui Derdena. Am intrat cu bărbia în piept, gândind, într-o curioasă dedublare, că mă port ca o sălbăticiune azvârlită într-o arenă, blestemând în gând lipsa șireturilor și pantofii care-mi flencăneau în picioare. Mi-am căutat părinții în sală, l-am văzut doar pe tata, mama nu era, mi-a trecut prin sânge un fior, infarct — mi-am zis, lângă tata era Viorica, i-am văzut fulgerător, întoarce capul, n-auzi, mă, întoarce capul; s-a stropșit ofițerul — șef de escortă, întoarce capul, deținut — întoarce capul, inculpat, mi-a poruncit președintele completului, un căpitan cu părul lins, dat peste cap. L-am văzut cu stele de locotenent pe un coleg de cămin, căminul de pe Doamnei, unde chibițasem la partidele de pocher ale băieților de la Drept. Mi-aduc aminte de una înverșunată, la capătul căreia Ionică Doltu își freca mâinile și cânta — „Și-aseară ți-am luat basma..." Cum să-mi închipui că tocmai Doltu avea să arunce în cumpănă, peste doisprezece ani, argumentul decisiv pentru primirea mea în partidul comunist ? Mi-am adus aminte cum mă ridicasem în picioare cu doi ani în urmă, când intrase Mihu Derdena în aceeași sală sinistră, și mi-am impus să fiu numai ochi și urechi când vorbește procurorul. Grasul individ s-a arătat înfricoșat de ce-am fi putut să săvârșim dacă, din fericire, activitatea noastră infracțională, de dușmani ai poporului, n-ar fi fost

curmată la timp de bravele organe. Venea de la masă, se căuta cu limba între dinți, reprimă cu greu eructațiile. Acuzatul Mihalcea a făcut — râgâială discretă — acuzatul Mihăilescu a dres — râgâială — şi posturile imperialiste pe care inculpatul Mihalache le-a ascultat, râgâială, mi-a pocit fantezist numele în vreo trei-patru feluri, nu asta era important, n-aveam timp să mă amuz, trebuia să fiu numai ochi și urechi, ca să aflu ce făcusem, să ştiu cât de vinovat sunt și cum să mă apăr. S-au perindat martorii. Au trecut pe mica estradă Chirilă, roşu ca sfecla, ruşinat, sfâşiat vizibil între adevăr și frică, Julieta, limbricii din camera de alături de la cămin, n-aveau cu mine nimic direct dar, dacă tot erau prin partea locului..., Mișí, nonșalantă, baletând pe pojghița lucrurilor, Bianca. Domnişoara martor, pentru mine. Sigură, țeapănă, tranşantă. Da, inculpatul i-a spus că muncitorii o duc prost sub dictatura propriei lor clase. Că se îmbracă mizerabil, că trăiesc ca troglodiții. Dar țăranii ? Același lucru. Am revăzut rochia verde, un verde de măslină crudă, trupul împlinit, foamea de carte, omleta numai coji adusă într-o pungă în amfiteatru, eram cu ea în parcul Herăstrău când a trecut marele meu unchi, cărturarul, pe lângă noi, alături de o doamnă înaltă, subțire, m-am bâlbâit de surpriză salutându-l, corpul fetei vibra în seara de mai, călcam superb pe pulbere de stele. Întrebări ? Procurorul — nu, avocata — nu. A, da, inculpatul ? s-a mirat a scârbă preşedintele Liviu Prună, viermele pune întrebări, ia te uită, asta mai lipsea. Ce relații erau între domnişoara martor şi inculpat ? Hă, hă, hă, ce importanță poa' să aibă — ei, da, de prietenie, și unde s-a întâmplat povestea ? Ei, poftim, răspunde, domnişoară, în luna mai, pe Aleea Trandafirilor ! — muncitori, nivel de trai ? hă, hă, hă. Inculpat, te judec în lipsă dacă ești obraznic. Pe urmă s-a întors către unul

dintre asesori, cu epoleți negri — „ăștia sunt dușmanii poporului!“, ofițerul a dat grav din cap, ca un măgar savant. În pauză i-am spus avocatei — nu vă dați seama că e o înscenare, cum să afirmați că sunt un puber, un adolescent? Mi s-a făcut milă de ea, tremura ca frunza sub privirile caraliului. Am plecat noaptea târziu, m-am trezit, la Malmaison, pe Plevnei.

„M-am născut la 21 mai 1927 la Fetești. Sunt de profesie strungar în fier, altfel zis fac parte din cea mai înaintată clasă a societății, proletariatul, cum pretind comuniștii. Am învățat meseria la profesionala IAR de la Brașov, patru ani am făcut, școală nu glumă, și am făcut și cursurile de pilotaj. De ziua Regelui Mihai, la opt noiembrie '46, i-am scos pe muncitorii de la „Tractorul“ la o manifestație, au ieșit cu toții. Terminasem profesionala vreo două sute de băieți, eram ca frații. Pe opt noiembrie '46, am scos uzina „Tractorul“ la o manifestație de ziua Regelui. Am trimis oameni și la „Astra“, mai târziu au botezat-o „Steagul Roșu“, au venit și muncitori de-acolo. Mulțimea a ocupat Piața Sfatului, piața bătrânei primării, timp de trei-patru ore, s-a cântat „Pe-al nostru steag“, am strigat din rărunchi „Trăiască regele“. M-am întors, imprudent, la fabrică și m-am pomenit înconjurat de un grup de comuniști, printre ei era maistrul Movilă, care rupsese un portret al Regelui. Moldoveanu ne-a scos, a zis un coleg de-al meu. Noroc că poarta 3, pe la pichetul de pompieri, era deschisă. Noi, tinerii, fusesem doar două sute, dar am fost așa de hotărâți și de îndârjiți că după noi se luaseră și funcționarii, apoi muncitorii, aproape șapte mii de oameni se strânseseră în piață! Siguranța comunistă a început să mă supravegheze, mă anchetau mereu, mai ales unul ne-

gricios, cu mâna scurtă. N-am mai stat pe gânduri, am fugit din Brașov la Arad, de acolo la Timișoara, de acolo la Banloc, moșia regelui Mihai, unde era o orezărie. Era în iulie '48, mi-am luat inima în dinți și am trecut clandestin în Iugoslavia. Tocmai se petrecuse ruptura dintre Stalin și Tito care ieșise din Cominform. Dacă ar fi pus securitatea mâna pe mine, m-ar fi împușcat ca trădător. Am stat doi ani în lagăr, la Zrenianin, mizerie mare, ne da mazăre cu gărgărițe, muriseră oameni de foame. Localnicii spuneau că vreo zece mii de nemți pieriseră acolo înfometați. Prin '48-'49, mulți români au încercat să treacă dincolo, unii au fost dați înapoi, pe alții i-au împușcat sârbii sau grănicerii români, șalupele lor îi tăiau pe cei prinși când înnotau, ce să le mai facă acte? În 1949 Ana Pauker, care era ministru de externe, a făcut scandal pe plan internațional, să fie dați înapoi românii din lagărele titoiste.

Ce-am văzut și ce am auzit la sârbi! Pe partizani i-au chinuit cumplit nemții, îi torturau înfiorător. Pe unul l-au ținut cu picioarele în apă până a înghețat, apoi i-au turnat untură încinsă pe carnea vie — să spună unde e Tito. Omul făcea parte din Omladina, organizația tineretului. La Kralevo nemții au împușcat toată populația masculină în stare să țină o armă în mână, vreo 6 000 de oameni, de două ori schimburile muncitorești, iar la Krușevăț vreo 5 000. Rămăsese numai partea femeiască, femei erau peste tot, la muncă, în poliție, la UDBA. Dar și partizanii când îi prindeau pe nemți se purtau cumplit. Unul a povestit că îi îngropau până la gât, apoi treceau și le smulgeau capetele cu boroanele. Unul avea o cutie de tinichea în care păstra 240 de ochi albaștri puși la sare, doctor maior! Comandantul UDBEI, Ghiurici Drăgan, împușcase cu mâna lui vreo două sute de cetnici. Erau încrâncenați, o duseseră îngrozitor, încercuiți în munții Triglav, n-au văzut pâinea, mâncau ghin-

dă, ca porcii, și mere sălbatice, le scoteau putrede de sub zăpadă, unii și-au fiert încălțămintea de foame! Înainte de repatriere ne-au anchetat ofițerii lor de informații și pe cei care n-am vrut să le spunem nimic despre România, ne-au trimis în țară. Ba pe unii ne-au și bătut. Voiau să le spun ce și cât pot să producă uzinele din Brașov. Eu aveam ce-aveam cu comuniștii, nu cu țara, am refuzat și m-au dat pe mâna securității române. M-am trezit în subsolul de la Interne, ne băgau aer cu ventilatorul. Era acolo Titel Petrescu, am auzit că și Petrache Lupu! Am fost bătut rău de tot, un evreu s-a ocupat de mine, mă considera titoist. Eram convins că vor să mă împuște, dar n-am recunoscut nici o învinuire fiindcă nu era nimic adevărat. M-au chinuit ca pe Hristos. Mă legau de mâini și de picioare, mă puneau pe un drug sprijinit de două birouri, nu rămânea centimetru nebătut. M-au băgat și la curent, în fața uneia care, de frică, a recunoscut tot ce-au vrut ei. Nu mai vedeam, aveam carnea neagră, umflată. Au cerut informații de la Brașov, au descoperit că fusesem instigator în povestea cu ziua regelui. La Tribunalul militar m-au dus în cătușe, cu ochelari negri la ochi. Țin minte că pe perete se afla portretul lui Stalin. Procesul s-a judecat cu ușile închise, procurorul a cerut să fiu condamnat la moarte pentru trădare și execuția să se facă exemplar, în fața uzinei. N-au avut ce să-mi facă, nu comisesem nici o crimă, până la urmă mi-au dat șapte ani, mi-a rămas în cârcă doar trecerea frauduloasă a frontierei. Am ajuns la canal, pe șantierul de la Poarta Albă, unde venise primul lot de politici. Foști miniștri, profesori universitari, preoți, generali — i-au dat pe mâna unui bandit care a azvârlit oameni în cuptoare de var, un țigan, criminal de drept comun, Stănciugel, l-a împușcat o femeie la liberare. Acolo i-am cunoscut pe mulți, pe comandorul Penescu, pe Mircea Șeptilici, pe Ion Omescu, pe profesorul Stai-

covici de la Academia Comercială... Munceam ca robii, încărcam pământul și-l căram cu roaba, până sus, în vârful taluzului, unul împingea de coarne, ălălalt trăgea la un jug pe care-l trecea peste piept. Bătrânii mureau ca muștele. Comandant era unul Albon, croitor din Câmpia Turzii, îi punea pe securiști să-i bată pe deținuți cu cozi de lopată, l-am văzut cum a dat cu cazmaua în capul unui om care, de slab, nu se putea urca în camion. După Revoluție, m-am dus la Câmpia Turzii unde i-am găsit urma. E copilul unei servitoare, făcut cu un negustor, jumătate evreu, jumătate ungur, Fülöp, a mai avut un frate, unul Bobby, care a murit. Acuma e în București bestia, are o firmă de croitorie, „La Gusti". În timp ce-l căutam pe Albon, i-am dat de urmă și lui Koler, comandantul închisorii Aiud, care cică ar fi murit între timp, dar eu nu cred. Tot evreu și ăsta. La canal, plus că făcusem o iarnă la Jilava, numai într-o salopetă, cu apa curgând pe pereți, mi s-au umflat picioarele, s-au făcut ca butucii și am fost trimis ca bolnav la Aiud, unde am stat patru ani. Când au evadat trei deținuți, și a fost omorât comandorul Tăutu, ți-am povestit eu dumitale, lucram de-acum în fabrică, eram strungar calificat în fier, directorul fabricii, Dorobanțu, fusese și el strungar și venea să vadă ce făceam, își dădea seama ce fel de meseriași erau deținuții. Când cu evadații, ziceam, au venit, ne-au luat pe mai mulți, doisprezece considerați „periculoși" ne-au băgat între gardieni, ne-au dus prin niște curți, gardienii au fost dublați de studenții veniți de la Pitești după reeducare, ăștia s-au dat la o parte și mi-am zis — atât mi-a fost, ăștia ne împușcă, dar n-a fost așa. Ne-au băgat în morgă, la morgă ne duseseră, și acolo i-am văzut pe evadații condamnați la moarte, căpitanul Spulbatu, unul din Arad și încă unul, cu maxilarul rupt de glonț, probabil că a întors capul când au tras.

Spulbatu era aviator, foarte mulți aviatori care luptaseră în est au stat închiși la ordinul rușilor, comandorul Greceanu a fost judecat după evadare și a fost și el condamnat la moarte, dar nu l-au mai executat, i-au comutat în meseve. *Am zis că mor, mâncasem și lucrasem cu ei în fabrică și acum îi vedeam morți, cu glonțul intrat prin spate și carnea ruptă în piept. La Aiud l-am cunoscut pe Crainic, n-am vrut să-i învăț nici o poezie, îi spunea caraliul — uite, mă, îți mai dau un polonic, zi, există, dumnezeu? nu există, don' sergent, răspundea, ziceam și eu așa, că există, ca să înșel poporul. Tot la Aiud am stat cu ministrul Ghiță Pop, cu Stavrighiolu, tot ministru fusese, cu Duiliu Stere, cu generalii Caracaș și Zorzor, mai cunoscusem un general, pe Mociulski, la Jilava. Când ne-a dus să-i vedem pe morți, printre noi s-a aflat și Mitică Grozea, șeful corpului muncitoresc legionar, dumneata zici că a fost instruit la Moscova, n-am știut asta.*

În '54 m-a transferat la Baia Sprie, la minele de plumb. Am lucrat în orizontul 13, la șase sute de metri adâncime. Ieșea apă fierbinte din subteran, se prelingea pe noi apă trecută prin straturile de rocă cu plumb, ne ardea pielea, pe față și între picioare eram numai o rană. Aveam carnea vie la stinghie și am făcut icter, colac peste pupăză. Prefectul Adrian Rădulescu mi-a zis — „toți suntem pătați", o fi el pătat, eu membru de partid n-am fost, iar el n-a fost pătat, ca mine, de apa cu plumb din orizontul 13 de la Baia Sprie. Carnea mea era ca pastrama de oaie. M-a făcut bine doctorul Georgescu de pe „Transilvania". I-am adus vești de la fostul comandant Vâlsan, îl cunoscusem la Aiud unde fusese băgat pentru spionaj. Era ca un englez, dacă nu-l întrebai nimic, o vorbă nu scotea. Prima dată nu făcuse omul nimic, l-au anchetat, și l-au bătut înfiorător — degeaba. Nu l-au debarcat, când a plecat iar în cursă drept la In-

telligence Service s-a oprit. Ei l-au făcut spion! Vâlsan ăsta lucra la atelierul electric, l-am văzut o dată că a rebobinat o bobină arsă, cu 42 000 de spire, a dat de 42 000 de ori din mână! Doctorul Georgescu m-a salvat de la moarte, că m-a obligat să mănânc în greva foamei. Eram legat, mă țineau caraliii ăia zdraveni, maramureșeni cât ușa, mă țineau de nas și-mi băgau degetele în gură. Opt inși cereau să vină un procuror sovietic, comandantul Szábo Zoltan zisese că cine intră la Baia Sprie iese cu picioarele înainte. Șase sute cincizeci de oameni — toți am intrat apoi în greva foamei! Ne-au pus pături în geam, să ne distrugă psihic. Ajunsesem distrofic, aveam suflu sistolic. Ne-a dus pe mai mulți la securitatea de la Alba Iulia, ne-a băgat într-o infirmerie. Acolo am făcut iar greva foamei, cât eram noi de prăpădiți, pentru un deținut bolnav de cancer, un doctor evreu nu voia să-i facă morfină. I-a făcut, am încetat. Între timp trupele rusești s-au retras din Austria, în octombrie '55 Tito s-a împăcat cu românii, ne-au pus în libertate. Toți anii ăia i-am trăit cu „Europa liberă". Când a început să se aprindă focul în jurul României, mi-am zis — gata, vine și la noi! Pe 22 am aflat de la „Europa" ce e la București, m-am repezit la tren, m-am dus în Piața Palatului, și am luat parte la asaltul asupra C.C.-ului. Caramitru ne-a oprit să intrăm, zicea c-o să fie un muzeu pentru copiii copiilor noștri și că „nu intrați, că e minat!" De proști ce-am fost, n-am intrat! I-am recunoscut pe Dinescu, pe Mircea Diaconu, pe Nicolaescu. Caramitru ne-a mai zis ceva, să nu plecăm, că așa au plecat muncitorii și au fost căsăpiți studenții. Am făcut guvern, proclamația către țară, F.S.N.-ul a luat conducerea, cu Iliescu în frunte. Câți eram noi acolo, cu un berbec am fi dărâmat C.C.-ul! Eram turbat! Când am văzut atâta armată și poliție, am crezut că nu mai scăpăm. Apoi armata a trecut de partea noastră și s-a făcut semnul Vic-

toriei. L-am văzut pe Ceaușescu cu o portavoce în mână, sute de mii de oameni l-au huiduit, Bobu l-a tras înăuntru. Apoi am văzut o mașină cu două megafoane care ne încuraja, se spunea „fraților, la cârma țării trebuie să fie Doina Cornea, Corneliu Mănescu, cei care au semnat scrisoarea, Nicu Filipescu, Brucan..." Mașina s-a deplasat de la dreapta la stânga. Eu urlam — „Doina Cornea, cel mai mare bărbat al României!" Am fost probabil ochit, a murit o fată lângă mine. Au pus simulatoare, se trăgea din blocul de vizavi de C.C., am tras și eu cu un automat, dat de un muncitor de la 23 August. Pe urmă Caramitru ne-a pus să dăm armele că să lăsăm militarilor front de luptă... Am uitat să-ți spun, mă întorc la pușcărie, ajunsesem așa de slab la Aiud că m-au băgat la infirmerie, la distrofici. Erau acolo câțiva care fuseseră la reeducare la Pitești, apoi pe canal, și-i aduseseră aici, erau ca urșii de grași, Bogdănescu, Enăchescu, Tibi, băiatul unui popă din Cluj, ăsta se învățase să sugrume deținuții, povestea cum își slobozeau unii sământa când îi strângea de gât. Printre ei era și Cori Gherman, un evreu ardelean, în fruntea lor. (După îngrozitoarea „reeducare" de la Pitești, fără analogie în nici o închisoare din lume, nici măcar în temnițele maoiste, pusă la cale la Lubianka și adusă în România de către Nicolski, torționarii au fost răspândiți prin închisori ca Gherla sau la Canal. Fenomenul este extraordinar de complex, esența lui constă, foarte simplist spus, în transformarea victimei în torționar și în complicitatea acesteia cu călăul. Foștii deținuți îl socotesc a fi de natură nemijlocit satanică. Cei care cunoșteau întreg adevărul, ca Eugen Țurcanu, au fost uciși. Personal, cred că în România s-a experimentat atunci, în retorta ideală care era închisoarea politică, un complex de procedee menit a fi aplicat la scară macrosocială, pentru depersonalizarea oamenilor. Lectura cărților lui Dumitru Bacu,

Paul Goma și Virgil Ierunca poate da o imagine palidă a ceea ce a însemnat, în cumplita istorie a pușcăriei politice sub comuniști, „Fenomenul Pitești". — n.n.) *Cam vreo două săptămâni am stat cu ei. Pe urmă m-au mutat cu un doctor din Buzău care îi curățase prostata lui Istrate Micescu. Tatăl lui Vladimir Butmy era și el acolo, d-ta zici că ai stat cu fiu-său la Gherla, ăl bătrân povestea și el că a auzit la Paris de orgii în care bărbații se implântau într-o gâscă și variau când i se tăia păsării capul... I-am cunoscut și pe căpitanul Petrescu, care comandase plutonul de execuție care l-a împușcat pe Antonescu, pe fostul acuzator Ștanță din procesul Maniu, pe amândoi i-au dus la minele de plumb. Dar cel mai mult m-a impresionat Ion Maxim. Se ruga mult, voia să se călugărească după pușcărie, călugăr iezuit, era catolic. Eu nu eram evlavios deloc, auzisem că Hristos ar fi fost fachir prin India. Îi ziceam — lasă-mă-n pace cu Isus al tău, îl defăimam, îl negam. Eram atunci băgați într-o cameră de pe coada teului, la parter. Maxim era schimbul II pe strungul meu: mă scoate într-o zi de acolo și mă duce sus la etajul trei, pe partea dinspre răsărit. Într-o zi termin lucrul, îmi iau turtoiul și mă duc la cameră; când mă uit la geamul cu gratii, un perete întreg nu mai exista! Se revărsa un val de lumină, am văzut o cruce și Hristos pe cruce, a ridicat capul și mi-a spus — Iacobe, de ce mă renegi? Când am văzut că există, avea o barbă scurtă, cârlionțată, cărămizie, nu galbenă, și părul castaniu, am căzut în genunchi. Când am ridicat ochii, a plecat cu crucea până a ajuns un punct și a dispărut.*

Pe cruce ținea capul spre stânga, dacă-l vezi pe icoane cu capul spre dreapta nu e așa. I-am spus profesorului Maxim. Știam, mi-a răspuns, asta e căința! Mai târziu m-a dus iar la parter, de data asta pe fruntea teului. Într-o seară, când era să adorm, am văzut-o pe

zid pe Maica Domnului, era chipul său, cu o basma neagră, și era supărată, Doamne, mi-am zis, ce-am făcut, i-am renegat Fiul, de-asta e supărată... Când am scăpat, am intrat în catedrala de la Alba Iulia, să-i mulțumesc lui Dumnezeu. Acasă m-am însurat cu o femeie frumoasă, m-am păcălit, era doar o iapă de călărit. Avea copil, l-am trecut pe numele meu. Lucram la I.A.S. Cernavodă, câștigam bine. Când s-a văzut aranjată, a început să facă nazuri — „nu mai vreau să trăiesc cu tine!" Mi-a venit sângele în ochi, am ieșit în curte după un lemn, să-i dau în cap. Când m-am întors, un înger dădea din aripi: ce faci, Iacobe? M-am trezit din nebunie. Am plecat să lucrez la Mârșa, la sculărie. M-am recăsătorit. În decembrie '73, seara, eram într-un garaj când a venit prin tavan o lumină spre mine, am pus orbit mâinile la ochi, am auzit: nu vrei să mă vezi, Iacobe! Ești alesul meu! Eu, Doamne, un păcătos ca mine? — Păcătos ești — dar ești cinstit. Fă copii, Iacobe, fă copii! — Cu ce să-i cresc, Doamne? — Tatăl tău a fost mai sărac și a făcut șapte copii! Ești cel mai fericit om, Iacobe! — Cum, Doamne, când lucrez aici de dimineață până noaptea!? — Nu-i nimic, și Iosif a muncit până la adânci bătrânețe! Iar pe cea mică să n-o mai bați! Am să-i dau minte și noroc... Acasă am aflat că fata a văzut un înger. Ni s-a întâmplat la amândoi pe la aceeași oră: șapte și jumătate".

. . . .

La Malmaison am fost băgat într-o celulă în care, la ceasurile amiezii, năvăleau larma străzii și o lumină de-afară, filtrată prin geamurile vopsite. Un singur zid despărțea coridorul pe unde eram duși la closet de stradă. Am vrut să văd — și m-am urcat într-o zi, când am rămas singur, pe patul de deasupra. Până să apuc să

mă uit prin glasvandul zăbrelit dinspre partea lungului coridor, s-a deschis vizeta și a apărut botul plutonierului. M-a înjurat urât de tot. N-am zis nimic, dar m-am simțit umilit până-n străfundurile sufletului, încă nu ajunsesem să las lăturile vorbelor să curgă pe mine fără să le bag în seamă. Îmi stăruie în fața ochilor Viorica; nu știam atunci că săvârșisem, la proces, o cumplită mârșăvie când îi spusesem să mă aștepte. În clipa când am întors fulgerător capetele unul spre celălalt. Ochii ei îndurerați aveau să mă fixeze multă vreme, să se înfiripeze din ceața gândurilor, înecați în unda amărăciunii, curați ca lacrimile. Mârșăvie, ticăloșie. Punerea la încercare a unui caracter care s-a izbit de alcătuirea mea calpă și mincinoasă.

...Când ne-au dat jos din dubă la Jilava, lângă parapetul povârnit în care se căsca gura întunecată a porții, cu sinistra inscripție „Fortul nr. 13", la câțiva pași de drumeagul către Valea Piersicilor, i-am văzut pe fioroșii caralii ai temniței sprijiniți ca ciobanii în bâte. Erau cinci-șase așezați în semicerc. Beți, cu sclipiri sadice în ochi. Ușa furgonului celular a fost trântită. Subofițerii din escortă priveau nepăsători o scenă pe care o vedeau de mai multe ori pe zi. Caraliii au dat să se repeadă. Au rânjit și-au ridicat ciomegele. I-a potolit cu un gest scurt Curea, ofițerul însărcinat să ne livreze Jilavei. El și sergentul Zaharia de la Salcia au fost singurii omenoși pe care i-am întâlnit în patru ani. Și încă nu știu dacă, în ziua aceea de sfârșit de iunie, nu era o simplă toană. S-au uitat cu ură la noi, mârâind ca dulăii înfrânați de stăpân. Ne-au bătut mai târziu, când am rămas pe mâna lor, în imensa sală a fostului depozit de muniții, lăsată dinadins în beznă, cu apa prelingându-se pe ziduri și cu mâzgă pe jos. Am pierdut noțiunea timpului — crezusem, sau poate că așa a păstrat lucrurile memoria, că am

stat în picioare în întuneric două-trei ore. Stătusem o zi întreagă. La sfârșit ne-au luat la bătaie, după ce au aprins lumina. Ne-au înșiruit și s-au apropiat de noi. Le simțeam răsuflarea, puțeau a rachiu. Tu ce-ai fost, mă? Doctor, avocat, contabil... Bă, da prost mai ești! Invariabil. La fiecare. Și ploaia de pumni, iureșul de cizme dat în fluierul piciorului, loviturile înfundate în carne. Ploaie întețită la „student". De ce ești, mă, aici? Uneltire — toți eram pentru „uneltire". Altă ploaie de lovituri. Am răspuns — omisiune de denunț. Au urmat cizmele și pumnii — mai puțini, dar destui. Ne-au băgat noaptea în camera 17, ticsită. Geamul era deschis, obloanele date în lături dar, o dată cu parfumul reginei-nopții din curte, veneau valuri de zăpușeală, amestecându-se cu mirosul florilor și cu miasmele din celulă. Tot noaptea i-au adus și pe ofițerii din lotul de la Constanța, pe colonelul Țițimaș și colegii lui, pe care i-a tuns „Biserică" (de la „biserica mă-tii") cu o mașină cazonă, cu dinți lipsă, care smulgea și părul, și bucăți de piele, lăsând pe țeastă pete de sânge. Tot noaptea l-au azvârlit în camera noastră pe căpitanul-procuror Adrian Nițoiu, care lucrase în procuratura de armă a aviației. De unde era să știu că ne vom revedea peste vreo zece-unsprezece ani, la Constanța, după ce-l judecase pe poetul Radu Crișan? Sau peste treizeci, în sala de la fosta școală de miliție din Oltenițeí, când el, cu epoleți de general, îl judeca pe fostul șef al securității, generalul Iulian Vlad, iar eu, asistam ca ziarist la „România liberă"... Era speriat, cum speriat fusesem și eu. M-a primit lângă el un fost ofițer de carieră, căpitanul Nicolae Popescu, om de adâncă omenie. Eram înghesuiți câte trei în două paturi, paturile-suprapuse. Rămânea un loc de trecere, „promenada", între fereastra zăbrelită, practicată în zidul gros de un metru al fortului, și ușa cu vizetă și policioară pe unde ni se băga mâncarea; tot pe acolo scoteam brațul la

injecții, în rarisimele cazuri când venea felcerul pușcăriei să le facă cuiva aproape agonizant și căruia i se pusese diagnosticul prin aceeași vizetă. Dacă era vorba de o injecție intramusculară, pacientul, cu pantalonii căzuți în vine, înghesuia buca pe aceeași policioară, scoțând în coridor, prin rectanglul pe unde se băgau gamelele cu fiertură și turtoiul, atâta cât mai rămăsese din mușchii fesieri, secătuiți de teroare, foame și de bătaie. Regimul Jilavei era foarte strict. N-aveai voie să te întinzi pe pat între deșteptare și „stingere", puteai sta doar drept, nerezemat de barele patului sau de perete; în schimb, te-ai fi putut plimba pe spațiul rămas între paturi. E un fel de a spune, camera era supraaglomerată, n-aveai cum să te miști. La exhalațiile firești ale trupurilor, se adăuga putoarea, cumplita putoare a tinetei, așezată în fundul camerei, în colțul din dreapta, lângă patul lui Kislinger, sasul-militar în termen, cam de vârsta mea, omul cel mai calm pe care l-am văzut și care a suportat cu stoicism câteva reprize de cumplită cotonogeală, după care l-au lăsat în pace. N-aveai voie să ațipești, dormitarea sau lăsarea într-o brâncă pe pat erau vânate de caralii, auzeai zdrang! vizeta, tu, mă ăla, nu tu mă, boule, alălantu, tu, mă boșorogule, vino-n pizda mă-tii încoace — urmau „salteaua" și loviturile cu coada de mătură, icnite, fripte cu sălbăticie, urletele pe care coridoarele boltite, întunecate, ale vechiului fort, le trimiteau în porțile celulelor reverberate într-un ecou îngrozitor. Omul, alb de durere, schimonosit de suferință, era proiectat în mijlocul camerei de o ultimă lovitură cu cizma... Neamțul, cu patul lui „craca a doua", se suie, după „cafea", nepăsător și se întinde pe pătură. Zdrang! vizeta, tu, mă, ăla — tot tacâmul. Urlete, șutul. Kislinger ne dă la o parte, cu prosoapele ude cu care voiam să-l oblojim, cu tot, se cațără ca o maimuță și se întinde iar. Se repetă scena cu vizeta, tu, mă, ăla — ca și prima

dată. Revine, se duce glonț la pat. După al treilea episod, l-au lăsat în pace. Soldatul și cu mine eram printre cei mai tineri. Foarte tânăr era și un călugăr, din Moldova, parcă, un băiat cu fața bălană, prelungă, osoasă.

Mă așteptam să fie un munte de evlavie și o fântână de învățătură duhovnicească. Nu se gândea decât la cinul de arhimandrit și la veșmintele strălucite pe care și le va porunci. Culionul o să fie căptușit cu mătase violetă de cea mai scumpă, brâul — țesut cu fir de aur iar camilafca — somptuoasă, bogată. Mă irita. Ce-ai cu el? mi-a spus căpitanul Popescu, biserica are ierarhia ei, îmbrăcată în aur și pietre scumpe. Tu n-ai vrut să te faci ofițer? Tot zorzoane. Nu contează haina, ce e sub ea. „Roșu și negru"... Asta e un titlu, nu ființa omenească în carne și oase. Căpitanul avea o remarcabilă experiență de viață, fusese pe front la ruși, căzuse prizonier și trecuse prin mai multe lagăre. De la el am aflat câte ceva despre turneele de propagandă ale lui Bodnăraş și ale Anei Pauker printre prizonierii români. Puțin, era strâns la vorbă. Făcuse câțiva ani buni de prizonierat la ruși, fusese capturat când încă mai era până la terminarea ocupării teritoriului rusesc, îndurase iernile cumplite din podișul Valdai. Povestea cu haz întâmplări din lagăr. Ofițerii lucrau numai la întreținere, la corvezi pentru propria lor bucătărie, la căratul lemnelor, de pildă. „Renii", așa li se zicea celor tineri, se înhămau la sănii și aduceau de foarte departe, escortați de soldații trupelor de NKVD, ambuscați în spatele frontului, sănii cu steni de bușteni, tăiați tot de ei în pădure. Către sfârșitul prizonieratului, devenise șeful românilor care lucrau, cot la cot, cu muncitoarele libere rusoaice, într-o făbricuță. Se împrietenise cu nacealnicul, ăsta aducea pe ascuns samahoancă și-i spunea cum merge frontul. Bărbații se împuținaseră grozav, până și paza o

făceau baziaicele, cu arme antediluviene Mosin-Nagan. De fapt, n-aveai unde fugi. De jur împrejur, pe sute de verste, numai stepă şi păduri tăcute de mesteceni, înfiorate de urletul flămând al lupilor. Într-o noapte, nacealnicul, cu ochii lucind de băutură, îi zice — hai cu mine, mă duc să controlez posturile! Şi cum mergeau ei tiptil pe lângă gardul fabricii, numai ce-aud tac, tac... parcă dădea cineva cu un lemn într-altul. Când s-au apropiat, au desluşit în întunericul subţiat de zăpadă pe rusoaica de santinelă cu şuba în cap şi pe jumătate vârâtă în strâmta gheretă. Restul, rămas afară, era buşit cu nădejde de un românaş prizonier care icnea înăbuşit. Vigilentă, rusoaica ţinea strâns cu mâna arma care nu mai încăpuse în gheretă şi se izbea de scânduri, în ritmul opintelilor cătanei... Şi dumneata, nea Popicule, îl necăjeam noi, tinerii, dumneata nu le-ai lucrat pe rusoaice? Că slavă Domnului... Căpitanul zâmbea încurcat, modest şi ruşinat, în fond mândru de laudele aduse organului său procreativ, de dimensiuni care sfidau imaginaţia. Domnule Popescu, i-a zis o dată un vârstnic, să mă ierţi, dar o daravelă ca a dumitale mai avea doar Carol! Priapismul Majestăţii Sale ne era cunoscut şi nouă, una din cărţile adolescenţei mele fusese „Cronica de familie" şi în toamnă, când l-am cunoscut la Salcia pe Ion Omescu, ne amuzam să reconstituim arborele genealogic al personajelor, evocând şi detaliul anatomic ce-i asigurase monarhului calităţi de armăsar de lux.

*
*   *

Jilava nu-mi era necunoscută. Sau, cel puţin, aşa crezusem. După ce trecea de Vidra, „raion" pe vremea aceea, trenul puturos, care făcea un ceas de la Dadilov la Progresu, lăsa pe stânga temuta puşcărie. Rar se în-

tâmpla să nu mă uit pe fereastră, liceean sau student, la ceea ce se putea vedea din mersul vagonului — o movilă, calea ferată de centură, adâncitura pe unde se cobora către o poartă imensă, pe care fantezia mea de adolescent o asemuia cu poarta nemurită de Dante, lizicra de salcâmi care încerca să ascundă totul, blocurile caraliilor, înconjurate și ele cu o sârmă ghimpată. Ochiul înregistra copii jucându-se, rufe multicolore pe care muierile temnicerilor le întindeau pe culme în larga curte a blocurilor, bărbați îmbrăcați în haine vărgate trebăluind prin vastele spații îngrădite. Erau de la dreptul comun, „muncile", din rândurile cărora aveam să fac parte nu peste foarte multă vreme — la Gherla, însă. Pușcăria mă îngrozea și mă fascina, în același timp. La Stoienești dădusem, în mica bibliotecă a tatălui meu, peste o istorie a Românilor, un compendiu ilustrat. S-a pierdut într-una din desele noastre mutări din primii ani de-după război. S-au mai risipit și alte cărți — Paulescu, Van Loon, Simion-Mehedinți, Motru, Spencer... dar de nici una nu-mi pare rău cât după albumul cu coperte pânzate, împodobite cu sigla Fundațiilor regale. Acolo am dat cu ochii de Columna Traiană și, peste patruzeci de ani, am încercat să apropii realitatea cu imaginea sacră din cartea copilăriei. O suită de ilustrații arăta poarta monumentală a cetății Alba Iulia, Cloșca zăcând pe paie, în lanțuri, păzit de soldați ai Chesarului, cu chipie înalte și curele albe încrucișate, baioneta venindu-le mult deasupra chiverelor. Cătana imperială veghea în fața unor gratii de fier, omul în lanțuri se vedea în fundul celulei. Când s-a trântit în urma mea, cu pocnet de închizător, ușa de la Uranus, o clipă mi-au fulgerat prin minte așternutul de paie de la Alba Iulia și omul ferecat în lanțuri. Era o viziune grandioasă, romantică, mai târziu am citit „Mizerabilii" și pe Silvio Pellico, luat pe sub mână din biblioteca unchiului Ion. Pușcărie clasică, făclii

în perete, pietre mucede, unterofițirul cu leduncă și curele încrucișate... La Jilava am aflat că nimeni nu intră înarmat în incinta unei pușcării, riscul de a i se lua pistolul există, și atunci caraliii vin cu Kalașnicoavele doar când sunt împrejurări excepționale, alarmă generală, deținuții stau pe burtă — cum s-a întâmplat în vara lui '61, la Stoienești, în Insula Mare a Brăilei, când ni s-a confirmat, chiar de caraliii intrați cu pistoale mitralieră pe umăr în curtea lagărului, că Flota a VI-a intrase în Marea Neagră... Așadar, nimic din cameră nu amintește de paiele din celula de la Alba Iulia. Crișan era singur, noi tânjim după singurătate. Paie sunt doar în saltele, de dormit dormim pe paturi, înghesuite, suprapuse — dar paturi. Cu câțiva ani mai înainte au fost priciuri, rafturile de scândură fără saltea, pe care oamenii, plini de escoriații din pricina durității lemnului, trebuiau să se întoarcă pe o parte la comanda unuia, altfel nu încăpeau. S-au scos. S-au instalat paturi de reformă, luate de la militari. Pot fi demontate, nu ca cele de la Uranus cu consolele sudate. Se zice că asta ar fi din cauza întâmplării de la securitatea de la Timișoara. Un doctor arestat era bătut la fiecare ședință de anchetă, omul era disperat, nu mai știa ce să facă. I-a venit ideea să rupă o consolă, piesa mobilă de vreo treizeci de centimetri pe care orice soldat ori pușcăriaș o știe, ea fixează căpătâiele de cadrul orizontal pe care se pune salteaua, a băgat-o pe mânecă și, la prima anchetă, fără să mai aștepte pumnii ofițerului, l-a lovit cu sete. Plesnit în cap, izbit peste ochi, peste gură, peste dinți cu bucata de fier, individul, stupefiat, s-a pus pe urlete. Caraliul de pe coridor, obișnuit, nu i-a dat atenție. Târziu a fost deschisă ușa, cei veniți au rămas buimăciți în fața tabloului halucinant — jos, leșinat pe podea, tocătură sângerândă de carne, anchetatorul, la măsuța anchetatorului, cu bărbia în pumni și ochii goi — arestatul. Nu cunosc urma-

rea, nici măcar nu știu dacă e adevărat. Așa se nasc miturile în pușcărie. Dar dacă a fost adevărat, doctorul acela, dacă doctor va fi fost, n-a putut avea decât o singură soartă. Pe care mi-o închipui cutremurându-mă. Înăuntru, atmosferă încărcată. Unii, și eu printre ei, buimăciți de ieșirea din infernul securității, nu mai țin cont de datele realului și confabulează. „Plecăm mâine". Oamenii își caută, înfrigurați, vinile și nu le găsesc. Concluzia nu poate fi decât una singură : suntem nevinovați (premisă corectă) deci vom pleca foarte repede acasă (concluzie parțial incorectă, de plecat vom pleca, însă nu acasă, ci spre alte insule ale gulagului, în speță Insula Mare). Alții, foarte puțini, realiști, mai ales dacă au trecut prin școala canalului, cu un deceniu în urmă, se așteaptă la tot ce e mai rău. Mulți dintre noii veniți așteaptă cu înfrigurare, ca și mine, sentința. De data asta ai cu cine discuta elementele procesului, printre noi se află, și nu puțini, oameni cu temeinice studii juridice. Dau neputincioși din umăr, degeaba, nu se poate prevedea nimic.

Decanul de vârstă, bătrânul Saxu, a încasat șase ani pentru că, după un deceniu și jumătate, l-au dibuit că fusese profesorul de muzică al Regelui Mihai, la școala de la Palat. Carol al II-lea ordonase înființarea unei școli pentru prințul moștenitor unde colegi de studii i-au fost copii din toate straturile sociale, aleși pe singurul criteriu al inteligenței. Printre ei — unul, devenit jurist la Constanța și cu a cărui nepoată de fiu feciorul meu avea, peste mulți ani, să înfiripe o scurtă idilă de liceeni. Moșul e masiv, pare puternic pentru cei 86 de ani ai săi — dar picioarele nu-l mai țin, iar dantura falsă nu e nici pe departe cea mai bună sculă de tocat turtoiul răscopt de tare care ni se azvârle dimineața pe vizetă. Bătrânul dă tacticos la o parte cojile bune ale paralelipipedului, pe batistă, ca să nu se piardă vreo fărâmitură

din miezul moale, auriu și crusta dură ne-o dă nouă. Lovește din când în când aerul cu un diapazon imaginar și cântă în surdină cântece pe cale le-a compus în îndepărtata-i tinerețe și pe care, culmea nerușinării, comuniștii le-au inclus în diferite culegeri pentru școlari și pionieri fără numele autorului. Procedeul e împrumutat tot de la NKVD-ul marii vecine și prietene de la Răsărit — dar acolo s-a înregistrat un fapt și mai nerușinat : un pilot celebru zăcea în gulag, iar copiii învățau la geografie despre insule printre care una îi purta numele. Bătrânul este liniștit în cameră, coșmarul lui sunt plimbările. Deținuții trebuie să se miște repede, într-un șuvoi strâns, ca apa între maluri, de cele două dungi date cu var pe bitumul negru al coridorului, prost luminat din loc în loc de felinare cu gratii, ca lămpile de vânt. Caraliii stau la pândă, din cinci în cinci metri, cu bâte sau cu legături masive de chei și vai de nenorocitul care a pus piciorul pe dunga de var ! Așteptăm cu groază să ne vie rândul la tinetă. „Tunarii“ urmează același ritm, dar hârdăul e plin și-ți trebuie picior de lynx, ochi de vultur și un simț al echilibrului demn de ghizii din Alpi ca să nu bâstâcâi marele și greul recipient, plin-ochi cu dejecții, și să nu lași câteva picături pe jos. În afară de bâte, cizme și pumni, gardienii ar fi în stare să te pună să lingi. (Săr de la una la alta, prin anii ’80 am cunoscut un ofițer de miliție mai mare decât mine cu vreo câțiva ani, specialist în probleme economice, om de treabă, echilibrat, căruia îi repugna violența. După ce ne-am împrietenit, într-o noapte încărcată de vin de Niculițel, petrecută pe malul Teliții, mi-a povestit cruzimile pe care le săvârșea un coleg de-al lui, între altele cum îl umpluse de sânge pe un anchetat care, de frică și durere, vărsase pe jos — și l-a pus să lingă, vărsătură și sânge, amestecul de pe podele. Căpitanul povestea și se cutre-

mura. Eu ascultam împietrit fiindcă întâmplarea îmi amintea de o scenă din baraca „febriștilor“ de la Stoieneștii din Insula Mare... Dacă socotelile mele sunt exacte, criminalul în cauză este o lepră care s-a umplut de aur și valută iar acum, sub numele a patru escroci din bogata faună interlopă a Constanței, exploatează patru dughene cu fleacuri sclipitoare aduse din bazarul stambuliot de pe Mamut-Pașa și așezate în țâfna târgului.) La fel de atenți trebuiau să fie tunarii și în curte, pe lângă rondurile de regina-nopții și petunii, când treceau pe latura marii plăci de beton turnate peste trupurile arse cu acid sulfuric ale legionarilor aduși de la Râmnicu Sărat după uciderea lui Iorga, tot așa și când vărsau ciorba fără nume în hazna. Ne simțeam în siguranță doar în țarcul minuscul, triunghiular, cu pereți albi, unde ne „plimbam“ zece minute potrivindu-ne pasul după ritmul celui din frunte. Nu era permis să vorbești, nu era îngăduit să te uiți la cer. Trebuia să ții nasul și ochii în pământ, nu ca o formă a penitenței, anumite ordine monahale o practică liber-consimțită, ci ca o modalitate de umilire, ca o expresie a înjosirii. Odată a trecut un avion la joasă înălțime, a ridicat capul și caraliul care ne pândea în foișor, am ridicat și noi ochii și, pentru o clipă, m-a fulgerat gândul că trupe de desant ar putea să ne elibereze... Ieșirea destinului meu din țarcul strâmt al Jilavei a durat doar cât gândul, ne-a înghițit imediat gaura neagră a coridorului. În cameră, cu toate ferestrele deschise în lipsa noastră, putoarea era aceeași, din pricina marilor obloane de lemn veșnic închise. Putoare densă, materială, reîntâlnită peste tot, în biserica pângărită a pușcăriei de la Galați, în grajdurile de la Salcia, în burta lui „Gironde“. Caldă, clocită, de găinaț iute, acid, stratificat, de ceapă mucedă, de cartofi putrezi, de pișat învechit. Intrată în porii zidurilor de piatră, în paiele saltelelor, în podele, în noi. Putoarea care ne ardea plă-

mânii, miasmele unei încăperi supraîncărcate, unde jumătate din ocupanți, smulși din casele și de la masa lor, aveau stomacul lovit de boli care amenințau să se cronicizeze. Care invadau trupuri supuse dezagregării lente dar implacabile, ruinării pe dinăuntru. Ce-avea să se întâmple dacă crăpa cineva, unul mai slab de inimă, un astmatic, unul cu plămânii șubrezi, supus riscului de emfizem ? Ei și ?! Un bandit în minus, ún câștig pentru țară... Timpul până la tropăitul plantoanelor pe coridor și binecunoscutul zgomot făcut de târâitul hârdaielor — prânzul — era partea pasionantă a zilei. La fel ca ceasurile care precedau „stingerea“. Cele câteva zeci de destine înghesuite în spațiul camerei își desfăceau ițele, ne povesteam viața, încercam să descâlcim cauzele proceselor. Copleșiți de lovitura prea recentă a sorții, puțini aveam tăria să ne ridicăm de la caz la generalitate, să înțelegem că nu suntem decât particule ale unui destin colectiv, cum spusese atât de exact Florin Pavlovici. Induram — mai degrabă nu induram — fiecare în felul lui recluziunea. Moș Saxu povestea întâmplări din tinerețea lui, așezată dincolo de începutul secolului. Kislinger dormea ori trecea de la un grupuscul la altul. Florea, un tip cu fața simiescă, agil, de altfel, ca o maimuță, ciung, agresiv, povestea cum visează că-l mănâncă podul palmei amputate, cu un ciudat rânjet, jumătate de mirare, jumătate de satisfacție că se poate reîntregi în somn. Mă sfâșiau gândurile, nu știam cât îmi däduseră, nu era nici o noimă. Unul se mirase în gura mare de linia aerodinamică a unui Packard de la o ambasadă, i-au trântit opt ani, să se învețe minte să mai denigreze produsele industriei Marelui Frate, deși omul nu zisese nimic despre „Zil“ și „Volga“. Bine, mă, tu-ți dumnezeii mă-tii, dar dacă lauzi produsele imperialiste nu înseamnă că înjuri industria socialismului victorios ? Și i-au dat opt ani cotolani. Tot opt „cotolani“ avea de făcut Soare, vecinul

meu de sat de la Vlad Țepeș, la o aruncătură de băț de Dadilov, câțiva kilometri peste un deal și-o pădure. Soare, flăcău când s-au petrecut întâmplările de mai jos, trecuse Dunărea cu încă trei inși, traversase, mergând doar noaptea, Iugoslavia și trecuse, prin zona Triestului, în Italia. Acolo dăduse peste o fată care-l luase de bărbat, din Assunta nu-mai-știu-cum devenise signora Assunta Soare, locuiau pe via Avezzano într-un orășel satelit al Romei, la părinții fetei. Valahul de pe Vlașca a intrat într-o lume sclipitoare, unde totul părea permis. A intrat repede în conflict cu carabinierii. O fi sărit la bătaie, s-o fi întâmplat altceva ? Unora, fugiți peste hotare, le-a mers buhul că sunt iuți de mână. Va fi fost vorba de așa ceva ? Să fi avut loc o scurtă și crâncenă luptă, cu capete sparte și coaste rupte, cum se întâmplă uneori prin fundul vreunei grădini, când se întâlneau doi flăcăi la aceeași fată ? A trebuit să plece spre alte zări, lăsându-și pe loc nevasta și o fetiță. A ajuns tocmai în țara cangurilor unde, pentru scurtă vreme, a lucrat și la controlul biletelor în gări. La ei nu e ca la noi, biletul ți-l cere când te sui în tren, nu se pomenește să se urce careva fără bilet. A găsit totuși un caz, ai ghicit, zice, era un român ! În urma unei altercații terminate ca la noi, pe Vlașca, cu o ulucă smulsă dintr-un gard, valahul a fost condamnat la cincisprezece zile de pârnaie, pe care le-a ispășit într-un țarc. Li se dădea ciocolată în prostie, ajunsese să i se aplece numai când i se pomenea de ea. Țarcul ca țarcul, cele două săptămâni au trecut repede, dar când a ieșit, l-au încadrat strâns doi inspectori de la poliția statului Victoria care, la scara unui pachebot cu destinația Europa, l-au dat pe mâna căpitanului, cu acte cu tot. L-au debarcat la Napoli, dar nici n-a apucat bine s-o vadă pe signora Assunta că alți doi inspectori, de data asta la carabinieri, l-au luat de câte o aripă și l-au aruncat peste hotare, în Austria,

de unde a ajuns la Budapesta. De acolo, doi băieți chipeși din clădirea de pe strada Andrassy l-au dus la Episcopia Bihorului. După un periplu de câteva zeci de mii de kilometri, Soare venise la matcă. Nu l-au arestat pe loc, Dej dăduse un decret pentru frontieriști, încercând cu viclenie să-i readucă în țară. Unii au picat în plasă și, mai devreme sau mai târziu, au ajuns tot lângă noi. L-au lăsat în pace câteva luni bune.

Într-o zi de toamnă târzie, prin octombrie '58, Soare s-a dus cu taică-său la Ocolul silvic de la Comana, după lemne. Le-au încărcat, erau mai multe căruțe, și s-au oprit să cinstească un pahar la *mat*-ul din centrul comunei. Soare s-a cam aghezmuit. Cineva a zis — bun vinișor! — Bun pă dracu', i-a răspuns tânărul, să bei tu vinuri italiene sau unguresti, atunci să vezi! Poșirca asta nici măcar nu e vin, e spălătură de butoaie, bei că n-ai altceva... În *mat* erau fel de fel de urechi, a auzit cine trebuia să audă, nota informativă a ajuns unde trebuia, la securitatea raională de la Vidra, au venit, l-au ridicat, l-au dus pe Uranus unde l-au pus să scrie tot ce-a făcut pe unde-a fost, începând cu noaptea când a trecut Dunărea și, la sfârșit, l-au întrebat de ce denigrează produsele românești. Tribunalul Militar de pe Negru Vodă i-a dat opt ani. Ne-a povestit într-o seară, cu un neașteptat și remarcabil simț al evocării, despre ceremoniile învestirii unui Papă, nu mai știu care, despre fantastica mare de oameni din țara Catedralei San Pietro și măreția singulară a clipei când, de pe balconul uriașei bazilici, noul Suveran Pontif își dă binecuvântarea *urbi et orbi*. Dromoman din copilărie, de pe la doi-trei ani, când fugeam de-acasă și mă aducea mama tocmai de la capătul satului, din mahalaua țigănească de lângă moară, aproape de firul mocirlos al Câlniștii, unde mă găsea la masa rotundă, scundă, pe trei picioare, a Caliilor întingând mămăligă într-o strachină cu fiertură de urzici,

îmi imaginam drumurile lui Soare prin Roma și de-a lungul continentului de la antipozi. Îmi închipuiam odăjdiile cardinalilor, strălucirea procesiunii solemne, măreția împietrită a halebardierilor din garda elvețiană; încercam să construiesc în imaginație modelul unei Australii de mit, cu aborigeni măslinii și canguri țopăind în salturi uriașe — apoi se prăvălesc peste mine zidurile pușcăriei. Într-o seară din august, după număr, când caraliul a intrat și a bătut cu marele ciocan de lemn cercevelele groase cât mâna de la fereastră, tocmai când credeam c-o să crăpăm de căldură amestecată cu putoare, s-au dat în lături, pe dinafară, obloanele de lemn și am văzut curticica despărțitoare dintre peretele celularului și bucătărie. Nu era nici țipenie de om. Lângă ușă, un butoi, probabil cel în care Cocoș, ungurul condamnat pentru participare la atrocitățile din Transilvania când cu Diktatul, l-a băgat cu capul pe locotenentul Ștefan, o brută cumplită. În fața ușii, uitându-se indiferent la noi cu ochii pieziși, fosforescenți, un cotoi imens, galben. Deasupra bucătăriei, spânzurată de cer, luna, imobilă, tăiată parcă din polcială de aur. O priveliște moartă în care vii erau doar petele de fosfor din ochii motanului. A doua zi s-a deschis vizeta, a venit un sergent de la grefă cu sentința, am citit-o — patru ani, PATRU ANI! Îmi venea să chiui de bucurie, mă așteptasem la mai mult. În jurul meu plouase cu „cinci ani", „șapte ani" — iar eu doar patru. Din lotul nostru, mai puțin decât mine avea doar Nae Popa — trei ani. Intram amândoi în categoria „pizdarilor", cei care „fac pușcărie pe tinetă", „fac pârnaie într-un picior", vrednici de milă, dacă nu chiar de dispreț. Unde era măreția severă a unui „20" sau „25 de ani"? Deznădejdea solemnă a *meseveului*? Sau chiar așteptarea tragică din celula zero, a condamnaților la moarte, ferecați în lanțuri, fără pat, doar cu saltele pe jos, fără nimic în cameră cu care și-ar fi putut lua zilele.

Stăteau uneori cu anii, până venea alaiul înghețat, întotdeauna înainte de revărsatul zorilor, să-i târască — spre plutonul de execuție sau către coridorul înfundat unde Iamandi, țiganul poreclit Albă-ca-Zăpada, beat dar sigur pe mână, le trăgea un glonț în ceafă, după luminoasa metodologie adusă de consilierii sovietici ; ori către viață, fie chiar pentru totdeauna între ziduri, cum li s-a întâmplat lui Vladimir Boutmy, Tudor Greceanu ori micului șvab bănățean Potier, coborâtor din hughenoții fugiți după noaptea Sfântului Bartolomeu. A doua zi am luat cea mai cruntă bătaie din toți cei patru ani de pușcărie. Era schimbul lui Viplă și al lui Biserică. Țigani din satele din jurul Jilavei. Alcoolici, ca toți cei care „lucrau“ la pușcărie. Sadici. Cumpliți. În stare să te omoare ca pe un pui de găină. Mai liniștit acuma, că-mi știam pedeapsa, m-am lăsat într-o rână, cu umărul de ostreața patului. Cât oi fi ațipit ? Câteva clipe, nu mai mult. M-a trezit liniștea, am simțit groaza plutind material în aer, împietrită dureros în ochii dilatați ai oamenilor din celulă. Din dreptunghiul vizetei mă sfredeleau două priviri înghețate, fixe, ca ochii de șarpe. Ușa s-a deschis, a făcut explozie un potop de sudalme, am fost scos pe coridor și dus „la saltea“. Undeva, într-un cotlon de sub tavanul boltit al culoarului pe unde ar fi trebuit să circule cărucioarele cu muniție ale vechiului fort, se afla biroul șefului de secție. Alături — salteaua, pe care am fost azvârlit în pumni și lovituri de cizmă date cu sete în oasele picioarelor. Unul m-a apucat de glezne, altul și-a apăsat cu toată puterea talpa cizmei pe gâtul meu, al treilea, ori Viplă, ori Biserică, nu-l vedeam, a înșfăcat ciocanul de bătut gratiile și a urlat din răsputeri — NUMĂRĂ, BĂ ! Adică el să dea, iar eu să-i număr loviturile, până la zece.

Bătaia la saltea era amuzamentul lor, suplimentul de distracție, gluma unor lucrători care au trudit din

greu câteva ceasuri, iar acum se opresc să-și mai tragă sufletul, ca școlarii la bâză în recreație. NUMĂRĂ, BĂ, și mi-am mușcat buzele, toate astea mi-au trecut fulgerător prin cap, ori nu mi-au trecut deloc, am simțit în toate fibrele hotărârea de a nu fi și maimuța lor, dacă eram în puterea lor, mi-am mușcat buzele, s-a prăvălit prima lovitură, cu bufnetul unui mai pleznind noroiul, peste bucile încordate, nu e bine să le încordezi, plezneșc vasele de sânge, știam asta, dar cui îi mai ardea să..., pleznesc și așa, bestia a calculat lovitura să cadă cu măciulia de lemn dincolo, în aer, doar rădăcina cozii să lovească în carnea feselor, dacă m-ar lovi ghiuleaua, ar face gaură, doamne, îmi înfund încheietura în gură și strâng până la os, loviturile urcă, mă străfulgeră un gând cumplit, călăul, înfuriat, nu mai ține cont și mă izbește peste noadă, paralizez, rămân șantaliu pe viață, deschid gura și urlu, nu număr, URLU DIN RĂSPUTERI, DE SE CUTREMURĂ BOLTA, mai vine o lovitură, un șut în coaste, altul în fundul mortificat și aterizez în mijlocul camerei... La câtva timp băgăm de seamă că moș Gură, un țăran mai vârstnic din Jilavele, nu Jilava, Jilavele, el pronunța „Șlavele", avea gura pocită, strâmbată ca de iele, stă mereu dus pe gânduri, de-abia se atinge de mâncare. Îl întreb — ce-ai, nea Gură ? Ei, zice, mă gândesc la ăia de-acasă. Gură refuzase să-și dea pământul la colectivă, tot i-l luaseră dar îi găsiseră și altceva, era „un caz individual", astea se tratau diferențiat, „organele" căutau ceva și, firește, găseau, nu trimiteau oamenii arbitrar la pușcărie, doar partidul aplica învățăturile marelui Stalin, expuse în lucrările de neasemuită importanță teoretică și practică ieșite din experiența lui 1929 — god velikovo pereloma. Și *tov* Dej afirmase că țăranii sunt liberi să se înscrie sau nu la *geace* și ei nu prea voiau, în România se cam lăsa așteptat anul marii „cotituri" ; în acest caz, era bine

să fie convinși, cu câte un imbold — mai dispărea unul, mai venea noaptea duba pe la poarta altuia, ba-i căşuna milițianului pe câte cineva, ba erau plimbați chiaburii în căruță, să-i vadă tot satul, să râdă copiii și „țăranii săraci, aliații de nădejde ai clasei muncitoare“, cum s-a întâmplat la Mihai Bravu, unde, cât am stat noi acolo, au condus doar învârtiții și afaceriștii care nu avuseseră după ce bea apă şi pe urmă râgâiau de sătui, deveniți mici seniori feudali, cu puteri discreționare. Și, cum zic, moș Gură era, dis-de-dimineață, muncit de gânduri negre. Vezi de treabă, îi răspund, nu te mai gândi, ce poți face dumneata de-aici ? Lasă asta, îmi răspunde, nu e vorba de pământ. Am avut vise rele, am visat că țineam un copil în brațe, era o fată, și râdeam. M-am trezit, mă trecuse năduşeala. La deşteptare, mi s-a bătut ochiu stâng. E de rău, ascultă-mă pe mine !

E de draci bălțați, i-am răspuns, și i-am mai zis ceva. L-am luat peste picior și moșul, atins, s-a băgat, ca melcul în găoacea lui, într-un colț, pe un pat străin. Acolo a ațipit, tot acolo l-a prins ochiul vigilent al caraliului. A fost scos la saltea, a urlat, l-au azvârlit frânt în bătaie dar, când să-l oblojim, ne-a oprit zâmbetul lui pocit. Să fi înnebunit bătrânul într-o clipită ?

Se mai văzuse. Am rămas cu gura căscată când mi-a șoptit, gemând de durere dar tot zâmbitor — ei, vezi că mi s-a izbândit ?

*

*   *

De câteva zile e o activitate febrilă în pușcărie. Se aud pași precipitați pe coridor, în alt ritm decât cel cu care ne obișnuiseră urechile zgomotele „normale“ de la Jilava. Se dau alarme, asta înseamnă că trebuie să stăm nemişcați pe pat, acolo unde ne prinde ciocănitura saca-

dată în fier. Într-o zi mă aflu lângă patul lui Kislinger, sună alarma și mă cațăr sus, lângă el, cu capul spre fereastră ; văd printr-o crăpătură a oblonului, în curte, un șir de femei, deținutele unei camere duse de o caraliță la baie. Sunt îmbrăcate în cămăși lungi, de un alb murdar, au fețele pământii ; gardianca, în hainele kaki ale securității, cu centură cu diagonală, este tunsă scurt, „à la tanti Ana“ — coafura tovărășească a rivalei lui Dej. Ține în mână o nuia, în felul în care o ții când mâi un cârd de gâște. (Peste ani, aveam s-o cunosc, la Constanța, pe d-na Simina Mezincescu, amfitrioana bucureșteană a principesei Sofia, a patra fiică a regelui, căreia i-am solicitat un interviu. D-na Mezincescu făcuse pușcărie tot cât mine și în același timp, între '59 și '63. Stătuse mai mult la Jilava. Își amintea că o cunoscuse pe Stela P., studentă la filologie, arestată împreună cu un poet poliglot, dar nu i-a spus nimic numele unei fete de la drept căreia, ca o delicată atenție, securistul îi strivise de câteva ori, în timpul anchetei, țigarea pe sâni. Asta n-a împiedicat-o ca mai târziu, prin anii '70, să scrie o serie de romane polițiste în care protagoniști erau o fostă profesoară convertită la vânătoarea de spioni și elevul ei, un tânăr securist cu nume anatomic diminutivat. Firește, ex-profesoara era extraordinar de inteligentă, mintea ei avea finețea laserului și puterea de asociație a tuturor computerelor de la NASA, iar ofițerul era brav, loial, puternic și foarte frumos. La fel ca toți colegii lui. (Echipa adversă — ce să mai vorbim...) Într-o zi ni s-a spus să ne luăm calabalâcul și ne-au scos afară, nu în țarcurile de plimbare, pe care le știam prea bine, ci undeva, într-o curte mărginită de zidul reduitului. Atunci am înțeles cât de falsă este imaginea văzută din tren. Jilava nu este o pușcărie subterană, așa cum sunt celulele de la subsolul fostului C.C. al P.C.R.,

cândva sediul Internelor, clădire construită prin '36 din ordinul lui Armand Călinescu, pe unde au trecut Lucrețiu Pătrășcanu și atâția alți nefericiți. Jilava înseamnă un șir de construcții militare, cu două aripi frontale, secțiile unu și doi, și o rotondă imensă, acoperișurile clădirilor sunt îmbrăcate în pământ, pus în strat foarte gros, peste care au crescut arbuști și bălării. Jilava este o verigă din lanțul de forturi comandate prin 1888 de către Carol I pentru protecția capitalei și construite după planuri și cu ingineri belgieni. Fortul nr. 13... E demult pușcărie, de acolo nu s-a tras o singură ghiulea și nu se știe dacă destinul său de gazdă a suferinței n-a fost inspirat de însăși cifra fatidică. Două lucruri m-au izbit în scurtul răstimp cât am stat în acea curte: o poartă blocată cu scânduri geluite grosolan, în spatele căreia se afla, zice-se, un coridor ce ducea la celula ultraizolată unde fusese azvârlit Pătrașcu, secretarul general al Gărzii de Fier, și zidurile. Cărămida aparentă, de un roșu ce amintea de coșurile vechilor fabrici bucureștene, în care, până la înălțimea statului de om, mulți dintre cei ce trecuseră pe acolo își scrijeliseră numele. Unele erau celebre în istoria politică românească dintre războaie și de după ajungerea comuniștilor la putere. Țin minte că am deslușit numele lui Ion Mihalache. Probabil că prin '47, '48, când va fi trecut pe acolo marele fruntaș țărănist, deținuții erau lăsați ziua liberi în curte, cum s-a întâmplat în toată istoria sistemului penitenciar din România, tot, firește, până la înlăturarea comunismului, mai precis până la crearea securității, când Nikolski și Pantiușa i-au ordonat lui Teohari Georgescu să interzică șederea în curte. Era necesar, oamenii mai respirau un pic de aer curat, nu mai mureau atât de repede, nu-i puteai duce pe toți la canal, mai erau și bătrânii, cel mai bine era să-i ții fără soare, în încăperi unde puțea a cocină. Combinată cu jocul de-a mâncarea, metoda se

dovedea infailibilă... N-am fost duși îndărăt, pe secția a doua, ci băgați într-o cameră lungă de pe reduit, mult mai mare decât cea părăsită, unde am dat peste oameni noi. Acolo l-am cunoscut pe fostul locotenent Gulan, ofițer de elită și protagonistul unui șir de aventuri extraordinare, începute în Ucraina și terminate la Vorkuta. Nu știam de ce ne mutaseră, ne-au explicat „vechii" că e o lege a pușcăriei comuniste, nu trebuie să legi prietenii, să prinzi cheag, să se ajungă, cumva, la sudarea unui grup care să pună ceva la cale. Mai era încă ceva, aveam să ne dăm repede seama. N-am stat mult în camera aceea strâmtă și lungă de pe reduit. Într-o zi, la număr a venit Iamandi, țiganul despre care se spune că este executorul sentințelor capitale și totodată secretarul de partid al temniței, omul de care le era frică, în ciuda gradului său inferior, chiar comandantului și celorlalți ofițeri. Caraliul a intrat cu țigara în gură, fără să se grăbească, uitându-se în treacăt la șirul de oameni împietriți între paturi. Cineva a șoptit — Albă ca zăpada. Am înghețat. Ne așteptam la o catastrofă. Țiganul l-a căutat din priviri, calm, mut, s-a întors încet și a ieșit din cameră. După câteva zile am fost duși in corpore la infirmerie unde un felcer, un soi de puțoi obraznic care ne-a luat cu „voi" și „băi ăștia" ne-a trecut numele în niște fișe, l-a căutat din ochi pe cel mai tânăr din cameră, era din grupul băieților de la „Mihai Viteazul", n-avea mai mult de 16 ani, și l-a întrebat — tu ai avut, mă, sculament ? La care adolescentul, fâstâcit, cu obrazul încărcat de pustule, îmbujorat, i-a răspuns — nu. O să ai, i-a aruncat vesel felcerul. În cameră, „analiștii" partizani entuziaști ai lui „mâine plecăm acasă", au conchis că vom fi puși curând în libertate.

Ce rost avea să-l întrebe de sculament, cum să faci blenoragie în temniță ? Cine să ți-o dea ? Și-și amestecau capetele bătrâne și puneau, una după alta, întrebări reto-

rice, zdrobindu-i pe adversari sub greutatea argumentelor, dintre care cel mai convingător era imposibilitatea, unanim recunoscută, de a contracta blenoragie la pârnaie. Oftică, da, domnilor, asta o putem lua unii de la alții — dar nu sculament! A zis el ceva de oftică? Nu vă dați seama că omul ăsta n-are cum să ne spună „plecați acasă“, s-ar expune, riscă enorm, e băiat deștept și a găsit și cui să pună întrebarea, nu mie sau dumitale, noi suntem cotoarbe bătrâne, am fi putut să facem cândva blenoragie, i-a pus-o unuia cu coeficientul de probabilitate foarte mic, n-ai văzut cum s-a uitat în fișe (nu se uitase în nici o fișă), crezi că l-a ales așa, *pe neve?* Vă spun eu, domnilor, tipul are schepsis, ce-ați fi vrut, să ne spună așa și pe dincolo și pe urmă să ajungă la contrainformator? E limpede, eu unul îmi fac bagajele... Am căzut pe gânduri, trecuse aproape o jumătate de an și nu-mi reveneam, nu-mi venea să cred că sunt pușcăriaș, mă trezeam în zori, cu câteva momente înainte de deșteptare, deprindere din armată, erau clipe tulburi în care prelungirile somnului și ale viselor se amestecau cu primele impulsuri ale lumii exterioare; deschideam ochii când mă invada universul înconjurător, adică celula fetidă, îmbâcsită de toate răsuflările noastre, zeghile zdrențuite atârnate de lostrețe, cenușiul predominant. Și-mi cădea cerul în cap. Mai târziu, la Gherla, aveam să gust dintr-un anume farmec al pușcăriei; până atunci aveau să mai treacă trei ani și jumătate. Pe când unii dintre noi ne întrebam când o să ne dea drumul acasă, într-o zi ne-au dus pe terenul școlii de caralii, unde am dat peste flăcăi cu ochii răi, îndoctrinați, animalizați, așezați pe două rânduri printre care am fost puși să trecem, într-o ploaie de pumni, lovituri cu muchia palmei după ceafă — era un soi de snobism, ajunseseră la „karate“ — și șuturi cu cizma în fund și la țurloaie, după ce fuseserăm percheziționați. Era o lecție pe viu cu

material didactic din belşug. Nu i-am văzut acolo pe cei câţiva gardieni din Mihai Bravu. Întâmplare ? Nu ştiu, n-am vorbit cu nici unul după ce m-am întors acasă. Nu l-am văzut nici pe vecinul din spatele casei, om într-adevăr nefericit — îi născuse nevasta doi copii surdomuţi şi care nu se puteau mişca decât târându-se. Am auzit că n-a făcut niciodată rău nimănui, poate că fulgerele unei vreri de dincolo de noi n-ar fi trebuit să-l lovească. Că Dej şi Drăghici prevăzuseră, clociseră şi planificaseră al doilea mare val din istoria sistemului penitenciar din România, după experienţa de la canal, şi la ordinul ruşilor, nu mai încape îndoială, în ciuda declanşării operaţiunilor de terorizare generală a românilor de-abia la un an de la înăbuşirea revoluţiei maghiare. Din toate satele din jurul Jilavei, azeşate pe calea ferată, şi din pegra mahalalei bucureştene de la Progresu au fost recrutaţi şi şcoliţi de-a lungul lui 1957 sute de tineri, fără pământ, dar şi dispreţuitori de lucrul gliei, zurbagii şi puturoşi, ori muncitori utecişti, slab calificaţi, lătrăi ai organizaţiei. Era nevoie de ei într-o Jilavă suprapopulată, marea puşcărie de tranzit, placa turnantă a alimentării lagărelor cu mână gratuită de lucru şi cheia înfricoşării populaţiei, ţinerii oamenilor în frâu, cu gura ferecată. Dintre caraliii de-atunci, mulţi au ajuns în Insula Mare a Brăilei, la Periprava, la Poarta Albă, la Peninsula. Sunt o specie aparte de oameni, mai hoţi decât hoţii, cel puţin furtul este meseria ăstora din urmă, şi mai cinici decât ei...

Burduşiţi de lovituri, cu carnea strivită, înfricoşaţi, ni s-au aruncat, înfăşurate în hârtie cafenie de sac, o bucată de slănină cazonă învelită într-o pătură groasă de sare, o grămăjoară de marmeladă şi nişte pâine : hrană rece pentru trei zile. Sute de deţinuţi au fost îmbarcaţi în dube, convoiul a părăsit, pe o vipie de foc, Jilava, am intrat pe şoseaua Giurgiului, am auzit zăngănitul

tramvaielor și claxoanele mașinilor, am crezut că mor de căldură. Dubele s-au oprit undeva, într-un triaj, am coborât, alți pumni, alte cizme, ni s-a ordonat să stăm jos, în praful amestecat cu păcură. Am băgat de seamă că, dincolo de cordonul caraliilor, erau alte rânduri, soldați de securitate cu automate, câțiva cu puști mitraliere și câini, mulți câini, dulăii fioroși ai securității, instruiți pe manechine îmbrăcate în zeghe și uneori pe ocnași în carne și oase. Nu știam unde vom pleca. Unii, mai bătrâni, care trecuseră pe la canal, spuneau că vom fi duși acolo, că se redeschid șantierele. Alții că vom pleca la Gherla sau Aiud. Până la urmă, tot la canal sau la agricultură ne-am gândit, oricum eram numai oameni în stare de muncă. Bătrânii analiști, despicătorii de fir în patru, foști politicieni mânuitori de vorbe, ferventii promotori ai teoriei sculamentului, au rămas sub carapacea de pământ a Jilavei. Pe noi ne-au aruncat în trenul-dubă tras spre miezul nopții pe linia înfundată lângă care stătusem sub amenințarea armelor și fiarelor. Plecam într-o lungă călătorie prin țara lagărelor, Dobrogea.

Arthur Conte (*Yalta ou le partage du monde* — Ed. Pierre Laffont, 1964) povestește lucruri care, dacă ei le-ar fi cunoscut în timpul conferinței din Crimeea, ar fi trebuit să-i îngrozească pe români. La apariția cărții, țara ducea în spinare povara cumplită a unei experiențe ce lămurise cât de cât sensurile comunizării de tip sovietic, dar nu avusese darul să deschidă poporului ochii asupra primejdiilor comunismului mascat, fapt vădit cu prisosință după revoluția din decembrie '89, mai ales cu prilejul alegerilor de la 20 mai. La conferință, conducătorul celui mai democratic stat al lumii, reprezentantul națiunii celei mai puternice, Roosevelt, nu are decât un gând

— să vadă războiul terminat cât mai iute, indiferent cum, ce va fi mai târziu vom vedea. Esențial este ca viețile soldaților americani să fie cruțate, ideea generoasă în sine dar care va sta la temelia unui nou holocaust european. Ura lui față de Hitler n-are drept termen de comparație decât încrederea în Stalin. *„El agravează falsitatea calculelor sale — zice istoricul francez — judecându-l pe Stalin complet de-a-ndoaselea. Nu e singurul american în situația asta. Revenit de la Teheran, îi spune ministrului Muncii, Frances Parkins, vorbind despre Stalin : «Țin mult la el și cred că și el ține mult la mine». Harriman i-a spus lui Ciechanowski : «Revoluția mondială nu-l interesează pe Stalin». Generalul Henry Arnold, șeful forțelor aeriene americane, afirmă : «Nu văd nici o diferență notabilă între ideologia lui Stalin și cea a lui Roosevelt și cred că se comite o mare greșeală luându-l pe Stalin drept un comunist». Iar generalul Marshall confirmă : «Stalin nu e comunist, ci un realist». În fața principalilor conducători americani, fără ca vreunul să fi protestat, președintele Beneș, în Hyde Park, a afirmat : «Dacă Stalin își dă cuvântul, poți avea absolută încredere în el». Întreaga opinie a lui Roosevelt despre Stalin stă în răspunsul nițel cam iritat pe care i-l dă ambasadorului Bullitt, care încearcă să-l pună în gardă : «Bill, eu nu discut faptele pe care mi le-ai relatat : ele sunt exacte. Nu discut logica raționamentului dumitale. Dar am această premoniție — că Stalin nu e soiul ăsta de om. Harry (Hopkins) spune că nu este și că nu vrea nimic altceva decât siguranță pentru țara lui. Iar eu gândesc că, dacă eu îi dau tot ce pot să-i dau, și nu-i cer nimic în schimb,* noblesse oblige *(spus în franceză, A.C.), nu va încerca să anexeze nimic și va accepta să lucreze împreună cu mine pentru un univers de democrație și de pace»". (p. 278).* Soarta câtorva sute de

milioane de oameni a atârnat de această încredere oarbă a Paraliticului în tiranul de la Kremlin. Și, printre destinele lor, mai bune sau mai rele, presărate între Nistru și Frankfurt-pe-Oder, e și al meu, particulă infinitezimală dintr-un complex gigantic — dar om, chintesență, ca fiecare dintre semenii mei, a capacității și virtualității de a suferi. Conte, a cărui cărțulie a fost un best-seller fulgerător în deceniul VI, din păcate aproape necunoscut în România și iute uitat sub avalanșa atâtor momente politice ilustrate literar, este necruțător cu Roosevelt, figură exponențială pentru egoismul și naivitatea americanilor.

Președintele încercase în mai multe rânduri să se întâlnească cu Stalin iar după conferința de la Teheran, singura ieșire a georgianului peste hotare (total deosebit, din acest punct de vedere, de Ceaușescu, dromoman la scară planetară) — să-l revadă. „Ca un îndrăgostit impetuos — s-a spus — atras de o muiere exotică cu experiență". El nu-și închipuie o singură clipă că Pax Americana, pe care o vede ca o particulă dintr-o vastă pace mondială, nu are nici în clin, nici în mânecă cu Pax Sovietica pe care Stalin o construiește rece, exact, fără nici un moment de sentimentalism. Stalin este o mașină programată de o dialectică riguroasă — dar îngrozitoare, satanică, inimaginabilă pentru burghezul american crescut în respectul familiei și convențiilor sociale. Baptistul nu-și poate închipui că fostul seminarist dat afară nu are nici un fel de frână morală. Mulți români din Vechiul Regat, ca să nu mai vorbesc de basarabeni, au înțeles fulgerător ceea ce omul care putea dicta condițiile sale lumii și era slujit de un larg aparat de informații n-a fost în stare nici măcar să bănuiască. Faptul că moldovenii dintre Prut și Nistru n-au fost strămutați în masă în Siberia sau în Asia Centrală, cum ar fi vrut Tătuca, se datorește rapoartelor celor care calculaseră că, oricum,

vor muri toți de foame, ca milioanele de ucrainieni în 1929. Mai târziu s-a aflat că, iritat de a nu fi putut face din Bulgaria o republică sovietică, din cauza piedicii teritoriale reprezentate de Dobrogea, Stalin ar fi întrebat, referindu-se la români: „Câți sunt și câte trenuri ne trebuie?" Iar ca el să fi putut pune această satanică întrebare, a trebuit să existe un paralitic cu rațiunea săpată de o naivitate morbidă. Există o dialectică a istoriei, intuită de cei din vechime și răsucită ca un vrej de gândirea lui Marx și Lenin. Neînsemnata mea dramă, importantă, desigur, pentru mine și câțiva apropiați ai mei, dar irelevantă pentru ceilalți, pierdută într-un număr statistic de ordinul zecilor de milioane, n-avea cum să existe fără Teheran și mai ales fără Ialta. Bazele totalitarismului de tip comunist instalat în România, acolo și atunci au fost puse. De către un om politic al cărui portret, așa cum era în februarie '45, în timpul Ialtei, îl reconstituie tot istoricul francez, ca un pandant a ceea ce spune despre Țarul Roșu propria lui fiică, Svetlana Alliluieva: *„Iosif Viarionovici Djugașvili Stalin* — scrie Conte — *atinge calm și rece piscul celei mai surprinzătoare aventuri omenești care poate fi concepută; fostul ucenic revoluționar georgian Soso, agitatorul terorist Koba, fostul pușcăriaș sumbru și meditativ din ocnele siberiene, fostul tovarăș de exil și de luptă al lui Lenin — care nu-l iubea — al lui Troțki — pe care l-a alungat din Rusia ca pe un derbedeu — al lui Zinoviev și Kamenev — pe care a pus să-i împuște — nu numai că a devenit președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din U.R.S.S., secretar general al partidului comunist sovietic, mareșal al Armatei Roșii, de fapt stăpân al tuturor Rusiilor, având sub autoritatea lui directă și absolută o sută optzeci de milioane de ființe umane de o sută șaptezeci de naționalități diferite, trăitoare pe a șasea parte din suprafața globului, și sub comanda lui — ar-*

mata terestră cea mai formidabilă din toate timpurile, nu numai că poate trata de la egal la egal, dacă nu chiar mai mult, cu președintele Statelor Unite ale Americii și cu primul-ministru al Marii Britanii, el poate, la rândul lui, să facă și să desfacă republici și regi, nu numai că dispune ca Prim Bolșevic, dispensator infailibil al dogmei, garant pe deasupra oricărei bănuieli al doctrinei, în toată lumea, de o armată de aproape cinci milioane de membri militanți, supuși lui cu patimă și disciplinați cu religiozitate, dar, mai mult, el marchează, cu numele și cu mersul său, civilizația zilei aceleia, creează ore noi, schimbă fața timpului său, fără măcar să aibă regretul de a fi trebuit să fie adesea necruțător, și cunoaște acest triumf al triumfurilor: să se confunde, cu întregul său adevăr, cu întregul său nume și cu întreaga sa legendă, cu un sens al vieții, o metodă de acțiune și o regulă intangibilă de gândire, altfel spus — cu o Epocă. E scund, ca Napoleon. (Iar eu îl vedeam, și ca mine toți cei care au supt la țâța comunismului și activismului pionieresc și utecist, încă de pe băncile gimnaziului, și au crezut în doctrina roșie cu o fervoare explicabilă prin generozitatea vizionară a utopiei, îndărătul căreia nici unul dintre rarissimii inițiați, dacă va fi existat vreunul, nu s-ar fi încumetat să ne spună ce se ascunde, iar eu, zic, îl vedeam, în reproducerile după celebrul tablou în care este înfățișat în mantaua lungă, gri, a Armatei Sovietice, cu epoleții de mareșal purtând stema Uniunii, brodată cu fir de aur, sprijinit de balustrada ce mărginește malul râului Moscova, cu o mână în deschizătura mantalei — brațul mai scurt, damblagit — ca pe un gigant, ca pe un voinic de legendă, cum sunt bohatîrii din tabloul lui Ilia Repin, n.n.). *Picioarele și brațele sunt prea lungi față de trunchiul scurt. Are un pic de burtă. Croitorii Kremlinului, zice-se, pun exagerat de multă vatelină în hainele lui, ca să-l*

facă să pară mai puțin schilav și disproporționat. Brațul stâng îi spânzură, imobil, paralizat, în timp ce dreptul se bălăngăne ca un automat.

Nu seamănă câtuși de puțin cu epicele statui pe care i le dedică sculptorii și nici cu impresionantele portrete pe care trebuie să i le facă pictorii săi. Sub părul acum rar și încărunțit, chipul izbește mai intâi prin felul său frust, închis, aspru, pe urmă descoperi finețea și ironia omului de la țară, ale munteanului șiret, cu ochi galbeni și un amestec tulbure de duritate și viclenie. Nu râde niciodată, uneori surâde pe furiș, pe sub mustățile groase, cărunte : îi poți zări atunci dinții negri, de mare fumător, neregulați, îndreptați spre înăuntru. Are fața palidă, cu pete roșii — obraz pe care moscoviții l-au botezat „ten de Kremlin" vorbind despre culoarea feței tuturor celor pe care Stalin i-a dresat să lucreze noaptea și să doarmă ziua — cu ciupituri de vărsat pe fălci și în jurul nasului ... pe lângă viclenie și o implacabilă determinare, (acest chip) respiră o teribilă luciditate și câteodată o înfricoșătoare concentrare a gândirii.

Vocea, lentă, ezitantă dacă trebuie, gravă și răgușită, marcată de accentul Caucazului, îl ajută, încă mai mult decât maxilarele strânse, ochii pe jumătate închiși, pleoapele grele, să comunice un asemenea sentiment. S-a spus : «Ceva la jumătatea drumului dintre pisică și bufniță». S-a mai spus : «Cap de gânditor, chip de muncitor, viață de soldat». Din prima zi a războiului n-a mai părăsit niciodată uniforma. Așa va rămâne îmbrăcat și în mitologie. Adevărul adevărat este că e un țăran solid, echilibrat, încet în gândire, dar de neclintit de îndată ce a gândit, refuzând întotdeauna «să vorbească numai ca să spună ceva», nevorbind decât ca să exprime ceva și, din clipa aceea, neconcepând nici o acțiune în afara eficienței. Taciturn, meticulos, bănuitor față de tot ce e inutil... acest țăran și-a petrecut toată viața în comploturi.

Ca să le țeasă ori ca să le zădărnicească... A devenit mult mai mult decât dur și veninos: primejdia perpetuă a hrănit în el o cruzime abstractă, nu știu ce atroce insensibilitate, pe care oamenii se mulțumesc prea adesea s-o explice doar prin cinism. «Banal și periculos ca un pumnal din Caucaz», a zis Victor Serge. Da, dacă Serge se gândea la pumnal ca la «o armă rece». De altfel, el cultivă conștient teroarea pe care știe că o inspiră, după atâția morți peste care a trecut". Dar ceea ce este îngrozitor, dincolo de datele acestui portret care circumscriu, totuși, un om, ceea ce n-au văzut Roosevelt și, parțial, nici Churchill, deși erau obligați de enorma răspundere în fața istoriei, adică a omenirii, care nu e vorbă goală, să vadă, este faptul că Stalin reprezenta o ideologie. Așa cum și Hitler încarna o ideologie. Înșelați de aspectele mistificatoare ale conflictului militar, șefii puterilor occidentale prezenți la Ialta n-au știut, sau au uitat, e tot una, ambele variante ale alternativei având să însemneze minarea a milioane de destine și împingerea lumii în era unei noi nebunii, că interlocutorul lor era continuatorul operei lui Lenin, în condiții mult mai avantajoase pentru el decât cele de care se bucurase predecesorul. Marxism-leninismul în acțiune, intrat în stadiul său final, stalinismul, forma sub care avea să-l impună Uniunea Sovietică estului european și unei bune părți din Asia, mergând până la infestarea Africii și Americii Latine cu nuclee ale doctrinei comuniste. O agonie, din perspectiva momentului politic actual, dar o agonie de aproape o jumătate de secol, în timpul căreia România a fost supusă unei secătuiri fără precedent a resurselor naturale, iar românii aduși în pragul disoluției ca popor, de mâna de apatrizi vârâți societății pe gât de Stalin prin Molotov și Vîșinski și a căror diabolică iscusință a constat în scoaterea la iveală a pegrei, a lumpenilor și în impu-

nerea acestora în punctele nodale ale tuturor trebũrilor statului. Cariera politică a lui Lenin se datorește condamnării la moarte a lui Alexandr Ulianov pentru participare la atentatul împotriva țarului. Fără determinarea și ura declanșate de condamnarea fratelui său, Vladimir Ilici ar fi rămas poate, e o ipoteză, un simplu avocat în procesele comuniștilor arestați de Ohrană. Ura lui a mers mai departe decât distrugerea imperiului țarist, pe ruinele căruia l-a clădit pe cel al Sovietelor ; azi se știe că omorârea, într-o pivniță, a întregii familii imperiale el a ordonat-o. Soljenițîn spune că tot el a inițiat — și Dzerjinski, în fruntea Cekăi, a aplicat-o, cu fervoare și ferocitate — teroarea roșie, și asta, încă de la sfârșitul lui 1917. Lenin, care a știut să scoată din anonimat elemente de lumpen, nu era el însuși un membru ori un produs al periferiei sociale. Stalin, însă, da. Feciorul cârpaciului alcoolic, seminaristul dat afară, hoțul de cai, spărgătorul de bănci („exproprierea expropriatorilor“) ajunsese să conducă cel mai mare stat și, instinctiv, s-a înconjurat, cu o singură excepție, pare-se, Malenkov, fie de oameni fără coloană vertebrală, fie direct de lichele de drept comun, asasini ordinari, ca Iagoda, Abakumov — violatori, în pofida lustrului de cultură, ca Beria. Schimbând ce e de schimbat, Ceaușescu n-a fost altceva — și nici Dej, despre care Gheorghe Cristescu, directorul tehnic al Siguranței (frate cu Eugen Cristescu), deținut în 1962 la Gherla, spunea că fusese informator. Dej se înconjurase de aventurieri politici, de cominterniști care avuseseră drept singură religie stalinismul, dezmembrarea României, adorația cvasimistică față de Rusia Sovietică și de Tătuc, de spioni ai NKVD-ului și chiar de inși care cochetaseră cu dreptul comun. Cârpaciul de la Scornicești, școlit la Moscova în perioada finală a vieții lui Stalin, a făcut fără echivoc parte din pegră, din ceea ce francezii numesc *les bas-fonds de la société*. Hoț din

tejgheaua jupânului, criminal (este cunoscut episodul uciderii unui adversar politic la Caracal, unde era sediul prefecturii de Romanați), terorist umblând cu pistolul în buzunar în timpul colectivizării, cum avea să povestească un fost prim-secretar, om de ispravă, care-l cunoscuse pe vremea aceea, „Geniul Carpaților“ a abandonat repede tezele clasice ale marxismului în favoarea unui galimatias de concepție personală — asta, în materie teoretică, fiindcă, practic, în interior a transformat țara într-un lagăr imens, lăsând societatea civilă la cheremul unor brute cărora le-a stimulat pornirile sanguinare, iar în exterior, pe lângă vânzarea tâlhărească a bunurilor create de sudoarea românilor, a dezvoltat la dimensiuni fantastice furtul de tehnologie. (Operație de pe urma căreia românii nu s-au ales cu nimic.) Ca și Stalin, ca și Dej, Ceaușescu, strălucit exponent al doctrinei comuniste întruchipate într-una dintre cele mai aberante puneri în practică, a scos la suprafața vieții sociale licheaua, mai mare sau de calibru mai mic, jigodia, lepra cu diplomă de activist. Nicicând n-au fost mai în vogă „băieții drăguți“, paraziții cu patalamale fabricate cu sarsanaua la înalta academie de la Leu sau în sălile școlilor interjudețene de partid. În foarte lunga, epuizant de lunga beznă așternută de comunism peste România, cultivarea lumpenului, a cărui briliantă expresie a fost Stalin, a dus la nenorocirile de pe urma cărora vom trage încă multă vreme targa pe uscat. Ca și în cazul Tătucului, percepția occidentalilor s-a caracterizat prin falsitate în ce-l privește pe Ceaușescu.

Girul lor moral și acceptarea paranoicului de la București drept mediator în situații internaționale confuze au agravat mizeria poporului român, lăsat la cheremul unei coterii de derbedei, ramificate în toate centrele de comandă.

Izvoarele acestei situații disperate țâșnesc în cele opt zile cuprinse între duminică, 4 februarie, și duminică, 11 februarie 1945, în timpul cărora s-a ținut ceea ce Istoria avea să înregistreze drept Conferința de la Ialta, zile fatale pentru nefericitele țări și popoare de la capătul de răsărit al Europei cărora occidentalii se vor învăța să le spună, cu o conotație peiorativă, „țările din Est". Churchill avea dreptate să spună că niciodată destinul atât de multor oameni n-a depins de atât de puțini. Formula a devenit celebră, dar autorul ei n-a bănuit cât tragism avea adevărul cuprins în sâmburele ei. În momentul despărțirii celor Trei Mari pe peronul palatului de la Livadia, spune Arthur Conte, Roosevelt este în culmea satisfacției : l-a îmblânzit pe Stalin, ba chiar, cum avea să-i spună lui Hopkins, „l-a convertit la convingerile sale mesianice". „*«Totuși, comentează istoricul francez, cele trei țări baltice sunt deja absorbite, fac parte integrantă din Imperiul sovietic. Stalin de-abia își ascunde voința de a sovietiza Finlanda și Iugoslavia unde, de câteva ore, ambasadorii săi susțin pretențiile lui Tito asupra Triestului. Aproape toată Bulgaria e în mâinile lui. O lovitură de stat comunistă e pe cale să se desfășoare în România, sub controlul direct al lui Vișinski care, deja la fața locului, le va azvârli în față, peste nici măcar 48 de ore, regelui și miniștrilor români înmărmuriți, care vor încerca să protesteze în numele acordurilor de la Marea Neagră : «Ialta ? Ce-i cu Ialta ? Ialta sunt eu...» Un stat-major comunist s-a instalat în capul noii Albanii. Rapoartele primite la Londra și la Washington, transmise la Livadia, privind situația din Polonia, Ungaria și Rutenia, sunt alarmante : nimeni cu bun-simț din Occident n-ar putea risca să afirme că rușii ar fi dispuși, nici cât negru sub unghie, să permită vreodată acolo alegeri libere... La Ialta comunismul internațional află cât de naiv este Occidentul.*" În ziua aceea le-a fost

hotărâtă soarta câtorva sute de milioane de ființe omenești, înscrisă între cenușiul vieții în sărăcie și disperarea mută a temnițelor și lagărelor. Nici unul nu știa atunci prin ce-i va fi dat să treacă. Unii, băgați în vârtejul afacerilor politice, au bănuit, poate. Puțini. Fără să-și închipuie cât de abrupt va fi drumul calvarului. Alții, ca bătrânul Saxu, ajuns la 86 de ani în celulele Jilavei, fiindcă îi fusese profesor de muzică regelui Mihai, ori ca generalii septuagenari Vâșcu și Vătămanu, eroi ai primului război, azvârliți la Gherla pentru că luptaseră dincolo de Prut într-al doilea, sau ca eruditul părinte transilvănean Grecu, unul dintre foarte puținii preoți ortodocși cu adevărat învățați pe care i-am cunoscut *acolo*, ori ca Paleologu, Noica sau Ion Omescu n-aveau de ce să-și imagineze viitoarea cotitură fundamentală din viața lor. Cu atât mai puțin eu, care mai aveam câteva luni până să împlinesc zece ani. Și totuși, în destinul nostru pușcăria era programată așa cum în anumite structuri celulare cancerul e programat genetic. Pentru noi, agentul programator a fost clipa când cei Trei Mari și-au strâns cordial mâinile și și-au zâmbit pentru ultima oară pe peronul palatului de la Livadia. Un preot, aflat în momentul acela în pușcărie (mi-a relatat bătrânul meu coleg de celulă de la Uranus) a exclamat, când, pe căi ocolite, a auzit că rușii s-au întâlnit cu americanii: „Începe domnia Necunoscutului!"

Ultima impresie de la Jilava, înainte de a fi înghițit de cotineața sufocantă din duba celulară, a fost durerea fulgerătoare pricinuită de un pumn în ceafă și o cizmă în fund. După ceasurile state cu mâinile după cap la Triaj-București, seara târziu, tot cu pumni și șuturi, completate pe ici, pe colo, de lovituri cu pulanul sau cu

patul automatului, iată-ne în vagoanele-dubă. Am plecat foarte târziu, după miezul nopții. Până la punerea garniturii în mișcare, am avut timp să fac două lucruri : să mănânc și să cercetez „compartimentul". Fantele practicate în tabla pereților în dreptul ferestrei sunt tăiate în așa fel încât să nu vezi nimic afară, să nu poți arunca un mesaj, să nu lase să pătrundă decât o părere de lumină. Ușa de fier are, ca la Uranus și la Jilava, „spion". Închisă, caraliii știu că nu se poate întâmpla nimic. De evadat e imposibil. Dacă cineva ar încerca să se sinucidă, nu poate, sar ceilalți, bat la ușă, îl împiedică. Nici nu e sigur că nu-și spun — ia mai dă-l în... mă-sii, n-are decât ! Important e să nu scapi de judecată, de dreapta mânie a poporului. Ce faci pe urmă e treaba ta. Un bandit mai puțin ! Confortul se reduce la două lavițe de fier așezate față-n față, cu exact atâta spațiu cât să nu ne urcăm unii peste alții, încât oasele genunchilor ni se izbesc mereu. Dintre toți colegii de dubă cu care am stat în același microunivers carceral mobil în care ne-am târât zeci și zeci de ceasuri de-a lungul Bărăganului, nu mi-l aduc aminte decât pe domnul Leinz, un distins profesor de engleză, neamț de obârșie. Nu știu de unde venise zvonul că ar fi fost călugăr. O dată i-am spus chiar „părinte Leinz". A protestat, predase numai cândva la o școală confesională germană.Accentul său oxfordian și măsura impecabilă a gesturilor impresionau. De la el am învățat (și m-am chinuit degeaba să pronunț aidoma) „In a cavern, in a canion / Excavating for a mine / Dwelt a miner, forty niner / And his daughter, Clementine". N-am trecut niciodată de „Oh, my darling, oh, my darling"... Cum zic, „părintele" Leinz era în fața mea și lucrul acesta mi-l amintesc cu precizie. La intrarea în compartiment, după număr, ni s-a dat — spuneam mai sus — câte un ghemotoc de ceva, învelit în hârtie cafenie de sac. O halcă de slănină cazonă, tăvălită prin sare,

mânjită de marmelada cu care fusese pusă laolaltă, ca și bucata de pâine trântită în talmeș-balmeșul din pachet. Rația pe trei zile. Am făcut atunci ce-aveam să fac la fiecare transfer dintr-o pușcărie într-alta, vreo zece prin care am trecut în patru ani — m-am așternut pe mâncare și nu m-am lăsat până n-am isprăvit tot. Întâi slănina, grețoasă rău, dar n-aveam de ales. Pătura de sare mai tăia ceva din greață. Marmelada, râcâită cu degetul de pe hârtie, a fost o adevărată delicatesă. După care, peste vreo jumătate de oră, sare și transpirație conjuncte, m-a apucat o sete cumplită. Am bătut la ușă. Care... mă-tii n-ai, bă, stare? Torent de înjurături la aflarea mobilului. Foarte târziu ni s-a dat o cană mare, cu apă bâhlită de căldura de peste zi. Noaptea — alt necaz. Mare. Trenul-dubă avea drept closet o gaură în bancheta comună din celula pe roate. Dădeai capacul la o parte ca de pe o găleată și-ți făceai nevoile în gaura aceea, sub ochii și în nasul tovarășilor de drum.

Naturalia non sunt turpia ... ne asigurase domnul profesor de biologie, la liceu, când ne explicase rosturile și funcționarea aparatului excretor. Nu-mi trecuse, însă, prin cap, că voi exercita acest segment final din schimbul de substanțe cu mediul înconjurător în fața unui public fie și involuntar, silit să asiste la actul defecației, reprimându-și cu greu strâmbăturile, în timp ce actorul principal, copleșit de rușine, se străduia să pună cât de cât surdină accesoriilor sonore și să grăbească ceremonia. Iar voi, cititori care n-ați locuit nicicând în promiscuitate, încercați măcar să vă imaginați în asemenea situație... (Am cunoscut oameni care au riscat grave boli de stomac din cauza blocajului cerebral produs de obligația de a-și face nevoile în public. Unul, intelectual de valoare, jurist, extrem de bine crescut și de cultivat, nepotul unui mare episcop uniat, martir al per-

secuțiilor declanșate împotriva bisericii greco-catolice, se ținea, bietul de el, la Gherla cu zilele și se ducea în colțul unde un parapet ascundea, cât de cât, umblătoarea turcească — Goiciu dăduse ordin, după răzmerița din vara lui '58, să se desființeze pereții care izolau, omenește, closetul de restul camerei — noaptea, între al doilea și al treilea cântat al cocoșilor. Iar noi, cei mai tineri, Șerban Damian, Vladimir Boutmy, mesevistul fost condamnat la moarte, eu — care ne specializasem în a dormi ziua fără să ne dibăcească gardienii, iar noaptea jucam pe tăcute îndrăcite partide de table la craca a treia, în unghiul mort al încăperii, îl auzeam în timp ce comenta sonor trudnica coborâre din pat ca să se ducă la gaură și șopteam „discret" — ușșșor, ușșșor ! Mai vârstnicul nostru coleg se bloca, dădea din mână a obidă și se urca, resemnat, la loc. Până când ne-a sictirit ca la ușa cortului avocatul ieșean Marius Lupu, „Lupman" — nenorociților, javre spurcate, așa și pe dincolo, vreți să facă omul ocluzie ? Măgarilor ! Așa a putut omul, în sfârșit, să...). După staționări nesfârșite în cumplita vipie a Bărăganului, am fost dați jos din dube la Galați. Au răsuflat ușurați veteranii canalului care se temeau ca de moarte de reînceperea lucrărilor la marele șanț. Le săgetase sufletul amintirea grozavelor chinuri prin care trecuseră cu șapte-opt ani în urmă, malurile prăvălite peste oameni, brigăzi întregi rebegite sub biciul de gheață al crivățului dezlănțuit peste Siberia românească, brigadierii de drept comun asmuțiți, cu puteri discreționare, împotriva politicilor... Cerdac cu mari tufe de leandri, amestecându-și mireasma cu efluviile reginei-nopții (hotărât, floarea preferată a Direcției Penitenciarelor) în fața clădirii administrației, curte interioară, câțiva pași sub înjurăturile mai mult formale ale unor gardieni indolenți — și iată-ne în ceea ce mai rămăsese din biserica pușcăriei. Rupturile căscate în tencuiala tavanului lăsau să

se vadă mănunchiurile de stuf peste care zidari din altă vreme întinseseră mortarul. În spațiul intact — resturile unor superbe picturi în manieră italienizantă ; în bolta turlei, neajuns de mâinile pângăritoare, Isus Pantocrator, privind la vânzoleala sutelor de ființe care-și căutau un loc, de-a dreptul pe podea, unde să se încovrige ca câinii, să-și odihnească ciolanele mortificate de șederea nemișcată în spațiul zgârcit al celulei pe roate. Fresca pereților — prăpădită rău, cu excepția registrului superior, aproape intact. S-a deschis ușa și a apărut, cu o suită de caralii, un căpitan — comandantul probabil. N-aveam cum ne ridica, eram ca sardelele. S-a făcut că nu bagă de seamă încălcarea regulamentului. Ni s-a adresat, ceremonios, cu glas spălat — „Domnilor, sunteți în tranzit la Galați și... (în clipa aceasta se întrerupse brusc, unul îi spune altuia ceva la ureche), mă, banditule, futu-ți dumnezeii mă-tii, dacă viu acuma la tine îți bag vorbele pe gât, unde pizda mă-tii te trezești, la piață ? (schimbare de ton), deci, domnilor, veți dormi aici și sper să vă simțiți bine. Noapte bună !“ Două nopți, trei ? Nu mai țin minte. Între pistoale-mitralieră am fost mânați către port. La malul marelui fluviu, ne aștepta un bac agățat de un remorcher. Cărase pietriș, mai erau presărate spărturi pe fund. Sub amenințarea armelor, mânați de înjurături și de mârâiturile îndușmănite ale câinilor-lupi ținuți în lesă, ne-am îmbarcat în lungul și îngustul șlep, pe fundul căruia ni s-a ordonat să ne așezăm și nu cumva să îndrăznim să ne ridicăm ori să privim peste bord ! Nu știam că lenevosul remorcher, purtându-ne în susul apei, ne va debarca în Insula Mare a Brăilei. Nu ne închipuiam nici ce ne așteaptă.

În introducerea (scrisă în 1971) la „Les origines du totalitarisme — Le système totalitaire“, americanca

Hannah Arendt face cel puțin două afirmații importante pentru înțelegerea fenomenului distrugerii individului, fie la modul fizic, mergând până la uciderea sau alienarea lui, fie prin reducerea la o rotiță anonimă într-un ansamblu sistemic. Anticomunismul, spunea ea, tindea să vicieze percepția exactă a lagărului comunist — *„ne împingea să construim propria noastră ficțiune, în așa fel încât refuzam să distingem diferitele tipuri de dictatură comunistă cu partid unic, cu care eram confruntați în lumea reală, de veritabilul regim totalitar. Esențial nu e, desigur, că China comunistă e diferită de Rusia comunistă, nici că Rusia lui Stalin a fost diferită de Germania lui Hitler. Beția și incompetența, care ocupă un loc atât de important în orice descriere a Rusiei anilor '20 și '30, și care sunt și azi răspândite, n-au jucat absolut nici un rol în istoria Germaniei naziste. Invers, cumplita cruzime gratuită din lagărele de concentrare și de exterminare naziste pare să fi fost excepție în lagărele rusești, unde prizonierii (în sens de deținuți, n.n.) au murit din pricina neglijenței, mai mult decât din cauza torturii. Corupția, păcat originar al administrației rusești, a existat și în timpul ultimilor ani ai regimului nazist dar, pare-se, a rămas necunoscută în China de după revoluție"*. Să stăruim asupra acestor considerente. Sistemul concentraționar nazist, chiar privit la scara părții de Europă cucerite, nu se poate compara cu cel sovietic, nici ca forță de absorbție, nici ca dimensiuni. Cu excepția cazurilor „clasice" : Auschwitz, Maidanek, Bergen-Belsen, Treblinka, restul sunt ori lagăre-rezervor de mână de lucru — pe lângă întreprinderi de război gigantice, ori lagăre de tranzit. În schimb, gulagul sovietic acoperă, cu sute de unități, o suprafață de cel puțin două ori mai mare decât continentul nostru. Zeci de lagăre au fost înșiruite între Murmansk și Petrominsk, în nordul părții europene, pentru construirea unor căi ferate ; lagăre se

înşiră şi în Asia Centrală (am văzut cu mare interes, cu ochii iniţiatului, unul, la câţiva kilometri de porţile oraşului Duşanbe, pe drumul spre hidrocentrala de la Nurek, foarte interesant, cu două secţii, instalate pe două platouri rezultate din tăierea vârfurilor unor mameloane. Singura cale de acces la platoul situat la câteva zeci de metri înălţime era o scară ; încolo — ca orice lagăr, cu miradoare, sârmă ghimpată, tot tacâmul. O curiozitate : palisada, (ceea ce explică, poate, faptul că nimeni altcineva din autocar n-a ghicit natura ciudatelor construcţii cocoţate pe vârful momeloanelor) cu zecile ; cele mai renumite sunt, însă, în zona Vorkutei, dincolo de Cercul Polar. Sistemul penitenciar nazist a avut o existenţă efemeră, cât a durat cel de-al III-lea Reich, care l-a creat, nu l-a moştenit. Gulagul sovietic se bizuia pe glorioasa moştenire lăsată de ţarism, palidă, totuşi, în comparaţie cu perfecţiunea atinsă de regimul lui Stalin, fără însă ca epoca guvernării leniniste, până în 1924, să fi însemnat un hiatus. Nici pe departe. În 1949, când şi-a scris Hannah Arendt studiul, se ştia foarte puţin despre lagărele din Imperiul Roşu ; de aceea autoarea poate avansa ipoteza incuriei cronice a administraţiei ca pricină a morţii unor deţinuţi. De abia marele scandal provocat de scoaterea cărţii lui Soljeniţîn peste graniţă a dat lumii libere putinţa de a măsura adevăratele dimensiuni ale fenomenului concentraţionar sovietic şi de a afla despre existenţa unor lagăre speciale de exterminare, cu regim în aşa fel alcătuit încât este un miracol că unii au scăpat ; printre ei,de exemplu, Aurel Gulan, pe care l-am cunoscut la începutul lui septembrie '59 pe reduit, la Jilava, reîntâlnindu-l după trei ani la Gherla. Povestea lui este o epopee în sine. Voi reveni. Iată, deocamdată, cum se lucra la Vorkuta, după încheierea războiului, într-o fabrică subterană de cărămizi : deţinutul era obligat să care cu spinarea, puse pe un soi de poliţă cu bre-

tele, ca rucsacul, câte șase bucăți, scoase nu prea demult din cuptor, oricum aproape fierbinți. Din zăpușeala infernală de sub pământ, oamenii ieșeau afară, la minus 40 de grade, și le făceau stivă în curtea lagărului. Bineînțeles că se murea pe capete — este exact ceea ce voia administrația. Condițiile de muncă erau atât de inumane încât un ofițer german tânăr, sperând că va fi internat la infirmerie, a înghițit o bucată de var nestins! Prima „ocnă“ astfel denumită de Stalin însuși în 1943, când a reintrodus, după Stalingrad și alte bătălii câștigate împotriva nemților, spânzurătoarea, abolită în 1917, a fost puțul nr. 17 de la Vorkuta, urmată în curând de cele de la Norilsk (cam 1 800 km Est de prima!) și Djezkazgan (cel puțin 4 000 km sud față de Norilsk!). *„În timpul lucrului, erau înconjurați de un cordon de escortă cu câini, erau bătuți pe rupte... În drum spre zonă, soldații puteau după pofta inimii să-i secere cu o rafală și nimeni nu le cerea socoteală pentru morți... Cele 12 ore de lucru erau folosite în chipul cel mai inept. Pe seama acelor 12 ore, erau trambalați dintr-un loc în altul, încolonați, scotociți. Ajunși în lagăr, erau imediat băgați într-o baracă niciodată aerisită — fără ferestre — și închiși cu cheia. Toată iarna se concentra acolo un aer de o putoare, de o umezeală, de o acreală atât de cumplite încât un om obișnuit n-ar fi rezistat nici două minute... Din cele douăsprezece ore de timp liber în cameră, de abia dacă mai rămâneau patru pentru somn. În afară de asta, bineînțeles că ocnașii nu vedeau un ban, n-aveau drept nici la pachet, nici la scrisori (trebuia ca, în capul lor amețit și prostit, să se stingă* ex-libertatea *lor și, în indiscernabila noapte polară, să nu le mai rămână nimic altceva pe pământ decât munca și baraca). Cu regimul ăsta, ocnașii clacau de minune și mureau rapid... Primii 28 000 de ocnași de la Vorkuta au coborât toți în mor-*

mânt într-un singur an. De mirare că n-au sfârşit doar într-o lună. La Norilsk, la uzina de cobalt nr. 22, fusese trimis un convoi în zonă ca să aducă minereul, oamenii se culcară sub vagoane ca să termine mai repede. Două duzini de oameni, de disperare, fugiră în tundră. Au fost reperaţi din avion, mitraliaţi, apoi cadavrele fură făcute stivă pe locul de apel". („L'Archipel du Goulag", Ed. Seuil, 1976, p. 11). Deci nici vorbă de simplă neglijenţă din partea administraţiei. Teoreticianul eminent al totalitarismului, Hannah Arend nu cunoaşte în egală măsură şi latura practică a lucrurilor. În orice caz nu are despre totalitarismul bolşevic nici a zecea parte din informaţiile pe care le posedă despre nazism. Pentru cine a trecut pe la Salcia in iarna '59/'60, rândurile citate din Soljeniţin au o rezonanţă particulară. Fiindcă, dacă intenţia iniţială a trimiterii noastre acolo nu viza expres desfiinţarea noastră ca existenţă fizică, de pe la sfârşitul lui octombrie 1959 ofensiva administraţiei împotriva deţinuţilor a atins o intensitate inimaginabilă de către omul normal, tot aşa cum mulţi n-au crezut în camerele de gazare doar fiindcă ei n-ar fi fost în stare de crime. Dar noi am cunoscut *acolo* nu numai unul, un Iamandi sau un Grecu, bestii capabile nu doar să împuşte în ceafă sau să gâtuie un om ca pe un pui de găină, ci să pună mitraliera, dacă li s-ar fi ordonat, pe toată suflarea lagărului... A doua afirmaţie a cercetătoarei americane pe care o socotesc inadecvată realităţii este următoarea : *„În contextul nostru, punctul decisiv este că regimul totalitar diferă de dictaturi şi de tiranii ; distincţia între acesta şi acelea nu e deloc o chestie de erudiţie pe care am putea s-o lăsăm fără grijă pe seama «teoreticienilor», căci dominaţia totală e singura formă de regim cu care coexistenţa nu e posibilă"*. Personal consider că oricare dictatură şi oricare tiranie sunt, în acelaşi timp, o formă şi o treaptă a totalitarismului. Când nu se poate exer-

cita în afară, monstrul etatic își devoră propriii cetățeni — a se vedea nu doar cazul Germaniei hitleriste și al U.R.S.S. sub Stalin (și nu numai), al „democrațiilor populare" (ca și când ar putea exista și democrații în afara poporului), ci și cel al țărilor islamice fundamentaliste, unde poziția cetățeanului este la fel de amenințată cu gulagul de către imamii fanatici ca și a rusului, neamțului, românului ori albanezului de rând sub dictaturile respective. Hannah Arendt are în vedere dimensiunea internațională, extrapolarea tiraniei dincolo de hotare — și doar în acest caz înlocuiește conceptul de tiranie cu cel de totalitarism. După opinia mea, distincția este pe cât de subtilă, pe atât de inutilă. Ceaușescu, care — încurajat și de miopia ori de meschinele interese ale Occidentului — se vedea arbitru la scară planetară, n-ar fi ținS în ruptul capului la dominația militară asupra altui stat. O probează obsedanta repetare a sloganului inviolabilității frontierelor, așa cum le-au fixat tratatele încheiate după al doilea război — deși toată lumea știe, inclusiv rușii, că revenirea Basarabiei între granițele firești ale țării n-ar fi decât un act de reparație istorică, foarte normal. Același iluminat apostol al păcii (vă amintiți? „aducem solia de pace a poporului român"...) declanșase, în chip conștient, un război furibund împotriva propriului popor, cu forme tactice combinate — gherilă și atacuri frontale — pe care, în pofida morții, l-a câștigat parțial, repurtând și acum victorii de care ar trebui să ne cutremurăm. În anumite privințe, totalitarismul „intern" românesc l-a depășit pe cel sovietic, ca să nu mai vorbim de cel instaurat în Germania de regimul lui Hitler. Cu excepția evreilor, azvârliți în lagărele de concentrare în virtutea legilor rasiale de la Nürnberg, doar pentru că erau evrei, locuitorii din teritoriile ocupate nu au fost deportați doar pentru că erau olandezi, cehi sau francezi. Ca să fie dislocați, trebuia ca ei să adere la o formă de

rezistență — oricare ar fi fost ea, dar rezistență. Lucrul rămâne valabil și pentru ostatici, care plăteau pentru *fapta* altcuiva. Din câtă memorialistică am citit, scrisă de supraviețuitorii lagărelor, nu am găsit nici măcar un singur caz de cetățean al Reich-ului luat, pur și simplu, de pe stradă și aruncat la Flossenburg sau Dachau. *Am întâlnit, însă, în lagărele și pușcăriile noastre, sute și mii de inși care nu făcuseră nimic împotriva legilor statului comunist și ale căror destine au fost zdrobite numai pentru ca Securitatea, brațul secular al regimului comunist, să-și justifice umflarea monstruoasă și privilegiile iar birocrația de stat să-și acopere incompetența, incapacitatea de a fructifica munca pe care clasele laborioase ajung s-o practice în zadar, devenind paupere în ritmul accelerat în care bonzii de partid, nomenclaturiștii, funcționărimea coruptă și bișnițarii se îmbogățesc.* În 1949, Dej și echipa de NKVD-iști trimiși de la Lubianka să organizeze organele românești de represiune (în majoritate evrei, fapt dovedit, oricât ar vorbi unii despre antisemitismul comuniștilor ruși sau români, după cum evrei au fost și Koler, și Albon, și alți comandanți de lagăre și pușcării) au imaginat canalul ca pe un mijloc radical de a distruge tot ce ar fi putut să aibă o altă părere despre stat și societate decât noua putere. Distrugerea fizică, desigur. În 1952 lucrările au fost oprite, iar deținuții — evacuați. Cei luați administrativ, care, adică, nu trecuseră prin fața nici unui tribunal, ci erau închiși în virtutea unui act de guvernământ (unii apucaseră să facă și câte 6—7 ani), au plecat acasă, cu excepția unora cărora li s-a fabricat la iuțeală un proces politic, *nu pentru fapte*, ci pentru că „ciripitorii" informaseră că sunt adversari ireductibili ai comunismului *în gândire*. Ceilalți au fost, pur și simplu, duși la pușcării ca Gherla, Aiud, Pitești, Mislea, Mărgineni etc.

sau în lagăre, arestările s-au mai rărit prin '54-'55, până la evenimentele din Ungaria, a căror consecință la noi a fost escaladarea fără precedent a ritmului lor și dezvoltarea gulagului la dimensiuni necunoscute în România de până atunci. Intenția a fost de exterminare — dacă judecăm după toate cele pe care le-au îndurat deținuții.

Dacă nu s-a murit pe capete, faptul nu ține de vreo inexistentă clemență a statului comunist, ci de un complex de împrejurări în care intră acalmia survenită înainte de Conferința de la palatul Chaillot, presiunile opiniei publice din unele țări europene în urma cunoașterii grozăviilor din pușcăria românească prin glasul evreilor liberați în vara lui 1960 și terminarea giganticelor lucrări de îndiguire din Insula Mare a Brăilei. „Nu s-a murit pe capete" nu înseamnă că oamenii au scăpat toți cu viață. Să revenim : în timp ce, în restul așa-numitului (pe drept cuvânt) „lagăr socialist" lucrurile au evoluat către un proces de destindere, lent dar sigur, continuu, iar în U.R.S.S. au apărut fenomene de neconceput pentru un român, ca dizidența și samizdatul, la noi, ca și în Albania, șurubul s-a strâns continuu. La moartea lui Dej, în martie 1965, poliția politică împărțise în carouri toată societatea civilă și-l supraveghea pe fiecare român în parte. Agresiunii directe, care se întinsese de-a lungul celor douăzeci de ani de comunism de după venirea rușilor, exprimată mai ales prin azvârlirea în lagăre și pușcării, după torturi îngrozitoare, a celor bănuiți de ură față de regim, i-a luat, sub Ceaușescu, locul o agresiune mai fină, în forme insidioase, mai puțin spectaculară, dar foarte eficace din punctul de vedere al stăpânirii. Distrugătoare, însă, pentru ceea ce înseamnează indicele de moralitate al unui popor. Începută sub guvernarea lui Dej, opera de disoluție morală exercitată de oligarhia pretins comunistă, în realitate — fără nici o umbră de convingere politică, a fost înfăptuită prin cele două in-

strumente care, de fapt, nu sunt decât două fețe complementare ale unui și aceluiași instrument de măsură și control social și politic : organizațiile de partid și securitatea. Micile organizații de partid — fiindcă, grație lor, gauleiterii din fruntea județelor pot ști în orice clipă și frunza care mișcă într-un birou, C.A.P., școală, atelier sau batalion — iar securitatea, ca o amenințare mută, existentă undeva, într-un punct misterios al edificiului social, tentaculară, cu antenele iscodind în toate părțile („munca de prevenire"), gata să intervină pentru apărarea unui sistem comunist care, în realitate, nici nu există, există doar o coterie de tip mafiot de apărat, în care, firește, intră și ea însăși, adică poliția politică. Iată de ce mi se pare că ideile lui Hannah Arendt sunt susceptibile de a fi amendate. Totalitarismul, ca să fie așa ceva, nu are nevoie să iasă din găoacea lui putredă în arena internațională, își ajunge sieși, îi ajung, ca și lui Cronos, proprii copii.

Baraca din fața porții are prispă, ca la țară. În capăt, la câțiva metri — bucătăria. Pe latura din fund, altă baracă. Dincoace de „zonă" și de rândurile de sârmă ghimpată, despărțite de fâșie, adică de banda de pământ săpat, mărunțit, și greblat mereu cu grijă, ca să se imprime pașii la vreo (cu totul improbabilă) evadare, încă o baracă. Aproape de ea — poarta, ieșirea din lagăr, intrarea în lagăr, depinde din ce unghi consideri chestiunea. Clădirea administrației, tot cu prispă, ca la țară, e în afara „zonei". Acolo sunt fișele noastre, în clasoare rudimentare : nume și „pronume", anul nașterii („și data"), locul, neapărat inițiala („tac-to, mă-ta) — cum îl cheamă pe tac-to, mă boule, futu-ți biserica mă-tii" — „biserica" este cuvântul cheie, vocabula de referință în

tot gulagul înscăunat în cuprinsul preaortodoxului pământ românesc, iar „boul“ poate fi și profesor universitar, dacă n-ai în sânge deprinderea americană de a menționa inițiala paternă, gen „Joe W. Mc Coy-Junior“, tot cornută te chemi. Condamnarea. În imensă majoritate, peste 90%, stăm sub incidența celebrului 209, punctul II, litera A.

Edecuri ale Canalului, rămășițe ale loturilor „Făgăraș“, „Codrii Cosminului“, un rătăcit de pe urma Diktatului, cum e Kokoș, unu-doi sârbi, fugăriți de ai lor pentru antititoism și spionaj în favoarea NKVD-ului, trecuți clandestin dincoace, umflați de Securitate și condamnați la câte 20 de ani pentru titoism și spionaj în favoarea Udbei și americanilor, sparg totuși admirabila omniprezență a lui 209, pct. II, lit. A. Notă discordantă fac și frontieriștii, destui, pe care, nu știu de ce, noi „ăștia“, care n-am nutrit nicicând dorința de a ieși din iadul comunist, noi, care preferăm mămăliga autohtonă și încă și mai autohtona flexibilitate spinală, îi disprețuim, așa, fiindcă „fie pâinea cât de rea, tot mai bine-n țara mea...“ (Să nu se înțeleagă cumva că ar fi vorba de invidie. Imediat după ieșire, am considerat că va fi imposibil să văd vreodată alte pământuri decât ale țării, iar părăsirea, frauduloasă sau nu, a acesteia nu m-a interesat. Recunosc însă că, tributar ideilor comune profesate de o bună parte a deținuților, nu aveam foarte mare respect pentru frontieriști. Și totuși, în ciuda prezenței printre ei a unor inși ieșiți fără echivoc din dreptul comun, ei și-au riscat la propriu pielea, mulți fiind pescuiți în Dunăre, alții — dați înapoi de sârbi, nu puțini fiind literalmente deznodați în bătăi de ambele părți ale graniței. Ca să nu mai spun că au fost oameni hotărâți să moară mai degrabă, decât să trăiască sub comunism).

Suntem la Salcia, la o bătaie de pușcă de Dăieni, dincolo de apele Dunării Vechi sau Dunării Moarte, cum îi

spunem noi. După Jilava, e Paradisul. Eden terestru, case cu uși prevăzute cu clanță pe amândouă părțile, cu ferestre — cu zăbrele, desigur, dar ferestre, care se și deschid. Cu o curte mare de unde, dincolo de poartă și peste apa oțelie a Dunării, se vede, sclipind în razele obositului soare de toamnă, turla bisericii din Dăieni, cocoțată pe spinarea unui deal. O pereche de boi albi și un sacagiu (iute desemnat în persoana lui nenea Avadic, de obârșie cu totul incertă) cară apă din Dunăre, într-un butoi enorm, cățărat pe scheletul unui car, scârțâitor ca în miniaturile bucolice ale lui Coșbuc. E cald încă, e soare, e bine — e clar, afirmă atotștiutorii noștri înțelepți, că ne dă drumul. „Mâine plecăm, ascultați-mă pe mine. Ei, poate că nu mâine. Dar peste două-trei zile, precis !“ La remarca acră a cuiva, cum că n-aveau de ce să ne care cu trenul de la Jilava până la Galați, și de acolo la Salcia cu bacul, dacă voiau să ne dea drumul, puteau să ne dea un șut în cur încă de la porțile pușcăriei, îi sărim cu toții în cap. Insul e defetist, pesimist incorigibil, nu cumva face jocul... ?, am mai văzut noi dintr-ăștia care se pun de-a curmezișu, păi ce, ne-aduceau ei aici de florile mărului ? doar așa, să se afle în treabă ? Ce canal, păi unde e canalul, a fost dumnealui la canal ? n-a fost, aha, era prea mic, atunci să tacă din gură ! Zilele trec, se zvonește că va veni „o comisie“ de la București, că nimic nu se face fără comisia asta care va purica dosar cu dosar, ea va hotărî, tu, Cutărică, pleci, tu mai rămâi, nu mult, operația e eșalonată, pleacă întâi ăia cu pedepse ușoare (aha, pizdarii, vasăzică eu de pe o zi pe alta...) și pe urmă ăia grei. Meseviștii, la urmă. Le dă și lor drumul, nici nu se discută, dar trebuie să mai aibă un pic de răbdare (și au, că n-au încotro), plecăm acasă, asta e ! Vremea e superbă, toamnă aurie, un cer limpede, înalt, dimineața, și pâcle de stampă japoneză

în amurg, peste sălcetul de pe malul Dunării Vechi. Cercetăm iscoditori locurile : în spațiile dintre cele câteva case fără zaplaz din dreapta lagărului, muierile caraliilor întind rufe pe sârmă ori trec cu căldări de apă. Copii murdari ridică praful în joaca lor gălăgioasă. În stânga, la o aruncătură de băț de corpul de gardă, nițel mai departe de padocul unde cățelarii lui Țugui, caporalul în termen șef de escortă, își țin câinii, dulăi feroci, cât viței, e baraca dreptului comun. Flăcăi grași, burtoși, plezneşte osânza pe ei, bărbieriți proaspăt. Râd cu caraliii, se trag de brăcinari cu soldații. La noi se uită cu silă, cu milă, ca un valet de casă mare la zdrențărosul tocmit cu trei firfirici pe ceas să taie lemne în curtea din dos. După două, trei zile ne încuie în barăci și pe poarta lagărului intră un cârd mare de pușcăriași negri ca dracii : ocnașii de la Periprava, de pe brațul Chilia, la o aruncătură de băț de sudul Basarabiei furate. Hotarul e pe firul apei, ei au lucrat la secția Grind, unde a fost comandant Fecioru. Au luptat cu buruienile care invadau lanurile de porumb cu fier plăpânde, fiind puși să smulgă cu dinții pălămida pe care n-o văzuseră, au tăiat stuf încălțați cu ciulci, au fost supți de miriadele de țânțari ai deltei și de lipitorile groase, lunecoase, pe care doar sarea — dar de unde s-o iei ? — le desprinde din carnea mortificată. Unii au mâncat șerpi și rizomi de stuf. De foame. Sunt arși de soare, uscați, supți. Îi regăsesc printre ei pe colegii de la filozofie, arestați între lotul Onaca-Derdena și lotul nostru : Popescu, descărnat ca un fachir, Zane, Șendrea. Ei, și pe ăștia tot pentru eliberare i-a cărat încoace ? ricanează unul dintre sceptici. Îi sărim în cap — voiai să le dea drumul din fundul deltei ? I-a adus la Salcia fiindcă e colonie mare (nimeni nu spune „lagăr“, deținuții folosesc, nu se știe de ce, eufemismul ăsta, și cu atât mai mult oficialitățile), Dunărea e colea, te pune în bac până la Piatra-Frecăței și de-acolo ce mai

e până la tren ? În câteva ceasuri ești la București, dai telefon nevestei și... Nu, mai bine nu-i telefonezi, nu se știe dacă suportă, pe unele bucuria le doboară, mai bine iei trenul (sau tramvaiul, dacă ești bucureștean), ajungi acasă, te învârtești nițel, găsești un cunoscut, un vecin, oricum un străin nu riscă să facă infarct de bucuria revederii, îl trimiți s-o ia pe departe, să-i zică „ce-ai face dacă ți-ar veni bărbatul acasă ?" și ea, iluminată de fericire și friptă de neîncredere, să... Nu, lucrurile nu se pot petrece astfel, eliberarea noastră iminentă va fi anunțată de guvern printr-un decret. Asta era ! Decretul ! Nu se poate altfel. În țară e liniște, noi suntem plevușcă, n-am *făcut* nimic, unii poate or fi *zis* ceva, au greșit, dar puterea populară e clementă.

Ministerul Afacerilor Interne are fișa fiecăruia, *ei știu* că noi n-am făcut nimic, chiar Drăghici va redacta un proiect de decret, e cel mai în măsură s-o facă, și-l va supune Marii Adunări Naționale. Bine, fie și *cece*-ului ! Tot la *meane* trebuie să ajungă ! Nu există motive să ne țină, prin noi au băgat spaima în restul lumii, fie, acceptăm rolul de cobai, *nu faci omletă fără să spargi ouăle,* gluma a durat destul ! Vai de capul vostru, remarcă Toni Constantinescu, nea Toni, fost agent al SSI-ului, Serviciul Secret Român (el ne-a povestit nouă, celor tineri, cum au reținut și dus într-o bătaie până la București agenții români o spioană poloneză, filată încă de la graniță, pe atunci comună cu Reczka Pospolita Polske). Încă înainte de război. Știu doar că m-a revoltat gândul că un bărbat ar putea lovi o femeie. De unde să-mi închipui că, peste nici patru ani, o voi lovi, brută dezlănțuită, pe o femeie căreia n-ar fi fost vrednic să-i sărut picioarele. Vai de capul vostru, repetă realistul și hârșitul nostru coleg mult mai vârstnic, căruia meseria i-a pus măsură în fiecare gest. Nu ne impresionează, cobea ! Polițiștii, seseiștii, criminalii de război, jandarmii, toate edecurile

vechiului aparat de represiune, dintre care unii au câte zece cotolani în spinare — adică au executat câte zece ani dintr-o condamnare care se poate întinde până la *meseve*, nu inspiră multora încredere. Curg, pe ici, pe colo, anume şoapte despre unii din ei şi mefienţa se răsfrânge, pe nedrept, asupra tuturor. Seara, veteranii ţin sfat, încercând, din puţinul pe care-l ştim, să ghicească ce ne aşteaptă. E limpede, canalul nu se reia. Ne-ar fi dus direct la Peninsula sau la Poarta Albă, ce să căutăm la Salcia ? În fond, ce se ştie despre această Salcie, unde, până la noi, n-au fost decât *dreptcomunişti ?* Mai nimic. Atât că, prin '50-'52, când s-a umflat Dunărea şi viitura a rupt digurile, caraliii i-au obligat pe deţinuţii de drept comun să oprească apele cu trupurile lor. I-au legat cu frânghii şi oamenii au făcut corp comun cu sacii cu pământ, baraj împotriva furiei fluviului. Mulţi au dat ortul popii. La simulacrul de proces care a urmat, s-a aflat că aceiaşi caralii umblau şi cu fineţuri, ungeau puşcăriaşii cu miere din propriile lor pachete şi-i legau de pomi, să-i bâzâie muştele şi viespile. Brrr ! Ce „brr !", comentează careva, asta dovedeşte că existau pachete, deci aveau legătura cu familia, nevasta şi copiii ştiau măcar unde eşti şi că trăieşti. Noi... Iar caraliilor, fiţi pe pace, le-au dat acolo, de ochii lumii, cât le-au dat, i-au dus la o închisoare specială, pentru *meaişti,* pe urmă a venit o amnistie şi i-au făcut scăpaţi, mulţi sunt la loc. Corb la corb nu-şi scoate ochii. Mai bine să vedem ce e cu noi, ce-o să ni se întâmple *nouă*. Cum ce-o să ni se întâmple ? Noi plecăm sigur acasă. Vine decretul ! Cuvânt magic, sâmbure de foc în suflete, far al gândurilor noastre ! nu se poate altfel, e iraţional. Vasăzică o să-l cheme pe brigadierul-şef în poartă, comandantul, căpitanul Mălăngeanu, nu Mălăngeanu, e prea mic, maiorul Anton de la centru, de la Piatra-Frecăţei, o să-i ordone să ne strângă pe platou şi... N-avem brigadier-şef ? Nu-i

nimic, un caraliu, n-are importanță, deci maiorul va tuși și va zice — domnilor, regimul democrat-popular s-a consolidat, nu ne e frică de dumneavoastră (așa va spune — „domnilor", „dumneavoastră"), nu mai reprezentați un pericol pentru orânduirea socialistă, v-am dat o lecție, așa, ce-a fost a fost, să uităm trecutul și să pășim împreună pe drumul pe care s-a angajat poporul și eroica clasă muncitoare, în frunte cu Partidul Muncitoresc Român. Dumneavoastră ați greșit, dar Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci îndreptarea lui, cum a spus tovarășul Stalin. (Mă rog, poate că maiorul nu va vorbi chiar așa, dar n-o să ne certăm pentru un fleac de câteva cuvinte în pragul bucuriei fără pereche care ne așteaptă.) Mergeți acasă (ACASĂ !) și fiți cuminți (ce ton părintesc, lăcrimăm duios, așa va fi, n-ați băgat de seamă că gardienii aproape că nu se văd ?) uite, vă citesc Decretul... Exact așa se și întâmplă, cu câteva mici diferențe. A doua zi, căpitanul Mălăngeanu, nu maiorul Anton, năvălește în barăci în fruntea unei hoarde de caralii și, printre urlete și înjurături, bine punctate de șuturi, pumni și palme, ne spune — gata cu huzurul, futu-vă muma-n cur de bandiți ! La treabă ! Destul ați mâncat pâinea poporului de pomană ! Organizarea pe brigăzi, câte cincizeci, și la treabă ! Executarea !

„Rămâne reticentă amestecarea marxismului în masacrul concentraționar. Ca să-l desemnezi pe canibalul secolului XX ca pe un mâncător de oameni, avem într-adevăr nevoie să ne băgăm nasul în rufele lui murdare ? Un costum e un costum, totul depinde de cine-l poartă, să lăsăm marxismul la vestiar și să condamnăm pur și simplu lagărele...

Pardon ! Gardienii arborează o uniformă și nu oricare. Neagră pentru S.S., mica petliță albastră pe gu-

lerul agenților G.P.U. La urma urmei, dacă ni se pare așa de simplu să condamnăm lagărele, să ne întrebăm de ce, când e vorba de lagărele rusești, ne mulțumim atât de des cu mârâiala interioară. Crimele naziste și-au aflat tribunalul la Nürnberg. Veți spune: războiul era câștigat, asta este legea învingătorului. Foarte bine. Dar combatanții antifasciști n-au așteptat această victorie ca să înțeleagă ce e o crimă împotriva umanității. Tribunalul Russell judecă crimele imperialiste din Vietnam, din America de Sud, ajutându-ne, cel puțin, să facem din oroarea noastră lucru comun. Cât privește lagărele rusești: nici un tribunal Russell, strigătul de groază rămâne înțepenit în gât. Iar marxismul să n-aibă nimic de-a face cu această tăcere? Dacă te face surd și mut aici, ce rol joacă el, acolo? Ce ne împiedică să vedem și să spunem că nu există, în grozăvie, nici o diferență între un lagăr nazist și un lagăr sovietic? Cel ce întreprinde trudnice comparații, să le facă având sub ochi îngrozitorul tablou în care Șalamov descrie minele de aur de la Kolima:

«Un răstimp de douăzeci până la treizeci de zile e de ajuns ca să facă dintr-un tânăr sănătos un „condamnat", când cariera lui în mine începe în aerul înghețat al iernii, cu șaisprezece ore de muncă pe zi fără odihnă, cu foame, în zdrențe, cu nopțile petrecute în corturi găurite, la șaizeci de grade sub zero, cu loviturile supraveghetorilor, ale criminalilor și ale banditilor din convoi. Dintr-o echipă care începe să lucreze în inima toamnei, nu rămân, la sfârșitul sezonului, decât brigadierul, ajutorul acestuia și cei mai buni prieteni ai lui. Restul echipei se schimbă de mai multe ori în timpul verii. Exploatarea minelor de aur trimite constant deșeuri: la spital, în așa-zisele echipe de odihnă, în coloniile de invalizi și la gropile comune.» (V. Șalamov, „Articolul cincizeci și opt" —

corespondentul lui 209, pct. I-II, din fostul cod penal al R.P.R.).

„În aer liber, moartea albă înlocuieşte moartea neagră. Roiuri de ţânţari se învârtejesc în jurul nostru. Fără plasă pe obraz nu poţi face un pas. Când munceşti, portul plasei te împiedică să respiri, dar nu poţi s-o scoţi, din pricina ţânţarilor. Lucram atunci şaisprezece ore, iar normele erau calculate pentru şaisprezece ore. Deşteptarea, micul dejun şi mersul la locul de muncă durau cel puţin un ceas şi jumătate, prânzul un ceas, cina şi apelul de seară o oră şi jumătate; nu rămâneau, aşadar, după grelele munci fizice în aer liber decât patru ore de somn. Oamenii adormeau de îndată ce încetau să se mişte, dormeau mergând sau de-a-mpicioarelea. Lipsa de somn îi slăbea mai mult decât foamea. Cel care nu-şi făcea norma era pus la raţie redusă: patru sute de grame de pâine pe zi, fără supă!" (Tot Şalamov, op. cit. Iar eu declar, compatrioţi ai mei, că la Salcia raţia de pâine, pentru o zi de muncă de zece ore, nu douăsprezece, e drept, fiindcă era iarnă, se lumina târziu, se întuneca devreme, şi nu aveam sute de kilometri de tundră împrejur, unde să te mănânce lupii dacă ţi-ar fi venit ideea să evadezi, bucata de pâine, zic, după ce dislocasei, încărcasei şi cărasei cam 3,2 metri cubi de pământ clisos, era de 250 grame. Patru sute de grame primeau cei câţiva nenorociţi care căzuseră pradă tuberculozei, osoase sau testiculare, pe care unii ajunseseră, chiar, să-i invidieze! A.M.)

„Să comparăm toate acestea cu uzinele «mâncătoare de oameni», cu cariera de la Mauthausen, cu uzina subterană de la Dora înseamnă să comparăm grozăvia cu grozăvia. Ce nuanţe vom reţine? Camerele de gazare de la Auschwitz? Acolo exterminarea directă; în alte părţi, în celelalte lagăre germane şi în lagărele ruseşti domneşte moartea prin muncă forţată (forţată cu lovituri de cio-

mag, cu spânzurătoare, cu împușcare, cu selecție). Un record nazist : în minele de la Kolîma, speranța de viață atinge cinci săptămâni ; la Auschwitz-Birkenau, cât te dai jos din tren... Camerele de gazare, arată istoricii, sunt în logica generală a oricărui sistem în care ele vin pur și simplu, monstruoase, să rezolve o problemă de timp și de loc : Himmler, grăbit să curețe Europa de toți evreii, nu mai știe unde să-i pună. Conducătorii ruși nu întâlnesc soiul ăsta de dificultăți, ei au Siberia și spațiul arctic, au tot timpul — deja o jumătate de secol : un alt record. Lagărele se aseamănă, dar ideile directoare ale promotorilor germani sau ruși par diferite, chiar opuse. Ar trebui, în consecință, să incriminăm cruzimea omenească — peste tot la fel — și să scoatem din cauză ideile călăilor ? Totuși crimele colective din secolul XX n-ar atinge scara grandioasă care li se cunoaște, dacă n-ar fi înarmate cu o așa-zisă „ideologie". Lagărele nemțești sunt esențialmente naziste. Lagărele rusești cad din cer ?" (André Glucksmann — „La cuisinière et le mangeur d'hommes — Essai sur l'Etat, le marxisme, les camps de concentration", Série Combats, Ed. Seuil, 1975, p. 68—70.)

. . . .

Nu mai știu nici ce caraliu a dat, nici ce deținut a primit prima palmă la Salcia. A fost năprasnică, năucitoare, pe pleznit l-a podidit sângele. Îmi aduc, însă, perfect aminte, după mai bine de 31 de ani, unde s-a întâmplat — pe malul Dunării, în zăvoiul de sălcii de unde scoteam pământ pentru dig, în ziua de toamnă aurie, cu cer înalt, când orice agresiune părea imposibilă, și când Petrică Găujăneanu a omorât un șarpe de apă cenușiu, cu reflexe verzui. M-a frapat remarca lui Florin Pavlovici — la fel de irațional distruge comunismul ! Fostul

soldat de securitate, întemnițat fiindcă fusese turnat că duce un bilet de la un deținut către familie, lovise fulgerător, necruțător și inutil cu o nuia. La câteva minute, pe când cugetam încă la înțelesul spuselor lui Florin, caraliul (poate bestialul Grecu, ajuns până la urmă și la Stoienești ?) l-a izbit pe colegul nostru peste gură. Sălbatic. M-a trecut un fior de groază. Nu pentru că mi-am reprezentat durerea pe care va fi simțit-o deținutul, nu de un pumn peste fălci ne era nouă. Aveam de acum destulă experiență de pușcărie ca să știm că nu un pumn sau o palmă erau periculoase, răbufniri animalice, violente, dar scurte, ale unuia, ci bătaia „neorganizată", când te băgau la mijloc doi-trei caralii, lovindu-te cu ce și unde apucau, eventual ajutați de militari în termen (nu fitecine, spre cinstea lor mulți au simpatizat, cu destulă primejdie, cu noi) cum a fost javra de Țugui, lepra de caporal de la Salcia, sau cum au pățit unii deținuți la Jilava ori la Gherla. Nu. Am avut, însă, intuiția fulgerătoare, ca un pumnal care m-a secat la inimă, că de atunci încolo totul era posibil. Am lucrat întâi într-o echipă de tineri. N-a fost nimic organizat — dar nimănui dintre noi nu i-a trecut prin cap să facă norma. Trei metri cubi două sute! Trebuia să bagi (de câte mii de ori pe zi ?) cazmaua cu prelungitor în pământul din crângurile de lângă fluviu, să arunci loazbele în roabă, să te opintești și să împingi icnind și gâfâind roaba plină până în vârf pe cărarea podită cu dulapi până pe coama mușuroiului, lung ca un balaur, unde lucrau inginerul Nicoară, topometristul scund și uscat, cumsecade, cu sculele lui, și tractoristul cu KD-ul cu leviere, tractoristul pe care îl invidiam în secret, părându-mi rău că mă apucasem de facultate, după cum multă vreme mi-a părut rău că nu mă făcusem șofer. Singur nu se putea, făceai echipă cu încă unul, încărcai la cazma cu schimbul, celălalt la lopată, unul trăgea la hamul de sârmă, altul împ-

pingea. Cât am lucrat în apropierea temeliei digului, mai treacă-meargă. Nici vorbă de făcut norma, nu știu dacă am atins-o de trei ori în timpul acelei toamne și în iarna infernală care a urmat. Pe urmă traseul digului s-a îndepărtat de locul de unde scoteam pământul. Am nimerit, ceva mai târziu, într-o echipă de țărani bănățeni. „Uită" nu mai știu cum, feciorul-său și nepotu-său. Răbdurii și nemaipomenit de harnici. Pentru acești săteni de pe lângă Săcălaz, luați din pricina împotrivirii la colectivizare, eram o pacoste. Student — deci unul din bezmeticii ăia care umblă cu cartea, care caută buricul lumii și văd cai verzi pe pereți. Și puturos pe deasupra, deși știe, ca și ei, că doar a auzit cu urechile lui ce-a spus dom'majur, că ne dă drumul de îndată ce vom termina digul, dar nu se sinchisește. Dacă pe domnișorii ăștia nemunciți, de la oraș, nici asta nu-i mână, atunci ei, zău, nu mai știu ce! Eram ciuca ironiei lor grase, țărănești, a vorbelor în dodii, ca despre cineva care nu era de față, mă luau la ciocul opincii, cum spuneau colegii mei de primară de la Dadilov, așteptând să reacționez, să zic ceva, să răspund la șfichiuirile batjocurii lor, măcar să-i înjur. De unde să-și închipuie, bieții oameni, că eu descoperisem în mine ceva care mă îngrozea, capacitatea de a raporta formele și culorile lumii rudimentare care mă înconjura la formele și culorile existenței mele trecute, și de a reacționa în adâncuri, fără semne vădite la suprafață, dar într-un fel care mă speria! De pildă — nu mai țin minte decât complexul acesta de impresii și-l resimt de parcă ar fi fost ieri — când băgam cazmaua în pământul stratificat, cu pături galben-nisipii, ciocolatii sau negre, mi se părea că tai calupuri de halva și mă invada un complex de senzații tactile și gustative care n-aveau suport decât în realitatea dinăuntrul meu, dar al căror rezultat erau o sfârșeală, o stare de leșin și o dorință vecină cu nebunia.

(După liberare i-am povestit cuiva și-am cules reacția pe care o meritam, m-a privit cu coada ochiului îngrijorat; de câte ori explicam elevilor, peste ani, complexul psihologic arhicunoscut din „A la recherche du temps perdu", declanșat de prăjitura înmuiată în ceai, îmi aminteam de „halvaua" din Lunca Dunării și-mi reprimam zâmbetul, fapt vizibil uneori, spre nedumerirea școlarilor care nu înțelegeau de unde vine umbra de surâs al profesorului.) Un lucru era limpede: din cauza ălora ca mine nu plecam acasă! Comandantul lagărului, căpitanul Mălăngeanu, ne-ar fi dat săracu drumul și mâine, dar el nu era de capul lui, îl avea pe maiorul de la Piatra-Frecăței peste el și, până nu-i raporta că s-a terminat digul, nici vorbă de eliberare. Dar de îndată ce capetele marelui val de pământ care urma să încingă Insula ca un brâu se vor fi unit, vom pleca. E lucru stabilit, nici nu mai încape discuție! De aia nici nu ne dă scrisori, pachet și vorbitor, ca să nu-i mai punem degeaba pe cei de-acasă pe drumuri. Mai cu seamă părintele Satanail, țăranii și câțiva politicari care scăpaseră de gura nesățioasă a lagărelor de pe canal ne asigurau că libertatea e iminentă, „Mâine ne dă drumul, ascultați-mă pe mine!" În timpul ăsta, peste lagăr și peste pământurile Insulei Mari s-au lăsat greoi norii lungi ai lui noiembrie. Pământul s-a făcut clisă. Unde erau zilele când dizlocarea unei felii cât cazmaua de lată nu-ți bulbuca ochii de trudă? Scăpasem de bănățeni și făceam echipă cu Dan, gălățeanul care-și pierduse încă din adolescență toate iluziile. Am dat, într-una din ultimele zile de uscăciune, peste un pământ ușor de săpat, am măsurat cu grijă dimensiunile și ne-am potrivit ritmul, să vedem dacă se poate face norma. La groapa vecină încărca avocatul Nae Ciota. M-a auzit spunând — la barza chioară îi face Dumnezeu cuib! Ne-am ferit cu grijă să

terminăm cantitatea prescrisă, nu eram spărgători de norme. Dar asta se întâmpla când încă nu coborâseră peste pustietățile insulei zdrențele toamnei și nesfârșitele ploi putrede care prefăceau pământul într-o ciorbă fără nume în care ghetele (celor care avéau) se înfundau până dincolo de carâmb, iar boii, îndemnați de nenea Avadic, cu mari strigăte, trebuiau să facă dese opriri pe întinsul celor câteva sute de metri cât erau mânați să care imensul butoi de la Dunăre până în lagăr. Noroiul din Insula Mare a Brăilei! Cleiul galben impermeabil, frământat de tălpile noastre, ale miriapodului cu o mie două sute de perechi de picioare, magma rece, în care încălțările se scufundau cu pufnet de fleșcăială înfundată, clisa în care urmele lăsate de noi se umpleau de apă, nămolul cu coajă înghețată, ruptă sub apăsarea picioarelor, în hopuri pe care icneam dureros, șleaurile săpate de căruțele trupei, adâncile făgașe ale șenilelor KaDeului sau ale „Stalinețului", lutul care-ți prindea ca niște ventuze tălpile, adăugând oboselii de la dig sfârșeala pricinuită de lupta, pe îndelungi kilometri, cu elementul acesta la fel de vrăjmaș ca foamea, frigul și ploaia mocănească, insinuată până la piele prin nenorocita de coajă de zeghe, tocită până la urzeală de frecarea de atâtea trupuri. Noroiul nemaiîntâlnit nicăieri altundeva, întins pe pantaloni și uscat de vântul înghețat, bătând fără oprelişti câmpurile insulei, ori de bruma de căldură pe care o mai puteau naște țurloaiele noastre descărnate. Noroiul, intrat în crăpăturile și în bătăturile palmelor înscorțoșate de coarnele roabei, de curmeiul hamului, de coada cazmalei, făcut una cu carnea și cu sângele, noroiul — dușman ca și crivățul, ca și ploaia, ca și frigul, ca și ciomagul. Noroiul, răcâit cu prețioase lopățele de lemn, dar niciodată curățat ca lumea de pe încălțări în care chiftea apa, la fel de reci seara și la patru dimineața,

când fluierul caralilor și zbieretele brigadierilor pulverizau câte un crâmpei firav de vis...

„Teleecranul din camera de zi era, dintr-un motiv oarecare, plasat într-un loc neobișnuit. În loc să se afle, cum ar fi fost normal, pe zidul din fund de unde ar fi supravegheat toată camera, era pus pe zidul mai lung, situat în fața ferestrei. Pe o latură, cea unde era Wiston așezat, se găsea o nișă nu prea adâncă, destinată, când fuseseră amenajate apartamentele, să adăpostească rafturile unei biblioteci. Când se așeza în nișă, mult în spate, Wiston se putea așeza în afara câmpului de vedere al teleecranului. Putea fi auzit, desigur, dar câtă vreme stătea în poziția de-acum nu putea fi văzut. Poziția cu totul deosebită a camerei făcuse să se nască în el ideea de a face ce avea să întreprindă acum. Dar ideea îi fusese sugerată de albumul pe care tocmai îl scosese din sertar... Îl văzuse aruncat în vitrina unei prăvălii de mărunțișuri mucede, într-o mahala sordidă a orașului (nu-și mai amintea cu precizie care) și fusese imediat apucat de dorința de a-l avea. În mod normal, membrii de Partid nu aveau voie să intre în prăvăliile astea ordinare (asta însemna să cumperi pe piața liberă), dar regula nu era respectată cu strictețe căci pe anumite articole — șireturi de pantofi, lame de ras, nu puteai pune mâna altfel. El aruncase iute o privire în susul și-n josul străzii, apoi se strecurase în dugheană și cumpărase cartea cu doi dolari cincizeci. În clipa aceea nu era conștient că dorința lui implică un scop determinat. Ca un criminal, dusese în servietă această carte care, chiar și fără nici un text, era compromițătoare. Ce-avea să înceapă era jurnalul lui. Nu era ilegal (nimic nu era ilegal din moment ce nu mai existau legi), dar, dacă-l descopereau, ar fi fost,

fără nici o îndoială, pedepsit cu moartea sau cu douăzeci și cinci de ani, cel puțin, de muncă forțată într-un lagăr. Wiston puse o peniță în toc... O peniță era un articol arhaic, rareori folosit, chiar și pentru semnături. Făcuse rost de una, pe furiș și cu oarecare greutate, pur și simplu fiindcă avea sentimentul că frumoasa hârtie sidefie chema ductul unei penițe adevărate mai degrabă decât zgârieturile unui stilou. La drept vorbind, nu avea deprinderea scrisului. În afara unor note foarte scurte, se obișnuia să se dicteze totul la fonoscriptor ceea ce, firește, era imposibil pentru ce avea el de gând. Înmuie penița în cerneală, apoi ezită o clipă. Un tremurat îl pătrunse până în măruntaie. Să așterni o literă pe hârtie era un act decisiv. Cu mici litere stângace, scrise: 4 aprilie 1984. *Își îndreptă spinarea. Un sentiment de totală neputință pusese stăpânire pe el. Ca să înceapă, nu era deloc sigur că era într-adevăr 1984... pentru cine scria el acest jurnal? Întrebarea i se impuse brusc. Pentru viitor, pentru oameni care nu se născuseră. Spiritul său rătăci o clipă în jurul datei aproximative scrise pe pagină, apoi se înfipse într-un cuvânt din noul limbaj:* dubla-gândire. *Pentru prima dată văzu amploarea a ceea ce întreprindea. Cum să comunici cu viitor. Era imposibil în sine. Sau viitorul va semăna cu prezentul și el nu va fi ascultat, sau va fi deosebit și, în acest caz, informațiile pe care le va transmite nu vor mai avea nici un sens. Câtva timp privi fix, în chip stupid, hârtia. Emisiunea de pe teleecran se schimbase într-o stridentă muzică militară. Wiston părea nu numai să fi pierdut puterea de a se exprima, dar chiar să fi uitat ce avusese de gând să spună. De săptămâni întregi se pregătea pentru clipa aceasta și nici o dată nu-i venise în gând că lucrul de care va avea nevoie e curajul. Să scrii era ușor. Tot ce trebuia să facă era să transcrie interminabilul monolog neîntrerupt care, de ani și ani de zile, i se în-*

lănţuia în creier. În acel moment, totuşi, chiar şi monologul se oprise. Colac peste pupăză, ulcerul său varicos începu să-l mănânce într-un chip insuportabil. Nu îndrăznea să se scarpine căci ulcerul se inflama de câte ori îl atingea. Secundele treceau. Wiston nu era conştient decât de golul paginii din faţa lui, de mâncărimea de deasupra gleznei, de behăitul muzicii şi de uşoara beţie produsă de gin. Se aşternu brusc pe scris, într-o veritabilă panică, nu foarte conştient de ce avea să aştearnă pe hârtie. Minuscul, deşi copilăresc, scrisul lui urca şi cobora pe pagină, abandonând, mai întâi majusculele, apoi chiar punctele"... (George Orwell, „1984", p. 20, Gallimard, 1989).

Nu mai ştiu exact când a fost omorât Ursu, la Rahova. Dintre ucigaşii lui, unii sunt pensionari, alţii activi. Inginerul Gheorghe Ursu, legat destul de îndeaproape de unele personaje ale partidului, ţinuse un jurnal încă de prin anii '50. Scrisese zilnic tot ce văzuse şi auzise de la venirea comuniştilor la putere. Este de presupus că alăturase observaţiilor pe care le poate face orice om de bun simţ, care e atent la desfăşurarea treburilor publice, remarci, scene, relatări ale unor persoane în contact cu vârfurile puterii. Este o presupunere, a trecut vreme de la revoluţie şi nimeni nu a remis familiei caietele inginerului asasinat. Crima tot crimă rămâne, suprimarea unei vieţi tot asta se numeşte, indiferent de circumstanţe — dar mie, uciderea inginerului Ursu la securitate mi se pare a trăda un complex de afecte, comandamente, interese şi raţiuni politice mai scârnav şi mai culpabil decât cel care a dus la anihilarea părintelui Popjeluszko. Tânărul preot făcea ceea ce numeşte aparatul represiv al statelor comuniste „agitaţie", spunea lucruri pe care le vede toată lumea sau desluşea celor cu percepţia mai greoaie anumite aspecte ale vieţii poporului polonez căzut sub gheara dictaturii roşii.

Ce va fi fost în jurnalul lui Ursu? Ce observații de mare penetrație, care îi vor fi speriat pe securiști și pe alții, de mai sus, ce relatări privind moralitatea unor potentați, viața lor secretă? Sau, pur și simplu, din înregistrarea trudnică, zilnică, a unor fapte anodine, se va fi compus o imagine înfiorătoare a României sub dictatura lui Dej și tirania lui Ceaușescu? Ideea de a scrie ce văd la anchetă și în pușcărie mi-a venit relativ repede după acea zi de 23 martie '59. M-am și pregătit, într-un fel, în sensul că, nu numai că am încercat să înregistrez în memorie, nu se putea altfel, ce se face și ce se întâmplă în jurul meu și cu mine, dar am reconstituit, ani de zile în șir, după ieșire, anumite momente trăite în universul concentraționar. Fie cu Șerban, nașul fiului meu și cândva mai mult decât un frate, fie cu cei câțiva foști ocnași cu care m-am mai întâlnit, destul de rar de altfel, mai ales cu finul și spiritualul avocat Nae Ciota, am reînviat momente pe care le credeam moarte. Pe unele le-am salvat de la dispariția în apele uitării. Altele, nu mai puțin importante, s-au dus definitiv, ca și sute de nume. Cum îl chema pe tânărul cu mâinile în cătușe care a fost cumplit bătut, sub ochii noștri, la Stoienești și cum îl chema pe torționar, altfel decât „Cap-de-mort"? Îi știam numele, episodul este cunoscut de toți cei care au stat în baraca „febriștilor", foștii bolnavi de febră tifoidă aduși după epidemia din toamna târzie a lui '60. Și azi mă arde amintirea lașității de a fi privit, înfricoșat, cum era izbit cu cizmele în coaste și-n spinare cel încătușat și prăbușit în noroiul din baracă. Cum îi chema pe sergenții de la Jilava, cărora dacă le-aș spune câini aș insulta lealele inteligente ființe, de care nu mi-a fost niciodată lipsită curtea? Ani de zile am ținut minte numele celulelor și camerelor pe unde am stat, începând cu cea de la Uranus, trecând pe la Jilava, pe secție și pe reduit, la Gherla, pe celular, pe zarcă și la munci — jos,

pe holul de la intrare, imens, dat cu ceară, lustruit de deținuți încălțați cu cipici speciali, care alunecau într-un soi de balet mut, ori la fabrica de mobilă. Ani în șir mi-am reprezentat, uneori cu o incredibilă precizie a detaliilor, întâmplări — într-un registru, care mergea de la banalul cotidian și amănuntul grotesc până la scenele de violență la care asistasem îngrozit sau al căror actor fusesem. Încă de la Jilava, din timpul plimbării prin țarcul triunghiular, când a trecut o dată un avion către sudul țării și mi-am închipuit, ieșind din realitatea vădită de prezența supraveghetorului în foișor, că un batalion de parașutiști a fost lansat să ne elibereze, mi-am spus că trebuie să țin minte totul, să nu uit nimic esențial, nimic din ce poate da o idee despre dimensiunile zdrobirii destinelor noastre. Poate voi scrie cândva !

Anii au trecut, imediat după 1965 se părea că țara este dusă pe alt drum decât cel al obedienței nemărginite față de ruși și de aplicare ad-literam a unei dogme atât de hotărât și de vizibil alcătuite împotriva naturii umane și a sănătății corpului social. Eram redactor la „Tomis". Am fost căutat de un căpitan de securitate, dar după câtăva vreme afară din cauza instrumentării procesului unui poet constănțean, condamnat la doisprezece ani și eliberat, din ordinul lui Ceaușescu însuși, după câteva luni. (Răul fusese însă săvârșit, omul, nevinovat, n-a rezistat, a murit la scurtă vreme de inimă.) Mi-a dat telefonic întâlnire la „Miga" și, odată ajuns acolo, a mers la oarecare distanță, uitându-se peste umăr, ca și când ar fi vrut să dejoace un eventual filaj. N-aveam nimic de ascuns, pe vremea aceea nici măcar nu ascultam sistematic „Europa liberă", și-mi cenzuram, mai ales la cârciumă, fiecare cuvânt. Sau așa credeam eu. Omul voia să știe ce mai e pe la redacție, cine ce spune — „știi, nea Sandule, că mă ocup de intelectuali (nu-l văzusem în viața mea, necum să fi avut relații care să îndri-

tuiască acel „nea"), așa că și de redacție, și nu-nseamnă că torni dacă-mi spui ce mai zice Cutare și Cutare și cu cine mai discută Iesulescu". „Da, nea Anghele (omul se prezentase, așa-l chema, Dumnezeu să-l ierte, a trecut și el în lumea umbrelor la scurt timp după afacerea Crișan, înnebunit și de faptul că, dat afară din Ministerul Adevărului, ajunsese un funcționar obscur pe la primărie, obligat să-i spună șefului de servici „să trăiți !" I s-a pus pe inimă și s-a curățat), da, nea Anghele, zic, dar eu lucrez la publicistică, fac reportaj, nici nu prea stau pe la redacție — da, răspunde, scrii noaptea, acasă — așa, continuu eu, nici nu prea mă omor cu prietenia cu colegii, fiecare cu treaba lui, eu nu fac literatură, fac gazetărie curentă, mai umblu după reclamă, că din asta trăim. Ei, nea Sandule, nea Sandule, îmi replică insul, o-ntorci ca la Ploiești ! Și-mi recită tot, sau aproape tot ce făcusem, și cu cine, de la 1 septembrie 1966 când, după absolvirea secției de franceză, venisem — nu chiar foarte tânăr profesor, căci împlinisem 31 de ani — la școala generală din Coiciu, proaspăt numit. Gazdele mele începând cu camera din Tomis Nord, de pe Biruinței, din Republicii... Tot ! La câtăva vreme după despărțirea, în coadă de pește, de acest simpatic interlocutor care profesa genul cumsecade — fără-de-fasoane, redactorul-șef (un bătrânel despre care gurile rele spuneau că ar fi purtat în tinerețe cămașa verde — posibil, date fiind obediența nemărginită față de partid, slugărnicia cu care prevenea cea mai mică dorință a stăpânirii, telefoanele pe care le dădea instituției de pe Lenin ori de câte ori un articol era ceva mai bălțat — și care rămăsese ciuca râsetelor când era evocat, în redacție, un reportaj despre Congresul cooperativelor agricole, care începea astfel : „Este așteptată cu emoție sosirea tovarășului Nicolae Ceaușescu și a tovarășei... Delegații discută degajat, în surdină." S-a călătorit și el, Dumnezeu să-l

ierte !) redactorul-șef, deci, mă ia discret la o parte și-mi spune — vezi că te așteaptă cineva la mine în birou. Intru — într-un fotoliu, un bărbat de vreo 38—40 de ani, cu fața plină, măslinie, de meridional, ochii puțin bulbucați și părul ondulat pe fâșia de pe creștet. Îl văzusem pe fereastră când coborâse dintr-un Volkswagen albastru, nu tipul acela cu care fuseseră cândva dotate patrulele circulației ci o sculă mai serioasă, pare-mi-se singura din Constanța acelor ani. Nu-i dădusem atenție, redacția era într-un bloc vechi, arhicentral, care găzduia și ARIA, Universitatea populară, ARLUS-ul, fără a mai vorbi de locatari de marcă, printre care vajnicul ilegalist, tovarășul Mesia Haccrian, fost șef de cadre al securității. Putea să intre oriunde, zilnic intrau și ieșeau zeci de oameni. Iată-l acum invitându-mă să iau loc, de parcă el ar fi fost gazda. Ce mai scriu, ce mai fac, dar despre starea de spirit din redacție ce părere am ? Evident, evident, știe și el că totul decurge normal, că se muncește, noi ducem în mase cuvântul partidului, dar nu toți cu aceeași hotărâre. Uite, de exemplu, tovarășul — și spuse numele cuiva, poet fantast, sărit de pe fix, celibatar sau divorțat, n-am știut niciodată și nici nu m-a interesat, oricum trăind singur; am eu idee cu ce se ocupă individul ? Evident, știe și el că scrie, și nu scrie prost (vasăzică eram citiți și ni se dădeau chiar certificate de bună-purtare gazetărească și literară, poate că pe producțiile noastre se punea, fără să ne treacă prin cap, câte un CTC, altul decât dangaua Clarei Giuvelechian sau a lui Eugen Vasiliu de la cenzura oficială, cu care nu odată ne țigăneam pentru un cuvânt, dar care ne șicanau fiindcă așa le tuna lor), dar problema e *ce* scrie ? A, nu la redacție, aici produce, probabil, ce publică. Acasă ! Acolo unde nu intră nimeni fără voia lui (oare ?!) și unde stă foarte mult (te pomenești că i s-au măsurat și lui ceasurile de lumină ținută aprinsă peste

noapte !). N-aș putea eu, ca prieten cu el (aici ai dat-o în bară, amice, insul nu e prieten cu nimeni, ciudățenia, imprevizibilul și inconstanța comportamentului și reacțiilor lui exclud prietenia), să-mi arunc așa, cu atenție, ochii în timpul unei vizite și să-l informez pe dumnealui ? A. nu e cine știe ce, vrea să știe dacă bizarul nostru coleg nu scrie cumva un roman și dacă da — ce caracter are cartea.

Dacă este vorba despre Tovarășul... (culmea, cu câteva zile în urmă suspectul îi trăsese în revistă niște osanale în stare s-o facă și pe o maimuță să roșească — ori poate tocmai de-aia ?) Și, în general, n-aș putea să-l informez, din când în când, pe domnia sa în legătură cu ce se întâmplă în redacție ? Sigur, sigur, nu conspiră nimeni, nu mai suntem pe vremuri, să ne luăm după toate prostiile, s-au făcut și greșeli, e drept, dar... Nu, n-are importanță, atâta lucru știe și el, o redacție e instituție publică, dar ce legătură are ce-mi cere cu încrederea publicului în redacție ? Nu trebuie să-l mai anunț pe tovarășul prim-secretar Vasile Vâlcu, a discutat chiar el cu dânsul și și-a dat acordul... Foarte bine, n-am decât să mă duc să-i spun și eu, dacă vreau, el n-are nimic împotrivă ! De atunci n-a mai călcat prin redacție, cel puțin eu nu l-am mai văzut. L-am găsit, în schimb, pe la cozi, iar după revoluție îl văd, de obicei, prin centru, pe jos, cu o sacoșă în mână. Istoria s-a întâmplat înainte de '74, anul când am fost dat afară din presă. Au mai trecut câțiva ani, m-am luat cu altele, copiii s-au mărit, grijile zilei m-au absorbit. De unde până atunci pânza de fond a gândurilor mele, pușcăria, se țesea din subconștient când nu mă așteptam, am început să observ cu neliniște că uit tot mai mult și mai iute, într-un proces a cărui accelerație m-ar fi făcut curând să dau de fundul sacului. Aveam experiența nefericită a pierderii unei mari părți din redutabila mea memorie vizuală

după prima anchetă de noapte, mai cu seamă după loviturile primite în plămâni și umplerea oalei cu cheaguri de sânge. Într-o noapte m-am hotărât. Era ora unu, la „Europa“ se dăduse ultimul buletin de știri, ai mei dormeau duși. Nici un zgomot nu tulbura liniștea adâncă a casei. Am scos un top de hârtie din sertar și m-am așternut pe scris. Am pus pe coala albă istorisirea arestării mele. Nu aveam nici un plan, mi se părea superfluu să însăilez cu minuție și chibzuință unul ca să înfățișez o viață trăită haotic și parțial zdrobită fără ca episoadele ei să se fi înșirat pe firul vreunui plan. Am scris până dimineața. Am citit ce scrisesem. Nu mi-a plăcut. Am recitit. Degeaba. Nu era nici document, nici literatură. Spusesem totdeauna că sunt gazetar, nu romancier. Am pus ce însăilasem lângă „Arhipelagul“ lui Soljenițîn. Document, nu literatură, chiar dacă autorul își subintitulează volumele „eseu de investigație literară“. Document magistral, în care ficțiunea e privilegiul cititorului, nu al autorului. Rândurile mele m-au dezgustat cu atât mai mult. Nu pentru că mă prezentam pe mine însumi și aș fi putut fi acuzat de hipertrofie a eului. Nu-mi păsa de astfel de acuzație, ce și pe cine poți înfățișa cel mai bine dacă nu pe tine însuți, în cazul când te-ai deprins să meditezi asupra propriei ființe ? Asta — punând lucrurile pe tărâm literar, lucru de care nu putea fi vorba în condițiile de atunci. (Săr de la una la alta : în primăvara lui '90, după ce publicasem două episoade din „Jurnal“ într-o revistă de provincie care s-a și grăbit să-mi respingă colaborarea în continuare după ce nacealnicul, un tip cu fizionomie de viking băbit înainte de vreme, tăiase din manuscris cuvântul „legionari“, apropo de primii mei colegi de celulă, mă oprește pe stradă un redactor : Ai văzut numărul cutare ? Caută pagina... ! Caut și dau peste însăilătura unui poetastru prevăzut cu o pereche de mustăți groase și chipiu nemțesc, tămâietor de duzină

pe vremea Odiosului, revoluționar acum, firește, care și-a descoperit o perioadă de detenție, de câteva zile sau de câteva ceasuri, nu mai țin minte. Insul persifla obiceiul „unora", care nici măcar n-au văzut pușcăria politică, de a publica „Jurnale de ocnă". M-am mulțumit să surâd și să-i povestesc unui coleg de facultate, stabilit și el la Constanța, tărășenia. A, zice, nu mă mir. A uitat că de-abia putea un ziar să scape de el și de poeziile lui cu miros de tămâie. „Băiatul lua gros pe limbă", ar fi zis, cu ironia lui blajină, Șerban Damian). Fiindcă, de pus pe alt tărâm, penal, s-ar fi putut prea bine. M-am hotărât să continui. Am ascuns foile, nu prea multe, în niște cărți din bibliotecă, cu gândul să le reiau după ce voi fi abordat, începând cu alt moment, povestea vieții mele de reclus. A mai trecut ceva timp. Înainte de a pune pixul la treabă, am zis să ascult buletinul de știri și „Actualitatea românească". A început cu o notă a Monicăi Lovinescu despre uciderea, la securitatea de pe Rahovei, a unui inginer care ținuse un jurnal. Nici măcar „de ocnă". Mi-am adus fulgerător aminte de episodul de la „revistă" — securistul măsliniu, creț, cu Volkswagen etc. Mi s-a făcut frică și am renunțat la scris, pentru ani buni de zile. Nu mi-e rușine să recunosc că m-am temut, că-mi este, prea omenește, frică. Dacă aș fi trădat pe cineva, s-ar fi schimbat lucrurile. Omorârea lui Ursu proba că oricui care pune mâna pe condei, inclusiv mie, deci, i se putea întâmpla să piardă viața. Adică totul. Și am abandonat gândul de a scrie „jurnalul". În Belgia am citit, mai târziu, „Orizonturi roșii" și am avut reprezentarea pericolului prin care aș fi putut să trec. Nu am încredere fără rezerve în tot ce spune Pacepa, dar l-am crezut imediat când afirma că întreaga societate românească e supravegheată. Aveam, categoric, motive să simt anumiți ochi asupra mea. Așa

ca am renunțat la scris. Partea proastă e că n-am mai găsit foile, cine știe unde le-oi fi pus în harababura din bibliotecă, oricum sunt căscat, și am trecut prin momente neplăcute. Pe urmă a venit 22 Decembrie.

. . . .

Lagărul de la Salcia pare tot mai mult o variantă a iadului. E limpede că ticăloșii ne supun unui regim de exterminare.

Încep ploile putrede de toamnă, pe la întâi noiembrie vine o lapoviță nenorocită care ne îngheață sângele în vine. Toate necazurile cad pe capul nostru; se bate pe rupte, căutându-se deținuților vinile cu lumânarea, un pat prost făcut, o bonetă nesmulsă precipitat de pe cap la trecerea unui caraliu dar, mai ales, neexecutarea normei, despre care și ei știu și noi știm că a fost calculată ca să nu poată fi făcută. Programul e infernal: deșteptarea se fluieră la patru, mai sunt încă trei ceasuri bune până să se lumineze cum trebuie, dar noi sărim de sub păturile zdrențăroase, cu slinul de două degete, reformă M.A.N., puțind a sudoare, sub care am dormit câte doi în pat, și ne așezăm la coada de la tinetă. Dacă mai e loc în recipient. Afară încă nu putem ieși, caraliii n-au descuiat baraca. După care așteptăm „ceaiul". Nu-i trece nimănui prin gând să se spele, gestul n-ar fi numai extravagant, ci de-a dreptul imposibil. Apă ne aduce doar pentru bucătărie și pentru băut, drămuită cu zgârcenie. La Salcia nu m-am spălat decât pe mâini, de câteva ori din noiembrie până la sfârșitul lui martie, iar pe corp — niciodată. În primăvară am năpârlit ca un șarpe, pielea moartă s-a luat șofile, șofile de pe mine. Tinetarii umflă recipientul de îndată ce se deschide ușa și-l duc la hazna. În toate cele trei barăci de la Salcia unde am dormit în șapte-opt luni cât am stat în acel

lagăr, nu-mi amintesc de o singură noapte fără coadă la tinetă. Observam oamenii când eram planton, după ce suflarea din suprapopulata baracă se prăvălea într-un somn adânc, din care răzbăteau sforăituri, crâmpeie de vorbe bolborosite, ieșite din cine știe ce vis, ori coșmar, fireștile reacții ale unor stomacuri agresate de „mâncarea" de murături. Deținutul se dădea jos din pat, chiar și de la craca a treia, încă adormit, ca somnambulii, cu siguranța în mișcări pe care ți-o dă deprinderea intrată în sânge, și se așeza la coada de la recipient.

Am mai povestit cum am ajuns să dorm chiar lângă tinetă, în baraca de pe latura opusă porții. În pat picasem cu un farmacist gălățean, foarte țâfnos. I-am lăsat, firește, ca mai tânăr partea de dincolo, iar eu m-am așezat cu capul către hârdău. Oamenii veneau și urinau peste magma fetidă de pișat și fecale din care-mi săreau stropi pe față. Încercam să trag pătura peste cap dar, cum era cam scurtuță, iritabilul meu colocator se simțea chiar și în somn frustrat — și-o smucea peste el. Dădeam resemnat cu mâna peste față... Când am scăpat de farmacist, am ajuns într-un pat cu un țăran tânăr din Moldova, arestat când cu rebeliunea celor două sate, Suralia și Răstoaca, nesupuse la colectivizare, pe care stăpânirea le-a înconjurat cu trupe de securitate și cu tunuri, reeditând — în statul muncitorilor și țăranilor! — scene din mult-hulita represiune de la 1907. Făcusem o infecție la piciorul stâng, am mai povestit cum: într-o seară, târziu, sunt chemat în poartă, unde nu ți se putea întâmpla nimic bun, am fost luat de un caraliu, dus la comandant, la Mălăngeanu, și bătut de acesta și de un soldat, pe mutește. Spusesem — era adevărat — că se fură ca-n codru din mâncarea deținuților, câtă era. Știu și cine m-a turnat, un țăran de lângă Brăila, din părțile lui Panait Istrati, și cine m-a bătut. Am făcut aceeași prostie ca la Jilava, m-am pus pe urlat prea

târziu, după ce apucaseră să-mi facă ferfeniță piciorul stâng cu cizmele. Nu știu cum am stat, cum au dat, dar nu m-au pleznit aproape deloc în dreptul. Ca un făcut, e piciorul la care mă lovesc întotdeauna. Osul e fierăstruit, doctorul care mi l-a pipăit după ce-am ieșit a fluierat a mirare. Tocmai acest picior s-a obrântit, de la o zgaibă. De frică să nu se vindece, am infectat-o din nou, cu praf dintr-un colț al barăcii, muiat cu scuipat. Imediat după „ceai" și după ceremonialul alegerii feliuțelor de pâine, ieșeam, cu inima cât puricele, să nu mă prindă vreun caraliu (a și dat peste mine unul odată și, spre uimirea mea, a azvârlit pe prispă, la un pas o țigară aprinsă și a trecut mai departe. Gestul l-ar fi putut face Zaharia, dar sunt sigur că nu era el, de el mi-aș fi adus aminte) și-mi suflecam pantalonul, să prindă frigul carnea, să se obrântească, să se umfle. Piciorul se făcea ca un caltaboș grotesc, monstruos și mai scăpam de o zi de dig. Am ținut-o destul de mult așa, membrul meu inferior stâng m-a scăpat de multe ceasuri de trudă în noroi. De altfel, de îndată ce mi-a fost limpede că „mâine plecăm" e o gogoriță, m-am pus cu deznădejde pe căutat căi de sustragere de la muncă. De grevă nu putea fi vorba ; la Salcia nu aflase nimeni despre omorurile săvârșite la Gherla, în vara lui 1958, din ordinul lui Goiciu, când cu rebeliunea tinerilor. Dar eram convinși, nu numai cei ce trecuseră pe la canal, ci chiar și noi, neofiții, că securitatea e în stare să pună mitralierele pe deținuți. Cu condiția să-ți asumi anume riscuri, legate de condiția acțiunii de unul singur, puteai însă să te opui muncii de sclav. Stahanovismul nu mi-a surâs niciodată, nu era să mă prostesc tocmai în lagăr.

Am învățat, întâi și-ntâi, să mă fac una cu patul, să mă aplatizez, să nu fiu văzut când caraliul, cocoțat pe drevele, azvârlea o repede ochire prin dormitor, cu câteva clipe înainte de ieșirea brigăzilor încolonate pe poartă.

Stratagema reușea uneori. Alteori nu. Dar riscul era minim. „Mi-e rău !“ Dacă aveai ghinionul ca poarta să nu se fi închis în urma ultimei brigăzi, te alegeai numai cu câteva picioare, câțiva pumni, un ciomag, două, în poartă trebuia „lucrat“ repede, brigada nu putea întârzia din cauza unei simple distracții — dar te păștea o zi de chin la roabă. Alteori erai bătut pe îndelete, plecarea ultimei brigăzi le lăsa sergenților destul timp pentru micile lor amuzamente. Se putea întâmpla și altceva : „dezertorii“ să fie încolonați, puși între soldați de escortă (dintre care unii, presupun, se făceau, ca și noi, bolnavi) și duși la muncă în vecinătatea lagărului. La desecări sau la sorg. La nenorocita asta de plantă, din care se fac măturile, și pe cotoarele căreia ne înghețau mâinile, și așa înroșite și pleznite de ger. La desecări, pe un ger de crăpau pietrele, cred că prin ianuarie sau februarie '60, am stat mult de vorbă cu un sârb, fost partizan, fost ofițer de-al lui Tito, amestecat într-o conspirație, ceva cu marinarii de la Pola, pare-mi-se, care trecuse Dunărea ca să scape de răzbunarea lui Iosip Broz. Venise ca la prieteni, de, eram antititoiști, călău etc., iar românii l-au aruncat în pușcărie. Era un tip sanguinar, cu părul roșu și buze răsfrânte, cu fața simiescă invadată de peri roșcat-arămii, retractil. Cu greutate mi-a povestit dureroasa istorie a vieții lui, lupta în munți, foamea îndurată, credința oarbă în Tito, dezamăgirea. Timp de atâta amar de ani, nu-și văzuse decât odată tatăl și sora. Într-o gară, între două trenuri... La început, când era harababură în lagăr și nu se știa prea bine ce vom face, am dat peste un om milos, care m-a primit în pat cu el. Era o cămăruță lângă a brigadierilor, la baraca numărul unu, din stânga porții. Acolo fusese băgați, claie peste grămadă, câțiva bătrâni. M-am amestecat printre ei, după ce mi-am potrivit fața cu un amestec de țărână cu var. Cu mine a venit alt tânăr, Ovidiu Hagea, ajuns după revoluție pri-

nar al Devei, fusese campion național la nu știu ce stil de înot. Era transilvănean, fusese student și știa câteva poezii anticomuniste, lucru nou pentru mine. Într-una era vorba de etatizarea excesivă a individului, pândit din toate părțile de ochi puși să-i supravegheze fiecare mișcare, printre arguși prenumărându-se „responsabilul de stradă / și acela din ogradă". Starea de sărăcie a poporului ajunsese atât de cumplită, de absolută, încât țăranul transilvan putea spune, fluierând a pagubă de atâta bine socialist : „N-am nici bete, nici păpuci / nici cârpuță pentru muci". Cred că am stat o săptămână întins în pat în cămăruța aceea de lângă ușa bărăcii unu, până când am fost evacuați. Masca impusă, mimetismul, grima, semiobscuritatea pe care becul chior de deasupra ușii nu reușea s-o biruie l-au făcut pe caraliul care s-a săltat pe ostrețe ca să vadă cine e în paturile de sus, să zbiere : „Bă, moșule, tu n-auzi să te dai jos de-acolo ?" Aveam 23 de ani și vreo trei-patru luni... În scurtă vreme, munca forțată este însoțită de o drastică împuținare și înrăutățire a mâncării. Ciorbă de murături „felul întâi" — „felul doi" — tot murături. Murături fierte în apă. Dacă zeama e mai lungă, e ciorbă. Invers se numește mâncare scăzută. În fața brigăzilor, Mălăngeanu zbiară, nemulțumit de lipsa noastră de randament : v-am tăiat oaia și calul, v-am dat carne, să crăpați în voi ! Într-adevăr, pe toamnă a fost tăiat un cal pe care l-am mâncat fără nici un fel de fasoane. L-am și uitat. Foamea ajunge la paroxism, nici măcar noi, cei tineri, lipsiți, unii de ani de zile, de mângâierea unui trup de femeie, nu ne mai gândim la altceva decât la mâncare. Foamea se însoțește cu frigul și se năpustesc îngemănate asupra noastră. Foamea ne râcâie mațele și ne aprinde creierii, mulți au făcut obsesie, nu mai pot discuta despre altceva, visul de neatins este un arpacaș „gros de să stea lingura băț", un turtoi fierbinte, cu miez auriu, dulce și

coaja aromindă, brună, crocantă. Nu icre, nu cașcaval, nu canard aux oranges. Arpacaș și turtoi. Degeaba ne spune doctorul Cocoș (ploieșteanul, cel care a calculat că efortul de a suporta o bătaie pentru sustragere de la muncă e floare la ureche pe lângă o zi la dig, nici nu se compară consumul de calorii) că, stimulată de discuțiile astea interminabile, secreția salivară fără obiect e primejdioasă pentru stomac.

Senzația de foame e real copleșitoare și, dacă am avea apă din belșug ne-am umple burțile numai să ne simțim sătui. Unii au chiar halucinații. Alții ar fi în stare, dacă le-ar cădea pe mână hârdăul golit, să-l radă cu lingura până-l lustruiesc lună, nici n-ar mai trebui spălat. Satanail a pus o dată mâna pe un hârdău, și-a băgat înăuntru capul care amintește, bizar, de „Evreul cu gâsca" al lui Grigorescu, și nu s-a lăsat până nu l-a curățat, cu toată ofensiva pe care o dezlănțuise cizma unui caraliu împotriva fundului lui în timpul operațiunii. Cum să faci „trei-două sute" cu două ciorbe de murături și-o feliuță de pâine ? Oamenii s-au descărnat, au ajuns străvezii. Se fură pe rupte din alimentele deținuților ; raptul se adaugă ordinului dat de Drăghici, și acestuia de Dej și de consilierii lui, de a ne înfometa. O să crape unii ? Ei și ? Coteț, fostul cofetar, ajuns aici bucătar, îl cheamă într-o zi, cu mare fereală, pe avocatul Ciota, să-i arate ce s-a scos de la magazie. Nu știi — e de plâns, e de râs ? Suntem 1 200 de deținuți în barăcile suprapopulate, iar materiile prime de bază din care se face ceea ce ingurgităm sunt apa și murăturile. Zecile, sutele de butoaie de gogonele pregătite încă înainte de venirea noastră acolo, de grosul dreptului comun, din care au mai rămas o mână de hoți, pentru munci în semilibertate. Îngrijesc de atelaje, taie lemne cucoanelor caraliilor, pasc oile. Fără escortă sau păziți simbolic. În

ei „organele“ au încredere, ei n-au curvit, ca noi, cu imperialismul anglo-american. Au greşit, îi iertăm. Voi, banditilor, ați complotat împotriva cuceririlor poporului... Mâncarea hoților se găteşte tot la noi, separat. Când auzim ce li se dă, ni se opreşte un nod de-a curmezișul beregății. Garnițele sunt puse pe un soi de cărioară, trasă de-ai noştri până-n poartă, de-acolo și-o iau ei și-o cară la dormitor. Într-o seară, când atelajul trece pe lângă colțul unei barăci, câțiva draci sar de pe acoperiş, înfig gamelele în conținutul ghiumurilor şi dispar fulgerător. Anonimat absolut, investigații inutile... Mă hotărăsc, împreună cu Dan M., gălățeanul, să nu mai ieşim la muncă orice ni s-ar întâmpla. Încercăm întâi să facem rost de o scutire. Doctorii deținuți Trifan și Romițean, oameni de caracter și dăruire, ne-ar ajuta. Dar în spatele lor, veșnic la pândă, stă felcerul MAI, șeful. Nici medicamente n-au, un antinevralgic sau o aspirină sunt mană cerească. Am fost de față când a venit o comisiei de medici ai Direcției Penitenciarelor. Pe treptele infirmeriei — o ceată de deținuți de toate vârstele, livizi, cu zeghile în zdrențe, slabi, de-i sufla vântul. Grașii doctori de la centru, cu şarpele lui Esculap pe epoletul alb, ne-au privit din uşă, cu scârbă. Atunci cineva a zis „Auschwitz“ și cuvântul a sunat sec și dur în aerul îmbibat de umezeală rece. Am fost o dată cu Dan să cărăm alimente de la beciurile aflate dincolo de zonă. Cu automatul în spate, fireşte. Am intrat în bordeiul lung, întunecos, unde erau butoaie cu ulei, hălci de slănină atârnate în cârlige, saci cu mălai, făină, arpacaş, putini de brânză — acolo se păstrau şi alimentele trupei și ale hoților. Am băgat, cu inima cât un purice, fiecare câte o sticluță în care fusese nu știu ce frecție în butoiul de ulei ; le pregătisem dinainte câte un cârlig de sârmă și le agățasem pe dinăuntrul vestoanelor. În semiîntunericul din beci nu ne-a văzut nimeni, și nu ne-au controlat nici la poartă. Am văzut,

atunci, cât ulei s-a scos pentru mâncarea celor 1 200 de deținuți politici din lagăr : o mie două sute de grame, o sticlă de un chil plină și alta cu două păhăruțe pe fund. Un om, un gram ! Cine nu crede să-i caute pe ocnașii de la Salcia din iarna lui '59 spre '60 și să-i întrebe ce și cât au mâncat ! Sigur că mulți brigadieri — nu toți — au accentuat grozăvia, împărțind preferențial chiar și nenorocita aia de mâncare ; se spunea că s-ar fi aflat, printre deținuții mai răsăriți, un fel de elită a lagărului, nu vorbesc de brigadieri, ci de alții, cu anumite profesii și de un cert standard social, câțiva care erau protejați în secret de bucătar și de oamenii acestuia. Există și în lagăr o stratificare dar, chiar dacă lucrul a fost posibil, el a fost neapărat sporadic. Oricum, zdrobitoarea majoritate a politicilor, oamenii de la dig, nu bucătarii, nu plantoanele (printre care un fost secretar al regionalei de partid Dobrogea !), nu vidanjorii, un clan de țigani olteni, vânjoși ca niște urși și foarte invidiați pentru specialitatea practicată, nu aparii s-au târât literalmente de foame, iar gamela pe care o purtau invariabil la șold (PPC-ul, în traducere „poate pică ceva“) le-a rămas în decursul iernii aceleia de pomină mai mult goală. Cât despre mine, când credeam c-o să crăp, când sfârșeala din mațe ajunsese la paroxism, nu fără ajutorul unei distrugătoare obsesii, spiritul de observație al lui Dan m-a scos încă o dată din încurcătură.

Într-o seară mi-a pus sub nas gamela cu ceva gălbui, uleios, tremurător ca piftia. „Ce-i asta ?“ — „Taci și-nghite !“ Era cea mai prețioasă grăsime animală, sursă incomparabilă de calorii (în lagăr totul se măsura în calorii, oamenii nu mai mâncau pâine, mămăligă, ciorbă, zarzavaturi, mâncau atâtea și atâtea calorii...), de o forță energetică extraordinară : măduva de ciolane de vită. Fiartă până cădea de pe oase, carnea era băgată în mâncarea trupei și a hoților, în zeama rămasă se mai punea

upă și gogonelele noastre iar ciolanele, marile oase de bou, groase cât un braț vânjos, erau aruncate într-o groapă din spatele bucătăriei, special făcută. Eroare pe care Dan, căruia nu-i scăpa absolut nimic, fiind genial în ordinea practică, a corectat-o, zdrobind experimental între două cărămizi capătul unui os și împingând, tot cu lovituri de cărămidă, măduva în gamelă. Cu un praf de sare, era mai bună decât *le faisan au vinaigre* de la Capșa antebelică și *le vol-au-vent à la financière*, specialitatea șefului de la Ermenonville cu care ne înnebuniseră imaginația și glandele salivare câțiva boșorogi.

Luați în toiul nopții cu ce era pe ei, aruncați de-a valma în vagoanele de vite și debarcați pe Bărăgan, în apropiere de Luciu-Giurgeni (unde le-am văzut de departe satele de colibe preistorice când eram duși la construcția unor drumuri și a unui pod în câmpia unde soarele ți se prăvale năucitor în cap vara, iar iarna te străpunge crivățul), fără alte unelte decât mâinile în locuri unde era doar pământ gol, țăranii bănățeni — mulți nemți, dar mulți români — au trăit o aventură sinistră încă înainte de colectivizarea care a distrus și clasa țărănească, dar și mâncarea țării. După peripeții greu de descris, una dintre aceste familii a ajuns la Constanța unde s-a și stabilit, în cartierul Coiciu. Șocul produs de irupția „caschetelor albastre" în casa acestor oameni i-a produs o cumplită traumă psihică unui băiat care avea atunci șapte ani. Azi e un om matur, din păcate nu și „în toată firea". Năvala soldaților și ofițerilor de securitate în toiul nopții, urletele, lucrurile azvârlite claie peste grămadă, prostrația tatălui care nu pricepea de ce trebuie să-și abandoneze gospodăria și casa pe care o avea de la tatăl lui, iar acela de la tatălui lui și tot așa,

pe firul generațiilor, privirea disperată a mamei, care nu știa ce să ia și ce să lase, lătratul câinilor a pustiu, toate astea au izbit prea tare în bietul creier al copilului. Azi e un automat ce trebuie hrănit, îmbrăcat... Femeie de aproape optzeci de ani, maică-sa vorbește în șoaptă. Tremura când mi-a povestit episodul de acum patruzeci de ani. Cine ar trebui sau ar fi trebuit să plătească ? Responsabilii s-au baricadat în spatele unei inexistente „rațiuni de stat", iar cei care mai trăiesc, și nu sunt puțini, își plimbă seara câinii în cartierele rezidențiale ale capitalei, primesc pensii grase și citesc cu plăcere și interes corespondența trimisă de progenitura lor sau descendenții acesteia din țările pe unde s-au aciuat — niciodată Uniunea Sovietică. În nici un caz. Canada, de predilecție, apoi Franța, Suedia, Germania, țări ale capitalismului putred, muribund. Nu există, în toate statele fostului est comunist al Europei, o țărănime care să fi îndurat câte au îndurat țăranii ruși și români. La Sczeczin, un cernăuțean stabilit în orașul polonez încă din 1950 îmi spunea că sistemul colhoznic n-a cuprins decât 25% din agricultura Poloniei ; în Cehoslovacia, nici atât. Nicăieri mai mult decât în România n-au fost urmate orbește învățăturile Marelui Criminal de la Kremlin, nicăieri comuniștii locali n-au făcut în asemenea măsură proba obedienței slugarnice față de ordinele Marelui Frate. Studenții care, ca grupul Derdena sau ca mine, au fost aruncați în pușcărie înainte de așa-zisa ruptură din 1964, au fost acuzați de ură împotriva rușilor. Nimic mai fals. Nu puteam urî noi poporul care l-a dăruit lumii pe Dostoievski. Rusia a fost însă primul cobai și apoi focarul de răspândire a celei mai îngrozitoare experiențe pe care nestatornica speță umană, singura capabilă să se autodistrugă, a încercat-o pe propria ei piele. Rusia a fost primul stat unde nebunia totalitară a unei minorități a pus la punct o practică distructivă încercată pe propriul

popor, înainte de a o impune și altora. Am urât comunismul sovietic și preluarea sa de către cominterniștii români, cu o asemenea cheltuială de zel încât și-au întrecut mentorii. Am urât sorgintea nenorocirilor noastre care nu se află pe pământul României, ci în stepele Răsăritului. Am găsit în apocaliptica lucrare a lui Soljenițîn „Arhipelagul Gulag", prefigurarea tragediei țăranilor bănățeni : *„În apropierea Ciumei, în 1929, toate bisericile din Arhanghelsk au fost închise ; închiderea asta era prevăzută în orice caz, dar ea răspundea acum unei nevoi presante — trebuiau adăpostiți «deschiaburiții». Mari valuri de țărani exilați începură să treacă prin Arhanghelsk și pentru un timp orașul deveni un soi de imensă pușcărie de tranzit. Priciuri suprapuse, cu numeroase etaje, fură instalate în biserici, singurul necaz e că nu aveai cu ce face focul. La gară, trenurile cu vagoane de marfă se goleau unele după altele și, în lătrăturile câinilor, asprii oameni ai câmpurilor se îndreptau către priciurile din biserici. (Ch., atunci copil, își amintește de un țăran care ținea un arc de hulubă pe după gât. În precipitarea plecării, nu reușise să găsească lucrul care avea să-i fie cel mai util. Altul ducea un gramofon cu pâlnie. Operatori de cinema, iată de lucru pentru voi !...) În biserica Înfățișării, priciurile, care aveau opt etaje și nu fuseseră fixate în ziduri, se prăbușiseră și multe familii fuseră strivite. Când lumea începu să urle, trupele se năpustiră în biserică. Așa petrecură (oamenii aceia), iarna Ciumei. Fără să se spele. Cu puroi pe corp. Se dezlănțui tifosul. Mulți mureau. Dar locuitorii din Arhanghelsk primiseră un ordin sever să nu-i ajute pe* migranții speciali ! *(ăsta era numele dat țăranilor exilați). Muribunzi, semănătorii de grâu vagabondau prin oraș, dar era imposibil să-l bagi pe vreunul în casă și să-i dai de mâncare sau măcar să-i duci pe stradă nițel ceai : miliția punea gheara pe cei ce făceau așa și le retrăgea buletinul. Un*

om înfometat de-abia merge pe stradă; șovăie, cade; e mort. Dar chiar și pe aceștia e interzis să-i iei de acolo (existau și agenți ai Securității însărcinați să parcurgă străzile ca să-i repereze pe cei ce ar fi făcut acte de caritate). În același moment, cultivatorii de legume și crescătorii de animale din vecinătatea imediată a orașului erau și ei deportați, sate întregi, ridicați până la ultimul (încă o dată: unde erau exploatatorii? unde erau exploatații) iar locuitorii Arhanghelskului tremurau să nu fie și ei exilați, la rândul lor. Li se făcuse frică și să se aplece deasupra unui cadavru... Înmormântări? exista un servici organizat, asigurat de sovietul orășenesc. Fără sicriu, în gropi comune săpate lângă vechiul cimitir municipal de pe strada Vologda, dar în plin câmp. Și nici un semn comemorativ. Pentru semănătorii de grâu, toate astea nu erau decât o etapă. Mai exista un lagăr mare dincolo de satul Talagii, și câțiva fură angajați acolo, ca să încarce lemne. Dar unul dintre ei mai viclean, scrise pe o grindă de lemn un mesaj, ca să plece în străinătate (să-i mai înveți pe țărani să scrie și să citească!) și fuseră cu toții dați afară. Drumul lor nu se oprea acolo: el trebuia să-i ducă pe Onega, pe Pinega și în sus, pe Dvina. În lagăr, glumeam: «N-au să ne trimită mai departe decât soarele». Totuși, țăranii aceia fură trimiși și mai departe, în locuri unde rămaseră mult timp fără acoperiș, fără să poată aprinde într-un adăpost luminița lor de lemn rășinos. Ceea ce distinge măsurile impuse țăranilor de toate formele precedente și următoare de exil e faptul că ei n-au fost trimiși în aglomerații, în teritorii locuite, ci expediați la fiarele sălbatice, departe de toate, aduși la starea primitivă strămoșii noștri își făceau satele pe lângă o apă. De când există omenirea nimeni nu s-a așezat altfel. Dar pentru satele speciale, cekiștii alegeau (țăranii înșiși n-aveau voie să se exprime)

locuri situate pe pantele stâncoase (astfel, la 100 metri deasupra râului Pinega : oricât ai săpa de adânc, pânza de apă e inaccesibilă și e imposibil să faci să crească ceva).

La trei-patru kilometri, se afla o câmpie joasă, foarte comodă — dar nu, instrucțiunile nu permiteau așezarea unui sat acolo! Erai forțat să mergi la coasă la zeci de kilometri de sat și să cari fânul cu barca... Câteodată era pur și simplu interzis să semeni grâu... *(Tot cekiștii fixau orientarea vieții agricole.) Și mai e un lucru de neînțeles pentru noi, orășenii — ce înseamnă să fi trăit mereu cu animale pe lângă tine. Un țăran nu poate trăi fără animale — decât că, uite, pentru ani și ani de zile, ei erau condamnați să nu audă nici nechezat, nici mugete, nici behăituri ; să nu pună șaua, să nu mulgă, să nu mai hrănească animale. Pe râul Șciulîm, în Siberia, un* sat special *de cazaci din Kuban fu înconjurat cu sârmă ghimpată și foișoare, ca un lagăr. Totul fusese făcut, pare-se, pentru ca acești lucrători îndârjiți și copleșiți de ură să moară cu toții repede, iar țara să fie în sfârșit descotorosită de persoanele și de grâul lor".* (Ca și Alexandr Isaievici, deschid aici o paranteză : în tot timpul petrecut la Szczecin, în cabina mea de pe „Neptun" n-a fost zi în care Radio Mecklenburg să nu transmită, la buletinele de știri,luări de poziție ale liderilor occidentali, mai ales americani și germani, în favoarea lui „Gorbi" și a ajutorării Uniunii Sovietice cu grâu și alimente. Este incredibilă răsturnarea de situație, dar și rușii, și noi, românii, cetățenii țării „înapoiate" fiindcă era „eminamente agricolă", am fost supuși — și suntem — unei îndelungi și dezordonate înfometări în timp ce, în Occidentul unde totul este scump *à crever*, mâncarea este derizoriu de ieftină, cu condiția să nu intri în restaurant. Cu excepția Franței, de care România se apropie cel mai mult pe continent ca varietate a formelor de relief și potențial

agricol, celelalte țări, inclusiv — și mai ales — Germania au sol sărac. Iar mâncarea, indiferent că o produc sau că o aduc, îl costă pe consumator o nimica toată. Câtă umilință au îndurat românii, timp de zece-doisprezece ani, începând de prin '78, sub Ceaușescu, nu ca să găsească o bucată de carne, ci o cană de lapte și o felie de pâine pentru copii, e greu de spus și dacă uităm, înseamnă că suntem, definitiv și irevocabil, un popor de robi care nu merită altceva decât biciul, nu și zăhărelul. Cât îi privește pe ruși, sub ceva mai luminata guvernare gorbacioviană, cât am putut eu să văd în magazinele alimentare, trecând prin Moscova, Așhabad, Fergana, Tașkent, Kokand, Samarkand sau Dușanbe, ori am găsit piper (Kokand), pepeni, rodii și carne de berbec (Samarkand), dar nu și pâine, apă minerală, bere, vin, votcă, ori n-am găsit mai nimic. Cu excepția Ceho-Slovaciei, Ungariei și, parțial, și Bulgariei — vorbesc de țări pe care le cunosc cât de cât — *găsirea*, repet *găsirea* mâncării a fost, ani de zile, o aventură. Paroxistică, timp îndelungat, în România. Dar să-l lăsăm pe Alexandr Isaievici să continue : *„Și, într-adevăr, multe dintre aceste sate speciale fuseseră în curând pustiite de moarte. Azi, rarii călători pe care întâmplarea îi duce prin partea locului ard, puțin câte puțin, scândurile barăcilor și aruncă departe, cu un șut, căpățânile. Nici un Gingis Han n-a nimicit atâția țărani ruși cât glorioasele noastre Organe, sub conducerea Partidului. Ascultați tragedia de la Vasiugan : În 1930, zece mii de familii (asta înseamnă, cu cât era pe atunci o familie, între șaizeci și șaptezeci de mii de oameni) trecură prin orașul Tomsk, de unde fuseră mânați pe jos în toiul iernii : începură prin a coborî râul Tom, apoi Obi, în sfârșit urcară Vasiuganul, mergând într-una pe gheață. (Locuitorii satelor aflate în drumul lor au fost apoi trimiși să adune cadavrele adulților și ale copiilor.) În văile înalte de pe Vasiugan și de pe Tara, fuseră abandonați pe*

bare *(înălțimi de pământ tare în mijlocul mlaștinilor).* Nu le-au lăsat nici alimente, nici unelte. *A venit dezghețul (iar lor nu le-au rămas, ca legătură cu lumea exterioară, decât două drumuri făcute din trunchiuri de arbori : unul spre Tobolsk, altul către Obi. Și pe unul și pe celălalt au fost instalate posturi de gardă, dotate cu mitraliere, care nu lăsau pe nimeni să iasă din perimetrul morții). Oamenii începură să moară ca muștele. Disperați, se apropiau de posturile de gardă, îi implorau — și erau împușcați pe loc. S-a hotărât, în sfârșit, după ruperea ghețurilor, să li se trimită, prin Integralsoiuz din Tomsk (cooperativă de artizanat și consum) bacuri încărcate cu făină și cu sare, dar nu reușiră să urce cursul Vasinganului. (Expediția era condusă de un delegat al Integralsoiuzului, pe nume Stanislavov ; de la el știu povestea.) Au murit cu toții, până la ultimul. Se spune c-ar fi fost, la urma urmei, o anchetă privind această afacere și chiar că cineva ar fi fost împușcat. Eu unul nu cred. Dar dacă e adevărat, ei bine, proporția este acceptabilă. Cea din războiul civil, foarte cunoscută : pentru unul de-ai noștri, o mie de-ai voștri. Pentru șaizeci de mii de-ai voștri — unul de-ai noștri. Indispensabil ca să clădim Noua Societate."* (Vol. 3, Seuil, p. 294).

. . . .

Toată toamna și toată iarna, deținuții de la Salcia, *salcioții,* cum vor fi cunoscuți în lumea gratiilor, lucrează la enormul dig care va încinge ca un brâu Insula Mare a Brăilei, smulgând mii de hectare inundațiilor de primăvară și de toamnă. Se spune că aici se vor obține recolte de porumb extraordinare. Cei care cunosc crimele ecologice de pe lunca mijlocie a Dunării românești se mulțumesc să dea, sceptici, din cap. Nu suntem singuri, alte contingente de sclavi au fost aduse din interiorul

țării, recolta securităților care lucrează la întregul randament, făcând o treabă excelentă, cu o mențiune aparte pentru cele de la Timișoara, Constanța, Iași și Brașov, a căror eficiență poate fi numită extraordinară, atât în ceea ce privește numărul de dușmani ai poporului demascați și priponiți, cât și în materie de tratament. Bandiții care au trecut pe acolo nu vor uita câte zile le va fi dat să trăiască, în mizerabila lor viață de trădători de patrie și slugi ale imperialismului mondial, în ce fel s-a manifestat intransigența celor mai buni fii ai clasei muncitoare. În concertul atâtor virtuozi, o notă aparte o aduce Constanța, unde, pe lângă metodele vechi și bine verificate (printre care bătaia la tălpi dă totdeauna rezultatele scontate), este pus în valoare un procedeu inedit, cel puțin în România, căci NKVD-ul îl cunoștea foarte bine, de mare finețe psihologică.

Pacientul este extras pe mutește, noaptea, din celulă, i se pun cătușe și ochelari, i se dă un impuls — doi, trei pumni, un pat de pistol-mitralieră în coaste, timp în care i se recomandă tăcere, apoi este scos într-o curte mare și de-acolo pe faleza pustie. Din locul unde este amplasat frumosul local cu frontoane neoclasice nu sunt decât câteva zeci de metri până la abruptul mal al mării. Târâș-grăpiș, înotând în întuneric, căzând prin gropi, lipsit de echilibru cum se află, din cauza cătușelor, sculat în șuturi, nefericitul se trezește pe plajă unde i se scot ochelarii, i se lasă cătușele, i se citește o sentință de condamnare la moarte (falsă, bineînțeles, dar îl rog pe oricare dintre cititori să se pună în pielea nefericitului și să spună, pe urmă, dacă lui i-ar mai fi trecut prin cap să verifice validitatea verdictului) ; ar mai exista o posibilitate, dacă spune *tot ce știe* despre cutare sau despre organizația pe care a făcut-o (a făcut-o, a făcut-o !) sau... Faptele mi-au fost povestite de doi oameni care au trecut pe acolo, personajul supus înscenării fiind o

dată un preot, iar a doua oară — fostul comisar de siguranță Florea Florescu, nonagenar cu mintea la fel de limpede ca la douăzeci de ani, închis pe timp de 12 ani în urma mărturiilor mincinoase ale lui A.T. (comisarul luase acestuia și celorlalți membri ai grupului Filimon Sârbu interogatoriul de identificare în ziua intrării României în război ; A.T. pretinde că Fl.F. i-ar fi dat o palmă. Nu-l cred însă deloc dispus să povestească ce făcea el când devenise, după 23 august 1944, comisar de siguranță comunistă la Constanța). Există cineva, și încă foarte cunoscut de toată suflarea românească, apărut pe micul ecran cu o grabă care m-a făcut să mă mir că nu l-a cărat după el și pe mentorul său din anii aceia, pe Alexandru Drăghici, există, zic, cineva care ne-ar fi putut lămuri, dacă n-ar fi fost împușcat, fiindcă a privit evenimentele dintr-un fotoliu de orchestră, când nu le-a dirijat el însuși. E vorba de fostul general Nicolae Doicaru, văzut de toată țara la televizor după fuga Ceaușeștilor. N.D. a fost, pe timpul la care se referă povestirea mea, șeful securității de la Constanța, la câțiva ani după ce „aranjase“ dosarele inginerilor executați în procesul Canalului, întreprindere stalinisto-dejistă terminată printr-un fiasco economic, dar inestimabilă în plan politic pentru regimul comunist fiindcă fusese abatorul unde pieriseră atâția dintre cei mai buni români. În sfârșit... La Salcia nu eram singuri. În universul concentraționar al Insulei Mari existau și alte colonii penitenciare, mai mari sau mai mici : Strâmba, Piatra, Stoienești ale căror efective trebuiau să ridice alte porțiuni de dig. Într-o zi, cred că prin toiul iernii, s-a dat alarma la Salcia : trebuia să intrăm iute în barăci, acestea se încuiau, nimeni nu mai mișca, așteptam imobili pe pat până suna sfârșitul alarmei. Au fost date porțile în lături și în curtea lagărului a apărut un grup destul de mare de oameni între două vârste, tăcuți, îmbrăcați în zeghi nepeticite.

Au stat puțin, timp în care sergenții s-au purtat deferent cu ei, apoi i-au dus. Nu știu unde și nici nu i-am mai văzut vreodată. N-am putut comunica, în timpul scurtei lor șederi, am fost, amândouă părțile, bine supravegheați. Legionari. Presupun că au lucrat și ei undeva, în pustietățile Insulei, poate la desecări. Am mai vorbit despre programul de-a dreptul infernal. Astăzi, la peste treizeci de ani de la detenția noastră la Salcia, când grozăvia imediată a viețuirii (m-am răzgândit și am șters „vieții") a rămas în tonalități cenușii, în ascunse cotloane ale memoriei, îmi pare clar că ceea ce s-a făcut cu noi este însăși întruchiparea nebuniei totalitare. Punctul de pornire a fost metodologia și ordinele NKVD-ului. Securitatea a fost asmuțită contra societății civile, complet neajutorate, atomizate, supuse unei terori fără precedent în istoria românilor, cu excepția populației din Basarabia cotropită. De ce au fost arestați, în câteva valuri succesive, sute de mii de oameni care, din punctul de vedere al oricărei legi, nu făcuseră absolut nimic, este de înțeles. Criminal — dar de înțeles : aducerea populației de vreo douăzeci de milioane, cât avea pe atunci România — la starea de paroxism al groazei. Bun, și iată-ne în pușcării și lagăre. Anchetatorii știau mai bine decât oricine adevărul. Eram ostatici, garanția că cercurile tot mai largi în centrul cărora stătea deținutul vor tăcea mâlc, vor înghiți tot ce întreprinde guvernarea comunistă a lui Dej, vor accepta orice măsură, oricât de impopulară. Atunci de ce atâta revărsare de ură împotriva noastră ?

Am fost folosiți ca mână de lucru, cea mai ieftină din câte se pot închipui, mult mai ieftină decât sclavii Romei, și mai expuși decât aceștia. Dar, dacă vrei ca robul să lucreze cu randament, nu-i secătuiești deliberat puterea de muncă. Nu-l scoli la patru dimineața, știind

că-l vei scoate pe poartă de-abia după ce se luminează bine; nu-l ții pe platou, încolonat, cu ceasurile, sub lapoviță, ud, mușcat de ger și de crivățul necruțător care fluieră printre sălciile desfrunzite de pe malul Dunării Moarte. Nu-l hrănești cu murături, nu lași oamenii să moară cu zile, în timp ce doctorii deținuți își frâng mâinile a neputință, de lipsa de medicamente, de căldură, de așternuturi omenești. Crimele nazismului n-au fost prescrise niciodată. De ce sunt lăsați în libertate, cu pensii care sfidează cheltuiala de energie și de minte a oricărui strungar, țăran sau profesor. Drăghici, Doicaru, Mălângeanu, Istrate, Tudoran, Ioanițescu, sute de alți călăi pe care i-a fătat iadul, nu blăjinul nostru pământ? Dacă li s-ar fi ordonat să ne gazeze, sunt încredințat că n-ar fi stat o clipă pe gânduri. Dacă li s-ar fi poruncit să pună mitralierele pe noi, n-ar fi ezitat o secundă. Până și nenorociții de soldați, indoctrinați până la îndobitocire și care știau că uciderea unui deținut „pentru tentativă de evadare din convoi“ (lucru ce i se putea întâmpla lui Sașa Ivasiuc când avea diaree și trebuia să facă un pas în afara rândului) este răsplătită cu zece zile de permisie, luaseră obiceiul să se răstească la noi — vezi că te trimit în plic acasă!... În toamna târzie a lui 1959 și peste iarnă, în Insula Mare a suflat vântul dinspre baltă, încărcat cu stropi de ploaie măruntă și cu fire de gheață. Ne lua în primire de îndată ce ieșeam din putoarea din baracă, ne izbea în moalele capului, amețindu-ne, trecea prin răritura de zeghe, subțire ca o coajă de ceapă, tocită de cine știe câte rânduri de deținuți. Rarii posesori de pulovere trebuiau să le dea jos mânecile, altfel riscau să li se confiște, ba mai rău, să fie rupți în bătaie pentru „tentativă de evadare“.

N-am avut, toată iarna aceea infernală am făcut-o cu zeghea, o bonetă pe care o trăgeam cât puteam peste urechile dureros înroșite de ger, o manta ferferiță. De

frig, mi-am înfășurat o pereche de izmene în jurul gâtului, adunând ce mai rămăsese din craci pe piept. Faptul a coincis cu venirea unor ofițeri ai D.P. la colonie, dintre care doi locotenenți cam de aceeași vârstă cu mine, care și-au bătut copios joc de bizara mea vestimentație; fusesem dus în poartă cu alții, luați la întâmplare și puși să ne dezbrăcăm „la piele“, ca să vadă domnii inspectori cum pleacă un deținut la lucru. I-aș fi spintecat bucuros; m-am străduit să nu mi se vadă nimic în ochi, stând drepți, cum pretindea regulamentul, făcându-mă că nu le aud grosolăniile. Într-o zi din ianuarie sau februarie '60, pe un ger de crăpau pietrele, am fost luat pe neașteptate și zvârlit în coada unei brigăzi care tocmai ieșea. Îmi rătăcisem unica pereche de ciorapi, nu i-am mai găsit, presat, cum eram, de grindina pe pumni și de cizme ale caraliului care mă găbjise și am fost nevoit să plec cu picioarele goale în bocancii reci și uzi. Am tăiat câmpia presată cu șleauri și cu bulgări înghețați pe ceea ce se putea numi „drumul robilor“, glodul frământat în fiecare dimineață și în fiecare seară de uriașul miriapod, coloana sură de aproape 1 200 de făpturi în trupurile cărora, golite de sânge și de vlagă, se năpustea dușmănește crivățul. Cu capul în piept, ștergându-mi în răstimpuri cu mâneca mantăii lacrimile stoarse de vifor, am ajuns la locul unde săpam pământul pentru dig. Nemernicii contau pe ger ca pe un stimulent natural, trebuia să dăm într-una din mâini, să nu înghețăm. Și, așa, săpând, încărcând, trăgând grelele roabe pline vârf, cu hamuri de sârmă, gâfâind sub încordarea efortului, tot nu eram scutiți de vifor, de pleznitura biciului de aer înghețat și zăpadă peste pielea crăpată, mortificată, peste fețele supte, livide. În ziua aceea mi-am făgăduit că, dacă scap întreg din pușcărie, nu voi mai purta decât bocanci îmblăniți! Seara, când am ajuns în duhoarea coclită a barăcii, mi s-a părut că intru în Eden. Fălcile, cu mușchii

înțepeniți dureros, tetanizați de ger, au redevenit elastice, au putut să-și recapete funcția articulatorie de cuvinte, mâinile, frecate cu stăruință, ca și tălpile, au revenit, încet, încet, la mobilitate, sângele și-a reluat goana prin trup. În ziua aceea de la Salcia și în beciurile medievale de la Gherla, rămase de pe vremea cardinalului Martinuzzi, subterane cu bolți gotice și coloane vârtoase, cu ziduri de peste doi metri, pe care le-am străpuns cu răngi speciale de oțel, ca să instalăm conducte electrice, am pus temelia durerilor care îmi sfâșie genunchii în fiecare primăvară și în fiecare toamnă. Prin februarie n-am mai putut răbda. La puțin timp după ce fusesem prins jucând table cu Adrian Nițoiu, procurorul, am fost ținut, câteva ceasuri numai, în zeghe și cămașă, în izolarea din curtea lagărului, destul de rar folosită, de altfel. Uneori erau puse acolo trupurile morților, și ei puțini la număr față de câți ar fi trebuit să moară. Ideea că pot fi ținut zi de zi în frigul de pe câmp, în bătaia viforului, mă arunca în disperare. De când mă știu mi-a fost groază de frig, de care avusesem cumplit parte și în școala militară. Într-o bună zi mi-am luat inima-n dinți și m-am dus la doctorul Trifan, făgărășanul, chirurg de înalt profesionalism, care o salvase de la moarte pe nevasta unui plutonier. Și el, și Romițan, internistul, se bucurau de mare prestigiu printre deținuți și erau respectați și de „domnii cadre" care aveau nevoie de ei, în pustietățile unde fusese năpustită Salcia. Mi-am adus aminte de simptomele pe care le încercasem pe la paisprezece, cincisprezece ani, când mă apucasem de rugby și fusesem năprasnic lovit cu bocancul în josul pântecului de un tip masiv de la „Metalul", unul cu gâtul strâmb, țapăn ca un taur. Fusesem operat atunci de varicocel stâng. Mai aveam o rezervă pe dreapta, și la ea am făcut apel. Nici azi nu știu, și nu l-am mai întâlnit de atunci pe dr. Trifan (am auzit că a mai fost închis o dată, parcă

pentru tentativă de trecere a frontierei) dacă m-a crezut, dacă am avut, obiectiv clinic, varicocel sau dacă doctorul a intrat, pur şi simplu, în jocul meu. M-am pomenit pe masa de operaţie de la Salcia, o mobilă cât se poate de banală, anesteziat şi operat de el, asistat de felcerul MAI care-i dădea instrumentele. Înaintea mea fusese operat de ocluzie intestinală unul care mâncase sfeclă găsită pe câmp şi a fost cât pe-aci să dea ortul popii. După mine — un băiat, Armeanu, al cărui refuz de muncă se manifestase prin hotărârea disperată de a înghiţi o coadă de lingură, în prealabil şlefuită unde fusese ruptă de căuş. O secundă n-am stat să mă gândesc la eventualitatea unei mişcări greşite, la secţionarea cordonului spermatic, de exemplu, şi la consecinţe. Nu era vorba numai de încredere în mâna lui Trifan. Să mă fi gândit doar o clipă la ger şi la durerea mâinilor şi picioarelor mortificate, şi orice şovăială dispărea. Nu scăpasem de dig cu buboiul de la picior, vreme de mai bine de două săptămâni ? Nu-mi spuseseră mediciniştii că risc să fac septicemie ? Făcusem ? Ori fusese un noroc chior, un joc al hazardului, ori Cel de Sus îl întăreşte pe om în clipe de mare cumpănă, că n-am păţit nimic. De ce aş fi păţit acum ? Încât m-am dus la cuţit, am fost operat, cu aceeaşi manualitate ca în oricare mare spital, dar cu un instrumentar ca vai de lume, cu un bisturiu cu care doar nu-şi ascuţise felcerul creioanele (ca să fiu drept, trebuie să recunosc că omul m-a ajutat cât a putut, prelungindu-mi chiar şederea în infirmerie), în frig, nu chiar ca afară, dar oricum în frig.

La scurt timp, nici nu mai ştiu dacă mi se închisese bine rana, s-a făcut percheziţie generală. Ne-au făcut şi nouă, la infirmerie, a venit un caraliu beat mort, cu sclipiri de fiară în priviri. De-abia se ţinea pe picioare. Ne-a scos afară cu aşternutul şi inseparabila traistă, ţoaşca, cum îi spuneau deţinuţii, şi ne-a căutat, bâjbâind

și bălăngănindu-se, prin boarfe. Îl simțeam în stare să se pună cu pumnii pe noi, să ne sfărâme sub cizme. În zilele acelea de la infirmerie, convalescent, l-am ascultat pe Ion Munteanu, mare amator de romanțe, cântând „Îți mai aduci aminte, doamnă ?". Avea o voce plăcută, cultivată. Bucureștean de obârșie, era bucătar de meserie și-și dădea silința să scoată pentru bolnavi ceva din cele câteva boabe de fasole și cei câțiva cartofi, te miri ce și mai nimic, pe care-i primea la infirmerie. De la el am aflat că barabulele se pot găti în peste trei sute de feluri. Stăteam ciuciți, cu niște răi de halate pe noi, și curățam cartofi pe fondul romanțelor. Mai curățasem cartofi, înainte de epoca murăturilor, în brigada de serviciu pe când sălășluiam în dormitorul nr. 1. Jumătate erau putrezi, unii se deprinseseră, de foame, să-i mănânce cruzi, ce mai rămânea lua drumul cazanului. Îmi aduc aminte de o întâmplare cu anume haz, povestită de Florin. Venise frânt de oboseală de la dig. În loc să se culce, trebuise să se apuce de curățat cartofi, aduși cu coșurile și deșertați în mijlocul dormitorului. Căzuse pe capul lui plantonul, un ins sărit spre vârsta a doua, care zisese în treacăt, dar zvonul prinsese, cum că ar fi fost asistentul lui Călinescu. Măturând dormitorul după plecarea brigăzilor, alcătuise niște versuri și venise să i le spună lui Pavlovici. Mă pomenesc cu el lângă mine, povestea Florin, că-mi declamă : „O, gipsul anticelor linii / Albele statui de Phidias / Pe care-n suflet ți le-alinii / Când întâlnești Elada în atlas... Vezi, domnule Pavlovici ? Echivalențele ! Echivalențele, domnule Pavlovici", stăruia el, iar mie-mi cădea capul pe cartofi, de obosit ce eram, încheia, cu haz și năduf, colegul meu.Acest simpatic domn cu nume de rezonanță insulară, adept al amorului socratic, stabilise foarte strânse raporturi cu un tinerel, condamnat pentru trecere frauduloasă de frontieră, dotat cu o fantezie ieșită din comun, ca și mentorul său. Mie mi-a

povestit, de pildă, că a asistat, de foarte aproape, la manevrele Flotei a VI-a americane, dar fără să poată preciza unde : în Adriatică sau în Mediterană ? Pe la mijlocul anilor '80, evocând la Paris felurite episoade de la Salcia, interlocutorul meu, Ion Omescu, mă întreabă — ți-l mai amintești pe dl. X ? Sigur că mi-l aminteam, fusese una dintre cele mai pitorești figuri ale lagărului. Știi că a mai fost o dată băgat la pușcărie ? Nu știam. Da, zice, a vândut o clădire care nu era a lui. S-a oprit s-o admire, îi plăcea, și, vine un zevzec și-i zice — frumoasă casă ! N-o vindeți ? Ba da ! A cerut o arvună, convenabilă, și-au făcut și un înscris de mână. De-aici tărășenia cu țuhausul... Printre întâmplările acelei ierni de la Salcia, una are înțelesuri aparte, asupra cărora se cuvine a stărui. S-a petrecut când totul căzuse pe capul nostru, frig, foame, absurditatea năucitoare a condamnărilor, cei patru ani ai mei fiind o glumă în comparație cu media de șapte-opt ani. Cosma, brigadierul șef, constănțean de obârșie, fusese bătut la fund în poartă fiindcă nu se făceau normele, iar el a refuzat să devină complicele administrației. Se șoptea ba că se construiește undeva, într-un loc arhisecret, o închisoare subterană de proporții gigantice, ceea ce nu părea imposibil, ba că se vor redeschide minele de plumb, unde degeaba îți da un *kildouăsutecincizeci de pâine,* că tot nu puteai mânca nimic, că cei mai tineri și mai sănătoși vor fi trimiși la exploatările de uraniu. Colac peste pupăză, administrația recursese la o manevră mârșavă, care a dat pe deplin roadele scontate : ne-am pomenit împărțiți în două, de o parte brigăzi alcătuite din muncitori (foarte puțini) și țărani (extrem de numeroși, era în curs colectivizarea și „liberul consimțământ“ trebuia nițeluș împins din spate), iar de cealaltă parte — „intelectualii“, etichetă pusă tuturor care nu intrau în primele categorii : funcționari,

preoți, ofițeri (aceștia și noi, studenții, alcătuiam grosul), medici, ingineri. A fost suficient să li se spună primilor că numai din cauza „intelectualilor“ nu se pleacă acasă, că eliberarea noastră fusese hotărâtă pentru data terminării digului, dar, din pricina puturoșeniei și relei-voințe contrarevoluționare a acelora, autoritățile se vedeau silite s-o amâne sine die ; împotriva noastră s-a revărsat un torent de ură, chiar dacă și în brigăzile de țărani erau oameni care încercau să le deschidă colegilor lor ochii. Bieții oameni, obișnuiți o viață întreagă cu truda, lucraseră din răsputeri, în nădejdea că li se va da drumul acasă. Risipiți printre ei, cei care, ca mine, nu erau deloc dispuși să plătească cu sănătatea o vină închipuită, nici să accepte cu resemnare condiția de sclav, se pierdeau în mulțimea uniformă a deținuților. Acum, însă, lucrurile se schimbaseră. Administrația și cei câțiva brigadieri care și-au vândut sufletul diavolului aveau pe cine arăta cu degetul. (După evenimentele din ianuarie și din 13—15 iunie 1990, m-am întrebat dacă cineva dintre specialiștii Ministerului Adevărului nu și-a adus aminte de experiența de la Salcia, scoțând-o din sertarul cu scenarii, și n-a reprodus-o, de data asta la scara întregii societăți românești.) Această breșă în solidaritatea noastră, câtă fusese, ne-a îngrijorat profund. Ideea fusese diabolică ! Într-o seară, brigăzile veniseră de-acum de la dig, unul, n-am știut niciodată cine, s-a apropiat de bucătărie, poate în speranța că va căpăta ceva. Un caraliu tânăr, proaspăt venit în lagăr, l-a izbit cu un resteu de jug în cap. Omul a apucat să urle puternic, sfredelitor, apoi a căzut. Cât ai clipi, oamenii s-au adunat în jurul căzutului și al agresorului, rămas încremenit, cu resteul în mână. Cu pumnii strânși, deținuții au înaintat încet spre caraliu până când acesta s-a izbit cu spatele de zidul bucătăriei. Mai rămăseseră doi, trei pași, nu putea exista decât un deznodământ, linșajul,

călcarea în picioare a bestiei, frământarea agresorului cu bocancii în noroiul lichid. Nu se putea altfel, nervii noștri prea întinși trebuiau să se rupă, unuia dintre ai noștri i se spărsese capul, zăcea însângerat, trebuia răzbunat, nimeni nu se mai gândea la consecințe. Exact în clipa aceea, caraliul s-a pus pe zbierete — gândiți-vă ce faceți, tocmai acum când trebuie să plecați acasă! ACASĂ, cuvântul magic a fulgerat inimile, mulțimea s-a desfăcut ca în vis, pe tăcute, pușcăriașii s-au prelins către barăci. Ca niște automate.

Am căutat în cărțile lui Soljenițîn, câte am avut pe vaporul unde mi-am terminat „Jurnalul", mărturii despre foamea la care au fost supuși deținuții sub regimul dictaturii lui Lenin și, apoi al lui Stalin. Mi-au lipsit „Primul cerc" (dar acolo nu poate fi vorba de înfometare, pușcăria fiind o „Șaracika" — un laborator secret, cu mână de lucru de foarte înaltă calificare) și „O zi din viața lui Ivan Denisovici", în care regimul de lagăr descris este ceva mai blând decât cel de la Salcia. Le citisem pe amândouă. „Arhipelagul Gulag" este o istorie a fenomenului carceral sovietic, de la Dzerjinski până la Beria și Abakumov, trecerea în revistă în cadrele generale ale sistemului, a mii de destine dintre care prea puține au ajuns să fie iar oameni, în măsura în care om poate rămâne insul în tiparele antiumane ale comunismului. Soljenițîn vorbește despre foame, frig, frică și înjosire, prezente permanente în viața de lagăr, așa cum durerea este inseparabilă de boală. Nu există o „pagină a foamei"; referințele nu lipsesc, totuși, chiar de la începutul primului volum: *„În anul 1949, dădurăm, câțiva prieteni și cu mine, peste o notă remarcabilă publicată în revista Academiei de Științe,* Natura. *Se relata, cu litere mici, că în bazinul Kolîmei, cu prilejul unei campanii de săpături, se descoperise o lentilă de gheață*

subterană, mărturie a unui străvechi curent de apă prins de îngheț, și, în acest curent, prinși și ei de îngheț, reprezentanții unei faune fosile vechi de vreo zece mii de ani. Pești sau tritoni, se conservaseră într-o astfel de stare de prospețime, după declarațiile savantului corespondent al revistei, încât participanții, o dată topită gheața, îi mâncaseră pe loc cu plăcere. *Micul număr de cititori ai acestei reviste au fost, fără îndoială, foarte mirați să afle că peștele este în stare să se conserve atâta vreme în gheață. Dar și mai puțini au fost cei care au putut să pătrundă sensul veritabil și eroic al acestei note imprudente. Cât despre* noi, *noi înțeleserăm imediat. Ne-am reprezentat cu vivacitate scena, în cele mai mici amănunte : participanții spărgând gheața cu o grăbire exacerbată, călcând în picioare sublimele interese ale ichtiologiei, dând din coate, iată-i disputându-și bucățile de carne milenară, târându-le până la foc, dezghețându-le și săturându-se. Dacă am înțeles, e fiindcă noi înșine eram dintre acei* participanți, *fiindcă eram membri ai acelui puternic ZK, singurul de pe fața pământului în stare să mănânce triton* cu plăcere." („Archipel du Goulag, Seuil, 1974, p. 5). Înfometarea provocată, planificată, combinată cu frigul, murdăria, arșița și groaza, a fost folosită ca instrument de anchetă de către Secțiile speciale „Smerș" în cazul militarilor arestați în deșertul Mongoliei ; metoda a fost practicată și pe teritoriul Rusiei europene. Deținutul era azvârlit într-o groapă adâncă de trei metri și de doi în diametru. Acolo îl băteau ploile, acolo tremura noaptea de frig și se înnăbușea ziua de căldură, așa cum se întâmplă în regiunile cu climă excesivă, de care teritoriul Marelui Frate nu duce lipsă. Tot acolo își făcea nevoile și primea *100 grame de pâine și un pahar de apă* la 24 de ore. Încercați să vă puneți în pielea nenorocitului ! Soljenițîn (ale cărui cărți, elaborate în secret și scoase peste graniță, fapt care i-a adus și

premiul Nobel, și expulzarea, sunt nu o literatură, ci o cronică cu date și nume exacte, transmise autorului de foști deținuți, martori oculari sau chiar eroii întâmplărilor narate) citează, printre alte cazuri, pe cel al locotenentului Șulpeniov, un munte de om, boxer, care a stat o lună întreagă într-o astfel de groapă, plin de păduchi. Alteori, foamea poate fi combinată cu o metodă mai rapidă de înnebunire, de umilire, venind nu din fiziologia subiectului supus torturii, ci dintr-a anchetatorului, cum i s-a întâmplat tânărului Lordkipanidze, pus în genunchi, înfometat și pe fața căruia comisarul s-a pișat, fără jenă. Dar astea sunt, vorba lui Alexandr Isaievici, „metode combinate". Foamea poate fi un procedeu în sine : pe Șulpeniov, *„comisarul anchetator Sokol ordona să-l scoată din groapă și-i punea în față o gamelă de borș gras și o jumătate de pâine albă, tăiată pieziș (s-ar părea că asta n-are nici o importanță, dar Șulpeniov insistă și azi : pâinea era tăiată într-un chip într-adevăr ispititor). Dar comisarul nu-i dădu nici măcar o singură dată. Cât de vechi sunt toate astea — exclamă autorul — cât de mult put a feudalism, a epoca peșterilor ! Singurul lucru nou e că sunt aplicate într-o societate socialistă !"* Încă un caz, al lui Cebotariov, un deținut ținut șaizeci și două de ore într-o cameră de anchetă fără alt drept decât să fie dus la toaletă. Încolo, nimic — nici să doarmă, nici să bea apă din carafa plină, pusă pe masă, nici să mănânce. *„În cabinet se aflau în permanență trei comisari instructori care făceau «trei ori opt». Unul scria fără încetare (și fără să-l stingherească câtuși de puțin pe inculpat), al doilea dormea pe un divan, al treilea se plimba prin cameră și, de îndată ce ațipea Cebotariov, îl pleznea imediat. Apoi permutau (poate că insuccesul le adusese și lor arestul de rigoare ?). Deodată i se aduce lui Cebotariov de mâncare : borș gras ucrainean, chiftele cu cartofi, vin roșu într-o carafă de cristal. Dar, fiindcă*

toată viața alcoolul nu-i produsese decât scârbă, Cebotariov nu se atinse de vin, în ciuda îndemnurilor comisarului anchetator (care nu putea să insiste prea mult, ar fi stricat jocul). După masă, i se spuse: «Ei, și acum semnează depozițiile pe care le-ai făcut în prezența a doi martori!» *adică ce fusese fabricat în liniște, în prezența unui anchetator ațipit și a altuia treaz. Încă de la prima pagină, Cebotariov constată că era unghie și carne cu toți generalii japonezi și că toți îi dăduseră câte o misiune de spionaj. Se puse să bareze paginile. Fu cotonogit și scos pe ușă.*

Un alt funcționar de la căile ferate ale Chinei Orientale, arestat o dată cu el, Blaghinin, după ce trecuse prin aceleași încercări, bău vinul și semnă, într-o stare de agreabilă ebrietate: împușcat (Gândiți-vă la efectul unui singur pahar de vin asupra unui om care n-a mâncat de trei zile! Iar acolo era o carafă plină)". (Idem, p. 91). Sistemul a fost folosit și la Uranus, și pe Rahovei, și la contrainformațiile armatei, pe Maria Rosetti. Mi s-a povestit de către un militar, la Salcia, că un ofițer superior a fost torturat în 1958 prin metoda înfometării, flămânzea și i se puneau în față mâncăruri de restaurant, luate de îndată ce nenorocitul schița gestul de a se apropia de farfurie. Anchetator era unul Mircea, o potrivire de nume cu șeful C.I. de la Sfântu Gheorghe. Să spunem, însă, apropo de ceea ce relatează Soljenițîn, că lucrurile acestea s-au petrecut la anchetă, că foamea, deci, n-a fost decât o metodă de torturare a deținutului, unul dintre cele 31 de feluri de a chinui un om pe care le-au catalogat și clasificat (fără să aibă și pretenția de a le fi epuizat) cei care au trecut prin gulag și care, cu excepția gropii și a smulgerii unghiilor (despre aceasta n-am auzit vorbind pe nimeni dintre cele câteva mii de oameni cu care am stat în contact direct în pușcărie; în schimb, mi s-a povestit cazul a doi avocați care au fost

ținuți singuri trei ani în aceeași celulă, cu ușa condamnată, având o fantă pentru mâncare și o gaură într-un colț pentru fireștile trebuințe — caz învăluit în mister, ca și „trenul morții") au fost larg folosite și de securitatea românească. Înfometarea a fost, însă, o permanență a gulagului dejist. După experiența primei ierni la Salcia, când povesteau foștii mineri de la Baia Sprie ori Cavnic, Nelu Radu sau Paul Antal, că primeau, la ieșirea din șut, 1,250 kg de pâine, noi, cei care venisem de la Jilava, unde mâncarea era ingurgitabilă, deși puțină (doar se stătea pe cracă, nu ?) holbam ochii de uimire. *Unkilșidouăsutecincizeci de grame de pâine ?!* În ce țară a minunilor se petrecuse asta ? Iar când aflam că, din cauza toxicității sărurilor de plumb, a temperaturii și epuizării, oamenii nu erau în stare să mănânce decât cât să nu moară, uluirea se împletea cu indignarea. Cum să fie imposibil să mănânci ? Când *noi* (orice-ar spune cei care, ca interlocutorul meu cu creierul cât nuca, vor să impună o imagine eroică sută la sută a deținutului politic, confecționându-i o imagine artificială, convențională, ca a personajelor literaturii proletcultiste a Obsedantului Deceniu), noi, așadar, trăgeam la sorți cine să împartă mizerabila feliuță cu care plecam la dig, ca să nu fie bănuială de părtinire a cuiva cu două trei *grame !* Sau, fiecare cum îi venea rândul, se întorcea cu spatele la pâinea înșirată pe pătura încărcată de duhori și slinuri fără nume, desemnând pe cel care urma să ia bucata !

. . . .

„Căpitanul" Stavroghin șade rezemat de pat și povestește. Povestește despre regele Carol al II-lea, în preajma căruia pretinde a fi stat ca proaspăt ofițer-aghiotant. Monarhul vorbea colorat, poseda o bună știință a repertoriului național de înjurături. Glumea în doi peri, chiar i-ar fi zis naratorului o dată, la o vânătoare, cum el, grad mic, nu îndrăznise să se așeze : „Căpitane Sta-

vroghine, mănâncă și tu din cur, nu mai mânca din picioare !" De la craca a treia, nea Ilie Tecoi ne face semn cu mâna, pe care o flutură apoi, cu înțeles, pe lângă tâmplă. „Căpitanul" îi este cel mai mare dușman. Cât e de chiomb, i-a ghicit secretul. Toamna, când treceam prin bicisnicul cătun Agaua, cu colibele acoperite cu trestie, rămase probabil din neolitic, soldații din escortă erau obligați să meargă prin afara celor două șiruri de case, drumul de-abia încăpându-ne pe noi. Nea Ilie, se repezea din mers în dosul unei căpițe, întotdeauna aceeași, stătea preț de câteva clipe, reapărea și-și relua fuga-fuga locul în coloană. O firească nevoie, desigur. O dată, de două ori, până când „căpitanul" s-a luat după el. A urmat o încăierare homerică, scurtă dar năprasnică, în decursul căreia nea Ilie, galben la bot, hirsut, lat în spate și crăcănat, l-a smotocit rău pe filiformul „căpitan", cel cu un ochi la slănină și cu celălalt la făină care, chiomb-chiomb, dar văzuse exact ce face nea Ilie ! Tecoi descoperise, minune ! o scochină unde ouau găinile, și, cu o viteză demnă de un dihor, se năpustea, dădea un ou pe gât, în unghiul mort de unde nu-l vedeam nici noi, nici proprietarii, apoi reintra, inocent, în coloană. „Aghiotantul regal" se repezise la rotundul obiect pe care nea Ilie tocmai îl dusese la gură — și de acolo epica bătălie, pe fondul cârâiturilor galinaceelor frustrate. (Mai târziu, nea Ilie mi-a propus să deschidem un atelier de făcut săpun. Avea el o rețetă extra, poseda o pivniță, pe undeva, pe Rahovei, ne puteam umple de bani. Trebuia să știu eu ceva chimie, ce dracu, nu fusesem student ? L-am revăzut prin '64, în Gara de Nord, lucra la „Romvared", încărca gheață în vagoanele-restaurant. Am uitat să-l întreb ce-a făcut cu săpunul.) Serile acelea de toamnă încă uscată ne-au prilejuit singurele clipe când uitam de pușcărie și de necazuri.

Peste câmpurile Insulei mari se aşternea o linişte ciudată, o pace de început de lume. Nu se auzea decât păcănitul înăbuşit, regulat al motorului care dădea curent. Strânşi pentru număr, vorbeam în şoaptă, copleşiţi de misterul ceasului de taină al transfigurării luminii. Vedeam cum coboară imensul disc până spre linia orizontului, de nimic ştirbită, roşu ca sângele proaspăt, trimiţând valuri de flăcări peste stepă, apoi arămiu, precum căldările vechi, nespoite, căpătând treptat tonuri cărămizii, jăratic pe cale să moară. Se întâmpla uneori ca vreo pasăre de noapte să treacă, secantă fulgerătoare, prin faţa sferei de foc şi frumuseţea stranie a momentului ne pogora în vrajă şi basm. Moartea gradată a soarelui lăsa, pe firul unde se unea cerul cu pământul, un joc de flăcări galbene, palide, ca flăcăruile care danseazã pe comori. Din liniştea câmpiilor încercuite de apele marelui fluviu, se ridica indolentă, placidă, indiferentă la netrebnicia alcătuirilor omeneşti, luna... Se auzea un fluier, numărul, şi toate zgomotele, împietrite până atunci de vraja înserării, se năpusteau, desferecate, peste noi, împletite într-o trombă în care se amestecau de-a valma, urletele caraliilor, pufăitul ritmat al motorului, gamelele lovite de lingura din traistă, numerele zbierate din cinci în cinci. Trecuse peste noi o iarnă, cea mai cumplită din câte am îndurat. Rezistasem. Se apropia primăvara şi zvonurile despre eliberare au reînceput să circule mai abitir decât în toamnă. „Mai e puţin şi ne dă drumu' acasă, ascultaţi-mă pe mine!" Mă înfuriam, ajunsesem să-i înjur pe „profeţii mincinoşi", ca şi când bieţii oameni ar fi fost vinovaţi de perpetua înşelare a speranţei noastre de libertate. Şi totuşi, prezicătorii erau mai aproape de adevăr decât oricând. În lagăr, câteva evenimente s-au succedat, buimăcindu-ne. Mai întâi, a încetat bătaia. Şi-a făcut apariţia maiorul Anton, vistavoiul-şef de la Piatra, care ne-a ţinut un discurs început cu „dom-

nilor", de ne-a tăiat răsuflarea. „Nu ne este frică de *dumneavoastră*. Regimul democrat-popular, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, s-a întărit și tot poporul este de partea guvernului. *Dumneavoastră* nu mai prezentați nici un pericol. Veți pleca acasă!" În aceeași zi ni s-au dat căni de aluminiu de un sfert, așa încât nu mă mai spălam ca pe vremuri, luând din gamelă apă-n gură și umplându-mi palmele făcute căuș. Imediat și-a făcut apariția și un procuror militar (Nițoiu a ieșit la raportul acestui ofițer de justiție, căpitan sau maior, oricum nu se potrivea însemnătății momentului; i-a relatat relele tratamente de care avusesem parte, iar celălalt l-a ascultat politicos și uimit, cu aerul că dacă știa el, ar fi fost vai și amar de scelerații care ne chinuiseră) care a înregistrat cu satisfacție schimbarea esențială survenită în viața noastră prin dotarea cu cănițe, după care și-a pus palma-n cur și dus a fost, nu fără a lăsa după el o dâră roz de speranță. Caraliii, aceiași care ne zvântaseră în bătăi (cu excepția lui Zaharia, o voi repeta întotdeauna) ne vorbeau numai cu „domnule deținut"! O parte dintre noi, printre care și subsemnatul, au fost scoși din barăci și duși într-un grajd imens, aerisit. În scurtă vreme, am aflat cauza: ne aflam în preliminariile Conferinței Celor Patru, menită să pună capăt războiului rece. Nu mai știu — și, practic, era imposibil de aflat, de multe ori nici ofițerul politic, printre atribuțiile căruia era și controlul operațiilor de dezinformare și al circulației zvonurilor, nu mai știa de unde vin toate știrile care umblă prin lagăr: prin rarisimele contacte cu personalul civil de la îmbunătățirile funciare pe care le aveau inginerul și tehnicienii noștri, de la caraliii înșiși, prin medicii deținuți, cărora le erau îndatorați sau, pur și simplu, de pe urma lecturii unor petice de ziar scârbavnic folosite de civili și lăsate pe câmp, în perimetrul digului, pe care noi le uscam, le curățam de impurități

și le citeam, aflând câte ceva, fie și din crâmpeie, puse cap la cap, în nădejdea unui fir conducător și a închegării unui ansamblu care să ne dea o idee de treburile lumii din afară. N-am știut niciodată dacă era o întâmplare sau ni se lăsau dinadins. Oricum, era mare primejdie să fii găsit cu o bucată de ziar la perchezițiile din poartă, ca să nu mai vorbesc de vreun capăt de creion, a cărui posesie echivala cu o crimă și atrăgea automat o bătaie cumplită. Acum însă, eram convinși că eliberarea este aproape, chestie de zile, și mă și gândeam cum să-mi reiau studiile, făgăduindu-mi, cu strașnic jurământ, să nu mai chiulesc, să nu mai discut nimic cu nimeni niciodată și să port încălțăminte îmblănită. Digul se terminase, pușcăriașii de la Salcia făcuseră de mult joncțiunea cu brigăzile de la Stoienești. Insula Mare fusese încercuită cu valul de pământ despre care „Scânteia" vorbea, sub titluri de-o șchioapă, ca despre o glorioasă cucerire a socialismului, omițând, firește, un fleac — să spună *cine* și *cum* ridicase uriașa pavăză împotriva apelor. Îmi aduc aminte de parcă ar fi fost ieri de trei lucruri. Întâi, de încăpățânarea lui Mălăngeanu de a ne scoate la muncă, poate tocmai fiindcă se vedea silit să se uite lung după noi, sclavii de pe urma cărora încasase, cu toți caraliii lui, prime grase. Am râs de multe ori cu avocatul Ciota, evocând discuția despre lepra de comandant — legat, acum, de mâini și de picioare, în preliminariile Conferinței de la Paris — și un deținut care declarase ritos că el se mulțumește cu norma de mâncare pentru statul pe cracă. Da, conceda mieros căpitanul (ce l-ar mai fi călcat în picioare !), dar dacă te duci la muncă, a doua zi capeți norma de lucru ! Sigur, intra în joc pușcăriașul, dar ca să lucrez, trebuie să mănânc mai bine ! — Așa e, se abținea Mălăngeanu să nu facă explozie, dar cum să primești norma de muncă dacă n-ai muncit ?! Dacă te duci la muncă... — Uite ce e, a tranșat

ocnașul, în hohotele noastre de râs, să presupunem că eu sunt camion și dumneavoastră aveți de făcut un transport. Ce faceți ? Îmi puneți benzină și-o luăm din loc sau îmi ziceți — ia-o tu așa, la drum, și-ți pun eu benzină când ajungem la Brăila !?! Tot în zilele acelea din aprilie 1960 am stat de vorbă cu un caraliu care ne escorta la desecări. La poalele unui taluz era un tractor ruginit ; zăcea cu roatele-n sus din toamnă, când îl scăpase din mâini tractoristul, mort de beat. Omul se alesese cu spaima, dar mașina nu mai era bună de nimic. Fier vechi. Nici nu-și bătuseră capul, o iarnă întreagă, să-l ia de acolo ! I-am comunicat părerea mea plutonierului spunându-i că distrugerea unui asemenea bun al poporului mi se părea nu inconștiență, ci de-a dreptul act contrarevoluționar. Ronțăia un fir de iarbă. S-a oprit din mestecat și m-a măsurat cu scârbă : cine te crezi tu, mă, banditule, de-ți dai cu părerea ? Află că tractoare mai facem noi ! Tractoristul a greșit, s-a-mbătat și el, ca omul, dar n-a vândut Republica ca voi, fir-ați ai dracului de bandiți ! În sfârșit, și acesta este faptul cel mai important, într-o zi cu mare vânzoleală, ni s-au luat, scurt, cănile, ni s-a trântit o percheziție generală, la sânge, ca să-și bage bandiții mințile-n cap, ni s-au făcut spinările tobă de pumni și ciomege și același maior Anton a venit să anunțe brigăzilor care-l ascultau cu moartea în suflet că jocul a ținut destul. „În plic vă trimitem acasă, futu-vă muma-n cur de tâlhari ! Credeați că vă merge ? O să se-mpiedice Republica de voi ? Ei las', de n-oți mânca voi jar, să nu-mi spuneți mie pe nume !“ Am aflat curând ce se întâmplase : pilotul Edgar Powers, cu PO2-ul lui spion, fusese interceptat și doborât deasupra teritoriului Uniunii Sovietice. Hrușciov a profitat imediat de situație, americanii îi ofereau cel mai nesperat argument împotriva lor, ei, rușii, fuseseră, ca întotdeauna, de bună-credință, ve-

neau cu inima deschisă la masa tratativelor, dar uite că Occidentul, ațâțătorii de război, făceau spionaj cu nerușinare! Voiau pace de ochii lumii, în realitate ascultau de fabricanții de arme și de bancherii din Wall Street. Aveau să mai treacă doi ani până la criza rachetelor sovietice din Cuba, iar cazul colonelului Abel nu fusese încă descoperit. Era limpede și pentru cei mai optimiști — nu vom pleca acasă curând. Digul se terminase, dar parcă era singura lucrare din Insula Mare? Conjunctura politică ni se părea dezastruoasă și cine știe când aveam să mai dăm peste vreo conferință la vârf. Situația a fost strălucit sintetizată la Stoienești, ceva mai târziu, de nenea Tache, un avocat bătrân și hâtru din Călărași, care ne explica în timp ce-și cârpea unica pereche de izmene, într-o seară, pe craca a treia, chiar sub acoperișul de stuf: Au vrut oamenii. L-au chemat, l-au așteptat, de Gaulle l-ar fi primit cu brațele deschise. Că hâr, că mâr, mai dă tu, mai las eu, ieșea ceva! Dar porcul zise „niet!". Tot atunci a ieșit bancul cu Hrușciov și ambasadorul sovietic la Washington. Cică Nikita Sergeievici l-ar fi întrebat la telefon: „Vaina (război)? Niet! Mir? Nieeet! Șto? — Tiligram, tiligram, Konferinț, Konferinț!" i-ar fi răspuns ambasadorul.

La Moscova am fost pentru prima oară în 1980. De la Tiraspol și până aproape de imensa și austera metropolă, n-am văzut aproape nimic, drumul de fier fiind, de o parte și de alta, flancat de perdele dese de arbori. *Aproape* nimic; ceva, ceva tot am văzut: la Lvov, în partea furată a Poloniei cu binecuvântarea lui Hitler — acoperișurile unei enorme pușcării, așezate sub nivelul căii ferate, închisoare cu ziduri înalte, zonă exterioară, zonă interioară, foișoare și platforme pentru instalat mitralierele — tot tacâmul, ca la Gherla. Mai departe, într-un luminiș, izbele unui sat, același, probabil, ca și

înainte de revoluție. Într-o zi, după ce stătusem ceasuri întregi în sălile galeriilor Tretiakov, cu ochii fermecați de pictura secolului trecut și de icoanele lui Rubliov (întinate de vecinătatea unei încăperi unde erau expuse compoziții a căror figură centrală era Brejnev : Brejnev la birou, Brejnev în prezidiu, Brejnev într-o uzină, câmpurile fiind apanajul predecesorului său, cel care inaugurase, cu tocul pantofului, o nouă epocă în istoria uzanțelor diplomatice) m-am hotărât să merg la Lubianka. Numele sinistrei clădiri nu-mi era necunoscut, trecuseră pe acolo, în timpul războiului — dar și după, unii dintre colegii de detenție mai vârstnici. „Duceți-ne la Lubianka", i-am spus unui șofer tânăr. Taximetristului au început să-i joace ochii în cap ca la draci : Kaghebe ! a exclamat el, zâmbind bucuros de parcă i-aș fi cerut să ne arate comorile Kremlinului. Ne-a lăsat mai departe, în stânga statuii lui Feliks Edmundovici Dzerjinski, cocoțat glorios pe butoiul lui de fontă. Am stat câteva minute pe trotuarul magazinului universal, privind când uriașa clădire, când puhoiul de lume ce furnica pe lângă magazin. Era ceva ciudat — și dintr-o dată am descoperit ce nu suna bine, nota falsă din acel film al străzii : nimeni din șuvoiul uman nu se uita spre Lubianka, nu ridica privirile către zidurile cenușii, pe soclu granitic masiv, de cetate, către ferestrele prăfuite ale parterului supraînălțat, neșterse de praf (intenționat, firește) poate că tocmai de pe vremea când Latsis și Vîșinski trimiteau, din ordinul Tătucului, la pluton năpârci ca Zinoviev, Kamenev sau Buharin. Oamenii treceau fără o privire, ca și când între puhoiul în perpetuă mișcare și giganticul paralelipiped de peste drum ar fi existat o frontieră invizibilă, „dincolo" fiind tărâmul de unde nu te mai întorci. Am traversat fără șovăire, nu exista nici un semn care să interzică accesul pe trotuarul clădirii. Nu ne-a zis nimeni nimic, am simțit în ceafă privirile oamenilor ră-

mași lângă magazin și am avut convingerea că, de *dincolo*, ochi experți ne examinează, ne cântăresc. Am înconjurat încet masiva construcție, am privit cu un fior pe șira spinării porțile imense, mute, întunecate, din spate, gândindu-mă la ce citisem în Soljenițîn, introdus prin contrabandă în țară, și la adagio-ul dantesc ce li se potrivea atât de bine, și am luat-o pe trotuarul părții opuse celei de unde veneam. Atunci s-a deschis o ușă de sub nivelul străzii, un fel de demisol, cu trepte protejate de un parapet de fier, a ieșit sprinten un flăcău blond cu o plasă în mână, și în plasă — sticle de pepsi, goale, se ducea, probabil, să caute pepsi prin împrejurimi. Ne-a privit indiferent și dus a fost. Ce tânăr e, a murmurat soția mea. Exact cum aș fi fost și eu, i-am replicat, dacă aș fi acceptat să devin ofițer de securitate... Și m-am gândit la „ceremoniile inițiatice" descrise în „Primul cerc", aproape aidoma cu cele prin porțile cărora trecusem în universul altei dimensiuni a existenței umane la Uranus. Că acele „ceremonii" făceau parte dintr-un scenariu pus la punct încă cu mult timp înainte de război acolo, în clădirea pe care tocmai o înconjurasem, nu mai încăpea îndoială. De acolo ne veniseră ochelarii negri, totala izolare a arestatului, absența avocatului, cumplita incertitudine privind motivele reținerii și încă și mai cumplita speranță, fiindcă se alege curând praful de ea, că totul nu e decât o farsă sinistră, o glumă de prost gust, care va lua numaidecât sfârșit. Vasili Grossman adeverește spusele lui Soljenițîn într-o carte epocală, „Viață și Destin", carte cu un destin singular, căci a fost și ea arestată. De fapt, lucrurile stau tocmai pe dos. „Arhipelagul Gulag", scris pe la jumătatea anilor '80 și scos clandestin din țară, ar fi trebuit să ateste adevărul romanului lui Grossman, fiindcă acesta și-a terminat cartea în 1960. KGB-ul a confiscat manuscrisul, rămas timp de două decenii în arhivele sale secrete. E o minune că romanul

pe care Georges Nivat nu ezită să-l numească „Război și Pace“ al secolului XX a putut, în cele din urmă, să vadă lumina tiparului. În „Viață și Destin“, încă netradus în română, am găsit un pasaj care concordă atât cu descrierea încarcerării la Lubianka din „Primul cerc“, cât și cu experiența mea de la Uranus, descrisă pe larg într-un capitol anterior. Un vechi activist de partid, comunist cu strălucite state de servici în mișcarea internațională, prieten cu Dimitrov, fost membru al gărzii de onoare la catafalcul Klarei Zetkin, politruc pe frontul de la Stalingrad, este adus la Lubianka, în chiar zilele marii bătălii din 1942, de pe Volga, decisivă pentru soarta a sute de milioane de ființe omenești. Episodul are momente identice cu practicile de-acum treizeci de ani ale securității din România : *„În camera goală, înăbușitoare, viu luminată de un proiector, i se ordonă să se dezbrace în pielea goală ; și, în timp ce un om tăcut, în bluză albă, îi pipăia corpul, Krîmov își spunea, înțepenindu-se, că zgomotul și toată fierăria războiului nu puteau împiedica mișcarea metodică a acestor degete impudice... Degetele își continuau opera, liniștite, sigure...*

— Întoarce-te, apleacă-te, desfă picioarele.

Se îmbrăcă și-l fotografiară, cu gulerul rubăștii deschis, cu fața mobilă și fixă, din față și din profil. Cu un zel indecent, el își apăsă amprentele pe o foaie de hârtie. Apoi i se luară nasturii de la pantaloni (nu, de așa ceva n-am avut parte, — Al.M.) *și i se luă și centura* (asta da, în lagăre am înlocuit-o cu o sfoară, cu satisfacția secretă că un element din vestimentația mea seamănă cu ceva din veșmintele călugărilor cordilieri — tot Al.M.). *Luă un ascensor violent luminat, urmă covorul unui lung coridor pustiu, mărginit de uși cu ochi rotunzi. Adevărate camere de clinică chirurgicală, specialitatea cancer. Aerul era cald, stătut, totul era invadat de o lumină nebună. Un institut radiologic pentru tratarea so-*

cietății... În această atmosferă înăbușitoare, oarbă, era greu să gândești. Pierdea aici sentimentul propriei existențe... Am avut o mamă? Poate că nu... Stelele printre vârfurile pinilor, trecerea Donului, racheta verde a nemților; proletari din toate țările, uniți-vă; în spatele fiecărei uși, oameni; am să mor ca un comunist; ...Grigori Evseievici (Zinoviev — n.n.), președintele Kominternului, a trecut și el prin acest coridor... sunt nevinovat, jur; îmi vine să mă piș; acei bravi bătrâni care cântau la aniversarea lui Octombrie; Ceka, ceka, ceka; Dzerjinski era stăpânul acestei case; Ghenrih Iagoda, Menjinski apoi Nikolai Ivanovici, micul proletar din Piter, cu ochii verzi, și astăzi Lavrenti Pavlovici (Beria — n.n.), inteligent, afectuos; ne vedeam, firește, ce cântam noi? «Scoală-te, proletare, și cauza să-ți aperi»; sunt nevinovat; au să mă-mpuște...“ Când am fost băgat în beciurile de la Uranus, o mare liniște s-a lăsat în cugetul meu, în primele momente, o liniște atât de nefirească încât m-a izbit, ca și când m-aș fi contemplat pe mine însumi, dedublat instantaneu. O stare de conștiință similară încearcă și Krîmov. În ciuda diferențelor de vârstă, cultură, experiență de viață, între vechiul militant comunist și studentul de nici douăzeci și trei de ani care eram atunci există o trăsătură de unire — gândul că nu făcusem nimic care să justifice prezența noastră acolo, a lui la Lubianka, a mea — la Uranus. Dacă am fi fost hoți, dacă am fi ucis, violat sau tâlhărit, stările de spirit ar fi fost, fără doar și poate, altele, și nu s-ar fi produs, categoric, obnubilarea conștiinței de sine. După Aleksandr Isaievici, care își descrie magistral propriile trăiri, Grossman intuiește, nu mai puțin magistral, gândurile personajului său Krîmov: *„Dispunerea geometrică a punctelor, își spusese el când i se luaseră amprentele. Nu știa de ce-i venise ideea asta, dar ea traducea exact acest fapt nou apărut în el. Totul venea, de fapt, din aceea că el nu mai avea*

conștiința de a fi el însuși. Dacă ar fi cerut să bea, i s-ar fi adus apă. Dacă l-ar fi lăsat, brusc, inima, doctorul i-ar fi făcut injecția trebuincoasă. Dar el nu mai era Krîmov, o simțea, chiar dacă nu înțelegea. Nu mai era tovarășul Krîmov, care, când se îmbrăca, prânzea, lua loc într-un cinema, gândea sau se culca, avea totdeauna conștiință de sine-însuși. Tovarășul Krîmov se distingea de toți ceilalți prin inima lui, inteligența lui, vechimea lui în partid (aderase înainte de revoluție), articolele sale apărute în revista Internaționala comunistă, *obișnuințele sale, maniile sale, felul său de a fi, intonațiile sale în discuțiile duse cu tinerii comuniști, cu secretarii de comitete raionale de la Moscova, muncitorii, vechii membri de partid, prietenii săi, oamenii care îl solicitau. Corpul său era făcut după chipul și asemănarea corpului omenesc, mișcările sale, gândurile sale erau și ele omenești dar tot ceea ce era tovarășul, omul Krîmov, meritele, libertatea sa, toate acelea dispăruseră."* (Vasili Grossman — „Vie et destin", Julliard/L'Âge d'homme, 1987 — traducerile aparțin subsemnatului, Al.M.). Când se va scrie (dacă se va scrie vreodată) istoria gulagului românesc, se va vedea că există diferențe față de sistemul concentraționar sovietic, că în pușcăriile și lagărele din România comunistă a fost, din anumite puncte de vedere, mai rău decât *dincolo*, că deținuții au dus-o, în anumite perioade, mai greu. Rușii n-au cunoscut nicicând fenomenul reeducării, de îngrozitoare faimă, cu toate că în pușcăria de la Pitești Nikolski l-a inițiat; se pare, nu sunt sigur, am auzit și eu, că numai chinezii ar fi practicat ceva asemănător, da, poate că este vorba doar de „reeducarea" — consecință a cortegiului de orori inițiate de Mao și botezate pervers „revoluție culturală" — în timpul căreia mari savanți, universitari și alți membri ai elitei intelectuale au fost puși să facă treburi degradante, de pildă să frământe fecalele cu mâna în roabe înainte de a fi împrăș-

tiate pe ogoare. Față de ce au îndurat tinerii la Pitești, malaxarea manuală a acelor deșeuri organice ar fi părut un tratament de favoare. (La Salcia l-am cunoscut pe F.M. din Tulcea ; în iarna lui '59 avea cel puțin zece ani făcuți, fusese arestat în legătură cu luptătorii anticomuniști din Codrii Babadagului, era elev când l-au ridicat. Vrusese să devină pictor. Fusese cumplit bătut la securitate, dar asta fusese floare la ureche pe lângă ce pățise în camerele de „reeducare" de la Pitești. Într-o duminică stăteam de vorbă, a devenit brusc incoerent, a tăcut mult timp, apoi m-a privit în ochi cu o tristețe grea, tulbure, pe care n-o pot uita, și mi-a spus simplu, ca și când ar fi fost vorba despre altcineva — eu sunt schizofrenic, domnule Mihalcea. De pe urma reeducării...). La Lubianka, oricât de paradoxal ar părea faptul, arestații aveau cărți de la biblioteca închisorii ; în România comunistă așa ceva ar fi fost cu totul de negândit. Cât privește vorbitorul, acesta rămăsese o amintire duioasă a anilor începutului de perioadă comunistă. Nu am văzut pe nimeni din familie în tot timpul cât am fost închis. Pachete am început să primim, cu zgârcenie, în vara lui 1960 ; eu am primit, cred, trei din care unul la Gherla, când lucram la mobilă. Nici un fel de veste de acasă timp de patru ani. Alții — timp de zece ani ! În cea mai bună dintre lumile posibile, construită de partid — după memorabila formulă a lui Ceaușescu — „cu poporul și pentru popor".

La scurtă vreme după eșecul conferinței de la palatul Chaillot, o parte dintre noi fuseseră puși să-și ia boccelele, înghesuiți în cala unui șlep și duși la Luciu-Giurgeni. Brudiu, Alexandru Zub, Gabi Rus, Marin Tarangul, Pavlovici, Zane, ceilalți băieți de la filosofie rămăseseră

la Salcia. Noul lagăr era împărțit în două : Centrul, lângă mizerele colibe ale *deviștilor*, și secția „bac". Tartor peste amândouă — maiorul Ioanițescu, un țigan mătăhălos, negru, buzat, aidoma călăilor din nuvelele istorice. Crud, în stare să gâtuie omul ca pe un pui de găină. Șef la bac era Teodor Cristea, locotenent-major îmbătrânit în grad, scurt, gros, spălăcit. Repezit la vorbă. Era admirabil întregit de Tucă, țigan ca și maiorul, și tot feroce, ba chiar mai de temut, fiind în contact direct cu deținuții. Când am intrat pe poarta noului lagăr, i-am și văzut, cu parii în mână, pe două rânduri, pe membrii „comitetului de primire". Dădeau ca-n fasole, zbierau, călcau în picioare traistele în care pușcăriașii își țineau bietul lor avut, două-trei cârpe, o pereche de ciorapi, dramul de hrană rece, te miri ce și mai nimic. Loveau urlând de sadică plăcere, cu cizmele, cu parii, cu pumnul, cu ce apucau, și numai faptul că erau chiori de beți, de-abia se țineau pe picioare, i-a salvat pe oameni de la grave fracturi, poate și de la mai rău. (În 1968, în timpul cotropirii Cehoslovaciei de către hoardele Marelui Frate, scriam sub pseudonim, la ziarul „Dobrogea nouă". Nu mai știu care dintre vechii colegi de la Luciu-Giurgeni, întâlnit întâmplător, îmi spusese : Vrei să-l vezi pe Cristea ? Du-te la I.C.I.L., încarcă bidoane pe rampă ! M-am dus : nu încărca bidoane, lucra la cadre, era simpatizat, foarte respectuos cu femeile, mai mergea la câte un șpriț cu bărbații, ca tot omul, se știa că a fost militar și atâta tot. Mă duc o dată la București cu acceleratul și culmea ! îmi găsesc locul într-un compartiment în care era și el. L-am recunoscut imediat. S-a uitat lung, nu știa de unde să mă ia. Am intrat în vorbă : n-ai fost șeful gărzii la Centru ? Nu. Atunci ai lucrat la „cultural" ! Nici. A, stai că știu : erai ceist ! Când am coborât în Nord, mi-a zâmbit onctuos la despărțire, dar se simțea că întâlnirea mai degrabă îl îngrijorase. Au trecut anii ; la

câteva zile după 22 Decembrie, m-am dus iar la I.C.I.L. — de data asta, înarmat cu cartea de gazetar. Cadrista — aceeași ca pe vremea Odiosului — mi-a spus că „domnul Cristea a plecat definitiv în Canada, la 13 decembrie". Avea acolo un băiat, copil unic, absolvent al Institutului de marină. La primul voiaj, odrasla teribilului apărător al cuceririlor socialismului pusese coada pe spinare și rămăsese în Canada. Mă întreb — deși e o întrebare prostească, dacă „domnul Cristea" măsoară acum grozăvia faptelor pe care le-a săvârșit în lagărul de la Giurgeni și cine știe pe unde va mai fi fost, văzând cum arată putredul capitalism împotriva agenților căruia lupta vârtos cu parul. Intram într-un lagăr cel puțin insolit : o excrescență a câmpiei, un taluz pe marginea căruia se înșirau niște bulumaci susținând rânduri de sârmă ghimpată — „zona" ; dincolo de ea, o colibă cu etaj, un fel de pătuiag, corpul de gardă. Rarele smocuri de iarbă se opreau pe buza taluzului. O limbă de nisip de vreo zece-cincisprezece metri îl despărțea de fluviu, de data asta Dunărea mare, internațională, nu un braț dosnic, ca la Salcia. Priponit cu două trunchiuri de brad de un chei improvizat — un bac imens, negru, cât un vapor de mare : „Gironde". Ni-l dăduseră francezii în timpul Marelui Război, în principiu pentru transport de cereale, dar puterea populară, mult mai săracă în spații de cazare decât în pușcăriași, îl transformase în ocnă plutitoare. Nici aici românii nu făcuseră proba cine știe cărei originalități, barjele cu deținuți fiind cunoscute în țara socialismului victorios încă din primii ani de după revoluție. Dar nu după originalitate tânjeau specialiștii Direcției Penitenciarelor... Pușcărie pe vas nu mai făcuserăm. A trebuit să ne deprindem cu spațiul îngust, suprapopulat, fără ferestre, etanș o dată ce bocaporții se închideau seara, parcă făcut ca să păstreze toate miasmele : dogoritori ca văzduhul saharian ziua, sub bătaia

cruntului soare de Bărăgan, spre dimineață pereții de fier se răceau și ne zgribuleam sub păturile bicisnice, subțiri ca frunza. Mai greu ne-a fost să ne obișnuim cu scările interioare, abrupte, alunecoase, o adevărată teroare pentru tinetari, siliți să se țină și pe ei, și marile recipiente arhipline, în echilibru. Mi-a venit, firește, și mie rândul și nu îndrăznesc să mă gândesc la ce s-ar fi întâmplat dacă ne-am fi împiedicat pe scări... Ziua plecam la muncă, foarte puținii care rămâneau pe vas — datorită scutirilor date de doctorul Ghica, supravegheat și el îndeaproape de comandant, dar mai ales de satanicul Tucă — erau obligați să intre în burta șlepului, de îndată ce administrația primea telefon că va trece *un austriac* sau *un iugoslav*. După ce trăgeau capacul, santinelele își puneau o rochie peste uniformă încât, de pe puntea remorcherelor străine care târau convoaie în sus sau în jos, prin binoclu se vedeau doar două-trei fetișcane plimbându-se pe puntea burticosului șlep tras la mal... Amurgurile acelui început de vară, adânc tulburătoare, ca și ceasurile înserării din Insula Mare, adăugau frumuseții lor fără nume aur lichid, prelins în Dunăre, purtat de frământarea valurilor mărunte, pod de lumină către Soare-Apune. Trecea uneori un vas rusesc de pasageri, totdeauna după căderea întunericului, „Dunai" sau „Amur", sclipitor de lumini, de pe puntea căruia venea către noi, purtate de vânt, crâmpeie de muzică. De obicei Strauss — dar am auzit o dată și melodia lui Ivanovici. Unii dintre noi ascultam fermecați, scoși din coordonatele realului, cu ochii închiși și fața gravă, în reculegere ca la rugăciune. Alții se înnegurau, își strângeau pumnii de disperare. La Giurgeni am înțeles ce adâncă e înțelepciunea poporului când spune să nu-i dea Dumnezeu omului cât poate să ducă. Am lucrat întâi la drumuri. Era limpede că nu-i o treabă serioasă, făceam șosele din pământ bătut, ramblee mărunte, nu căi pietruite, durabile. Ori nu avu-

seseră ce să facă cu noi la Salcia, după încheierea digului, ori joaca de-a șoselele era un *passe-temps,* în așteptarea altor chestii... Pe când lucram la acele nevolnice cărări de țărână bătătorită, s-a întâmplat un fapt mai puțin comun. Am fost duși la baie — prima și ultima dată, de altfel — pe grupe, în clădirea unui I.A.S. Erau dușuri și așa ceva nu mai văzusem din vremuri imemorabile. Printre noi, grupă de tineri, între douăzeci și treizeci de ani, au răsărit doi necunoscuți, tot tineri, tot cu părul de un centimetru, dar albi la trup, nebătuți de vântul și soarele Peripravei ori ale Insulei. De la linia gulerului în jos, erau albi ca brânza. Da' voi de unde venirăți, mă, fraților, i-a întrebat Tomiță, un fost locotenent-major de infanterie, coleg de-al meu din gimnaziu și până la școala militară, ce-i cu voi pe-aici, că nu v-am văzut în colonie ? Noi suntem soldați de la pază, a mormăit, rușinat, unul dintre ei, țăran, fără îndoială. Ne-am frecat reciproc spinările cu săpun.

Mi-aduc aminte că am privit cu milă trupurile acelea tinere, printre care și al meu, sortite să nu cunoască, cine știe câtă vreme, bucuria simplă, esențială a strângerii unei femei în brațe, le-am privit cu mila și disperarea cu care contemplai un lucru frumos pândit de distrugere, un tablou pe care un paranoic stă să-l pună pe foc, o statuie de marmură peste care se va abate ciocanul unui nebun. Și într-adevăr chestiile serioase au venit : lucrul la orez. La plantațiile din bălți ale fluviului, din zmârcuri putrede, încărcate de lintiță, de lungi buruieni acvatice, cu rădăcinile înfipte în mâl și infestate de lipitori. Zile în șir, aproape două săptămâni în acel sfârșit de mai și început de iunie 1960, am intrat până la brâu într-o apă care-ți îngheța sângele de rece, în timp ce de sus venea o burniță mocănească. Ne lăsam zeghile pe mal și intram doar cu chiloții pe noi, desculți și cu un

săculeț de sare prins de o baieră petrecută pe după gât — singurul antidot împotriva lipitorilor care se năpusteau asupra trupurilor noastre sărăcite de vlagă, să sugă sângele făcut din ciorba de murături de peste iarnă... Unul dintre băieții de la „Mihai Viteazul", cei arestați fiindcă fumaseră în pod și unul uitase un chiștoc, un flăcău înalt, slab ca un fachir, a căzut pur și simplu, de slăbiciune, trăgând de o bălărie. Într-o dimineață, pe un vânt tăios, pe când dârdâiam cu brațele încrucișate, lipite strâns de piept, ca măcar acolo să-mi dau singur un dram de căldură, și încercam să întârzii pe cât posibil, intrarea în apă, m-am pomenit cu o joardă pe spinare, de m-a usturat până la creieri. Nici nu știu când am țâșnit și cum am aterizat, cu spinarea în flăcări, în mijlocul ochiului de baltă ! Ajunsesem, cum spune Cioran, pe culmile disperării. Mușcăturile de lipitori se infectau, unii făcuseră buboaie urâte, iar doctorul Ghica nu primea nici măcar aspirină pentru cei cu temperatură. Începutul acela de vară a fost neobișnuit de rece, de ploios în Bărăgan. Noaptea încercam, la nici douăzeci și patru de ani, durerile care-mi sfredeleau oasele piciorului lovit și genunchii ca niște sârme înroșite în foc. Am scăpat tocmai când mă credeam mai la ananghie. S-a anunțat că se caută zidari pentru ridicarea unui corp de gardă în locul colibei de stuf de pe buza talazului. M-am prezentat fără să mai stau pe gânduri. Nu pusesem în viața mea mâna pe o mistrie. O dată cu mine — și un ins foarte simpatic, bucureștean de prin Colentina, Alexandru V., cam închis la piele, vecinul meu de pat, care se recomanda „conductor arhitect". Într-un moment de sinceritate, mi-a mărturisit că nu văzuse în viața lui un plan de clădire. Dar cum dosarele erau la Centru, iar lucrarea trebuia făcută grabnic, coliba fiind neîncăpătoare pentru soldații care ne păzeau ,ne-au crezut pe cuvânt. Ne-au dat vreo două ajutoare și ne-am pus pe treabă, alcătuind un fel de

pătuiag din trunchiuri de arin și salcie, cu ostrețe bulgăruite cu pământ, cum văzusem că se fac casele în Vlașca. Aveam lungi conciliabule cu „conductorul arhitect" care își luase rolul în serios și pretindea să lucrăm după catastrofalele lui indicații. Încercam, totodată, să tragem de lucrare ca de cauciuc, de frica orezului. Numai când mă gândeam la planta blestemată, pe care ajunsesem s-o urăsc ca pe un dușman, mi se făcea pielea ca de găină. Digul, cu roaba supraîncărcată trasă la ham, mi se părea de domeniul dulcii nostalgii. Tentativele noastre de temporizare au fost, însă, încununate de insucces ; bandiții trebuiau păziți și nu era să stea soldații în vânt și în ploaie. Așa că Tucă și ceilalți caralii erau cu ochii pe noi. Am crezut că ne vor rupe în bătăi când o vijelie cu ploaie mare, dezlănțuită curând după terminarea căsoaiei, i-a smuls acoperișul. Nu s-a întâmplat nimic. Ba chiar am fost trimis să lucrez la construcția unui pod. S-a alcătuit o echipă de zece inși, printre care doi foști elevi ai Școlii militare de geniu de la Râmnicu Vâlcea. Băieți serioși, puși pe treabă, flăcăi cu destinul retezat, cu viața frântă în ajunul înălțării la demnitatea de ofițer. Pentru câteva vorbe, o turnătorie, un raport fals al ofițerului de contrainformații. Șeful nostru — tot un genist, maiorul inginer Malacu, fostul lor profesor. (Cred că nimeni n-a îndurat umilințe mai mari decât ofițerii, indiferent că aparținuseră armatei regale sau celei „populare". Țăranii duceau în cârcă, la fel ca și acum, obișnuința unui secular trecut de umilințe și înjosire ; preoții, cei mai cu har dintre ei, puteau, la urma urmei, să se considere în misiune apostolică și să evoce pilda lui Iov, cel mai plin de bube și mai sărac chiar și decât noi ; studenții aveau, mulți dintre ei, o viziune goliardică asupra vieții și de partea lor era tinerețea. Dar ofițerii — printre care s-au aflat canalii cumplite și turnători precum N....u sua A... ..a — ultimul, locotenent-major

felcer — dar și foarte mulți Oameni cu majusculă, modele de conștiință și de umanitate, de-ar fi să-i amintesc numai pe generalii Vâșcu și Vătămanu, veterani ai Marelui Război, Aurel Gulan — a cărui viață este materia unui roman senzațional, între coordonatele gulagului, ori maiorul Malacu — erau obiectul veșnicelor vexații din partea caraliilor, inși bicisnici, suboameni, semianalfabeți, bucuroşi drăcește că-și pot bate joc și-i pot chinui pe oameni care purtaseră cândva trese și stele de ofițer pe umeri. Aceeași dușmănie secretă, manifestată în sadismul cu care loveau și în vocabularul care ar fi făcut-o și pe o chivuță să roșească, definea și comportamentul unor „ofițeri" luați direct din pegra Brăiliței ori dintre lătrăii politici, cum erau Ioanițescu sau Cristea. Trebuia să clădim un pod de beton pe câmpia dintre Giurgeni și Luciu. Oricât am căutat mai târziu, n-am dat pe vreo hartă peste acel punct unde am lucrat poate o lună de zile, întotdeauna aceiași deținuți și aceiași soldați care, nu fără primejdie, sfârșiseră prin a fraterniza cu noi.

Erau flăcăi simpli, de la țară, crezuseră orbește în frazele cu care le împuiaseră capul ofițerii politici — cum că suntem vânduți imperialismului american, că ne-am trădat țara, că făcusem organizații antistatale. La început, bieților copii le era frică de noi, se uitau bănuitori, țineau pistoalele-mitralieră în poziție de tragere. Curiozitatea i-a împins să tragă cu urechea la ce vorbeam în timpul pauzei de prânz. Un noroc fantastic a făcut să nu avem nici un caraliu pe cap, eram prea puțini. Moș Nicu, îngrijitorul colibei unde ne lăsam sculele, om cu frica lui Dumnezeu, ne aducea din când în când, în tradiția românilor și rușilor, pentru care să-i dai de mâncare unui osândit înseamnă să-i dai Domnului, câte o găină pe care o găteam la fața locului. Când și-au dat seama pe cine păzesc, soldații s-au apropiat pe nesimțite de grupul

nostru, lacomi de cuvintele și de istorisirile noastre. Au înțeles adevărul și unul dintre ei ne-a spus — putorile alea, paraziții ăia ar fi trebuit să fie în locul vostru! Încrederea lor a fost deplină când unul dintre noi l-a trezit pe un soldat tocmai la timp ca să nu fie surprins ațipit de către un gradat de la Centru. Iar noi, de atunci, am hotărât să ne rânduim la pândă, pe o movilită, veghind jur-împrejur asupra câmpiei cu popândăi și buruieni mișcate de vânt. Ca să facem podul, trebuia să secăm o baltă. Am refulat sute de metri cubi de apă din gropana aceea pierdută în pustietățile Bărăganului cu pompa de mână. Un Alweiler primitiv, cu manetă, la care dădeam înainte și-napoi până te treceau nădușelile și venea altul la rând. Icoană a socialismului glorios, la fel ca fraza lui Ilici, celebra ecuație cu care ni se făcuse capul călindar în liceu și în facultate — „comunismul egal soviete plus electrificarea întregii țări" : o baltă măricică, secată cu pompa de mână. Nu conta, întreținerea sclavilor costa o mână de arpacaș pe zi, acum, că scăpasem de murături. Duminica aveam parte de expozee politice. Ni le ținea un „educator" tinerel, aproape imberb, extrem de îngrijorat de condițiile noastre de viață : nu cumva puțea în cala șlepului, fusese scoasă materia *fecală?* Patrice Lumumba era îndelung căinat, Chombe și Mobutu erau descriși în culori apocaliptice, în timp ce noi luptam din răsputeri împotriva chicotelilor opintite în gâtlej și fluieram în gând a pagubă pentru bucata de duminică dusă pe apa sâmbetei. La Giurgeni am avut primul contact direct cu lumea pe care o părăsisem cu ceva mai mult de un an înainte. Fusesem duși cu camionul la un punct de lucru aflat la vreo zece kilometri, înspre Gura Ialomiței. Se trecea printr-un sat și am privit fascinați casele, ogrăzile, firma cooperativei din centru, femeile care se uitau la noi încremenite, cu mâna la gură : un univers umil, nebăgat în seamă altădată, dar care acum ni se

părea tărâmul unei fericiri nevisate. Camionul a rămas în pană și Costache, un caraliu bătrân, crud și idiot, care pronunța *perelină* și *sarcoșcă*, a ordonat întoarcerea pe jos, de frică să nu-l apuce noaptea cu noi pe acolo. Soldații au format dispozitivul de escortă, cu armele către ocnași, și am pornit la drum spre bac. În apropierea satului, am luat-o în șir indian pe o potecă ce tăia în două un lan de grâu. Pe potecă, două fete. S-au dat speriate la o parte, să trecem noi. Am avut timp s-o recunos pe una, studentă la română, știută de când făceam *les cent pas* pe trotuarul de la filologie, în așteptarea Inei. I s-a golit obrazul de sânge — și mie la fel. A doua întâlnire cu o femeie cât am fost pușcăriaș, tot la Giurgeni s-a întâmplat. Adânceam o groapă unde urma să fie fixat cofrajul pentru un picior al podului. Eram gol până la brâu, ars de soarele Bărăganului, lucios de sudoare. A venit în inspecție directorul I.A.S.-ului care închiriase sclavii. Cu el, un ofițer necunoscut și o femeiușcă-normatoare, ne-a spus moș Nicu. S-a apropiat, curioasă, de buza gropii ; m-am uitat și eu la ea, mai mult ghicind, sub torentul de lumină, linia pulpelor masive și peticul alb de rufărie dintre coapse. Mi-a aruncat, chicotind ca o capră — n-ai fost așa de negru de când te-a făcut mă-ta ! În privința tegumentelor mele avea dreptate, iar ca *res cogitans* n-aveam de ce să mă supăr. Încât am continuat să scormonesc tăcut pământul cu cazmaua. Tot printre întâmplările verii aceleia, când am făcut pușcărie pe Dunăre, se așează trei, unite între ele prin prezența măcar a unui evreu. Întâi — celebra (la scara lagărului) afacere a înotătorilor. Copleșiți de arșiță, câțiva deținuți, printre care Iancu Saul, au intrat să se scalde în spațiul dintre mal și peretele de fier al „Girondei". Soldatul din foișor, cu ochii veșnic pe bac, a dat alarma și toată suflarea care împânzise duminica aceea curtea a încremenit. Culpabilii au fost târâți în fața lui Cristea, apărut

gâfâind în poartă. Cel care a vorbit — calm, fără umbră de frică, argumentând că oamenii voiau să se răcorească, nicidecum să evadeze, n-o iei la goană în pielea goală ! — a fost Saul.

Incidentul a fost închis fără cumplita bătaie care ar fi putut constitui deznodământul afacerii. Saul, fost student la filozofie, fusese arestat și condamnat la ani grei de temniță pentru manuscrisul unui roman anticomunist intitulat „Bolnav social". Dârz, demn, era un coleg excelent, chiar dacă uneori rebarbativ. Mai târziu, la Stoienești, am repetat cu el logica pe care seria lui avusese șansa extraordinară s-o facă cu Henri Wald. A doua întâmplare cu evrei are drept protagoniști o față bisericească și un ex-ofițer, amicul meu Tomiță, veșnic pus pe glume, care, nevrând o dată să iasă la lucru, i-a lăsat pe caralii cu gura căscată, văitându-se de dureri atroce în mezanpliul stâng, cu jenă în mers. Rabbi W. nu se atingea nici mort de mâncarea de la cazan, spurcată de untura cu care goii de la bucătărie pângăreau recipientul. Trăia doar cu zeama neagră de dimineață și bucata de mămăligă ori de pâine, neprihănite, și cu alimentele cușer din pachet. Rabbi era mic, păros și nu avea nici pe departe simțul umorului cu care era înzestrat vechiul meu vecin de pat de la Salcia, hahamul timișorean cu platfus. Pentru el, era limpede că pușcăria e o pedeapsă de la Iahve, că deci curăția vieții se impunea cu atât mai abitir, întru răscumpărare. Ei bine, tocmai omulețul acela timid, temător, pașnic a explodat într-o zi, chemând fulgerele cerului și cenușa Sodomei și Gomorei pe capul nelegiuitului care a îndrăznit... și care l-a spurcat... Oi, vei, făcea bietul bătrân, de ce a trebuit să mă pedepsească Dumnezeu până într-atâta ?! Tineri inconștienți, de abia ne țineam să nu ne tăvălim de râs. Noi nu aveam tabuuri alimentare, iar cei care mâncaseră șerpi sau, ca mine, măduvă din oase de vită și arpacaș

crud, pus la umflat în apă, găseam chițăielile slujitorului Sinagogii rizibile (azi nu mai gândesc la fel...). Misterul s-a lămurit când fața bisericească, recăpătându-și cadența firească a graiului, a reușit să nareze faptele: cineva (noi știam cine), negru la cuget, i-a scos tiptil untura de *ghiscă* din garnița cușer nichelată, făcută pe alte tărâmuri, a pus la loc untură de porc, cel mai impur animal, oprit cu strășnicie de Talmud, a așezat deasupra cu dichis o pojghiță din grăsimea palmipedei și dus a fost. Când a venit la garniță, cu gura lăsându-i apă de poftă, prelatul a luat tacticos din materia albă, a întins pe pâine, a mușcat și... de aici urletele și blestemele biblice. Gravul atentat la preceptele Talmudului a rămas și el fără consecințe. Tot în vara aceea s-a întâmplat ceva care dovedește că paternitatea ideii de a-i vinde pe evrei ca pe o marfă îi aparține nu lui Ceaușescu, ci predecesorului său. Vorbeam de educator și de grija lui pentru materia *frecală*. Individul, care explica unei mulțimi în care se aflau nu puțini universitari cum să-și sufle nasul, alcătuise un nucleu, de, hai să zicem, activiști culturali benevoli, un fel de „Cântarea României" *avant la lettre*. Printre ei, unul, Barbălată și nu mai știu cum, care recita cu patos și cu accent „Noi vrem pumunt". Într-o zi, înainte de plecarea brigăzilor la lucru, a venit un ofițer de la centru — a strigat numele evreilor de pe listă — și când am intrat seara pe poartă, nu i-am mai găsit. Șapte erau de toți. Max Bănuș, fostul gazetar de la „Sportul popular", ziaristul de mai târziu de la „Europa liberă", petrecuse iarna la Salcia, la roabă, cu o căciulă imensă, cât o turlă de biserică moscovită, și o pereche de ochelari cu lentile nemăsurat de groase. (L-am reîntâlnit după treizeci de ani, neschimbat — sau așa mi s-a părut mie ? la convenția de înființare a Organizației ziariștilor democrați, la București, câteva luni după ce ascultarea postului de radio unde lucra încetase, cel puțin aparent,

să mai fie un păcat capital.) S-a zvonit imediat, ce nu se află în pușcărie ?! că fuseseră cumpărați cu bani grei de rude din străinătate. Băiatul meseriașului sărac din Galați, Saul, a rămas lângă noi ; aveam să petrecem încă o primăvară, o vară și o toamnă împreună, în baraca „febriștilor" de la Stoienești. În începutul acela de vară de la Giurgeni am scăpat ca prin urechile acului dintr-un mare necaz. Într-o zi, după numărul de dimineață, îmi aud numele strigat de un sergent. Mă prezint, îmi ordonă să rămân în lagăr. Invitație nefăgăduind nimic bun. Am început să-mi fac fel de fel de gânduri. De obicei, în poartă oamenii sunt chemați ca să li se comunice că soția i-a lăsat, a divorțat, anunț făcut adesea cu drăcească bucurie — vezi, mă, banditule, dacă și nevastă-ta te-a părăsit, și-a dat seama ce *element* ești... Nu era cazul. Să-ți fi murit, doamne ferește, un părinte sau un copil, nu se sinchiseau, nu se obosea nimeni să-i spună celui și așa înmormântat de viu. Unii au aflat după zece ani. Un gând absurd mi-a urcat sângele în cap — nu cumva... ? Poate că cineva a constatat că n-am făcut nimic și...Dar nici Pavlovici, nici atâția alții, sute și mii, n-au făcut nimic și totuși... În această cumplită stare de incertitudine am ajuns în fața lui Cristea. M-a luat întâi pe departe : că e mai bine să recunosc, să-i spun care-mi sunt complicii, altfel...

Atunci a apărut Tucă : lăsați-l pe mâna mea, tovarășu, că spune el și cu cine vrea să *acționeze*, spune și laptele dă l-a supt dă la mă-sa ! Cristea l-a oprit cu un gest, așteaptă ! Eu tot nu pricepeam, ce acțiune, cum să acționez, și atunci a căzut, buimăcitoare, acuzația : pusesem la cale o evadare ! Nu se putea incriminare mai gravă, poate doar să fi fost învinuit că ai alcătuit „o organizație antistatală în pușcărie", și tot nu era pe potriva celeilalte, care atrăgea pe loc snopirea în bătaie, desfigurarea, ruperea la modul propriu a oaselor. Am înghețat. Panta-

lonii, Mihalcea ! Pantalonii ! Am înțeles fulgerător. M-am liniștit. Lucrând la drumuri, dădusem în niște tufe uscate de bălării peste o pereche de pantaloni de salopetă, aruncați pesemne de vreun tractorist ori de vreun mecanic de batoză, erau năclăiți de ulei, cine să stea să-i spele ? I-am băgat în lagăr, am avut noroc, nu ne-a controlat la poartă, i-am lăsat vreo două zile sub pat, într-o albiuță de lemn, nu era a cuiva anume, ci a dormitorului, o găsisem pe vas, nimeni nu ne spusese că ar fi fost interzis s-o folosești. Săpun era, i-am îmbibat bine, pe urmă i-am spălat cât omenește li se mai putea scoate fața, cred că nici o muiere nu s-ar fi băgat, de-aia îi și aruncase necunoscutul meu donator, dar eu n-aveam de ales, erau o mană cerească, îmi vândusem bruma de boarfe pe țigări și voiam să-mi căptușesc zeghea cu bucăți de doc din ei. Apucasem să-i și desfac, asta m-a salvat, ciripitorul văzuse doar când îi luasem de pe câmp, nu știa că-i sfâșiasem pe cusătură, ca să-i pot spăla mai ușor, făcuți petice. I-am spus lui Cristea, l-a trimis pe Tucă să ia plantonul și să caute sub salteaua mea, unde le spusesem că țin peticele. S-a întors, așa era. Curios, nu mi-a confiscat bucățile de doc. Mi-a spus doar atât : nici nu știi din ce-ai scăpat. Știam și mă cutremuram. M-am dus în dormitor, nu mai aveau cum să mă trimită la lucru, am încercat să dorm, mi-a fost imposibil ; am vrut să continui lectura jurnalului de la Pirin-Planina al lui Topârceanu, n-am putut. Simțeam că-mi crapă capul : cine mă putuse turna ? Când au venit băieții de la lucru, le-am povestit tărășenia. Și-au bătut și ei capul. Degeaba. Nu puteai acuza fără probe precise, iar pe mine mă văzuseră mulți, și când luasem pantalonii, și când îi spălasem. Ne-am lăsat păgubași. De altfel, în scurtă vreme aveam să plecăm de acolo. Dandu, brigadierul, îi șoptise lui Dan Rusiecki, de la el aflasem noi, și într-adevăr, brigadierul-șef, ex-colonelul Drăgăniță, ne-a confirmat.

Auzise și el, dar nu se știa unde. Militar până în măduva oaselor, comandase o mare unitate de tancuri și se zvonea că ar fi intenționat s-o pornească în marș spre București ; exclus, pentru așa ceva ar fi fost impușcat imediat. A făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i apere pe deținuți și de multe ori a înghițit fără să crâcnească insultele administrației. N-a trecut mult și lagărul de la bac s-a desființat. Printre ultimele imagini ale acelei veri, una renăscută acum câțiva ani la Roma, în piața Navona, la câțiva pași de placa de marmură pe care scria „De propaganda fide" : doi preoți catolici din Transilvania, plimbându-se prin curtea din fața bacului, după număr, unul se prăpădește de râs, prea e hazliu ce-i povestește colegul, pe latinește... Printre alți pușcăriași, am ajuns la Grădina, tot pe Dunăre, unde regimul a fost atât de dur încât aveam să-mi amintesc de bac cu nostalgie.

. . . .

Supravegherea om cu om a societății românești a început de îndată ce au fost puse în mișcare noua poliție politică — securitatea — și miliția. Deci de prin '48-'49. Bineînțeles că vechile dosare, câte erau, au fost imediat trecute în arhivele noilor instituții. Era însă prea puțin, ideală ar fi fost alcătuirea de dosare pentru fiecare membru al corpului social în parte, lucru de neconceput fără crearea unei mari armate de turnători. De sorginte sovietică, fenomenul este prezent în toate țările comuniste din est, ajungând însă la cele mai înalte cifre în România. Cei însărcinați cu studii speciale de psihologie socială au descoperit repede că suntem un popor atomizat și divizibil. Cu excepții individuale, conlucrarea tuturor straturilor societății cu aparatul statal a fost o constantă a vieții noastre de după instaurarea comunismului și n-au fost scutiți nici oameni de mare suprafață intelectuală (în

care caz resorturile au fost ori poltroneria, ori imense avantaje și onoruri). Doar rușii au mai cunoscut, la aceleași dimensiuni, fenomenul. În Polonia, de la înființarea „Solidarității" a avut loc o adevărată ofensivă a societății civile împotriva statului comunist, silit să bată în retragere. După 1956, ungurii au continuat, la scară macro-socială, opoziția lor față de comunismul impus de Moscova, devenind prima țară a lagărului comunistă doar cu numele. În ceea ce-i privește pe români, raportul dintre opunere și acceptare este în favoarea acceptării. Fără grupurile de partizani din munți, eroi superbi, dar protagoniști ai unei cauze dinainte pierdute, fiindcă fuseseră vânduți, fără revolta minerilor din 1977 și a brașovenilor cu zece ani mai târziu, cronica luptei anticomuniste n-ar fi avut de înregistrat decât opunerea deznădăjduită a țăranilor la colectivizare, protestul mut al unor intelectuali care au mers până la autoclaustrare și opoziția studenților, animați în primul rând de sentimente. Nu e mai puțin adevărat că nicăieri n-au trimis rușii agenți mai fanatici, mai disprețuitori de poporul peste care aveau să domnească și nicăieri n-au dat peste comuniști promoscoviți mai dezlipiți de neamul în sânul căruia se născuseră, dintre care ilegaliștii dobrogeni au acționat încă de prin 1930 la ordinele centralei moscovite, venite prin intermediul unui nucleu bulgar. Politicianismul veros din anii interbelici, observat mai acut și mai sugestiv de scriitori (Camil Petrescu, Cezar Petrescu) decât de politologii epocii n-a fost nici el un factor de creare a unui simț de orientare politică solid și sănătos. Lipsa de informare s-a dovedit fatală ; eram lipiți cu granița de Uniunea Sovietică și aproape nimeni nu știa ce se petrece acolo. La ce serviseră Siguranța, SSI-ul, ziarele, dacă poporul nu fusese avertizat asupra a ceea ce se întâmplă dincolo de Nistru ? Și de ce elita guvernantă consfințise să cedeze, fără un foc de armă, Ardealul de Nord și Basa-

rabia? De multe ori tinerii le reproșau celor vârstnici lașitatea cedării. (În închisoare, firește, singurul loc unde se mai putea vorbi liber.) Ni se răspundea că orice opoziție ar fi dus la masacrarea poporului și la ștergerea țării de pe hartă. Dar așa, răspundeam noi, n-a fost, în realitate, ștearsă de pe hartă? Ce fel de țară, dacă țară se mai poate numi, este peticul de pământ unde singura libertate a cuvântului există doar în pușcărie? Și, la urma urmei, este chiar așa de sigur că am fi fost șterși de pe fața pământului? Dar Iugoslavia? Sârbii cum de-au îndrăznit să se opună nemților? Lucrurile înlănțuindu-se, ajungeam iar la veșnica problemă a supravegherii societății care, ea singură, n-ar fi explicat înghesuirea noastră în închisori și lagăre ca vitele în țarc dacă ignominia informatorului nu s-ar fi întâlnit cu încurajarea oficială a minciunii și cinismul de stat. Practicat și dus la perfecțiunea artei de Dej și Drăghici sau de oameni din eșalonul doi, dintre care cel mai pilduitor mi se pare Silviu Brucan, cel care, ca redactor-șef al „Scânteii", știa sigur ce se ascunde îndărătul frazelor de genul „societate liberă", „stat al demnității și libertății omului", repetate până la saturație în jurnalul pe care îl conducea. Sau poate că asta făcea parte din scenariu, cel mai mârșav, mai diabolic scris vreodată, și atunci nedumeririle mele sunt idioate. Oricum, în timp ce presa scria cu litere de-o șchioapă despre zdrobirea lanțurilor burghezo-moșierești iar noi zbieram ca apucații „Stalin și poporul rus / Libertate ne-au adus", securitatea își întindea, ca o caracatiță insidioasă, cu zeci de mii de ventuze lipicioase, tentaculele asupra societății civile. Prin 1955 treaba era în mare parte rezolvată, chiar dacă la un nivel primitiv. Aceasta a și permis, de altfel, fișarea celor care luaseră, fie măcar în cerc restrâns, o oarecare atitudine împotriva rușilor în 1956 și aruncarea unui

imens număr de români în temniță, în paralel cu sădirea fricii, cu paralizarea celor rămași în libertate. La puțin de la eliberare, am plecat cu un flăcău, mai mic cu câțiva ani, cu bicicletele, pe Șoseaua Mare, cum îi spuneam noi șoselei București-Giurgiu. Am plecat spre Uzunu, de acolo am luat-o prin Călugăreni, Adunații-Copăceni, Jilava (vedeam acum și satul, nu numai pușcăria). Băiatul, fost muncitor metalurgist, era în ultimul an la școala de securitate de la Băneasa. Știa, firește, că făcusem pușcărie politică, cine nu aflase din sat ? Pedala mai iute decât mine, anii de recluziune își făceau simțite efectele, cu toate că îmi impusesem să fac în fiecare dimineață când ajunsesem la Gherla, un număr de genoflexii. Din vorbă în vorbă, mi-a spus : „Noi știm totul despre oricine. Nu există director de indiferent ce, care să nu fie omul nostru !" Exagera, nu toți directorii au fost informatori (deși au fost destui), dar nu e mai puțin adevărat că legislația precum și motivații mai confidențiale îi obligau pe toți să pună la dispoziția securității tot, date, dosare, informații, soarta oamenilor. Ca să afli cum a instaurat guvernarea comunistă teroarea, în ce scop și la ce scară, e suficient să studiezi cu atenție istoria comunismului sovietic, esența procesului, identică, fiind inspirată — și impusă — de Marele Frate. Până unde s-a mers în România — asta este o altă chestiune. Cu mult înainte de venirea lui Gorbaciov la putere, în Uniunea Sovietică existau cărțile difuzate prin *samizdat* și e cert că, dacă lumea știa de ele, le cunoștea și K.G.B.-ul. Și, totuși, împotriva autorilor s-au luat relativ puține măsuri, de la procesele înscenate lui Daniel și Siniavski lucrurile au mers în descreștere, culminând cu invitația adresată lui Soljenițîn de a reveni în patrie și cu publicarea oficială a unor fragmente din opera lui în presa literară sovietică ceea ce, mutatis mutandis, ar echivala cu vizita făcută de Goma în România și publi-

carea unor fragmente din *Gherla* în, să zicem, „România literară". Sub regimul lui Ceaușescu — e de negândit. Mi se va răspunde că nici sub predecesorii lui Gorbaciov nu erau cu putință libertățile posibile sub guvernarea acestuia. Desigur — dar oricum samizdatul e mai vechi decât guvernarea gorbaciovistă. În România, teroarea de stat, diseminarea fricii și generalizarea supravegherii populației, până la împărțirea acesteia în microgrupuri în sânul cărora *absolut fiecare*, inclusiv miniștrii, securiștii înșiși făceau obiectul unui control atent al comportamentului și, pe cât posibil, al gândurilor și convingerilor intime, au fost constante ale activității securității. În „Orizonturi roșii", Pacepa demontează mecanismul acestei supravegheri, începută pe vremea lui Dej sub auspiciile NKVD și adusă, sub Ceaușescu, cu mijloace infinit mai puternice și mai fiabile decât simplul dosar îndopat cu banale note informative, „pe cele mai înalte culmi". *„Direcția Generală a Operațiunilor Tehnice a Securității, scria Pacepa, este un servici foarte important, însărcinat cu operațiunile de ascultare și de interceptare a convorbirilor telefonice, de cenzurare a corespondenței în toată țara și de scotocire a caselor particulare și a instituțiilor publice... Creată de KGB la începutul anilor '50, DGTO a crescut enorm în decursul ultimilor zece ani* (1968—1978, anul defecțiunii fostului șef al spionajului românesc — n.n.). *În ochii lui Ceaușescu, ea este arma principală pentru controlul populației românești.* El o consideră mult mai eficientă decât hoarda de agenți ai Securității plasați în toate organizațiile românești (subl. ns.) *sau decât comitetele de cartier ori de stradă făcute din informatori care supraveghează toate activitățile sociale, economice sau individuale ale locuitorilor"*. („Horizons rouges", *Presses de la Cité*, Paris, 1987, pag. 101). După Pacepa, Ceaușescu ar fi avut o adevărată slăbiciune pentru înregistrările clandestine, pasiune dusă

până la delir de soția sa, amatoare impenitentă de filme porno în care protagoniștii erau înalți demnitari români și străini, soțiile acestora și alții, luați în filaj electronic de DGTO. Ceaușescu, zice ex-generalul, ar fi introdus spionajul interior, prin microfoane, în armată, încă din 1954, când a devenit secretar al C.C. însărcinat cu problemele militare și de interne (e cert că tot el a ordonat să fie folosite pentru supravegherea securității însăși). Gheorghe Apostol ar fi fost, după aceeași sursă, victima microfoanelor care n-au descoperit nimic compromițător în ce-l privea pe el, dar au adus pe biroul lui N.C. conversațiile purtate de a doua soție a aceluia, mult mai tânără decât soțul, în cursul unor petreceri la care Gh.A. „nu era invitat". Acestea plus câteva fotografii compromițătoare, împreună cu o scrisoare anonimă, i-au permis lui Ceaușescu, după numai doi ani de la venirea la putere, să-l distrugă pe Apostol ca om politic, trecându-l pe linie moartă și trimițându-l ambasador la Buenos Aires. Sinuciderea lui Chivu Stoica (și-a tras un foc de armă în gură) a fost provocată de convocarea, la 8 februarie 1975, în fața Comitetului Central și de acuzația de a trăi cu propria nepoată, incriminare fondată pe supravegherea lui în propria casă prin mijloace electronice. *„Mai mulți alți conducători din vechea gardă suferiră șantaje de acelaşi fel înainte de a fi integrați în «noua gardă». Ca să-și asigure loialitatea acestora, Ceaușescu păstră toate informațiile compromițătoare care îi amenințau ca tot atâtea săbii ale lui Damocles. Fuse și cazul unui general cu patru stele, Emil Bodnăraș, membru al CPE, fost ministru al apărării și odinioară mentor al lui Ceaușescu. Acesta îl amenința că dă în vileag marea lui admirație pentru Stalin și apartenența lui secretă la organismul condus de Lavrenti Beria. Bodnăraș acceptă să se ralieze cauzei fostului lui subordonat...»* (Idem, p. 103 ; sub ministeriatul lui Bodnăraș învățam noi în şcoala militară

că suntem pândiți din toate părțile de spioni anglo-franco-americani...). De o egală atenție s-au „bucurat" însă și păturile largi, anonime ale poporului. Este cunoscută teama superstițioasă a românilor de telefon și de eventuala ascultare. Am întâlnit și securiști cărora le era frică să vorbească la telefon despre subiecte care n-aveau nici în clin, nici în mânecă cu meseria lor și în nici un caz ceva politic — dar care puteau fi, eventual, folosite vreodată împotriva lor. În vocabularul uzual intraseră formule ca „Las' că-ți spun eu, dar nu acuma" sau „nu la telefon, că e firul subțire" — și asta privind chiar lucruri și fapte anodine, fără nici o importanță pentru o terță persoană, ba mai mult — probleme de serviciu absolut nesecrete. Românii făcuseră o psihoză a telefonului egală cu dorința lor de a avea în casă acest accesoriu al civilizației, așa de greu de procurat. În martie 1978, povestește Pacepa, generalii Ovidiu Diaconescu și Istichie Geartu, amândoi ingineri electroniști de valoare, primul — șef al Direcției ,secundul — director al unui institut ultra-secret de cercetări pendinte de aceeași direcție, le-au arătat soților dictatori o expoziție de aparataj de supraveghere electronică, printre altele telefoane „puse la punct după zece ani de cercetări (și conținând) un microfon foarte sensibil care permite înregistrarea tuturor conversațiilor ținute în camera unde este plasat. Dacă noi hotărâm că acest aparat este de acum înainte singurul model autorizat în România, vom deschide o eră nouă în supravegherea electronică de masă fără să fim obligați să pătrundem în casele particularilor ca să plasăm microfoane..." Dacă e să-l credem pe fostul general, cu acel prilej Ceaușescu ar fi ordonat ca aparatul pus la punct de DGTO să fie singurul model fabricat și autorizat în țară, urmând ca cele trei milioane de telefoane de servici în acel moment să fie progresiv înlocuite (personal am anumite rezerve față de credibilitatea acestei relatări, nu

că dictatorul n-ar fi vrut ci că, tehnic vorbind, costul operației ar fi fost mult deasupra rezultatelor). Pacepa vorbește și despre ascultarea prin microfoane plasate în scrumiere sau în buchetele de flori în marile restaurante, în hoteluri sau în localurile pe unde trec turiștii străini, exemplificând cu un pasaj din cartea *Les Russes* a unui corespondent american de presă la Moscova, Hedrick Smith, care se mira, naiv, că, într-un hotel de pe țărmul Mării Caspice, înainte de așezarea la masă a unui grup de ambasadori, scrumierele obișnuite au fost înlocuite cu altele, foarte decorative, iar pe fiecare masă au fost puse mari buchete de garoafe. (Cartea o știu și eu, am dat pe ea 20 de franci pe care mi i-am smuls din suflet și din niște buzunare foarte goale, la Paris, în ianuarie '84, când m-am întors în țară în cabina unui TIR, intrând, culmea, prin așa-zisa Ucraină Subcarpatică. Înainte de a părăsi Cehoslovacia, unde un ofițer de grăniceri ni s-a adresat în românește, am îngropat cartea în zăpadă, rușii făcând atunci percheziții corporale amănunțite și cofiscând, cu aplicarea unor amenzi usturătoare, toate cărțile și ziarele care nu-i prezentau sub o lumină foarte favorabilă.) La Centrala ONT din Mamaia, tratativele cu delegații străini erau duse într-o sală anume, totdeauna aceeași. Cu prilejul unei vizite pe litoral a ambasadorului Italiei la București, pe care l-am însoțit ca interpret, acolo s-au purtat discuțiile, după care ne-am dus la Cazino unde Excelența Sa și fostul director al Centralei, împreună cu subsemnatul, am fost plasați de maître-d'hôtel sub un imens candelabru cu o mie de ornamente și nu știu câte becuri dintr-o sală discretă de protocol... Cât privește corespondența, am nu bănuiala ci certitudinea, întemeiată pe fapte probate, că nu a existat scrisoarea mea, printre sutele pe care le-am primit sau le-am expediat în străinătate încă din 1964 care să nu fi fost citită de serviciile de cenzură. Cred că același lucru s-a întâmplat și

cu multe dintre cele trimise și primite în țară. În decursul anilor m-am deprins să scriu mult fără să spun nimic, să bat apa-n piuă, conștient că cele mai omenești afirmații : declararea simpatiei față de o familie sau un om, cunoscuți în desele excursii făcute cu francofoni sau cu italieni la mănăstirile bucovinene ori la Istanbul, sublinierea admirației iscate de frumusețea cutărui sau cutărui oraș dintre zecile pe care le-am străbătut în țările din occident, ca să nu mai vorbesc de șocul produs de supermarché-urile ori librăriile din acea binecuvântată de Dumnezeu parte de lume, mi-ar fi atras, fără explicații, dar irevocabil, anularea îngăduinței de a da curs unor invitații trimise de prieteni. Nu pentru că X sau Y din securitate ar fi avut personal ceva cu mine, ci pentru că așa era sistemul, cea mai mică bănuială că cineva ar putea „rămâne“ fiind urmată de interdicția de a ieși, securiștii înșiși nefiind la adăpost de sancțiuni în caz că cineva se hotăra să nu mai revină în țară, deși n-aveau, omenește vorbind, cum să știe ce e în capul omului. Dar, repet, așa era sistemul... Am în Franța, Belgia și Italia prieteni la care țin ca la niște frați, care au băut din vinul meu și au mâncat la masa mea, care îmi iubesc casa și familia, care mi-au deschis ușa casei lor și la care am stat ca la niște rude. Niciodată n-am îndrăznit să-mi dau în scrisori curs liber sentimentelor față de ei. Și, ce e mai trist, și acum mă surprind autocenzurându-mă, fiindcă nu schimbi foarte repede ce ți-a intrat un sfert de veac în sânge, nu ieși cu una, cu două din carapacea autocenzurii, atitudine mentală complet necunoscută, omului liber, occidentalului, și care îl face inapt de a înțelege drama nefericitului locuitor al țărilor din estul comunist, doar cu numele de cetățean, în sensul latinului *cives*, în realitate *res*, proprietate inventariată a Statului omniprezent și omnipotent în vremea de dinaintea prăbușirii acelor dictaturi. Uneori corespondenții mei mă vor fi

crezut de-a dreptul idiot citindu-mi scrisorile, oricum foarte puțini au fost cei care și-au dat seama de forța obișnuinței de a te dedubla, de a practica dubla gândire, fenomen exotic — cel mult — pentru ei, cheie a supraviețuirii pentru noi. Și nu e aici vorba de naiva duplicitate mentală, firească, chiar inerentă naturii umane, cum e acel salut al lui Moromete însoțit de „te-n... pe mă-ta de bălos", intermitentă și chiar cu o nuanță de șagă, ci de o a doua fire, de o ființă secundă, îmbrăcată, numai, în pielea celei aparente care nu are decât valoarea unei măști, un rol de protecție și de asigurare a incognito-ului, miezul real și substanța personalității fiind ferecate cu șapte lacăte, într-un loc atât de secret încât subiectul însuși ajunge să nu mai știe cine este.

Post-scriptum : dacă e să-i dăm crezare generalului Pacepa, în sensul că, în **1977**, „după izbucnirea afacerii Goma" și a scandalului produs prin trimiterea scrisorii acestuia în Occident, în cadrul unei ședințe extraordinare a CEPEX, au fost aprobate, în decurs de nici o jumătate de oră, propunerile lui Ceaușescu : cenzurarea *tuturor scrisorilor și convorbirilor telefonice cu Occidentul* și izolarea disidenților, împiedicarea acestora de la orice contact cu diplomații străini, atunci Procuratura Generală, recunoscând în această aprobare un act de complicitate la încălcarea unei prevederi fundamentale a Constituției R.S.R., în vigoare la acea dată, este datoare să deschidă, măcar simbolic, o anchetă penală împotriva participanților la acea reuniune excepțională.

. . . .

Iar „să nu-i dea Dumnezeu omului cât poate să rabde". Credeam că Salcia fusese tot ce poate fi mai rău, mai neomenesc, mai lipsit de noimă. Ne înșelasem. La

Grădina parcă-i adunase Satana pe cei mai cruzi, mai hâzi, mai blestemați caralii, în frunte cu comandantul. Se bătea din nimic și pentru orice. De parcă Ministerul de Interne s-ar fi căit pentru zilele de tratament mai uman din preajma eşuatei conferințe și ar fi vrut acum să reintre în ritm, să recupereze. Nu era tocmai Drăghici, oberşeful caraliilor — la urma urmei, insul în stare să renunțe la bestialitate, iar intermezzo-ul de dinaintea proiectatei întâlniri a Celor Mari fusese, desigur, urmarea unor ordine superioare, date nu pe Calea Victoriei, ci în Krasnaia Ploșciad. Auzisem că ministrul nu strâmba din nas, la anumite interogatorii punea personal mâna, era un virtuoz al ciomagului. Întocmai ca Abakumov, modelul său, celebru pentru o lovitură în șira spinării cu care încheia... discuțiile cu prevenitul, făcând dintr-acesta o zdreanță umană. De sus venea întruna, ploaie de toamnă târzie, putredă, de pe urma căreia n-aveam nicicând hainele și bocancii uscați. Mâncarea — mizerabilă. Cărți se dădeau, însă, și luasem „Cronica de familie". După izbucnirea scandalului iscat de scoaterea peste graniță a „Doctorului Jivago", în țările din lagăr se pornise o campanie furibundă împotriva lui Pasternak, acuzat de tot ce poate fi mai rău pe lume, vina de căpetenie stând, bineînțeles, în atribuirea premiului Nobel. Citisem atunci și comentasem cu colegii de cameră, mai ales cu Martin Leibovici, inteligent, cu lecturi vaste, motto-ul fulminant pe care-l pusese P.D. în fruntea unui articol publicat în pagina întâi a „Gazetei literare", motto luat din Danton : „Dar patria poți s-o iei pe tălpile pantofilor ?" Știam „Cronica" din scoarță în scoarță, într-un peisaj literar năclăit de tămâie politică și invadat de opuscule caduce, trilogia lui Dumitriu avea măcar eleganța polifonică a unei construcții armonioase, echilibrate. Reciteam, zic, cartea, o pagină, două, înainte de a mă prăbuși în somn, o țineam sub căpătâi. Într-o dimineață neagră,

ploioasă, din noiembrie '60, mă zgâltâie cineva cu câteva clipe înainte de fluierul de deșteptare : bibliotecarul. Dă iute cartea ! De ce ? Ssst, nu mai spune la alții — Dumitriu a întins-o ! Am rămas cu gura căscată. Și patria ? Tălpile ? Mulți și-au adus aminte că tot el scrisese „Drum fără pulbere“, roman fără adâncime și fără relief, în care politicii de la canal erau „ăia“. Ce vreți, spunea cineva mai târziu, la Stoienești, colonelul Dumitriu îi mânca pe comuniști pe pâine, fiu-său a făcut ce-a făcut, a studiat la Heidelberg, s-a făcut frate cu dracul și, când i-a venit bine, a pus coada pe spinare... La Paris a scris o carte despre Dej și fetele lui ; n-am citit-o. După revoluție, i-am găsit numele pe lista masonilor dar n-am mai avut aceeași tresărire ca atunci când am dat peste numele lui Petre Andrei într-o broșură editată în 1941. Am uitat repede de fuga lui Petru Dumitriu, eram prea hăituiți ca să ne mai ardă de altceva decât de lupta cu frigul, cu ploaia, cu caraliii veșnic cu ciomagul în mână, cu normele epuizante. Lucram la un vast sistem de hidroameliorații, mici diguri combinate cu șanțuri de desecare dirijate către un mare canal principal. Eram câte doi în echipă, ne rânduiam la săpat-încărcat și la dus roaba plină cu vârf, de ne troznea ceafa când ne opinteam în coarne. Una dintre echipe avea o poveste aparte. O formau Tudorică, scund, vesel, cu sclipiri viclene în ochii mici, pieziși, ca de tătar, purtând mustăți drepte, ascuțite, fost lucrător la o uzină bucureșteană, și Holban, înalt, supt, subțire, cu o figură de Crist emaciat. Nimic nu sclipea în ochii goliți de orice expresie. Student la Cluj, fusese cumplit bătut la securitate și înnebunise. Nebunie tăcută, abstrasă, de automat căruia fiecare gest, fiecare mișcare trebuia comandată din afară, mecanismele interne fiind toate detracate. Trebuia să-l duci de mână la umblătoare, trebuia să-i începi cursa mecanică a lingurii la masă. Nebun era și Tudorică, tot din bătaie, tot la secu-

ritate: altă nebunie, veselă, fără scoatere totală din real, ușor golănească, șăgalnică. El încărca, iar Holban „ducea“ roaba. Mustăciosul săpa repede-repede, punând leoazbele de pământ cu vârf în cutia de fier și, când i se părea că e bine burdușită, se întorcea către lunganul absent, cu privirile stinse, înțepenit între hulube: „Hai, frățioare!“ Holban ridica roaba de mânere și bascula pământul înapoi în groapă. Tudorică se punea iar pe treabă, încărca roaba cu vârf: „Hai, frățioare!“. Holban o răsturna, iar încărcare, iar „Hai, frățioare!“, până seara, la fluieratul final. La groapa lor era du-te-vino, caraliii de la alte puncte de lucru se îmbulzeau să-i vadă, se cutremurau de râs, se plezneau cu palmele peste carâmbii cizmelor, peste pulpe, se sufocau, nu mai puteau... Nu înțelegeau de ce nu râdem și noi. Când am terminat tronsonul acela de șanțuri și diguri, au mutat șantierul — sute de oameni, zeci de roabe împinse, trase prin glod cu opinteli și icnete, cazmale, târnăcoape, lopeți cărate cu spinarea, pe un noroi care ne sugea încălțările, ca la Salcia. Aveam de urcat o costișă, coboram apoi într-o vale. La opinteala de pe vârful dealului, băiatul care trăgea de roabă — tot student — în timp ce eu împingeam, a rămas cu mânerul în mână, bucată de băț crestată circular, de care se lega sârma. A scos cuțitul, mulți aveam în ciuda interdicției formale, o tablă ascuțită pe piatră, era pericol — o aruncai, făceai rost de alta — a vrut să facă altă crestătură alături, lama a alunecat, i-a străpuns podul palmei celeilalte, s-a schimonosit de durere, s-a încovrigat, nu mai știa ce să facă, s-a descheiat cu mâna întreagă la pantaloni și s-a slobozit peste tăietura din care curgea sânge. Așa mi-a rămas Grădina în minte: disperarea mută a unui ocnaș cu mâna tăiată peste care își sloboade udul, profilat pe un cer vrăjmaș, fără speranță, lângă o băltoacă în care sângele se prelinge peste noroi... Am avut iarăși noroc:

m-am îmbolnăvit de febră tifoidă. Boala nespălării, a mâinilor murdare. Boală hipercontagioasă care i-a băgat în sperieți pe paraziții criminali, de la serviciul medical al Direcției Penitenciarelor. Nu că ne puteam prăpădi, nu asta-i neliniștea, din partea lor puteam să dăm ortul popii cu toții. Îi mânca frica de scandalul care ar fi izbucnit negreșit, dacă „s-ar fi auzit ceva“ pe-afară, poate teama de a nu se arunca totul pe spinarea lor, Dej învățase multe de la Tătuca... S-au dat ordine strașnice, s-au făcut comisii peste comisii. Cei cu o liniuță-două deasupra normalului am fost băgați într-o cameră mare, goală, cu o sobă în mijloc, cum îi făcuse mama, cu termometrul la subțioară. Ca să fiu și mai sigur, am împins ușor, milimetric, capătul cu mercur în afară și m-am apropiat, cu infinite precauții, de sobă, cu ochii în pământ și mișcându-mă centimetru cu centimetru, ca să nu atrag atenția caraliului pus să stea cu ochii pe noi. Ajunsesem aproape de 39... Chiuia în mine o bucurie suprapământeană, mă miram cât de aproape poate fi fericirea. Ușa s-a încuiat pe dinafară, ne-au izolat ca pe ciumați, n-am mai fost lăsați să mergem la dormitoare. Peste vreo zi, două ne-am suit în cutia de scânduri a unui „Molotov“ hârbuit, care dârdâia, ca și noi, din toate încheieturile, ne-am tras clapele căciulilor de bibiret, puțind a pișat de șobolan, peste urechi și, păziți de doi caralii sus, cu spatele în vânt, și de alți doi în cabină, am luat drumul spitalului de boli contagioase de la Constanța. Nu bănuiam că, peste cinci ani, mă voi așeza definitiv în orașul pe care aveam să-l văd acum pentru prima oară.

. . . .

Subiect arhifrecvent în lagăr: rentabilitatea muncii noastre. Rareori a fost excavată, transportată și așezată

în structura digului cantitatea de pământ de *trei metri cubi și două sute,* cum zbierau vistavoii de pe capul deținuților, de la anumiți brigadieri până la caralii, comandant și trimișii beneficiarului civil. Chiar și brigăzile de muncitori (în realitate, destul de puțini) și țărani erau mustrate, brigadierii lor pedepsiți și nu puțini deținuți bătuți ca represalii pentru neîndeplinirea normei, cu atât mai mult noi, *ceilalți.* În foarte rarele duminici când nu eram scoși la dig — nu ca să ne odihnim, ci fiindcă aveau „liber“ caraliii ori civilii — ci puși să plimbăm lemne sau cărămizi, istorici și economiști se lansau în îndelungate discuții, se ciorovăiau, făceau apel, din memorie, la argumente culese în Mommsen sau în Kautsky apropo de eficiența muncii servile, fără să ajungă la vreo înțelegere. Statul comunist avea realmente nevoie de munca noastră ? Eram utili — unii dintre noi credeam sincer că, în funcție de utilitatea și calitatea lucrărilor, ni se vor recalcula pedepsele care, nu-i așa, de-aia fuseseră date la dimensiuni incredibile ca să ai de unde să reduci...

Eram, așadar, utili ? Ne plăteam mâncarea ? Pusă cu glas tare, întrebarea asta retorică declanșa, înainte de calcule și cifre, un torent de înjurături. Apoi se făcea calculul costului unei rații „de muncă“. Pâinea de 1 kg îi costa, pe oamenii liberi, doi lei ; în funcție de prețul acela făceam socotelile, căci pâinea făcută de brutarii-deținuți avea alte dimensiuni. Ne raportam, deci, la 250 de grame, cât se primea fără mămăligă, sau 125 de grame, completate cu o bucată de mămăligă pe care, la Salcia, o făcea Bodea, un colos în stare să sugrume un urs cu mâinile goale, bucovinean. Nici prețul mămăligii nu putea fi altfel decât derizoriu, mai ales că mâna de lucru, Bodea, în speță, era gratuită. Cât putea costa ciorba de murături ? Dar gramul de ulei pe cap de om ? Unii susțineau că asemenea calcule nici nu intrau în

socotelile statului, ce conta era numai suferința noastră, la mijloc nu exista nici un criteriu economic. Ergastulele erau mai puțin friguroase, sclavul trebuia să muncească, în consecință se dădea mâncare ca lumea iar în privința regimului în timpul Romei imperiale argumentele erau întărite cu referințe la lucrările lui Horațiu. Cum să muncească eficient cineva luat pe nedrept de lângă ai lui, declarat vinovat fără cea mai mică vină ? Nu exista nici măcar mizerabila motivație a unei sume pe care s-o iei la eliberare, statul băga tot în nesățioasele lui buzunare. Cum să lucreze un om terorizat la gândul că cea mai mică greșeală poate avea consecințe groaznice ? În imensitățile Bărăganului, unde am prășit pe rânduri de câte un kilometru lungime, nefericitul care lăsa un fir de pălămidă era pus de Costache, după ce-l burdușea bine cu pumnii și cu cizmele (chiar, ce s-o fi ales de acel bestial Costache ?) să-l smulgă cu dinții. Și atunci cum să susțină cineva că le păsa „partidului și guvernului" de rezultatele muncii noastre, că această muncă era altceva decât un mijloc de a ne distruge, cu ceva-ceva profit pentru stat, totuși ? Alții răspundeau că de pe urma noastră au rămas zeci de kilometri de dig, de negândit altfel decât punând sclavii la treabă ori cu hei-rup-ul șantierelor de tineri voluntari, că fabrica de la Aiud și cea de mobilă, de la Gherla, mergeau într-una fără ca statul-patron să cheltuiască pe altceva decât pe spălătura de două parale botezată „mâncare", la care nici câinii nu s-ar fi uitat, că din Deltă porniseră milioane de metri cubi de stuf către uzinele industriei chimice, că minereuri pe care muncitorii liberi ar fi refuzat să le extragă în condițiile în care o făceau deținuții fuseseră livrate metalurgiei — într-un cuvânt *că afacerea renta !* Am găsit, în eseul lui André Glucksman asupra statului, marxismului, lagărelor de concentrare, câteva pagini foarte

judicios reunite sub titlul : „Economia politică a muncii forțate". Iată câteva fragmente : *„Chestiunea rentabilității muncii forțate este, în general, tranșată negativ de către experții din Occident ca și de ai noștri. Împreună cu Marx se admite că, în epoca noastră, sclavajul este o formă de economie depășită, munca sclavului având un* randament *mai mic decât cea a muncitorului liber... Latura anacronică a sectoarelor sclavagiste într-o economie burgheză este, după Marx, una din marile rațiuni ale abolirii sclaviei în S.U.A. acum un secol... Judecata generală pe care o emite Marx asupra caracterului neeconomic al sclavajului modern este deci cu atât mai exactă. Când e vorba de munca forțată sovietică, și se pare că trebuie să subscriem cu toții la opinia tovarășului Soljenițîn : «dacă existența lagărelor poate fi motivată politic și social, dimpotrivă — economic nu înseamnă nimic». Nu numai că Arhipelagul nu-și scoate pârleala, dar țara e chiar constrânsă să plătească foarte scump plăcerea de a-l poseda"* îl citează Glucksman pe Soljenițîn („Arhipelagul", vol. II, p. 432). Observația că lagărele sunt o mină de aur pentru administratorii lor direcți și toată liota de paraziți care gravitează în jurul lor este foarte justă. La Salcia am auzit, fără să pot afla mai mult — curiozitatea era periculoasă, că anumiți deținuți executau lucrări fine în aur pentru șefi ; nu mi se pare imposibil, printre cei 1 200 de oameni de toate profesiile trebuie să se fi aflat și bijutieri sau dentiști deprinși și cu alte tehnici decât cele practicate prin unitățile statului. La Gherla era curentă practica de a li se face supraveghetorilor casete, unele — adevărate opere de artă. Acolo unde existau ateliere de croitorie și de cizmărie ștabii lagărelor își porunceau costume și încălțări care nu-i costau nimic.

Deci — totul pentru micii despoți locali, pentru comandanții de pușcărie gen Goiciu, gen Ioanițescu, Mălăn-

geanu, Koler, cu drept de viață și de moarte asupra deținuților, gen Rotaru, locotenent-major semicretin și sanguinar de la Stoienești, pentru ei, ai lor și acoliți — și nimic pentru Statul comunist, marele patron și stăpân peste gulag ? Iată părerea lui Glucksman : *„Lagărele sunt profitabile pentru cei ce domnesc peste ele : descărnarea și mortalitatea sclavilor fac seul și plăcerile paraziților care supraveghează, dar la nivelul socotelilor națiunii, soldul e negativ : pentru economie, în ansamblul său, sistemul lagărelor pare o povară. Analiza este fondată pe fapte indiscutabile. Dar suferă de erori teoretice grave. Ce se numește, într-adevăr, «rentabilitate»? Rentabil pentru cine? Unde? Cum? O analiză mai aprofundată a economiei noastre n-ar arăta că lagărele au fost — și, într-o mai mică măsură, rămân — rentabile? Tovarășul Stalin ne-a învățat că rentabilitatea nu trebuie luată în considerație «din punctul de vedere al diferitelor întreprinderi sau ramuri de producție, nici în decursul unui singur an, ci din punct de vedere al ansamblului economiei naționale și într-un interval de zece până la cincisprezece ani, de exemplu»“*. (Probleme economice ale Socialismului în U.R.S.S., 1952). *„Tovarășii care se dedau la calcule de farmacist să se inspire din aceste geniale remarci. Nu cu mentalitatea de dughengiu trebuie calculată rentabilitatea muncii forțate, ci privind asupra ansamblului economiei naționale, cum a făcut totdeauna tovarășul Stalin, fără să-i pese de detalii. Adâncimea unei asemenea remarci nu rezidă în aluzia la scară temporală : dacă lagărele n-ar fi fost rentabile într-un an, ci doar în cincisprezece, ne-am fi dat de mult seama. Dimpotrivă, se poate demonstra că au fost și rămân necesare dacă binevoim să ținem seama de* ansamblul *economiei noastre. Și în această privință, cred că am descoperit la ce se gândea fostul nostru Ghid (desigur, el nu face aluzii directe la lagăre, dar cine ar îndrăzni să afirme că*

nu și-a pus vreodată întrebarea?)... Să fiu limpede: există rentabilitatea în interiorul sistemului nostru economic și există rentabilitatea existenței însăși a acestui sistem. În interiorul sistemului, lagărele nu sunt rentabile (comparate cu alte investiții care aduc mai mult profit). Dar, pentru sistem, luat în ansamblu, *dacă se dovedește că, fără aceste lagăre sistemul n-ar fi existat, lagărele devin rentabile.*" (Și e limpede că, fără închisori și lagăre, nici un stat totalitar n-ar fi putut exista de-a lungul istoriei. Cum spunea un coleg de pușcărie, la Gherla: dacă un stat comunist, oricare ar fi el, n-ar avea timp de 24 de ore securitatea, ar dispărea necondiționat ca stat. Acum peste 30 de ani gândul, numai, părea aberant, dar în noiembrie 1989, când țările comuniste est-europene intrau pe drumul libertății, securitatea — încă nedesființată — părea paralizată și nicăieri, cu excepția României și, mult mai târziu, și a Poloniei, nu s-au înregistrat din partea ei tentative de reinstaurare a comunismului.) Să-l ascultăm, mai departe, pe Glucksmann: *„Pentru a construi un sistem economic sau pentru a-l perpetua ești obligat să faci cheltuieli care, în interiorul sistemului, par nesăbuite. Crede cineva că nazismul ar fi fost luat în considerație în privința unor investiții raționale în calculele marelui capital german dacă acesta n-ar fi fost încredințat că pentru el e o problemă de viață și de moarte? Doar să nu fii miop și trebuie să te întrebi — nu dacă lagărele formează o întreprindere rentabilă, ci dacă ele fac parte din înseși condițiile de existență a economiei noastre. Aceasta fiind totdeauna rentabilă, pentru că ne hrănește. Tovarășii care se referă la textele lui Marx asupra sclavului cad în greșeală. Așa cum și trebuia, Marx a vorbit despre problema noastră... Dar în altă parte, în secțiunea a 8-a a cărții I din* Capitalul: *asupra* acumulării *primitive. De acolo a ieșit acest leitmotiv care aleargă interminabil prin creierele și scrierile*

tovarăşilor noştri din 1917 : «Forţa este moaşa oricărei vechi societăţi în ce priveşte munca, forţa este un agent economic». Lagărul de concentrare nu e un agent economic ? Şi nu deschide el câteva perspective asupra acestui ansamblu economic al cărui agent este ?" („La cuisinière et le mangeur d'hommes", p. 118). Puşcăria e veche de când lumea, găsim referinţe în materie nu numai în Vechiul Testament, ci mult mai departe, în tăbliţele de argilă din Ur. Lagărul de concentrare este, însă, modern, a apărut, zice-se, odată cu zorii binecuvântatului nostru secol, ca un soi de prefigurare a binefacerilor pe care avea să le risipească asupra speciei umane. Ţarcul de sârmă ghimpată (material inventat în 1867, folosit din ce în ce mai puţin de militari şi tot mai mult de statele totalitare), spuneau în puşcărie colegi mai vârstnici şi mai avizaţi, este invenţia fiilor perfidului Albion, patentată în 1905, când cu războiul anglo-bur din Transvaal, pe când un tânăr ofiţer numit Winston Churchill îşi făcea *ses premières armes*, şi asimilată, cu un acut simţ practic, de bolşevici şi de nazişti (fasciştii, adepţii lui Musollini, nici nu merită măcar să fie pomeniţi, numărul de încarceraţi sub regimul Ducelui e ridicol de mic, nu se ridică, pentru întreaga perioadă de guvernare, la cifra arestaţilor dintr-un oraş cum e Constanţa sub guvernarea lui Dej şi Drăghici). Şi ideea muncii forţate este veche de tot. În Egiptul faraonilor, evreii fac cele mai înjositoare treburi, dar le fac în cadrul sistemului sclavagist, generalizat ca mod de producţie în epocă. Condamnaţii de la Reading lucrează şi ei ; sunt puşi să învârtească în gol o roată uriaşă şi inutilitatea neomenească a acestei pedepse o transformă în grozăvie. În aşteptarea răscumpărării, prizonierii sarazinilor, ca autorul lui *Don Quijote,* taie piatră, fac drumuri, trag la galere, lucrează livezile, adesea cad pe brânci. Sunt însă puţini, iar munca lor înseamnă, în primul rând, acoperirea subzistenţei.

De unde ideea folosirii unor mulțimi gigantice pentru treburi de mare anvergură? A fixării cadrului concentraționar pentru aceste vaste operații? Căci muncă forțată și gulag sunt două noțiuni inseparabile, lucrul într-o închisoare clasică rămâne, chiar în condiții dure, floare la ureche față de ceea ce poate însemna munca în lagăr. Vorbesc în deplină cunoștință de cauză, am lucrat în toate compartimentele Gherlei, de la lustruirea marelui hol de pe celular și confecționarea de etrieri pentru construcții, ca fierar-betonist, până la șlefuirea mobilei de export. Cine a lucrat și în fabrică la Aiud, și pe canal nu va ezita să spună că în închisoare mai puteai, cât de cât, să-ți târăi zilele. De unde, deci, ideea de a topi, într-o diabolică simbioză, munca și penalitatea? Găsim în „Vie et destin" de Grossman, următorul pasaj: *„În noaptea aceea, cekistul generaliză, își expuse teoria. Katzelenbogen îi povesti lui Krîmov excepționalul destin al nepmanului-inginer Frenkel* (se putea altfel? — n.n.). *La începutul NEP-ului, Frenkel pusese la punct la Odesa o uzină de motoare. La mijlocul anilor '20, fu arestat și expediat în insulele Solovki* (din Marea Albă, unde au fost organizate lagăre la foarte puțin timp după revoluția bolșevică din 1917 — n.n.). *Din lagărul unde se afla, el îi propuse lui Stalin un proiect genial. «Genial», acesta a fost termenul folosit de bătrânul cekist. Proiectul trata în detaliu — sprijinit pe argumente tehnice și economice — despre întrebuințarea unor imense mase de deținuți la construcția drumurilor, a barajelor, a centralelor electrice, a rezervoarelor de apă. Nepmanul-deținut a devenit general al MGB. «Patronul» a știut să-i aprecieze ideea la justa vloare"*. Faptul în sine este exact, îl raportează și Soljenițin. Dacă memoria nu mă trădează, cred însă că era vorba, la al doilea autor, de Lenin, nu de Stalin, care și-a consolidat autoritatea ceva mai târziu. S-a acreditat, după Congresul al XX-lea, ideea că Lenin

îl oprea pe Stalin de la excese, că el era împotriva terorii ca armă politică și instrument administrativ, că îi era odioasă ideea sistemului concentraționar. Așa să fie ? Unele scrisori ale lui Lenin către Kurski, ministrul Justiției (1922) fac parte din bibliografia operelor scrise de marele continuator și realizator al teoriei lui Marx pe a șasea parte a globului care nu ne-au fost niciodată predate de către Leon Tismăneanu în orele de marxism leninism de la foarte comunista facultate de ziaristică. Ele compun o imagine a corifeului luptei pentru eliberarea proletariatului mondial sensibil deosebită de cea pe care ne-o transmit amintirile Nadejdei Krupskaia: *„Tovarășe Kurski! După părerea mea, trebuie extinsă aplicarea pedepsei cu moartea (comutată în surghiun)... la toate genurile de activitate a menșevicilor, a socialist-revoluționarilor etc.; trebuie găsită o formulare care să pună aceste acțiuni în legătură cu burghezia internațională“* (subliniat de Lenin). Cum Kurski nu înțelegea cum devine cazul cu „legăturile cu burghezia internațională“, Lenin, iritat, îi scrise iar, după câteva zile : *„Tovarășe Kurski ! În completarea discuției noastre, vă trimit o schiță a paragrafului suplimentar pentru Codul Penal... Ideea fundamentală este clară, sper, în ciuda tuturor defectelor ciornei : să se avanseze în mod deschis teza de principiu, chiar pe plan politic (și nu doar într-un sens juridic îngust) care motivează* caracterul *și* justificarea *terorii, necesitatea sa, limitele sale. Tribunalul nu trebuie să elimine teroarea ; a promite acest lucru ar însemna să ne înșelăm pe noi înșine sau să-i înșelăm pe ceilalți, trebuie s-o justificăm și s-o legitimăm pe planul principiilor, clar, fără falsitate și fără fard. Formularea trebuie să fie cea mai largă posibil, căci numai simțul justiției revoluționare și conștiința revoluționară vor hotărî în privința condițiile de aplicare practică mai mult sau mai puțin largă. Cu salutul*

meu comunist, Lenin." Soljenițîn, care reproduce cele două scrisori după vol. 45 al „Operelor" lui Vladimir Ilici (ed. a 5-a sovietică, pp. 189—190) se abține la orice comentarii. Noi vom observa, doar, în virtutea faptului că Lenin era atunci (mai 1922) președintele Sovietului Comisarilor Poporului — altfel spus, în termenii civilizației europene, reluați mai târziu de URSS, primul ministru, președintele guvernului, că aceste două scrisori completează de minune caracterizarea drept „c...t" făcută intelectualității de juristul și filosoful Lenin și nu distonează deloc cu ideea că ar fi putut îmbrățișa cu entuziasm ideile novatoare ale lui Frenkel. Singura nedumerire poate sta în faptul că nu i-au venit tocmai lui. Nu știu dacă „interviul cu Lenin" din „Gog și Magog", bizara carte a lui Papinni, a avut loc în realitate sau e doar rezultatul fanteziei scriitorului italian (vă amintiți : Vladimir Ilici, bolnav, obosit, cu faciesul lui mongolic brusc iluminat de reflexele măreţului tablou pe care i-l schițează, îi spune publicistului că visul lui e să transforme omenirea într-o vastă închisoare fiindcă, nu-i așa ? prizonierul e cel fericit, el are totul de-a gata în timp ce nefericitul gardian este veșnic obligat să-i asigure subzistența...) ; verosimilă e a doua ipoteză, declarațiile publice ale liderilor comuniști sunt, îndeobște, făcute ca să le mascheze gândurile. Oricum conceptul de extindere a terorii la scara întregului edificiu social și de legiferare a acestei metode de guvernământ teoretizată pentru prima oară (rudimentar, e drept) în timpul marilor invazii mongole contribuie din plin la gândul că Marele Învățător putea primi cu lărgime de spirit și deplină înțelegere sugestiile lui Frenkel.

În ianuarie 1918, când a apărut articolul „Cum să organizăm întrecerea", Lenin scria că imperativul momentului era curățirea pământului sovietic de „insectele vătămătoare" (bravă acțiune la care basarabenii noștri

și-au dat din plin obolul de disperare și de sânge și care continua cu aplomb sub Hrușciov și Brejnev, o jumătate de secol mai târziu), care insecte vătămătoare se găseau în toate locurile, inclusiv sub forma „unor sabotori ce se autocalifică drept intelectuali". Paraziții aceștia — pentru pedepsirea cărora Vladimir Ilici a făcut uluitoarea propunere de a-i lăsa pe membrii „comunelor și comunităților" să găsească cele mai adecvate metode — puteau fi împușcați după cum puteau fi, la fel de bine, azvârliți în pușcărie sau supuși la cele mai extenuante munci. (Și noi, care am studiat biografia genialului fondator al statului sovietic și am văzut în El prototipul intelectualului interesat nu doar de filosofie — domeniu în care i-a făcut praf pe Mach și Avenarius — ci și de drept, pedagogie, economie politică! Să fi zis el că intelectualii sunt, pardon, „c...t"?! Că țăranii care vând grâne trebuie să fie condamnați *la cel puțin zece ani*, cu regim de muncă forțată și confiscarea tuturor bunurilor? Ar fi incredibil, după toate câte am învățat în facultate — dar ce te faci cu decretul Sovnarkom din 22 iulie 1918, semnat de Lenin, care prevede toate cele de mai sus? În altă ordine de idei — să aibă vreo legătură faptul că, sub Ceaușescu, vânzarea cerealelor, a făinei și a mălaiului a devenit monopol de stat cu stipularea aceluiași monopol în decretul leninist din 1918? Să fie acest act normativ, repede emis de către statul muncitorilor și țăranilor, un semn *avant-coureur* de ce avea să li se întâmple sătenilor ruși în 1928—1929? Dar hai să nu mai sărim de la una la alta.

. . . .

O, binecuvântate ceasuri petrecute între cearșafuri albe, sub pături nepângărite de noroi și straturi de jeg! Fericite zile și nopți petrecute la căldură, câte șase într-o

cameră, în universul vătuit, cu zgomote de-abia filtrate, al salonului ! Miraculoase, dumnezeiești săptămâni trăite în spitalul de contagioși de la Constanța ! Ni se adeverea, încă o dată, adâncul înțeles al spuselor celor cu mulți „cotolani“ făcuți : fericirea vine când nu te aștepți și nu e lucrul la care te aștepți.

Mâncam pe săturate — expresia nu spune, la drept vorbind, nimic. Aveam peste 38 de grade, aproape de 39 (asta înseamnă că trucul cu soba fusese un risc superfluu — dar parcă poți să știi ?) și înfulecam patru porții. Podeaua sclipea de curățenie — pe care n-o făceam noi. Injecțiile și pilulele veneau cu precizie cronometrică. Și pentru ca fericirea să fie deplină, ne îngrijeau două fete de excepție : Sanda — mică, brună, felină, grațioasă, cu gesturi line, ca torsul unei pisici și Vera, înaltă, osoasă, voluntară, sportivă de performanță, făcea volei. Devotate amândouă. (Pe Vera aveam s-o revăd destul de des, a trecut prin mari necazuri. Sanda a lucrat multă vreme pe „Transilvania“, pe urmă n-am mai auzit nimic de ea. Nici n-am mai întâlnit-o după eliberare și după ce m-am stabilit la Constanța. Ultima dată am vorbit despre ea pe „Neptun“, în largul coastelor Portugaliei, cu un brutar, maestru în meserie, fost cofetar pe unicul nostru vas de pasageri până când incuria și idioțenia — nepedepsite, bineînțeles — l-au trimis să zacă într-o rână lîngă Galați). Deci fericire pe toată linia ! Și totuși, orb să fi fost și-ți dădeai seama că suntem într-o enclavă periferică a gulagului, pe o insulă — cea mai apropiată de lumea liberă, e drept, dar făcând parte tot din arhipelagul cu granițe vrăjite ale detenției. Când ne-am dat jos din camion, înghețați până la os după ceasuri de trambalare sub biciul crivățului, am dat chiar în ușa pavilionului peste fostul meu coleg de la „Șincai“, împreună cu care fusesem exilat la „Ion Neculce“, nepotul ministrului Ș.B. Era cu o fâță. S-a făcut că nu mă recu-

noaște. La ce mă puteam aștepta? Încă nu fusesem arestat, cu doi ani înainte, și prietenii mă și ocoleau ca pe un lepros. De ce să-mi fi făcut sânge rău? A doua zi, puțin după vizita doctorilor, a intrat un civil; suita i s-a oprit în prag, la fel ca și caraliul care ne păzea stând pe un scaun pe coridor. Mulțumiți, *băieții*, mulțumiți? Medicamente, păpică, da? (cu ochii ca radarul, pe gratii) ziceți tot ce vă trebuie, da, *băieții?* (ochii tot pe gratii, nici nu s-a uitat la „băieții", s-a liniștit, a șters-o, lăsându-ne cu Vera care l-a congratulat din urmă cu o înjurătură fără perdea). În foile de observație clinică, nici măcar nu figurau adevăratele noastre nume, ne puseseră porecle conspirative, eu eram „Cratiță", coincidență, nu dinadins, măcar că le speriasem pe fete cu cât înghițeam. Ni se interzisese să ne revelăm identitatea, să nu cumva să avem contacte cu familiile, o idioțenie. Cu toată omeneasca frică, surorile și medicii au făcut tot ce se putea pentru noi, de la supraalimentație până la puternice doze de vitamine. Dar eram tot în gulag. Dintre cei trei mediciniști din salon, unul era constănțean. Om de caracter, a refuzat să alcătuiască, la insistențele politrucului de la Stoienești, în vara următoare, o echipă de volei; fusese component al lotului național. Unde au murit oameni, n-o să mă apuc să joc volei ca să le fac *lor* plăcere! Era fiul unui reputat doctor în medicină, docent, cu lucrări de anatomie, Dem. Teodorescu. S-au stăpânit extraordinar, și fiul, și tatăl, nu-l cunoșteam, am înțeles văzând cum îi juca omului în halat alb mărul lui Adam și cum i se strângeau convulsiv pumnii. Deasupra noastră erau câțiva de la dreptul comun, nepăziți, aveau gratii la fereastră, coridorul se înfunda în fața camerei lor, ca să iasă n-aveau altă cale decât să coboare scara la piciorul căreia stătea zi și noapte un caraliu. Paznicii nu se băgau pe noi, își vedeau de-ale lor, probabil că înțeleseseră, în ciuda dresajului, cu cine au de-a face.

Closetul era tot sus, acolo mergeam și la fumat, cu complicitatea tacită a gardienilor. Țigări aveam, slavă Domnului, doar revenisem printre oameni. Acolo am dat peste un flăcău de pe Vlașca, din părțile mele, de prin Frătești sau Daia, sate de pe linia ferată care coboară spre Giurgiu. Cât mine de înalt, cu câțiva ani mai mare, blajin, liniștit, rotofei. Preț de vreo două țigări, nu ne-a tulburat nimeni. Nu mai văzuse „politici", i se părea că sunt toți spioni, sabotori, partizani. Cât ai, vericule ? Patru. De ce ? A, niște chestii cu Ungaria, cu o carte... A fluierat a mirare, nu se poate, a făcut ăsta ceva, e șmecher, nu spune. Da' tu, zic, ție cât ți-a dat ? Cinșpe coți. Iii... Da, zice, am dat prea adânc. N-am pus degetul stop (?!?). De nevastă mi-a părut p-ormă rău, da scorpia aia bătrână o merita ! Se însurase de-abia scăpat din armată și se apucase de lucru la București, ca mii de vlășceni de pe calea ferată. Goniți de sărăcie și de colectivizare, munceau pe la întreprinderile de la capătul de sud al marelui oraș, la Progresul, *umeghebe*, bumbăcăria Jilava (mai mult partea femeiască acolo). Plecau cu cursa'ntâia, pe la patru și jumătate (cei de la Dadilov, alții — dinspre Giurgiu încă mai devreme), pe seară erau înapoi, când se mărea ziua le mai rămâneau câteva ceasuri pentru peticul de pământ de lângă casă. Mahalaua bucureșteană îi deprinsese cu violența, cu argoul, dădeau cu *vastu*, băgau *șișu*, aveau *șuriu*-n buzunar... Erau anii când la *mat* se vindea secărică ori „verde", o băutură care te tâmpea. Vezi că nevastă-ta se are bine cu al lui Cutare, i-a spus în secret o rudă. Da nu e el de vină, bărbatu e bărbat, nici ea, vinovată e mă-sa, hoașca, că ea le ține tira. Vine prin spatele grădinii, nu-l simte nici pui de om, că a bătrână le pune ceva în mămăligă la câini. La primul schimb de noapte, a plecat ca de obicei, a luat mâncarea pusă de nevastă și s-a suit în tren. „Numai eu știam ce e în inima mea". Am coborât

la Comana, făcea cruce cu personalul de Giurgiu. S-a suit, era gloată, cine sta să se uite după el ? S-a pitit în fundul grădinii, negru ca noaptea care căzuse peste el. A trecut un tenchi, nimic, acuma-i părea rău de *nemotivată*, se gândea cum s-o dreagă. Târziu de tot, mult după miezul nopții, când dârdâia de frig, s-a dat o ulucă la o parte și o umbră s-a strecurat în casă. Îi venea să se repeadă, ca o fiară, s-a împietrit, a putut.

Când a dat buzna, dărâmând ușa cu umărul și răsturnând-o pe hoașca din tindă, avea de-acum cuțitul în mână. Cuțitoaia de înjunghiat porcii, o strecurase de pe ziuă în traistă. Du-te, atât i-a spus bărbatului. Cu tine n-am nimic. Cățeaua dacă nu ridică coada, câinele n-o încalică. *Ălălant* a luat-o la fugă în cămașă și-n izmene. Nu mă omorî, a țipat femeia din pat. Împietrise, nu mai era în stare să se miște. N-am să te chinui, i-a zis, și i-a băgat cuțitul drept în inimă. Baba se pișase pe ea, tremura. A vrut întâi s-o înțepe *pe de-a rândul*, i s-a făcut milă, dar nu putea s-o lase, i-a dat scurt capul pe spate și i-a luat, hârșt, beregata. A strigat la un vecin — nea cutare, fugi de-l cheamă pe don' comandant, că mi-am omorât nevasta. A fost tevatură mare, nu, nu l-a bătut, nu l-a atins nici c-un deget, de ce, n-a anunțat el ? nici n-a fugit, a și arătat cum a făcut... Și celălalt ? Care *celălant ?* A, a venit martor la proces. Lui i-a dat la început douăjcinci de coți, da' a avut avocat bun, din Giurgiu, i-a mai luat zece la recurs. Îmi face cu ochiul — vreau țigări ? Nu, am și eu. Poate c-o să ne mai întâlnim, „afară", voi ăștia, politicii, nu se știe, azi vă ia, mâine vă lasă, el orcium nu intră în nici o grațiere, doar dacă ar veni vreo reducere, în condițional are nădejde, da' zece tot face. Mă cuprinde o curiozitate nebună, bolnavă — să-l pun să-mi spună cum a fost când... și când i-a văzut ochii și-a țâșnit sângele... Nu-l întreb, mi se face frică să aflu, trag cu sete din chiștoc, poate nici nu

e nimic de aflat. Criminalii nici nu trebuie închiși în pușcărie, îmi spusese, într-una din serile noastre lungi, Ștefănescu, cine ucide e nebun, ce face face în *afara lui*. Ucigașul poartă stigmatul lui Cain și locul lui nu e la ocnă. Ne-au externat în ziua de Crăciun 1960. A venit să ne ia același camion, doar caraliii erau alții. Proaspeți, nu-i mai văzusem. Ne-am urcat în cutia deschisă, claie peste grămadă, mediciniștii — Barbu, Milică Pleșa, Dorin Munteanu, un băiat de la construcții, Șerban Damian din Ploiești, alții, eu. Parcă ne-ar fi smuls de la pieptul mamei. Peste Dobrogea sufla nebun crivățul și începuseră să vină, rari, fulgi firavi de zăpadă. Pe când Molotovul se opintea pe dealul dinspre Ovidiu, un caraliu îi dă cu cotul colegului — mă, aia e marea ? Îhî. Cum dă nu vine, mă, peste noi, că e mai sus ? Ne-am uitat pe lângă clapa căciulii de bibiret cu iz de ud de șobolan : printr-un efect de falsă percepție, marea, imensitate cenușie, părea într-adevăr a fi deasupra șoselei. La urma urmei, viața noastră *nu părea* că e viață ? Nici măcar n-am zâmbit. Când am cotit-o la Hârșova către Saraiu, să ajungem la Salcia, Molotovul nostru bicisnic s-a împotmolit în noroi. Am stat ceasuri după ceasuri, nemișcați în cutia bătută de crivăț și învelită cu ger până a venit un tractor cu remorcă. Se făcuse noapte. Ne-a hurducat prin șleauri desfundate, prin adânci răni ale pământului, absenți, împietriți de frig. Am zărit către miezul nopții, la lumina farurilor, pâlcurile de arini și de sălcii care tiveau malul abrupt — Dunărea veche, la câțiva pași, ascunsă în noapte. Tractoristul, luat de la sarmale și vin, a făcut o manevră proastă, a răsucit brusc volanul și remorca, îngreunată cu noi, a luat-o târâș spre neagra apă. Nici n-am avut timp să ne fie frică. S-a oprit într-un buștean, la un pas de povârniș. Era miezul nopții de Crăciun și ne-am închinat.

. . . .

Katzelenbogen, *l'ange déchu*, cekistul întemnițat, devine poet și profet când e vorba de viitorul lagărelor. Ele nu sunt un fragment oarecare dintr-o gigantică mașinărie statală, un organ important, dar subsecvent, subordonat creierului, ci un organism autonom, în stare să fagociteze însuși centrul de comandă. La începutul veacului, îi spune el lui Krímov, cohortele de deținuți au lucrat cu scule rudimentare, cu lopeți, cazmale și târnăcoape, ceea ce face vechile ocne „rizibile și emoționante ca niște cuburi pentru copii". Lagărele de muncă forțată n-au ajuns să dea măsura adevăratei lor meniri nici când au asimilat progresul tehnic și au început să devină locul unde s-au născut planurile unor uriașe operații de prospectare a subsolului, de punere în valoare a bogățiilor solului, de construire a unor sisteme de hidroameliorații de mare anvergură. Nu, toate acestea — afirmă bătrânul cekist — sunt o etapă, nu un scop și nici finalul unui drum. „*În sistemul gulagului, nu se aflase chip de a-i folosi pe istoricii de renume internațional, pe matematicieni, pe astronomi, pe cercetătorii în domeniul literaturii, pe geografi, pe criticii de artă, pe specialiștii în sanscrită sau în vechile dialecte celtice. Ei lucrau ca salahori, ca buni-la-toate în birouri sau la secția de animație culturală și de educație, se târau prin lagărele pentru invalizi, fără să-și poată folosi cunoștințele, adesea imense*". (*Vie et destin*, p. 795). Inteligentul securist face o remarcă de o profundă originalitate : în lagăre, pușcăriașii de drept comun, scursuri ale vieții și ale speciei umane, îi dominau pe politici, împiedicând „dezvoltarea unei vieți laborioase și culturale". Dar nici în libertate lucrurile nu stau mai bine, locul infractorilor de drept comun fiind luat de carieriști inculți, mărginiți, birocrați strâmți la minte, dar mânați de instinctul de parvenire. Așa încât lagărul nu era într-un fel, decât oglinda în care se reflecta viața din afara sârmei ghimpate. De unde con-

cluzia lui Katzelenbogen — buimăcitoare, desigur, pentru oamenii normali, dar exactă, pe linia gândirii lui : „*Va fi de ajuns să dezvolți logic, cu îndrăzneală, sistemul lagărelor suprimând tot ce pune frână, toate defectele, ca să nu mai existe deosebire. Lagărele vor sfârși, într-o zi, prin a se contopi cu lumea exterioară. Această fuziune, această dispariție a antagonismului : lume a lagărelor / lume exterioară vor însemna intronarea, triumful marilor principii. Sistemul lagărelor, în ciuda tuturor defectelor sale, prezintă un avantaj de prim ordin : lagărele erau singurul loc unde principiul superior al Rațiunii se opunea exact principiului libertății individuale. Acest principiu al Rațiunii va permite lagărelor să atingă un nivel suficient ca să dispară, ca să se contopească total cu viața satelor și orașelor... Suprimarea lagărelor va marca triumful umanismului. Ceea ce nu înseamnă că principiul libertății individuale, noțiune haotică, primară, demnă de oamenii peșterilor, va renaște și va izbândi. Dimpotrivă, va fi complet depășit*“ (id., p. 796). Bătrânul apologet al gulagului rămâne, totuși, între limitele unei anumite gândiri dialectice, fuziunea dintre lagăr și societatea liberă putând fi, la urma urmei, pe firul secolelor, un simplu stadiu către o lume guvernată de spiritul democrației și de principiul libertății individuale. Conștient sau nu, Katzelenbogen păstrează, prin aceasta, o fărâmă de apartenență la umanitate. Dar Stalin ? „Tătucul popoarelor“ nu mai este o ficțiune literară, un interlocutor dintr-un dialog filosofic imaginar. Istoricii din epoca dezghețului au stabilit că după marea victorie de la Stalingrad, care a schimbat cursul războiului și care ar fi trebuit să aibă, drept firească urmare, un recul al politicii carcerale, teroarea a cunoscut cote nemaiîntâlnite. Ocna, cu toate conotațiile pe care le stârnește acest grozav cuvânt, a fost restabilită în aprilie 1943, printr-un ucaz precedat

cu câteva zile de alt act legiferând militarizarea căilor ferate (dar țara se afla în război din iunie 1941 !) în virtutea căruia autorul oricărui act de indisciplină era tradus în fața tribunalului militar. Iar personalul era compus numai din femei și adolescenți. În timpul colectivizării și „dekulakizării", de unde calcul „românesc" deschiaburire, muriseră aproape opt milioane de ucraineni, sub nasul civilizatei Europe, fără ca filosofii occidentali gen Sartre sau Bertrand Russell să fi schițat măcar un gest de revoltă. Nu mai este, însă, vorba de ce făcuseră Stalin și coteria lui *înainte* de război. În 1946—1947, milioane de oameni au luat drumul *lagărelor speciale*, înșirate din Kazahstan până la Kolima și de la Peciora până la Orotukan, în Siberia orientală. Numai că aceste valuri aveau o compoziție diferită de a predecesorilor, în afară de autohtoni și rușii bănuiți (ori dovediți) că ar fi simpatizat cu inamicul în ele amestecându-se estonieni, letoni și lituanieni, germani din România, alt contingent de ucraineni, moldoveni, fără a mai vorbi de prizonierii nemți. Le precedaseră, pe măsura înaintării Armatei Roșii către Berlin, cea mai mare parte a soldaților sovietici luați prizonieri de către dușman, U.R.S.S. distingându-se, sub Stalin, de celelalte țări beligerante prin refuzul de a semna Convenția de la Geneva privind prizonierii de război (în captivitate soldații ruși au trăit în condiții cumplit de dure) și prin dureroasa particularitate de a fi singurul stat care și-a trimis fiii eliberați din prizonierat nu în centre medicale de refacere, ci în lagăre de muncă forțată. Să mai adăugăm și pe emigranții ruși din 1917 și descendenții lor (numai bărbați) pe care sovieticii i-au găsit risipiți prin țările din Europa Centrală. Pe tătarii din Crimeea. Polonezii din Armia Krajowa. Supraviețuitorii marilor operațiuni de „curățire" din 1937 și copiii lor, ca și ai celor morți prin lagărele acelor ani. Soțiile separatiștilor ucraineni. La sfârșitul lui 1952 — înce-

putul lui 1953, eram pe atunci elev în ultima clasă de liceu, „Scânteia" era plină de informații și articole furnizate de TASS în legătură cu marea afacere a medicilor evrei acuzați de a fi plănuit otrăvirea vârfurilor Politbiroului, în cap cu Stalin.

Celebrul „complot al halatelor albe", la fel de fondat ca și „afacerea Canalului", cea instrumentată de Doicaru și terminată prin executarea câtorva ingineri nevinovați. A fost ultima punere în scenă imaginată de marele Regizor, chemat la picioarele tronului întunecatului său tată la 5 martie 1953. Eșuată, de altfel. Se pare că Stalin proiecta o razie gigantică, la nivelul teritoriului sovietic, și strângerea tuturor evreilor în Extremul Orient, la Birobijdan ; după unele surse, deportările trebuiau precedate de un proces răsunător, de genul celor din '37, cu procurori de talia binecunoscutului nostru prieten Vișinski, soldat cu condamnarea la moarte a acuzaților și spânzurarea lor în Piața Roșie. După care, în spiritul celui mai pur umanism socialist, pentru a-i feri de excesele la care masele populare, sub imperiul unei sfinte mânii, s-ar fi dedat negreșit, autoritățile i-ar fi luat pe fiii lui Iahve sub pulpana lor ocrotitoare și i-ar fi dus în taigaua înghețată din fața Sahalinului. Legendă ? Tot legendă e celebra întrebare relativă la români (de dincoace de Prut !) — câte trenuri ne trebuie ? Soarta vru altfel și, în loc de înființarea Regiunii Autonome Evreiești, prima săptămână a lui martie 1953 se încheie cu moartea celui mai iubit fiu al proletariatului mondial. Altfel cine știe cum evoluau lucrurile. Venisem din armată în 1956 ; la Kremlin domnea Hrușciov, avusese loc Congresul al XX-lea, iar Nikita Sergheievici își ținuse faimosul discurs. Am citit în vara acelui an, tot în „Scânteia" (rău îmi pare că n-am păstrat acele ziare ; cine putea să-și închipuie cât de utile vor fi într-o zi ? la scurt timp, au fost trecute la fondul secret) că guvernul sovietic a ordonat

punerea în libertate a 1 500 000 de deținuți. Un milion și cinci sute de mii! Din câți? Până aici n-am făcut decât să privim o fată a lucrurilor. Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi biruit Hitler? Adică totalitarismul de nuanță nazistă? Cum ar fi arătat lumea? „Soluția finală“ a problemei evreiești, concretizată în șase milioane de morți, a început să fie aplicată după începerea războiului, contingentele strânse de pe teritoriul Germaniei fiind dacă nu insignifiante, măcar reduse numeric. I-ar fi exterminat pe toți? După ei, după țigani, cui i-ar fi venit rândul? Restul lumii, cei care nu erau nici una, nici alta, dar nici arieni pur-sânge, ce soartă ar fi avut? În loc de Vorkuta la puterea X, Auschwitz la aceeași putere?

. . . .

— Nu vii la conferință?

— Imposibil, AM DE ÎNVĂȚAT!

Nu-mi pot permite să pierd nici măcar cinci minute, necum un ceas, cât ține conferința. Dacă ar vorbi Ion Omescu, mi-aș rupe din inimă timpul și m-aș duce. Nici măcar nu e vorba de război. Dogma trinității nu mă interesează, oricum nu atât cât să-mi las verbele. Conjugarea a treia, neregulatele, sunt glumă? Stoienești înseamnă victoria mea deplină asupra muncii forțate. Triumful fără echivoc. De altfel, când ne-au adus, după episodul cu remorca făcută sanie, când eram gata „să dăm colțul“, am înțeles că vom fi lăsați în pace. Eram doar „febriști“! Într-adevăr, câtva timp avem regim de convalescenți. Adică dreptul să stăm și ziua pe pat, în baraca de paiantă leproasă, cu ferestre strâmbe și pământ pe jos. Cum condiția de convalescenți nu ne scutește de număr și, în acest început de an 1961 și plouă, și ninge, și ninge și plouă, aducem pe bocanci lipiciosul

noroi din curtea lagărului, făcând repede un smârc din lutul cu care e podit grajdul în care sălășluim. O baracă lungă, prevăzută pentru vreo șaizeci de inși. Noi suntem cam două sute (un fleac, în '58 la Gherla au fost nouă mii de suflete într-un spațiu unde, cu oarecare înghesuială suportabilă, intrau trei mii. Se respira cu rândul pe sub ușă. Și încă nu-i nimic. La Ivanovo, între Moscova și Gorki, în iarna '37/38, în camera nr. 21, putând adăposti 20 de oameni, au fost băgați *trei sute douăzeci și trei* — dar noi, în Biserica de la Galați ?!). Baraca se prelungește, în perete mai este practicată o ușă, vine alt compartiment. În colț, singură, baia, totuși există o baie, încă o palmă pe obrazul imperialismului, cu un butoi cocoțat pe papainoage la exterior. În apropiere, bucătăria, apoi izolatorul, două cămăruțe ; într-una aveam să trăiesc unul dintre cele mai stranii momente ale vieții mele carcerale. Astfel se închide latura din fund a dreptunghiului. În unghi drept, altă baracă, tot cât a noastră, tot cu două despărțituri. Totul, înconjurat de „zonă", rândurile duble de pari cu sârmă ghimpată, între care se întinde fâșia de pământ greblat mereu, ca să se imprime pașii în caz de evadare. Pe latura opusă izolatorului, poarta ; în exterior — clădirea administrației. Ansamblul avea să se completeze cu o imensă umblătoare, săpată sub zgomotoasa supraveghere a cumplitului Grecu, convertit din caraliu de câmp, cum fusese la Salcia, în arhitect. Liniile binalei, de rafinată simplicitate, acoperișul de stuf în două ape pe un șir de bulumaci printre care vântul zburdă în voie, vaga asemănare cu o Acropole expurgată de orice detaliu plus numele vistavoiului îi vor aduce construcției, într-un cerc restrâns, numele de „templul grecesc". După ce nivelul gropii se va umple mulțumitor, și asta destul de repede, grație mâncării, care trece prin noi ca expresul printr-o haltă, latrina va deveni pentru câteva zile centrul de interes

al lagărului, spațiul unde cea mai mică fisură din cenușiul cotidian dobândește dimensiuni de eveniment. Un biet cioban, onanist cronic și fără perdea, purtând, pe deasupra, și un nume care sugera o zgomotoasă explozie rectală, ins descărnat, tremurător, filiform, cu obrajii invadați de păr și priviri rătăcite, un om smuls din lumea lui rudimentară dar logică, a încercat să se sinucidă aruncându-se noaptea în magma din groapă. Noroc că a dat cineva peste el. A fost tevatură, l-au spălat cu căldările... La câțiva pași de zonă, *dincolo*, se află coliba grupului electrogen. Încolo nimic. Privirea alunecă, nefrânată de nici un obstacol, până unde câmpul se unește cu cerul, peste spații goale de orice determinare, amintindu-mi de „pustietățile scitice" pe care le vedea Felix Sima pe Bărăgan. Se va desprimăvăra târziu, după ce ploaia izbise îndelung în nervii noștri subțiați, ploaie mocănească, parșivă, monotonă, mulsă din ugerele unor zdrențe de nori vineți. Vegetăm în spațiul fetid al barăcii ; mirosul, când vii de-afară, e de coteț de găini amestecat cu un iz de varză putredă. Tineta e, firește, înăuntru, *les cabinets,* cum spune domnul Riga, vor fi săpate mai târziu. Ni se dau cărți, două-trei, o traducere dintr-un autor rus, descrieri geografice, și „Neamul Gomboșilor", de Asztalos Istvan. Unul citește cu glas tare, ceilalți se fac că ascultă. Din când în când, caraliul trece să vadă ce facem și cum merge „activitatea educativă". În zilele acelea a fost călcat în picioare și lovit cu cizmele, de către Cap-de-Mort, un tânăr pus în cătușe. Sub ochii noștri. Mi-e și azi rușine de lașitatea pe care am simțit-o atunci în mine, cu nimic scăzută de lipsa oricărui protest din partea oricui altcuiva. Erau cătușe „americane", poate chiar importate, nichelate, cu cremalieră, strălucitoare, o bijuterie, nu altceva. În cele câteva zile cât stătusem la Malmaison, finul lui Dej, lăcătuș sau strungar, aflat în

pragul pensiei și băgat la zdup, îmi povestise că o întreprindere bucureșteană primise o considerabilă comandă de asemenea brățări. Semn că partidul și guvernul pregătiseră din vreme recolta care umplea acum hambarele zăbrelite. Seara, Petrică Găujăneanu le descuia cu o simplă sârmă îndoită, omul se culca cu ele la îndemână, dimineața, la deșteptare, le punea. Altfel mâinile înțepenite, umflate, l-ar fi durut cumplit. „Americanele", prototipul inventat în țara străjuită de Statuia Libertății, se autoreglau, se strângeau la fiecare mișcare a mâinilor, trebuia să stai într-o imobilitate de yoghin în transă cataleptică dacă nu voiai să-ți taie carnea inelul subțire de oțel. Cât puteai să reziști ? După câteva minute, brațele începeau să-ți tremure, sângele, adunat în palme, curgea greu, simțeai furnicături de-a lungul vinelor, pulsații în vârfurile degetelor, albăstrui, cianozate, umflate ca niște caltaboși. După număr, Găujăneanu, cu sârma lui vrăjită, venea și-i lărgea chinuitului brățările. Fusese soldat în trupele de securitate, paznic, chiar, de pușcărie. Făcea armata în termen la Aiud, pe zonă ; primise o scrisoare de la un deținut, să i-o ducă familiei, fusese observat, turnat, așteptat de *ceiști* la coborârea din foișor, scotocit, dezarmat, anchetat, dus la Cluj, condamnat. Acum era lângă noi. De fel din Găujani, un sat de pe Vlașca, pe întinsa luncă a Dunării. Gură mare, gata de harță, spurcat la bot. Între politic și *blatnoi*, cum ar fi zis Aurel Gulan, excelent cunoscător al pegrei lagărelor rusești, din timpul celor doisprezece ani pe care-i petrecuse în celule și țarcuri de sârmă ghimpată de la Gorki până la Vorkuta. Petrică sta departe de grupul nostru, în colțul opus al barăcii, într-un cartier zgomotos, din mijlocul căruia țâșnesc dimineața, la împărțirea pâinii, ca niște rachete, înjurături de o remarcabilă complexitate, față de care simpla invocație genetică rămâne o bâlbâială de copil mic. (La Salcia, când înjuram și eu cumplit la împăr-

țirea pâinii, n-am atins nicicând cotele virtuozității imagistice a grupului din fundul barăcii ; e drept că mi-a rămas până astăzi înjurătura în limbaj, trebuie să pun frâu limbii. Ba chiar m-am pomenit personajul unui opuscul fătat de acel viking cu profil de babă veșnic tânără, căruia i-am povestit ca dobitocul prin ce-am trecut, iar insul a construit, cu datele servite de mine pe tavă, un univers carceral în care politicii se comportă ca dreptul comun. Atâta a înțeles el — că *ăia* înjură. Nici Petru Dumitriu nu înțelesese mai mult din drama supliciaților de pe canal. *Toutes proportions gardées*...). Conflicte majore între cele două părți n-au existat. Mici înțepături, da, inevitabile într-un grup uman limitat la sine însuși. Fără importanță. De altfel nici n-avem timp. Învățăm. Maltratarea colegului nostru încătușat este ultimul act de barbarie, săvârșit în văzul întregii barăci.

La 5 martie 1961, lângă clădirea administrației aterizează un elicopter. Țin minte ziua nu numai fiindcă era primul pe care-l vedeam. Mai ales după revoluția maghiarilor, sărbătoream în secret, cu un zâmbet în suflet, venirea zilei care-i scăpase pe oameni de cel mai mare asasin al tuturor vârstelor istorici. De atunci nu s-a mai bătut. Rămâneau, firește, izolarea, tăierea scrisorii, deci și a pachetului — dar cu bătaia se terminase. Ar fi rămas bătaia... științifică, legiferată, pe baza unui raport făcut de un caraliu : „Tovarășe gradu (așa ne spunea unul — degeaba vă râdeți voi, dacă vreau iau o *irtie*, pun mâna și scriu, tovarășe gradu și să vedeți voi cum încălțați doujcinci la cur, cu doctoru !) raportez că deținutul cutare“ etc. etc. N-a fost cazul la Stoienești. Și azi sunt convins că încetarea, măcar temporară, a bătăii în baltă trebuie pusă în legătură cu acel elicopter al securității, aterizat lângă lagăr, în fericita zi de 5 martie '61. Era, de altfel, și versiunea lui Temelcu, contabil din Severin, isteț foc. Îi și văd, zicea, grași, burtoși, stau drepți și-l

sorb pe Dej din ochi. Ăla zbiară la ei — cum e posibil să manifestați îngăduință față de dușmanul de clasă ? Cum apărați voi cuceririle revoluționare de lacheii imperialismului ? De ce v-a pus partidul acolo ? Ăștia fierb, bat din călcâie și vin la noi, să te ții pe urmă ! Dă-le, rupe-le oasele, omoară-i, futu-le muma-n cur de bandiți, care a-nșelat partidul și scumpa noastră patrie ! Și așa o țin într-una, un an, doi, trei. Pe urmă se-ntâmplă ceva pe sus, urlă „Vocea Americii", zbiară „BBC"-ul, au rușii vreun interes, se răstesc la Dej, ăsta îi cheamă tot pe burtoși, vin, se gudură, îi ia la refec — unde vă treziți, tovarăși, ce e cu deviația asta, ce suntem noi, fasciști, să folosim metodele lor ? Noi lucrăm cu oamenii, trebuie să-i reeducăm, să-i încadrăm în societatea noastră nouă, au greșit, da, da' trebuie să-i omorâm ? N-ați auzit de umanismul nostru socialist ? Și imita cu patos un personaj imaginar, și-l maimuțărea că ne strâmbam de râs. Da' tu de unde știi că e așa, mă, Dorule ? îl întreba careva. De unde, mă, Temele-Ur ? (completându-i patronimul cu termenul unguresc pentru „domnule", întregire enclitică ce dădea un superb efect de fonetică sintactică). Ai fost acolo ? N-am fost, dacă eram *acolo,* nu mai eram *aici.* (Ceea ce, între noi fie vorba, e o afirmație cu caracter cu totul relativ, cum aveam să văd la Gherla.) Dar eu, cu ochiul ăsta al meu, singurul — n-avea un ochi — văd mai bine decât mulți, cu două perechi de ochelari ! Râdeam. Râdeam și la conferințele pe care nea Tache, avocatul călărășean, le rostea de la tribuna lui cocoțată la craca a treia. Râdeam cu hohote de duelurile verbale dintre Temele și Manfred Kraus, neamțul vorbea românește mai colorat, cu mai mult simț al limbii decât mulți români neaoși, era la fel de spontan ca severineanul, dacă nu chiar mai mobil. Uneori se băga și Mache Stănescu, constănțean, și atunci schimbul de replici devenea foc de artificii, scântei de floretă, spectacol. Râdeam să ne pră-

pădim când Robică Eisenbraun juca șah „pe echipe", duminica după baie, la craca de jos. Era mic de statură ca Esop, boțit la față, cu nas de pătlăgică și ochi scânteietori de inteligență îndărătul ochelarilor cu dioptrii supradimensionate. Era „barosan", „bariu", ce mai era de la el până la meseviști ? Îi dăduseră optsprezece ani. Basarabean. Multă vreme am crezut că aparține neamului lui Saul, dar era neamț toată ziua, din Cahul. De altfel pseudonimul lui de poet era Cahuleanu, schimbat mai târziu în Ciurunga. Delicat, cu mișcările iuți, fine și mărunte ale unei rozătoare. L-am și poreclit „Șoarecele-înger". (După vreo trei ani, eram iarăși student, m-am dus pe la Ion Omescu. Locuia cu chirie într-o veche casă boierească din cartierul Antim. Lucra... sau tocmai terminase un film, „Pentru că se iubesc". Gazdă — o nemțoaică poliglotă, rigidă și exactă ca un ceas de gară. Din vorbă-n vorbă franțuzească, cădem pe cuvântul *curvă*. Eu — că e la putain. El — nu și nu, la *putaine*. Maître, zic, nu mă omori cu zile, e cu final nazal. Nu, că e cu consoană tare. Pariem și-l aud c-o strigă pe amfitrioană — Madam Walther, s'il vous plaît, curvă c'est la putain ou la putaine ? Nemțoaica, în capod, de pe balustrada de la etaj, avea scară interioară, îi răspunde cu aerul cel mai serios din lume — attendez, Monsieur Omesco, que je consulte mon Larousse ! Ah oui ,după câteva clipe, clipind în jos, spre noi, ca o bufniță : J'y ai regardé, c'est la putain ! L-am băut nemilos pe maître, iar noaptea passablement chitrofoniți, ne-am dus să-i facem o vizită pe nepusă masă șoarecelui-înger. Nu sta departe. Am intrat într-o curticică dosnică, ne-am cățărat pe o scară scufundată în beznă, am scăpărat pe bâjbâite un chibrit, am găsit ușa pe care o căuta maestrul, se auzeau voci. Ne-a venit o idee sinistră, am ciocănit cu o anume intensitate și într-un anume ritm. A înghețat totul, casa s-a

înecat în tăcere. Am stat preț de câteva minute, am plecat. Groaznică farsă.)

Jucau, deci, șah pe echipe. Asta înseamnă că adversarii, după ce puneau pe cârpa împărțită în pătrățele piesele făcute din fărâmituri mestecate și frământate cu carbocif pentru negre, își desemnau câte un porte-parole în spatele căruia se așeza galeria. Partida începea, heraldul anunța solemn: Maestrul Cahuleanu a mutat cal c 4! Bravo! urlau frenetic susținătorii maestrului, bis, la mai mare, urraaa! Huo, sictir, la oase! zbiera galeria adversă... Noaptea, șoarecele-înger scria poezii. În cap. Cizela versurile nopți în șir, cu încăpățânare și migală de orfevru și, când erau gata, le dădea „bun de tipar". Adică ni le încredința nouă, celor foarte tineri, spre memorizare. Astfel, cinci-șase inși băgau în cap, repetându-le de sute de ori, poeziile unei plachete, chiar ale unui volum. Iată textul uneia:

Un rege alb și doamna lui Negru-Împărat.
Atât mai rămăsese din crunta bătălie
Iluminată tragic de fruntea mea târzie
Curtenii și regina mișelnic s-au predat
Nebunii, doar nebunii pieriseră-n urgie.
Și câte-un turn prin colțuri, tăcut și dărâmat
Nemaiputând monarhul, în oarba lui trufie
Să și-o aleagă roabă și rob nevrând să-i fie
Se sinucise tragic în ultimul pătrat.

Se intitula „Mat". N-am văzut-o niciodată tipărită. Prin anii '70, Robert Cahuleanu lucra la „Rebus". Eram de-acum profesor la Constanța, veneam rar de tot prin Capitală. Am telefonat o dată la redacție, era prin Piața Palatului. Nu l-am găsit. L-am reîntâlnit când, după ce colegul meu de la „România Liberă", Ion Andreiță, care a publicat o pagină despre poeziile lui

— printre care vestita „Ia pe cinci și ține-aproape !", laitmotivul Memorialului Durerii, i-am aflat numărul de telefon. Versuri scria și Ion Omescu. Îl știam de la Salcia, auzisem că e actor și că mai fusese închis. În suficiența mea de neisprăvit care citise două-trei cărți, îmi închipuiam că întregul clan histrionic e făcut din inși cu spoială de cultură, mărginiți la textele lor pe care, nu e așa ? erau ținuți să le repete ca papagalii. Am schimbat câteva cuvinte în curtea acelui lagăr, unde venise de la Periprava. Mi-amintesc și unde, cam în locul în care fusese lovit colegul nostru cu resteul în cap. Cum puteam să-mi închipui atunci că înrâurirea omului de cultură asupra mea îmi va schimba viața din temelii ? Fiu unic al unor farmaciști din Arad, intelectuali de rară distincție, septuagenari când i-am cunoscut, Omescu terminase liceul cu numele înscris pe placa de marmură. Urmase conservatorul de artă dramatică și, printre picături, ca un *passe-temps,* dreptul și educația fizică la ANEF. De înălțime mijlocie, dar părând înalt fiindcă era slab, cu fruntea adânc dezgolită și nasul ușor coroiat, mișcările lui se adunau într-o gestică trecută din substanța personajelor pe care le închipuia sau le interpreta mereu în viața de toate zilele. Citise enorm ; mai uluitoare era însă capacitatea de asociație. Dintre oamenii pe care i-am cunoscut în cei patru ani de pușcărie, el a fost cel mai aproape — cât mai îngăduie veacul nostru — de arhetipul încarnat de Pico della Mirandola. *De omni re scibile et quibusdam aliis...* Nu știa, firește, totul, dar de la o vorbă, o noțiune, un gând, pornea pe firul unui discurs al ideilor și al neașteptatelor alăturări care ne scoteau din timp și din infecta noastră cotineață. Vorbea germana — nu foarte bine, asta n-ar fi fost mare lucru, ci cu atâta strălucire, îi cunoștea atât de profund armoniile și registrele încât era consultat chiar de nemți ; unul l-a întrebat cum se spunea paloș în germana secolului al

XVII-lea ! Citise piesele lui Shakespeare în original, ca și marea literatură franceză. Printre picături, a mai avut timp să facă și doisprezece ani de pușcărie. Fusese arestat prima dată la Budapesta și condamnat la cinci ani pentru trecere ilegală de frontieră, într-un lot în care intraseră Mircea Marosin și Mircea Șeptilici. Lucrase la Canal, apoi la construirea sălii sporturilor și stadionului din Constanța. La Stoienești, la același apel la care Tomiță a spus că-l doare *mezanpliul stâng*, la „profesie" Omescu a răspuns, lăsându-i pe caralii cu gura căscată, crăpând de curiozitate, dar nici vrând să se compromită, ei, domnii cadre, întrebând ce e aia, „artist liric și stucator". Ion Omescu vorbea foarte rar despre sine și deloc despre pușcăria făcută. Mama mi-a servit fără să vrea o lecție, ne-a povestit, când am sosit acasă de la Canal m-a întrebat dacă am dus-o greu și, văzând că încerc, mecanic, să mănânc friptura cu lingura mi-a spus — nu vă dădea, mamă, furculițe ? De atunci, încheia actorul în hohotele noastre de râs, am renunțat să mai istorisesc... Pentru mine, Omescu este sinteza omului de teatru, actor, dramaturg și regizor deopotrivă. L-am văzut în „Ruy Blas" pe care o și tradusese, în „Strigoii" lui Ibsen, păstrez o fotografie a lui în rol. Pentru „Veac de iarnă" mi-a telefonat la Constanța, rugându-mă să-l caut pe Sandu Simionică, să înregistreze un muezin. Pusese în scenă la Iași „Beckett" de Anouilh ; deținea rolul titular, regele fiind interpretat de Teofil Vâlcu. L-au jucat și la București, în sala de pe Lipscani ; în antract l-am găsit pe Petru Comarnescu, se plimba agitat prin foaier, fusesem în prima studenție nelipsit de la strălucitele lui conferințe duminicale despre arta Renașterii italiene, l-am salutat și l-am întrebat — ce părere aveți, maestre ? La Națiuni, dragă, la Națiuni mergem cu tinerii ăștia doi ! mi-a răspuns, deambulând electrizat, bătrânul om de cultură. Adică la *Théâtre des Nations*. „Scria", ca și șoarecele-

înger, poezii, adunate într-un volumaș, „Filtru", dedicat lui Florin Pavlovici. Livrești, uneori, ca poezia lui Călinescu și Vianu, versurile lui îmbrăcau un sâmbure de interogație filosofică. Mult timp am ținut minte aproape tot ce a lucrat la Stoienești, adevărata noastră universitate. Cu vremea s-au pierdut, s-au chircit în obscure fundături ale memoriei. Nu însă și stihurile acestea :

Se risipiră fastul și clamoarea
Acelei curți cu duh otrăvitor.
Din tot ce-a fost cândva, la Elsinor
Au mai rămas doar pietrele și marea.

Doar tu, strigoi din os de domnitor
Colinzi civilizații cu-ntrebarea
Ce nu-și găsește-n palmă dezlegarea
Și n-are-n zodii semn prevestitor.

Reamintindu-ți clipele acele
Când uciseși, la doamna în iatac,
Pe șobolanul-sfetnic prin perdele,

Îți scoți mereu dilema fără leac,
Printre mătăsuri, printre catifele,
Și-o-mplânți în pieptul fiecărui veac...

În primăvara lui '69 m-am pomenit că mă caută la telefon la școala din Coiciu unde funcționam. Vezi, zice, că ai fost reabilitat. Am râs ca de o glumă bună — fii serios, maître, cum așa ? Da, mi-a răspuns am auzit că vi s-a rejudecat procesul. Am mai schimbat câteva cuvinte, am închis. Nu cerusem nici o reabilitare, aveam s-o fac ceva mai târziu, nu întreprinsesem nici un demers. Dar prietenul meu avea dreptate, cu o rectificare : nu fusesem reabilitat ci achitat, scos de sub incidența

oricărei penalităţi, pentru inexistenţa infracţiunii. La mai bine de zece ani după ce mă culeseseră din curtea facultăţii. Devenise membru al Uniunii Scriitorilor, scrisese un volum de teatru, eseuri. Nu se schimbase. Atât că, în loc de zeghe, purta neglijent un costum de bună tăietură, în culoare închisă. Rămăsese tot abstras de la lucrurile realului, pe trotuar mergea concentrat, contopit cu lumea lui interioară, scoţând la intervale neregulate câte un „bi !", cum făcea la Stoieneşti, în plimbări de ceasuri întregi în spaţiul dintre paturi, semn că nu vede, n-aude nimic şi că lucrează. Ce face dl. Omescu, se interesa un şugubăţ din baraca opusă, tot „bi", tot „bi" ?. De ce nu-ţi iei maşină ? l-am întrebat pe când hoinăream prin Cişmigiu, lângă care locuia. Nu se poate, mi-a răspuns, mai în glumă, mai în serios, sunt distrat, mi-ar trebui şofer. Şi de unde vrei să iau un Mercedes ? Distrat era, în timpul unei şederi de câteva zile la noi, la Constanţa, a confundat clipsurile nevestei-mi, lăsate pe poliţa din baie, cu butonii lui de manşetă, aşa a plecat prin târg, şi i-a spus frecvent socrului meu „domnul Matei", cum de fapt îl chema pe impunătorul cotoi al curţii. În '72 am auzit, stupefiat, că a plecat la Paris şi a uitat să se şi întoarcă. Timp de 12 ani n-am mai ştiut nimic despre el, l-am auzit o singură dată la „Europa liberă", răspunzând unor întrebări puse de Monica Lovinescu în legătură cu proiectele lui literare. Am reauzit, cu emoţie, formula lui de adresare respectuos-afectuos-egalitară „matale". Nimic despre politică. Nu m-am mirat, îi era scârbă, nu vorbea nici în lagăr .În dimineaţa cenuşie a zilei de 4 ianuarie '84, după ce am pus piciorul pe solul Franţei în Gare de l'Est şi m-am dezmeticit niţel, am trecut drumul la un birou de poştă unde am cerut cartea de telefoane. Putea să nu fie. L-am găsit, am sunat. Aparatul a ţârâit îndelung, am auzit apoi o voce de om smuls din somn. — Alors, on fait toujours la grasse matinée,

comme M-me Bovary ? — Ah, c'est bien toi... Fără pic de surpriză în glas. Ca și când nu ne-am fi văzut de ieri. Il fallait qu'un jour tu viennes à Paris... Neschimbat. Făcea naveta la Haga, preda un curs „Shakespeare“ la Academia Regală de Artă Dramatică. Eseurile și gândurile lui despre Hamlet se închegaseră acum într-o solidă teză de doctorat. Conducătorul de lucrare, zice, m-a ascultat cu atenție, mi-a pus niște întrebări, s-a uitat peste schițele mele de plan și mi-a fixat o întrevedere, să examineze o eboșă a tezei. Când m-am dus, i-am pus în față redactarea definitivă. N-a mai zis nimic... Mânca la fel de măsurat ca și la Stoienești și profesa aceeași indiferență față de valorile materiale curente. N-a scos nici măcar o vorbă în românește, el, care simțea ca puțini literați nuanțele limbii noastre. Asta m-a cam contrariat. Îi dusesem o ediție bilingvă a „Pajerelor“ lui Matei Caragiale în amintirea ceasurilor când îi evoca pe Pârgu și Pena Corcodușă. Când ne-am despărțit, în Place de l'Opéra, mi-a dăruit „Châteaux de France“, un album superb, pe foaia de gardă a căruia scrisese, cu litere drepte, îngrijite, „A Sandu, en souvenir de nos châteaux du δ“...

— Vii la conferință ?

— Imposibil, am de învățat !

Mă cațăr la craca a treia, trag sulul de hârtie de sac din pătura groasă de stuf care învelește cotineața noastră, și încep : je prends, tu prends, il prend, nous prenons, vous prenez, ils prenent, je prenais, tu prenais, j'ai pris — o dată, de zece, de o sută de ori, până amețesc și văd roșu înaintea ochilor. Subjonctivul îl las pentru ora zece, când ne va scoate la plimbare, mai ales dacă e frig și plouă. Căci încet, încet, au uitat că suntem convalescenți și au început să facă brigăzi de muncă. Pachet, promisiuni de mâncare mai bună, se șoptește chiar c-o să se dea și iahnie de fasole, groasă să stea lingura-n sus.

Poate să dea și lapte de cuc, sunt intratabil. Eu, fomistul. Ca să-și bată joc de „chiulangii“, ne-au schimbat înainte de vreme zeghile de postav cu niște cârpe maro de doc, subțire ca foaia de ceapă. Bonetă maro, veston la fel, pantaloni scurți și izmene lungi, ca la canal, zice Cahuleanu, și-și aduce aminte de un popă tânăr, care se întreba dacă-i vin bine pantalonii. S-a ales cu un catren : Pantalonii, sigur, n-au nici un cusur / Și se simte bine prea-sfințitul cur ! / Iar când toți ocnașii stau pe buza gropii, / Nu se simte bine decât curul popii. Arătam ca dracu. Dacă plouă și suflă vântul subțire, tăios al stepei, e și mai bine. Ne învârtim în cerc până ne-apucă amețeala. N-avem voie să vorbim, ca la Jilava, și trebuie să ținem capul în pământ. Îmi convine de minune, cotcodăceala limbuților m-ar împiedica să-mi ritmez gândurile și pașii — que je prenne, que tu prennes, que je prisse, que tu prisses... Imediat după plimbare, mă ia la zmotocit bătrânul avocat maramureșan Doroș, el a scris formele verbale în carnetul din hârtie de sac, ascuns acum într-o tainiță din stuf. O singură dată m-am dus cu lecția neînvățată și nu vreau să-mi mai aduc aminte. Maître, atât de cumpănit, a explodat, iar avocatul m-a privit cu atâta durere încât mi-a venit să intru în pământ. El mă prepară la gramatică, e un caz foarte curios, n-aveam să mai întâlnesc asemenea caz, după ce am făcut-o cu el, la facultate n-aveam să mai învăț decât ceva sintaxă. Dar nu poate vorbi, blocaj psihologic sau așa ceva. Maître se ocupă de punerea în operă a noțiunilor de gramatică în texte și conversații. Habar n-aveam de franceză. În liceu făcusem rusă și engleză, fără să le dau prea multă atenție, poate din pricina unei proaste porniri la gramatică, poate pentru că îmi fusese silă să învăț ceva pe dinafară ori, pur și simplu, din lene. Las'că nici motivație nu era pentru tineretul românesc, închis între hotare. Festivalul din '53 n-avea să se mai repete, fusese o

prostie să le dai românilor pe la nas mirajul altor părți ale lumii... La Salcia nici vorbă să fi învățat cineva ceva, acolo trebuia să ne salvăm pielea necum să ne mai pese de școală. De-abia aici, la „febriști", pe cracă, ne-am adus aminte că am fost studenți, elevi, medici, profesori... Era de bonton să înveți o limbă străină. Chiar două, era cazul celor mai mulți învingători. Germană și franceză ; în anii '60 vorbitorii de engleză erau puțini într-o țară tradițional legată de cultura Franței. Venise hiatusul forțat, produs de război, apoi, intenționat, de comunism — dar francofonii se numărau, încă, cu zecile de mii la scara națiunii. Erau și în pușcărie mulți. Puțini aveau, însă, răbdare, să-i învețe pe alții, și, printre aceștia, Omescu. Lucra cu doi-trei flăcăiandri pe la sfârșitul lui februarie. I-am auzit, mi s-a făcut rușine — ce fel de student la facultate literară fusesem dacă nu eram în stare să bolborosesc câteva vorbe franțuzești ? L-am rugat să mă primească printre învățăcei. Da, mi-a răspuns, cu două condiții : să mă rezum la franceză, abadonând italiana de care mă apucasem (adu-ți aminte, mi-a spus, de povestea cu iepurii, mai bine fă un singur lucru, dar foarte bine decât să te risipești) și să-mi caut de drum dacă nu mă țin de treabă. Puteam să zic ceva ? Prima lună a fost un chin, nu fusesem obișnuit cu disciplina riguroasă a studiului, în facultate învățam ce-mi plăcea, în rest mă târam, ajutat de memoria vizuală deosebită, pe care am pierdut-o parțial după noaptea în care am vărsat sânge. Flăcăii asimilau ca-n joacă, fără efort, eu mă poticneam, reveneam, conjugarea cu être ca auxiliar era un blestem, stăteam la craca a treia cu urechea veșnic la pândă către ușă și repetam. Repetam ca un papagal, ca o mașină, ajunsese să mă irite sosirea hârdăului cu fiertură, mă întrerupea, mă aducea iar în mijlocul larmei din baracă, al glumelor groase, al trăncănelilor. Carnețelul cu prototipuri verbale, făcut cu mari strădiuințe din bucăți de

hârtie cafenie, de sac, numai eu știu cu ce chinuri și cu câtă răbdare procurată, căpețelul de creion și „stilus"-ul, cuiul lung, cu floarea bătută și vârful ascuțit ca acul pe piatră, astea erau averea mea cea mai de preț, imposibil de descoperit în scorbura clandestină din stuf. Doar să mă fi turnat careva. Nu ne-a ciripit nimeni. Iar caralii pe unde să scotocească mai întâi la perchezițiile generale, când ne dădeau afară, pe platou cu toate boarfele în pătură ? Sub paturi, în stratul de praf și de mizerie ? Sub tinetă ? În stuf ? Ar fi însemnat să împrăștie sute de metri pătrați de trestii, nebunie, cred că li se făcuse și lor lehamite, fluierau scurt și ne băgau înăuntru. Mergeam la sigur, aveam semnele mele, strecuram două degete și scoteam teaca de pânză cu neprețuitele instrumente ale muncii intelectuale... și mă apucam iar de treabă ! Cel puțin zece ore pe zi, unul și același lucru, până la saturație. Simțeam că ambii mei profesori încep să se întrebe — până unde poate merge nebunul ? Cea mai delicată operație o lăsam pentru ceasurile nopții, târziu după stingere, când oamenii dormeau greu, ca pietrele. Treceam la texte și cu astea mă puteau prinde, exista „corpul delict" : bocancul. Unicul nostru maculator, tabla noastră cea de toate nopțile, talpa bocancului. Puțin după miezul veacului XX, în era primului om în spațiul interplanetar și a computerelor, pușcăriașii din temnițele Republicii Populare Române redescoperiseră, cu rafinată voluptate intelectuală, moștenirea romană, tabula cerata și stylul. Acest retur spectacular nu s-a produs fără unele inovații — de formă și de fond. În loc de ceară, foloseam un strat subțire de săpun întins pe talpa umezită, ușor uscat și pudrat cu praf de DDT, curent în pușcărie, de frica păduchilor. Deci nu tabula cerata, ci tabula saponata. Asta ar fi diferența de formă. Cea de fond consta în faptul că alumnii Romei antice mâncau bătaie dacă nu-și scriau temele pe tăblițe. La noi era invers...

Trebuia învățat pe dinafară un text, repetat până la automatizare, apoi șters și reprodus din memorie. Maître alesese, din nu știu ce rațiuni, „M-me Bovary", operând pe trama textului original schimbări în stare să-l facă pe Flaubert să se răsucească în groapă. Emma, de pildă, îi declară lui Charles că e în stare să facă fericit nu doar un soț — „je suis capable de faire le bonheur d'un mari — et même de deux" ! iar la nunta lor, invitații, după ce-și umplu buzunarele cu de-ale gurii, „pissent derrière les rideaux". Sacrilegiul era evident — dar prea puțin ne păsa nouă de puritatea textului, era bun orice putea să ni-l vâre mai bine în cap. (La vreo patru ani de la întâmplările acestea, nașul fiului meu, Șerban Damian, matematician, martor al ucenicie mele de la Stoienești, vine să asiste la un curs de literatură franceză, secolul XIX. Subiectul prelegerii — M-me Bovary. Conferențiarul, scund, prețios, o burtică purtată cu distincție și mustață discret gominată, grascia de zor, târând solemn pe „f și pe r" — Fffaubehrr în sus, Fffaubehrr în jos — m-a năpădit o căldură ciudată, învăluitoare, reflectată probabil în cine știe ce surâs bizar căci d-l V.P. s-a întrerupt scurt — „Ça vous rhapelle quelque chose de thrès joli, monsieur ?" Joli, joli, ce să mai zic... Mai târziu, la catedră, de câte ori predam, la rândul meu, Flaubert, asta înainte ca partidul să poruncească eliminarea tuturor noțiunilor de cultură și civilizație din programa liceală a limbilor străine, se însinuau în mine nopțile de la craca a treia, foșnetul stufului scormonit, urma cuiului în pelicula de săpun pudrată cu praf contra păduchilor.) De când am început să învăț, cam de prin martie, până la primul vis de la prima ceartă în franțuzește au trecut cam trei luni. Fără „assimil", fără instrumente audiovizuale, doar cu mijloacele bordului. Plus zece-douăsprezece ore de muncă pe zi, și, nu rareori, pe noapte. Visul a fost banal, rudimentar, schimbam câteva

vorbe cu cineva. Cearta a fost colorată, epică, la fel ca și oponentul, locuitor al barăcii de vizavi. Ne apropiam de iunie, renunțară să ne mai încuie peste zi, ieșeam ca șopârlele la soare să ne îmbăiem ciolanele de căldură. M-am ciocnit involuntar de domnul Riga, de el era vorba, și mi-a zis ceva în genul *sale goujat,* la care i-am răspuns cu o expresie pe măsură. Apoi ne-am împrietenit. Descendent direct din Rigas, poetul Eteriei, aristocrat, când scăpa din carapacea de gomă și țâfnă era omul cel mai simpatic de pe fața pământului. Era cu adevărat poliglot, vorbea ca pe apă vreo șapte limbi printre care și rusa. Cam tot atâtea câți ani de prizonierat făcuse prin lagărele din Răsărit și povestea cu haz că, fiind însărcinat ca *perevaditel* de polcovnicul unuia să-i traducă niște ordine, și vorbind, rând pe rând, națiilor adunate pe platou, în română, rusă, germană, maghiară, franceză și italiană, după ce-a terminat, dinspre colțul românilor s-a auzit un laudativ „Bă, f... în cur pe mă-sa !“ Avea veșnic migrene pe care le combătea greu, antinevralgicele fiind rarisime în lagăr. Se dădea câte unul, cu extremă zgârcenie și numai după stat la o strașnică coadă la infirmerie. Stăteam și noi pentru el, câțiva tineri, și-i făceam o bucurie nespusă dându-i neprețuiturile hapuri albe. Era superstițios, credea în vise, în semne premonitorii și ținea mult la soacră. Fumător impenitent. Într-o zi, era în toane bune, îl mai lăsaseră durerile de cap, se trezise bine dispus, mi-a șoptit confidențial : mon cher, c'est excellent, j'attends de bonnes nouvelles, j'ai rêvé cette nuit de ma belle-mère, elle passait au milieu d'un pré vert, sur un boulevard entièrement pavé de megots et d'antinevralgiques ! Era la cuțite cu un individ din baraca lui, locatar al unui pat de dedesubt, turnător fără rușine, gata oricând să se ducă pentru orice *în poartă.* De-fapt nebun — nu însă și inofensiv. Ipochimenul lucra

la o piesă de teatru, o avea de mult pe șantier, dar nu izbutea să treacă de primele replici ale scenei întâi din primul act. În parte și din cauza lui Riga, ceea ce explică ura mortală pe care i-o purta dramaturgul. Acesta cizela un dialog, aproape mereu același, cu neînsemnate variațiuni. Personajele nu erau stabile, artistul căuta mereu. L-am auzit și eu, pitit în culcușul lui Riga. Grav, hieratic, ca un mare preot teban, literatul mormăia : — Ei, te-ai gândit bine ? zbieră contesa... nu, nu contesa, ducesa. — Dar tu, zise contele... nu, nu e bine, ducele... — Ai sictir ! urlă contesa. Exact în clipa în care Riga dădea semnalul izbucnirii unui cor drăcesc, cacofonic, care urmărise travaliul artistic de la etajul inferior și între glasurile căruia se distingea vocea criardă a dirijorului, modulând fals un vers din cupletul compus tot de el — Et nous, à ch'val sur le tonneau de merde ! În timp ce, dedesubt, dramaturgul, cu inspirația frântă tremura de furie de dârdâia patul cu el, făcea spume și zbiera — mă duc în poartă, vă arăt eu vouă, huliganilor ! Învățasem atât de bine franceza încât puteam preda, la rândul meu — și nu eram deloc un profesor comod (n-am fost nici mai târziu...). Nici nu mai eram atât de fript de grija timpului, puteam acum să asist la conferințe, ba chiar să țin și eu. Mi-am chinuit și cu câteva zile memoria, am scris — cu instrumentele știute — planul unei expuneri despre Rabelais (Doamne, cu câtă venerație l-am evocat în zilele acelea pe Tudor Vianu, magistrul nostru de literatură universală), mai târziu a alteia, „Villon și lumea lui". Mă bizuiam, firește, pe traducerea făcută de Romulus Vulpescu pe care nici eu nu mai știam de câte ori o citisem. Nu bănuiam că peste câțiva ani aveam să-l recitesc pe primul poet modern al Franței în original și să fișez și toate referințele critice, de la Gustave Lanson și Pierre Champion la Bédier-Hazard. Nici n-aveam de unde ști că voi face, de la admitere

până la licență, franceza și că o voi preda douăzeci de ani. De unde să știu ? Pusesem un pariu cu mine însumi și-l câștigasem.

Trebuia acum să vorbesc întruna, dar posibilii mei interlocutori aveau și ei gândurile și grijile lor. Se schimbaseră cărțile, se terminase cu cititul cu glas tare, ca pentru analfabeți. Am ținut multă vreme un volum de nuvele de Lucia Demetrius, intitulat, după una din proze, „Ultima Tauber". Nuvela e o capodoperă, o adevărată bijuterie. Am tradus-o, chinuindu-mă cu echivalențele, fără dicționar la îndemână. Bine, rău — dar am tălmăcit-o în franțuzește și mi s-a mai scurs o lună din pedeapsă. Cum să-mi fi închipuit că-mi alcătuiam viața anilor de după închisoare aplecându-mă cu fervoare, cu patimă asupra acelei limbi care nu mă interesase cu câteva luni înainte, nici cât negru sub unghie ? După eliberare, m-am dus să mă angajez, ce-o fi, acolo, la o întreprindere din Ploiești. Drăguți, zâmbitori — până au aflat că vin din pușcărie — și doar se spusese că statul se îngrijește să... concepție umanistă etc. Cu chiu, cu vai am găsit un loc de supraveghetor de linie la turnarea stâlpilor de înaltă tensiune, o secție a întreprinderii de prefabricate „Progresul" de la marginea de sud a Bucureștiului. Învățasem să conduc tractorul, când eram în schimbul de noapte scoteam trailerele încărcate cu piloni la rampa de cale ferată. Până a aflat un inginer omenos că „am liceul la bază" și m-a numit controlor de calitate, cu perspectiva să fac o școală de maiștri sau construcțiile, facultate nepolitică, la fără frecvență. Inginer, pleci din producție cu bursă, îți dai seama ? Sigur că-mi dădeam seama. Dar cum era să-i explic binefăcătorului meu că pentru mine până și tabla înmulțirii avea strașnice taine ? Într-o noapte, am avut o lungă convorbire cu un maistru, om inteligent, cultivat deasupra mediei, avea și el o hibă, o bubă-n cap, ceva pe la dosar. Pușcărie nu făcuse, l-aș fi

mirosit. Mi-a declarat, lăsându-mă cu gura căscată, că-și urăște tatăl. „M-a învățat să nu fur, să nu mint, să nu-mi bat joc de oameni. Nenorocitul, să nu-l văd" ! Și răspunzând perplexității care mi se lățise pe față — păi asta-mi trebuie mie, domnule, în lumea în care trăim ? Aflând de povestea cu franceza, îmi spuse — de ce nu dai la facultate ? L-am ascultat, aveam exact timpul să trec cu ochii peste subiectele de literatură. Dădusem scrisul, m-am dus la oral, m-am așezat în prima bancă. Singur printre niște fete. Președinte de comisie — viitoarea mea profesoară de limbă franceză contemporană, d-na Pierret Antoniu, avea să ne fie ca o mamă. Atunci, însă, s-a uitat ca la un țopârlan și mi s-a adresat, acidă — mais vous ne paraissez pas bien poli, jeune homme ! Au premier pupitre quand il y a tant de demoiselles ?! La care am răspuns, roșu ca sfecla — immediatement, Madame, que je prenne mon bataclan. — Où vous croyez-vous pour vous permettre pareille licence ? S-a încruntat, vexată, în timp ce eu, realizând gafa, mă făcusem mic și-mi strângeam calabalâcul. Tiens, „le bataclan" ! (brusc intrigată), d'où est-ce que vous connaisez ce mot ?" Puteam să-i spun „de la Stoienești, Madame" ? Cine știe la ce s-a gândit că m-a examinat imediat, chiar înaintea demoazelelor, și-am luat nota maximă. Toate acestea, însă, se vor petrece într-un timp încă netrăit.

În „Les Russes", cartea pe care am băgat-o într-un morman de zăpadă înainte de a trece din Cehoslovacia în Ungaria Subcarpatică, Hedrick Smith povestește că a încercat să intre în pielea rusului de rând, obligat să-și consacre tot timpul liber procurării hranei, chibriturilor, unei sticle de votcă. Vorbind rusește, s-a băgat în cozile dintr-un magazin alimentar și a făcut ce vedea că fac și

alții : ruga să i se țină loc la o coadă când stătea la alta, ca să vadă cât timp pierde zilnic un moscovit ca să-și facă rost de lucrurile de strictă necesitate. Ei bine, exclamă ziaristul american, cu sistemul „ținerii locului", am câștigat un timp prețios și, fapt neașteptat, la sfârșit am simțit chiar o anume mulțumire, un pic de mândrie că am reușit ! Smith a făcut *odată*, cu titlu experimental, ceea ce sute de milioane de cetățeni ai țărilor din est au făcut și fac de o jumătate de veac, ca să trăiască — iar sovieticii încă de mai demult. Fără nici o mândrie. Gazetarul yankeu n-a avut desigur cum simți câtă umilință intră, în realitate, în orgoliul de a te „descurca", ce pagube imense aduc societății cozile prin timpul socialmente furat. Ele sunt, însă, perfect în logica statului totalitar — căci nu privesc decât timpul individului care este astfel blocat integral ; paraziții, guvernanții nu sunt, având magazine speciale, cu nimic afectați, iar cetățeanul nu se poate atinge de timpul afectat muncii pentru și în slujba statului. Cel puțin oficial și teoretic ; în realitate, omul de pe stradă, frustrat de același stat care nu-i pune la îndemână nici măcar strictul necesar subzistenței zilnice, va tinde, conștient sau nu, să-și scoată pârleala pe seama muncii pentru stat. Este una dintre cauzele involuției inexorabile a societății comuniste, ale sărăciei și standardului rudimentar. Am de decenii, ca imensa majoritate a conaționalilor mei, experiența cozilor (și nu mă simt cu nimic amenințat s-o uit) și n-am simțit, ca Smith, satisfacție când a trebuit să mă milogesc de trei-patru babe, de la tot atâtea cozi, să-mi țină locul, să le memorez hainele, fizionomiile, să mă dedau la complicate calcule ale șanselor de a „apuca" ceva luând drept elemente de bază ritmul scăderii maldărului de ceapă, destoinicia (sau apatia) vânzătoarei și viteza de înaintare a rândului. Mi s-a părut, mai ales în anii de după 1980, că trăiesc într-un lagăr extins la scara în-

tregii țări, e drept — mai colorat decât cel clasic, subiecții putând să se culce cu o femeie și să bea, dacă îl găsesc, un pahar de vin. Încolo, determinantele fundamentale ale vieții de lagăr au existat din plin în România lui Ceaușescu : frigul, foamea, frica. Observațiile lui Hedrick Smith, cu foarte ușoare modificări impuse de diferențele de latitudine și de istorie, puteau fi născute și din studierea societății românești (nu și cehoslovace, est-germane și, cu atât mai puțin, maghiare — în ultimii douăzeci de ani). Cartea care a reușit să înfățișeze aproape exact societatea românească, moștenirea transmisă de Dej lui Ceaușescu și dusă de acesta pe „cele mai înalte culmi" este „1984" de George Orwell. O citisem prin '75-'76, clandestin, firește, și superficial, ca pe o utopie. Nu-mi căzuseră încă în mână cele trei volume ale „Arhipelagului", operă excluzând ficțiunea. Sigur că sesizasem asemănarea unor aspecte până la identificarea cu laturi ale vieții societății românești, mai păstram totuși o rămășiță de iluzie, de nădejde că va fi mai bine. Defecțiunea lui Pacepa nu fusese încă urmată de „Orizonturi roșii". Au venit evenimentele de la sfârșitul lui 1989 (cinci ani, în timp absolut, după apocalipticul „1984") și m-am apucat să recitesc tot ce adunasem, în mica mea bibliotecă secretă. Cărții lui Orwell i-a venit rândul destul de târziu. M-am înfiorat. Căci, sub ochii generației mele, Ceaușescu, mandarinii partidului și cele două ministere, al Adevărului, în primul rând, și al Abundenței reușiseră să aducă la îndemâna percepției noastre, doar să fi vrut să-l vedem, universul totalitar pe care Orwell îl proiectase într-un himeric, fabulos 1984. Big Brother ne-a zâmbit un sfert de veac de pe pereți și pe micul ecran și din ziare și cei mai mulți n-au văzut — sau au refuzat să vadă — până unde a ajuns. Probe ? *„Inamicul de acum reprezentase întotdeauna răul absolut*

și decurgea de aici că nici o înțelegere cu el, trecută sau viitoare, nu era posibilă. Îngrozitor, se gândea Winston pentru a zecea mia oară... îngrozitor era că totul putea fi adevărat. Că Partidul poate să întindă brațul către trecut și să spună despre un eveniment: asta nu s-a întâmplat niciodată *era mult mai terifiant decât simpla tortură sau moartea... El, Winston Smith, știa că Oceania fusese aliată cu Eurasia, de-atunci trecuseră doar patru ani. Dar unde exista această informație? Exclusiv în propria sa conștiință care, în orice caz, va fi în curând nimicită. Dacă toți ceilalți acceptau minciuna impusă de Partid — dacă toate rapoartele povesteau același lucru — minciuna trecea în istorie și devenea adevăr. «Cel care are controlul trecutului, zicea lozinca Partidului, are controlul viitorului. Cine controlează prezentul controlează trecutul». Era foarte simplu. Ce-i trebuia fiecăruia era să aibă în memorie o interminabilă serie de victorii. Asta se numea «Controlul Realității». În* novlang *se zicea «dublă gândire»*". („1984", p. 55). A inventariat cineva „omisiunile" din manualele oficiale de istorie națională, așa cum a fost impusă elevilor această disciplină fundamentală după 1947, când opul lui Roller a infestat școala românească? Falsificarea istoriei este o constantă a comunismului, în România și Rusia Sovietică poate mai mult decât în alte țări comuniste, fiindcă aici n-a existat o biserică nonobedientă față de programul de îndoctrinare promovat de stat, capabilă să conserve, fie măcar pentru uzul credincioșilor, datele și sensurile evenimentelor cruciale care constituie povestea distinctă și definitorie a vieții unui popor. Sub regimul lui Ceaușescu, istoria ca disciplină școlară, transformată în propagandă încă sub domnia predecesorului lui, a devenit o colecție fastidioasă de nume și de evenimente trucate, băgate pe gât elevilor numai pentru a ilustra principii și dogme extrase din Programul PCR care, așa cum e și firesc,

începea cu evocarea glorioaselor vremi ale lui Burebista.

Înființarea lagărelor, arestarea și maltratarea a sute de mii de cetățeni din toate straturile societății, ridicarea minerilor de pe Valea Jiului în 1977 și a brașovenilor, zece ani mai târziu, trebuiau șterse din memoria colectivă. Nevorbind despre ele, nu există. Întemnițările arbitrare, colectivizarea forțată, distrugerea patrimoniului istoric sunt, în cel mai bun caz „greșeli ale trecutului", comise de morți. „Erori" ! Pentru cei care au trecut prin „laboratorul" sistemului, caracterul lor intenționat, chiar inexorabil — fiind legat de natura intimă a totalitarismului, fie comunist, fie nazist, nu lasă loc nici unei umbre de îndoială. Comedia politică a statului totalitar a ajuns la acest doar aparent paradox : călăul recunoaște nonșalant „eroarea", iar victimele trebuie să aplaude, altfel... Cât s-au străduit scribii lui Ceaușescu să șteargă nu numai trecutul mai îndepărtat, ci chiar cel foarte apropiat, desfășurat sub ochii a cel puțin un sfert din actuala populație a țării, până unde merge frica de trecut se poate constata printr-o simplă operație statistică : să se numere de câte ori apare numele lui Dej în „Scânteia" și în publicațiile oficiale scoase de după congresul al IX-lea. Lucrurile au și o altă față : după potopul verbal, imagistic și publicistic privindu-i pe Odios și pe Sinistră, ce a urmat arestării și „procesului" Ceaușeștilor, publicul românesc va încerca, inconștient sau conștient, printr-o operație de exorcizare a blestematului trecut, să uite sfertul de veac trăit sub gheara celor doi dictatori. Ar fi o enormă greșeală căci, dacă e adevărat că somnul rațiunii naște monștri, nu e mai puțin adevărat că nici amorțirea memoriei nu produce îngeri. Un gazetar constănțean îmi și spune, iritat : de ce să retrăim trecutul, amintindu-ni-l ? Avea dreptate, ștergându-l lumea uita cât contribuise el la acel trecut recent. Să-l cităm mai departe pe scriitorul englez : *„Trecutul... nu fusese doar*

modificat, el fusese pur și simplu distrus... Încercă să-și aducă aminte în ce an auzise pentru prima oară vorbindu-se despre Marele Frate. Probabil că prin anii '60, dar cum să fii sigur? (Așteptam, cu sufletul la gură, lângă un difuzor, în primăvara lui '65, anunțarea numelui succesorului lui Dej. Cineva, poate Maurer, nu mai țin minte, a rostit solemn — „...tovarășul Nicolae Ceaușescu!" Nu auzisem. Alesul Biroului Politic și-a început numaidecât discursul inaugural și am simțit că intru în pământ de rușine: se băteau la gura lui vorbe calicite, desinențe stâlcite, sunete care nu păreau a aparține limbii române. Astfel se exprima cel ce avea să reprezinte națiunea și, firește, eram departe de a intui restul. Eram uluit de caricatura de discurs și-mi aminteam că Dej măcar vorbea românește, în 1950 îl ascultasem de la câțiva pași, ținuse unui mic grup de curioși un scurt discurs populisto-comunist, se cățărase pe gardul de piatră al liceului „Șincai"). *În istoria Partidului, firește, Marele Frate figura ca șef și apărător din primele zile ale Revoluției.* („Al nostru", în aceeași situație, nici măcar nu împlinise cincisprezece ani!). *Faptele sale fuseseră încet-încet împinse înapoi și se întindeau acum până la lumea fabuloasă a anilor '40 și '30... Era imposibil să știi până la ce punct legenda Marelui Frate era adevărată sau inventată... Totul se topea în ceață. Câteodată, puteai, totuși, să pui degetul pe o minciună sigură. Era, de exemplu, fals că Partidul, așa cum susțineau sus și tare cărțile de istorie, ar fi inventat aeroplanele."* (Dar Lodîghin mașina cu aburi? Dar Polzunov becul electric — sau invers? Admițând ceea ce ar fi fost deloc imposibil, că România ar fi rămas mereu la stadiul de semicolonie sovietică, ar fi auzit vreodată majoritatea românilor de James Watt sau de Edison?)

La pagina 64: *„În previziunile lui, ministerul Abundenței preliminase* („avait estimé" în ediția franceză, dar

prefer *a prelimina* care îmi aduce aminte nu numai de „Scânteia", ci și de ședințele de partid — A.M.) *numărul cizmelor fabricate în timpul trimestrului la o sută patruzeci și cinci de milioane de perechi. Cifra indicată de producția reală era de șaizeci și două de milioane. Totuși, rescriind previziunile, dădu cifra de cincizeci și șapte de milioane, ca să permită declarația obișnuită, cum că previziunile fuseseră depășite. Oricum șaizeci și două de milioane nu erau mai aproape de realitate decât cincizeci și șapte de milioane sau decât o sută patruzeci și cinci de milioane. Foarte probabil nimeni nu știa câte fuseseră fabricate în ansamblu. Tot ce se știa e că, în fiecare trimestru, un număr astronomic de încălțări erau produse, pe hârtie, în timp ce jumătate, poate, din populația Oceaniei umbla cu picioarele goale. La fel se întâmpla cu raportarea faptelor de orice fel, oricât ar fi fost de importante sau de neînsemnate".* În ianuarie 1990, când am filmat cu Ilie Șerbănescu Vila de la Neptun, am găsit — și am comentat la televiziune — scrise la o mașină cu caractere speciale, mari, să-i scutească de ochelari, semnul bătrâneții, pe cei doi veșnic tineri dictatori, hârtiile cu recolte „preliminate" și „corectate" fiindcă, deși oricum umflate, păreau prea mici. Cititorii își amintesc, desigur că în toamnă televiziunea prezentase, județ cu județ, recolte fabuloase de fasole, nuci, mere, struguri, grâu, în timp ce piața înfățișa veșnica sărăcie cronică și umilitoare care-i arunca pe români în ghearele disperării. Propagandă orchestrată, deci, în perfect acord cu sistemul de gândire totalitar, în cadrele căruia minciuna se impune ca necesitate. Știați că la București a existat (dacă n-o fi existând și acuma) o *fabrică de mâncare?* Își mai amintesc românii de sinistra idee a cantinelor de bloc „în ajutorul gospodinelor"? Orwell le-a intuit, înainte de 1950: *„Se strecurară prin sala aglomerată și-și descărcară tăvile pe suprafața metalică a unei mese. Pe*

un colț, cineva lăsase o minusculă băltoacă de ghiveci, imundă fiertură lichidă care semăna cu o vărsătură. Winston înșfăcă ceașca de gin, se opri o clipă ca să-și facă vânt și azvârli pe gât lichidul medicamentos, cu gust de ulei. Îi dădură lacrimile și clipi din ochi... Începu să înghită cu lingura ghiveciul în care erau, în mijlocul unei substanțe aidoma spălăturii de vase, cuburi tăiate dintr-o buretoasă substanță rozalie, probabil un preparat de carne". În timpul dejunului, la omniprezentul telecran, „o tânără voce ardentă" citește un comunicat: „*Statisticile randamentului în toate genurile de produse de larg consum, acum complete, arată că nivelul de viață a crescut cu nu mai puțin de douăzeci la sută față de cel de anul trecut. În această dimineață, în toată Oceania au avut loc mobilizatoare manifestații spontane ale muncitorilor care au ieșit din uzine și din birouri și au defilat cu steaguri pe străzi. Ei mulțumeau Marelui Frate pentru viața nouă și fericită pe care ne-a dat-o înțeleapta sa conducere. Iată câteva din cifrele obținute: bunuri alimentare...*" (p. 87). Dați la o parte „Oceania" și „Marele Frate", puneți în loc ce trebuie pus, introduceți pasajul în oricare număr din „Scânteia" din preajma congreselor ori în „inestimabilele documente" citite de iluminatul Conducător și nimeni nu va remarca vreo stridență. Să mai reproducem? „*Însemnate felii de viață, chiar pentru un membru de Partid, erau neutre și în afara politicii: să te chinui cu munci plicticoase, să te bați pentru un loc în metrou, să cârpești ciorapi rupți, să cerșești o tabletă de zaharină, să pui deoparte un căpețel de țigară. Idealul fixat de Partid era ceva enorm, teribil, strălucitor, o lume de oțel și de beton, de mașini monstruoase și de arme teribile, o națiune de luptători și de fanatici care mergeau strâns uniți, gândeau la fel, strigau aceleași lozinci, care veșnic munceau, luptau, triumfau... Realitatea arăta orașe dărăpănate și murdare, în care oameni sub-*

nutriți târau ici și colo încălțări sparte, în case din veacul al nouăsprezecelea, cârpite, care miroseau mereu a varză și a closete fără confort" (id., 109). George Orwell descrie „Oceania" sau România în cătușele totalitarismului ?

Într-o cămăruță din fundul marii curți a lagărului de la Stoienești am trăit, ziceam, momente greu de înțeles pentru cine n-a trecut prin lumea pușcăriei politice. Era o zi călduroasă, de început de vară. Am refuzat să ies la lucru, uitaseră de-a binelea că fusesem „febriști" și încercau mai cu binișorul, mai cu sila să ne scoată la câmp. Unii s-au și dus. Sergentul de servici m-a raportat, a venit Rotaru, scoțând flăcări. Se întâmplase ceva, niște băiețandri fuseseră surprinși într-o situație mai... alăturea cu drumul și caraliul îi băgase la izolare, claie peste grămadă. Împreună îi prinsese, împreună îi pedepsise, logic, nu ? Anunțându-l, triumfător, pe comandant, Rotaru măsurase imediat implicațiile situației și-l luase la înjurături. De unde viteza cu care omul, nemaipricepând nimic, se repezise buimăcit și le dăduse drumul, vărsând, la rândul lui, potop de sudalme.

Pe mine mă înșfăcase scurt, mă târâse spre poartă, unde aștepta Rotaru, Dunăre de mânios.

— De ce p... mă-tii nu vrei să ieși la muncă ?

— ... (tăcere absolută, boneta în mână, ca la carte, mâncându-l pe superior din ochi).

— Te bag în p... mă-tii !

— Treaba asta ați făcut-o adineauri...

— Futu-ți grijania mă-tii !

— Voia la dumneavoastră ! (virează spre roșu apoplectic, se învârtește în jurul meu, mitraliind înjurăturile, eu pivotez după cercurile pe care le descrie) :

— Îți f... biserica cui te-a fătat !

— Dacă vă face plăcere... (suspens, aer înghițit de indignare, apoi lături pe gură, chiar că ireproductibile, cu numai zâmbet, numai sorbit din ochi, final obosit).

— ...și nu știu ce să-ți mai f... !

Urmarea : izolatorul, unde am dat peste D. Aveam atunci vreo douăzeci și patru de ani. D. poate zece mai mult, poate nici atât. Nu era din baraca noastră și nu stătusem niciodată de vorbă cu el. Îl ocoleam, avea ceva ciudat, greu de deslușit în priviri. Se spunea că e nebun. Aflasem doar că trecuse pe la reeducare, la Pitești, unde ar fi inventat o lovitură necruțătoare, care-i zdrobea victimei ficatul, și că fusese și la canal. Multora dintre cei „intrați" după 1958, reeducarea le inspira o teamă cumplită. D. era al doilea, în preajma noastră, la Salcia îl cunoscusem pe M. din Tulcea, pictorul, cel care mi-a spus că e schizofrenic. Era blând ca un copil, fusese numai victimă ? Subiectul era oricum tabu, mă sfătuise și bătrânul meu coleg de la Uranus să-l evit... În izolator, o putoare sufocantă, îngrozitoare : D. găsise în groapa din spatele bucătăriei un maț de vită, îl strecurase pe sub zeghe și acum îl molfăia. Trimis pe înghițitoare, îl aducea înapoi și-l molfăia iar, ca erbivorele când rumegă ghemotocul de buruieni. Nebunie, mi-a explicat un medic, efectele patologice ale foamei cronice. Dar și alte dereglări majore ale sistemului de raporturi cu lumea. Am ascultat „Patimile după Pitești", cât s-a transmis la „Europa liberă" din cartea lui Goma, și am citit, firește „Fenomenul Pitești" de Virgil Ierunca. S-au întâmplat și lucruri care nu pot fi relatate. Actorii trec din omenesc, chiar abject, în satanic, de la ei până la tagma Elisabetei Bathory sau a lui Gilles de Rais cât mai e ? Într-una din lungile noastre nopți de la Gherla, pe celular, am auzit, cam după un an, o istorie halucinantă pe

care o cred cu totul adevărată. Supliciatul era obligat să înghită fecale — enormă favoare dacă i se dădeau ale lui. Supus concomitent copulației rectale, trebuia să declare că e Sfânta Fecioară și că mănâncă trupul ... ar trebui să duc cuvintele până la capăt, demonica viziune până la ultima expresie, liturghia neagră până la sfârșit. Sacrilegiul nu i-a fost descris lui Virgil Ierunca — sau i-a fost și a socotit că e mai mult decât pot îndura oamenii normali să afle. Șerban Damian era de față și a rostit ceea ce, probabil, gândeau și ceilalți — singura soluție era sinuciderea... După ce-am fost scos de la izolator, nici n-am stat mult, băieții m-au întrebat dacă mi-a fost frică de Rotaru ; sigur că-mi fusese dar știam că nu mai poate bate. Elicopterul ! Oricum, jocul fără frână al gândurilor îmi adusese în minte, în timp ce Rotaru se învârtea în jurul meu ca o Piele Roșie pe lângă albul legat de stâlp, un vers din Rilke — „ca dansul unei torțe în jurul unui punct“. Asociații fără noimă, rămase dintr-un capriciu al memoriei. Cronica zilelor de la Stoienești cuprinde și întâmplări de alt soi, de pildă o conferință despre existențialism și alta despre diversele tipuri de patologie mentală, amândouă ținute de Sașa Ivasiuc. Îl știam de la Salcia, fusese, în prima toamnă, actorul unei întâmplări de coșmar, pe el asmuțiseră din escortă dulăul-lup, pe descărnatele lui fese când; biruit de diaree, se lăsa fulgerător pe vine la un pas de coloană, apoi, adunându-și pantalonii cu mâna, se topea în convoiul cenușiu, ieșea iar, iar ajungea la loc, în salturi, soldații se prăpădeau de râs... Sărea, se prăbușea pe vine, țâșnea ca un resort, înnebunit să nu depășească spațiul în care nu putea fi împușcat în cap, un pas în afara convoiului i-ar fi adus un glonț iar soldatului, o permisie... Ivasiuc căpătase un tic, își lovea într-una gingiile știrbe, îi scoseseră dinții cu patul pistolului la anchetă. Informația lui era uluitoare, ajutat și de limbile pe care le vorbea

curent, engleza, germana, maghiara. Se împrietenise cu Ion Omescu, îi povestea câte ceva, cu voce scăzută, apoi tare, zâmbind „Shocking, nu!“ — și-și clănțănea inexistenții incisivi. Făcuse patru ani la filozofie, îl exmatriculaseră, se înscrisese la medicină unde se interesase îndeosebi de psihiatrie — de aici captivanta conferință despre nebunie, pe care o ascultasem întinși la soare pe pământul dintre baraca noastră și zonă ; conferențiarul exemplifica o formă gravă a delirului de percepție combinat cu megalomania paranoică spunând că subiectul se vede „inspector de Dumnezei“. Îl pronunțase tare pe ardelenește, Ivasiuc era din Maramureș, de la Sighet. Fusese dat afară și de la medicină, tot din anul IV, arestat, anchetat, rupt în bătaie pentru participare la organizarea unui miting studențesc în Piața Universității (de unde se vede perenitatea vocației de agoră a acelui spațiu istoric). Evocându-l la Gherla, Dinu Cesianu, diplomatul francofon coborâtor din Iancu Jianu, îmi spunea că n-a mai întâlnit alt tânăr care să fi știut atâta istorie. Nae Ciota, avocatul, își amintește de o seară când, vorbind despre conjurația anti-Cezar și uciderea împăratului, Ivasiuc l-a descris pe Brutus ca pe un individ sanguinar, cu porniri primare, predestinat și fiziognomic crimei, cu fruntea lui îngustă. Avocatul, și el cu o solidă cultură istorică, zice că l-ar fi întrebat — asta ați citit-o în Mommsen sau o puneți de la dumneavoastră ? Cred că a fost „eliberat“ de la Stoienești, pun cuvântul între ghilimele pentru că nu a ajuns acasă, l-au trimis în domiciliu obligatoriu pe Bărăgan, a stat acolo un an. Treceam pe lângă casele *deoiștilor* când eram la bac la Giurgeni : colibe de paiantă, cât să ai un acoperiș deasupra capului, să nu te ningă, să nu te plouă. Sărăcie lucie, într-un spațiu ceva mai puțin păzit decât dreptunghiurile noastre de sârmă ghimpată. În fond, tot un fel de lagăr. Nemți din Banat și Ardeal, câți nu luaseră drumul Donbasului

în vagoane de vite, ca bunicul soției mele, țărani din satele de pe granița cu sârbii, oameni cu rost, cu cheag, azvârliți acolo fiindcă Dej nu dispunea, ca Marele Tartor, de o Siberie. O *minidekulakizare*... Ivasiuc a lucrat apoi la ambasada americană. Atunci și-a transcris primul roman. Zic *transcris*, fiindcă nu se putea să nu-l fi scris în cap în pușcărie. Prin '67 mă întâlnesc cu Joe, un brunețel simpatic de prin Colentina (stâlp neobosit al galeriei șoarecelui-înger, care-și încuraja intermitent fanii zbierându-le cimilituri de soiul „hai tu Joe, hai tu Mac, deschide gura, să mă... uit să-ți văd dantura"...), dăm nas în nas pe lângă Operetă și-mi spune — știi că d-l Omescu a scris un roman formidabil? Confundase, nu era vorba de Omescu, lui Ivasiuc i se tipărise „Interval"; Florin mi-a relatat că o evreică de la cenzură citea și plângea — „așa a fost" și i-a dat, apăsat, bunul de tipar. Ceva mai târziu, era de-acum secretar general al Uniunii Scriitorilor, m-am dus cu Pavlovici să-l vizităm în impunătoarea clădire de pe Calea Victoriei. Cabinet imens, mai mare decât o cameră de pe celularul de la Gherla, plafon pictat, stucaturi, un pogon de covor. Ne-a primit cu amabilitate, era prieten cu Florin, ne-a spus „am microfoane pentru toate limbile, chiar și pentru arabă" și, după fraza aceasta sibilinică, ne-a ținut un expozeu scurt dar sugestiv despre imensele fonduri pe care le raportează activitatea scriitoricească bugetului de stat, «mai mult decât beneficiul adus de o mie de lei investită la uzinele „23 August", să zicem». Ne-a dat să citim manuscrisul unei nuvele extraordinare, dure „Corn de vânătoare", întru nimic asemănătoare cu romanele lui, generate deopotrivă de scriitorul familiarizat cu marile curente filozofice ale secolului și de investigatorul în materia cețoasă a psihicului.

Peste alți câțiva ani, eram atunci redactor la „Tomis", am cunoscut o ilegalistă, femeie rămasă cu picioarele pe pământ, care mi-a povestit că Ivasiuc o vizita și-i asculta îndelung relatările despre anii '40, când naratoarea, de fel de prin Ialomița, făcuse parte dintr-o rețea comunistă clandestină care activa în Dobrogea. Printre membri — Pârvulescu, Coliu, Petre Borilă, Vâlcu, Constanța Crăciun. Ivasiuc era foarte interesat, întreba, stăruia. Voia, probabil, să scrie. Locuia atunci în cartierul rezidențial de lângă Televiziune, pe Pictor Iscovescu. În seara zilei de 4 martie 1977, trecând pe Magheru, prin dreptul Scalei, a fost lovit de o grindă. Așa s-a sfârșit, fizic, un destin de excepție. Au rămas câteva cărți dintre care cel puțin două transcend marginile culturii noastre, înscriindu-se în literatura europeană.

...În toată vara lui '61 am luptat din răsputeri împotriva scoaterii la muncă. Pericol era, mai ales că deținuții din cealaltă baracă, lipsiți de bruma de imunitate pe care ne-o dădea, dincoace, statutul de „febriști", erau scoși la câmp. Atunci s-a întâmplat un fapt care ar fi trebuit să cântărească greu în aprecierea celor pe care garanții libertăților poporului îi aruncaseră după gratii. Grânele sunau de coapte, recoltarea și treieratul erau în toi și, din cauza imprudenței unui tractorist, s-au aprins niște șire de paie. Nu plouase demult, vipia copleșise câmpiile Insulei Mari. Civilii au luat-o la fugă. Focul l-au stins deținuții, unii căpătând arsuri. N-a fost unul care să nu se fi repezit să dea la o parte maldăre de paie aprinse, n-a încercat nimeni să-și păzească pielea. Spre surprinderea generală, a venit un ștab de la București, a strâns toate brigăzile — chiar și pe noi, „chiulangiii", și a citit o scrisoare de mulțumire adresată de către Ministerul de Interne celor ce stinseseră focul. Semnată de însuși ministrul de interne. Șeful torționarilor, al măsluitorilor de dosare, al scamatorilor de învinuiri, al regi-

zorilor de procese le mulțumea, pentru loialitate și spirit de sacrificiu, celor cărora un regim vânzător de țară nu pregetase să le lipească eticheta, pe cât de blestemată, pe atâta de mincinoasă, de dușman. Pentru tot restul zilelor lor. Câțiva naivi, s-au simțit măguliți. Alții s-au simțit iar oameni, după ani de umilință și deliberată împingere către subumanitate. Cei mai mulți au dat din umeri și și-au văzut mai departe de viața lor amărâtă. N-au lipsit nici zvonurile trandafirii — nu se poate, după o asemenea scrisoare, mult nu ne mai ține, plecăm acasă ! Prudent, mă întrebam ce ne rezervă viitorul și ce ne vor pune să facem la iarnă. N-aveam pulovăr, flanelă de corp — nimic. Mă îngrozea gândul că voi mai avea parte de frigul pe care-l îndurasem cu două ierni înainte, la Salcia. Într-o zi dinspre sfârșitul acelei veri cu praf și secetă, s-a răspândit ca un fulger vestea că a orbit inginerul Dadai, un ungur isteț, simpatic, din baraca lui Ivasiuc. L-au adus de braț de la câmp. Scăpase unealta, dusese mâinile la ochi, le luase uluit, le dusese iar, dăduse un răcnet strașnic, băgând groaza în toți. Îl puseseră la o margine de ogor, stătea cu fața îngropată în palme și gemea, cu un soldat lângă el. Leptospiroză, a bănuit un medic. Boala murdăriei extreme, a indigenței duse până la inimaginabil. Orbire temporară, produsă de alimente mușcate, pângărite, călărite de șobolani. Ultimele cazuri din Europa fuseseră înregistrate în secolul trecut, în România și în Sicilia. Mai rămăsese să dea pelagra peste noi. Cazul Dadai a băgat frica în ploșnițele de la serviciul medical al Direcției Penitenciarelor. Orbul a fost luat de mână, pus într-o droașcă, sub escortă (orb, orb, dar...) dus, cum am aflat pe urmă, la Piatra-Frecăței și, de acolo, la spitalul de la Văcărești. Ascultați-mă pe mine, spunea Temelcu, nu le e moale paraziților, iarna trecută noi, cu febra tifoidă, acum inginerul cu lepto-

spiroza. Se iau șefii de gânduri, nu e glumă, poate mai aude și „Vocea Americii" ! Nu era într-adevăr de glumit, atât doar că Dadai reușise un număr de zile mari, clocit îndelung și de el știut numai. Îl executase cu o măiestrie de actor care-și joacă rolul vieții. Izbutise. Nu-l puteau dovedi, dar asta nu înseamnă că lucrarea era chiar fără primejdie. De aici și secretul operației, aflat de noi mai târziu. Focul și „Orbirea" au fost evenimentele notabile ale verii. Încolo, viața se scurgea monotonă, număram zilele, trecusem de jumătatea pedepsei. Mici întâmplări luau proporții de eveniment, trecute imediat la pasivul timpului — Rudi Wentzel, agresiv, bine făcut, este gata să se încaiere cu un alt gură-mare, se învârtesc între paturi, fac gălăgie, amândoi sunt iuți, puternici, nu se bagă nimeni — și țâșnește, ca o panteră, „Garofița", intră între ei, de-abia le ajunge la umăr, desface fără efort brațele și întărâtații duelgii se adună rușinați de pe jos și dispar. Altădată să vorbiți mai încet, bodogăne intervievatul, oamenii mai au de învățat ! Colegul nostru, cu poreclă de floare din pricina delicateței lui, fost luptător de performanță, își bătea capul la craca de sus cu gamele ghitarei pe care le studia reproducând acordurile unui instrument imaginar, cu corzile trasate cu săpun pe pătură... De fel din Sibiu, era frate cu un fost coleg de-al meu de facultate, cunoscut ca un cal breaz și pizmuit — câștigase o sumă mare la loto. Într-o zi toaca-deșteptător și fluierele caraliilor au sunat cu disperare alarma ; n-o mai auzisem de la Jilava ; asta însemna că trebuie să te arunci în pat, cu fața în jos, și să rămâi nemișcat până bate de încetare. Ne-am scos, firește, vocabularele din stuf, nu ne puteau vedea. Am rămas cu gura căscată când i-am văzut, noi pe ei, cu Kalașnicoave pe după gât. Așa ceva nu se mai întâmplase, nimeni nu intră înarmat în incinta pușcăriei, e lege. Tot de la ei am aflat, spus mai târziu, cu mare

fereală, că vase ale Flotei a VI-a intraseră din Mediterană în Bosfor și, de la turci în apele Mării Negre. Vin americanii! N-au venit, nu ne-am ales decât cu statul pe cracă. Oricum e un lucru mare, opina un politicar bătrân, n-au venit de florile mărului, ne dau o speranță! Aș, pe dracu, replică altcineva din aceeași generație, americanii — vax. Mie să-mi spuneți unde e Massu, ce face Massu și eu vă spun când o să ieșim de aici! Neavând habar unde e generalul francez și ce face, n-am putut să-i spunem, și, în consecință, am rămas tot acolo. Pe noi, tinerii, ne durea în cot de Massu și de americani, noi aveam treabă, învățam, nu dădeam două parale pe politica părinților și bunicilor noștri. Pe drept sau pe nedrept. Nu ne ajungea timpul pentru matematică, logică, italiană, engleză, franceză... Ne băteam capul cu „Le lac", „Hymne à la beauté", sonetul lui Arvers, „Blestemele" lui Arghezi. Plus versurile lui Omescu și Cahuleanu. Plus conferințele, ținute în colțul nostru de baracă, cu ferestrele deschise îndărătul zăbrelelor, erau seri cu zăpușeală. Într-unul din acele sfinte amurguri, o umbră s-a desprins din întunericul curții, de lângă zidul de care stătuse lipită, și ne-a strecurat cu voce scăzută — intru de servici mâine seară, nu continuați, vreau să ascult urmarea. Cineva vorbise despre căderea Odesei. Fusese ascultat cu atenție și curiozitate, orice subiect, în afară de mâncare și de femei, era bine primit. Dar serile noastre de vis și de taină, când se mistuiau pe tăcute ziduri și gratii și nu rămânea nimic din duhoarea barăcii, serile de aur și de lumină ne erau dăruite de Omescu. Interpreta din Shakespeare, juca mai multe roluri, modela din cuvânt și gest personajele, le aducea printre noi, mutându-se în altă dimensiune, anulând paturile împuțite și spațiul sărac dintre ele. Pe „Hamlet" l-a jucat în engleză, monologul prea-lucidului și mult-nefericitului prinț fiind cizelat cu grija și măiestria cu care

l-ar fi rostit pe scena „Naționalului". Actorul vorbea doar pentru câțiva din jurul lui, vocea nu părea că trece de noi, dar când volumul cuvintelor se umfla ca pâraiele de munte căzând în văgăuni bubuitoare nimeni nu mai scotea de mult o șoaptă, magia verbului pusese stăpânire pe toți, îi fascina, anihila realul, deschizând în suflete porțile unei libertăți mai pure și mai înalte decât cea de dincolo de sârma ghimpată.

. . . .

Mort în ianuarie 1950, la 47 de ani, Orwell nu putuse cunoaște decât indirect cele două variante ale fenomenului totalitar — sovietic și german, bolșevic și nazist. Este adevărat că luptase în 1936 în Spania, de partea republicanilor, dar chiar admițând că cineva din brigăzile internaționale, un camarad având experiența stalinismului, i-ar fi povestit ce se întâmpla sub domnia Tătucului în Rusia comunistă — tot n-ar fi cunoscut cine știe ce fiindcă marile procese, epurările, executarea lui Buharin, Zinoviev, a grupului de generali în frunte cu Tuhacevski se înscriu între 1937—1939. Iar cărțile descriind și analizând stalinismul, de la „Arhipelag" încoace, au apărut de-abia după 1970. Imediat după război, inteligheanția europeană, mai ales francezii, în cap cu Sartre, considerau a fi de bonton cochetăria cu marxismul, într-o epocă în care Thorez și Duclos erau de-a dreptul clienți ai Moscovei, iar partidul lor — o sucursală a P.C. (b). Corespondent al ziarului *The Observer* în Germania anului 1945, scriitorul englez a fost în contact direct cu sechelele fenomenului totalitar hitlerist, nu cu fenomenul viu. Scrisă cu puțin înainte de stingerea autorului din viață, cartea poate fi considerată nu numai o radiografie, dusă până la ultimele consecințe, a totalitarismului, ci și o predicție asupra viitorului acestui fenomen, poate cel

mai important din istoria veacului nostru, toate celelalte măsurându-se în raport cu el. Altfel spus, asupra viitorului raporturilor dintre individul concret care nu mai aparține unei societăți civile (nici măcar atomizate), cu atât mai puțin lui însuși, și Stat — care devine cu atât mai amenințător și mai anihilant pentru un individ cu cât este mai abstract. După știința mea, toți marii analiști ai fenomenului l-au disecat, în temeiul unei experiențe tragice, și au arătat ce *a însemnat* totalitarismul și unde poate duce gândirea politică totalitară. De aici primejdioasa iluzie, în pragul mileniului trei, că statul totalitar a fost înghițit de abisurile întunecate ale trecutului. Singur Orwell proiectează *viitorul* statului totalitar și de-abia din această perspectivă cartea lui — roman și analiză științifică deopotrivă — devine proiecția unui coșmar. Mai îngrozitor decât analiza unor fapte atroce — dar care aparțin trecutului. De-abia citindu-l pe Orwell îți poți da seama că Hitler era un primitiv, iar Stalin — un biet artizan sanguinar, interesat, din cauza delirului de persecuție de care suferea, dar poate și din pricina grosolăniei sale înnăscute și a lipsei de cultură, mai ales de cantitate. Element comun amândurora — sacrificarea și distrugerea foștilor susținători, gen Röhm sau Kamenev. Fantezie limitată, procedee meșteșugărești; lipsă de subtilitate. Sacrificații Tătucului mureau glorificându-l, strigând „Trăiască Stalin!“ Ei nu încetaseră o clipă să-l iubească și, din acest unghi de vedere, sacrificarea lor este un capriciu, nu o operă științifică. Cei doi dictatori, încarnare a Răului din istorie în conștiința a milioane de oameni, rămân totuși, prin anumite laturi, chiar prin certitudinea existenței lor fizice, chiar prin ipocrizia gândirii lor politice, în interiorul speciei umane, chiar dacă la periferia ei, ca și Atilla sau Gingis-Han. O'Brien le este superior prin doctrină, iar

călăul din „1984" nu se mai mulțumește cu simpla colaborare a victimei, lui îi trebuie două lucruri care deosebesc fundamental Ministerul Dragostei din „Oceania" de NKVD sau de Gestapo : lupta disperată a victimei (termen poate inexact față de accepția dată de Orwell) împotriva resturilor de umanitate din ea, și *dragostea reală și totală* față de călău. Big Brother îi depășește pe fondatorii mașinii de zdrobit existența iar O'Brien, ideologul și teoreticianul noului tip de stat absolut în care individul nu mai este NIMIC, iar partidul e TOTUL, o spune explicit : *„Primul lucru pe care trebuie să-l înțelegi e că nu mai există martiri. Ai văzut ce-au însemnat persecuțiile religioase ale trecutului. In Evul Mediu a fost Inchiziția. Un eșec. A fost creată ca să stăpânească erezia și a sfârșit prin a o perpetua. Pentru fiecare eretic ars pe rug s-au ridicat alții, cu miile. De ce ? Fiindcă Inchiziția își ucidea dușmanii în public și-i ucidea când încă erau de nepedepsit. De fapt, îi ucidea fiindcă erau de nepedepsit. Oamenii mureau fiindcă nu voiau să se lepede de adevărata lor credință. Firește, întreaga glorie îi revenea victimei și toată rușinea Inchiziției, care o ardea. Mai târziu, în secolul XX, au existat totalitarii, cum li s-a spus. Erau naziștii germani și comuniștii ruși. Rușii au persecutat erezia mai crud decât o făcuse Inchiziția și au crezut că învățaseră din greșelile trecutului. Știau, în orice caz, că nu trebuie să faci martiri. Înainte de a expune victimele în procese publice, le distrugeau deliberat demnitatea. Îi zdrobeau prin tortură și singurătate până ajungeau niște ființe mizerabile, care se târau și erau vrednice de dispreț, care mărturiseau tot ce li se punea în gură, care se acopereau ele însești de injurii, se dezgoleau acuzându-se reciproc, cereau milă scâncind. Totuși, doar după câțiva ani se repetară aceleași efecte. Morții deveniseră martiri, iar degradarea lor fusese uitată. De data asta, de ce ? În primul rând fiindcă mărturi-*

sirile erau smulse și false. Noi nu comitem erori de soiul acesta. Toate mărturiile făcute aici sunt exacte. Noi le facem exacte și, mai ales, nu permitem morților să se ridice împotriva noastră. Va trebui să încetezi să-ți închipui că posteritatea te va răzbuna, Winston. Posteritatea nu va auzi niciodată vorbindu-se despre dumneata. Vei fi gazeificat și vărsat în stratosferă. Nimic nu va rămâne din dumneata, nici nume într-un registru, nici amintire într-un creier viu. Vei fi anihilat, în trecut ca și în viitor. Nu vei fi existat niciodată". Oroarea n-ar atinge absolutul dacă O'Brien, citind gândurile supliciatului („Atunci, de ce s-or fi obosind să mă tortureze ?") nu i-ar explica : *„Ești un pai în grămadă, Winston, o pată care trebuie ștearsă. Nu-ți spusei că suntem diferiți de persecutorii din trecut ? Noi nu ne mulțumim cu o obediență negativă, nici măcar cu supunerea cea mai abjectă. Când te vei preda, finalmente, trebuie să fie din propria ta voință. Noi nu distrugem ereticul pentru că ne rezistă. Cât timp ne rezistă, nu-l distrugem. Îl convertim. Îi captăm sufletul, îi dăm o altă formă. Scoatem din el și ardem orice rău și orice iluzie. Îl aducem la noi, nu doar în aparență, ci în realitate, cu inima și cu sufletul. Înainte de a-l ucide, facem din el unul de-ai noștri. Pentru noi este intolerabil ca vreo gândire eronată să poată exista undeva în lume, oricât de secretă și de neputincioasă ar fi. Noi nu putem permite nici o deviere, nici măcar celui pe punctul de a muri. Pe vremuri, ereticul care mergea la rug era încă eretic, își striga erezia, exulta. Victima epurărilor rusești putea și ea să-și poarte rebeliunea închisă în creiere pe când cobora scara, în așteptarea glonțului. Noi facem creierul perfect înainte de a-l pulveriza. Porunca vechilor despotisme era : „Tu nu trebuie să". Porunca totalitarilor era „Tu trebuie să". Porunca noastră este : „Tu ești". Nimeni dintre cei pe care-i aducem aici nu se mai ridică vreo-*

dată contra noastră. Toți sunt pe de-a-ntregul spălați. Chiar și cei trei mizerabili trădători în nevinovăția cărora ai crezut cândva — Jones, Aaronson și Rutherford — finalmente i-am sfărâmat. Am participat eu însumi la interogatoriul lor. I-am văzut, treptat, epuizându-se, gemând, târându-se, plângând și la sfârșit, n-o făceau nici de durere, nici de teamă, ci din căință. Când am terminat cu ei, din om nu mai aveau decât scoarța. Nimic nu mai era în ei, în afară de regretul față de ce făcuseră și de dragoste pentru Big Brother. Era înduioșător să-i vezi cât îl iubeau. Au cerut să fie împușcați degrabă, ca să poată muri cât încă le era curat spiritul". Oroarea, și-a închipuit lumea în naivitatea ei, a atins, la Dachau și la Vorkuta, punctul dincolo de care nu mai există nimic. Societatea imaginată de Orwell face posibilă o întrebare înfiorătoare : dincolo de ea, s-ar mai putea închipui *altceva ?*

În noiembrie, când s-au pornit ploile peste Insula Mare, când ne întrebam ce ne mai așteaptă, ni s-a spus că vom pleca. Am aflat că ne duc la bac, și, mai departe, la o gară. Încolo nimic. Unde ne duceau ?

Eram în al nouălea transfer. Ne-am oprit peste noapte la Salcia, reveneam după doi ani, lagărului i se adăugaseră niște barăci. Ne-au băgat claie peste grămadă, nu erau paturi, n-aveam să crăpăm până dimineața. Câțiva dintre colegii rămași aici, printre ei Florin, s-au furișat până la noi. La ferestrele cu obloane au venit și caraliii, era și Zaharia, s-au uitat curioși la noi, au plecat. Pe seară plantoanele ne-au adus hârdaiele cu mâncare, polonice, le-au băgat înăuntru, ne-au încuiat. Ne-am grupat ca la Stoienești, am înghițit arpacașul. Ne-am pus pe taclale, cu gândul la drumul de a doua zi, unde ne-or

fi ducând ? La Jilava ? E pușcărie de tranzit, suntem prea mulți... Poate la Aiud ? greu de crezut, e pentru legionari. Prin alte lagăre — dar de ce să ne scoată din baltă ? Ar mai fi o... Atunci a început bătaia justițiară, în mijlocul unui cerc ermetic de trupuri, năruit spre podea, ridicat, vârtej din care țâșneau urlete de fiară înjunghiată, țipete sparte, zgomotul mat al izbiturii bocancului în carne, icnituri, gâfâieli, gemete stinse, iar urlete. Întoarceți-vă cu spatele, a strigat cineva, așa le trebuie, nu-i omoară, bine le-ar face, merită, porcii ! S-a deschis oblonul, au apărut două capete de caralii, s-a închis la loc. Oamenii se încălecau, se prăvăleau unii peste alții să-i ajungă, să le dea măcar un bocanc în coaste, un pumn în fălci, în gură, în burtă. Brusc, cum se pornise, s-a oprit. Nu voiau să-i omoare. Să-i schilodească, da, să le înmoaie oasele, să le facă zob carnea. Doi brigadieri, doi-trei turnători. Au rămas pe jos, încovrigați de durere, gemând, scâncind, plini de sânge, pișați pe ei. Nu le-a dat nimeni nici o cană de apă. Obloanele au rămas închise până dimineața, când au dat năvală comandantul și subofițerii. Scurta anchetă, făcută de mântuială, doar plecam din „parohia" lor, și, în fond, erau satisfăcuți, a scos la iveală doi capi, unul era Vodislav, un frontierist tânăr, negru, uscat și vânjos. Puneți-i în lanțuri, a ordonat maiorul Anton, plictisit, și luați-i de-aici, să nu-i mai văd ! Turnătorii au înțeles și-au înghețat : din partea gardienilor puteau să-i și gâtuie, își făcuseră treaba cu ei și atâta tot. Nu-i apăra nimeni. Periculoși erau pentru toată lumea, gardienii, securiștii în general, îi foloseau dar se fereau de ei, îi puteau turna și pe ei mai sus, iubeau trădarea dar nu și pe trădători. Ne-au dus cu bacul, la Brăila. Acolo ne-au băgat în trenul-dubă. Peste două zile intram pe porțile negre ale celularului de la Gherla.

. . . .

— ... fiindcă trebuie să admiteți că în toată nenorocita noastră de istorie n-am fost liberi decât douăzeci de ani și degeaba vine domnul profesor să ne spună de Ștefan, Ștefan a fost obligat să se bată într-una, aia nu e independență, a amânat doar scadența !...

— ... era superbă, domnule, înaltă, slabă, cu umerii goi, nu inele groase, nu cercei cu pietre, ca negustoresele ajunse, une bague fine, émeraude, se potrivea cu ochii verzi, rochia totdeauna neagră, era culoarea ei, când s-a dus bietul Michel nici n-am băgat de seamă că e în doliu, asta a fost prin '36, nu, stai că-ți spun exact, în '37, că atunci l-am cumpărat pe Fulger și l-am angajat pe Stănescu, exact, în aprilie—mai '37, ce jokeu, domnule, ce jocheu, a, da, ai dreptate, nu de el vorbeam, ce femeie, ce rasă...

— ... asta e cheia vieții, acidul oxiribonucleic, interacțiunea cu acidul dezoxiribonucleic, catenele care se întretaie, ce mă iei dumneata cu facerea lumii, geneza-n sus, geneza-n jos, la început n-a fost cuvântul, la început a fost o scânteie electrică și o combinație de carbon cu hidrogen, aici au dreptate ăștia, chestia e că nu vor să rămână la domeniul teoretic, te obligă să...

— ... sigur că i-o dădeam sub coadă, ea m-a tras, am băut la Bufet și n-a vrut s-o conduc acasă, zice te bate mămica ? hai la Floreasca și acolo, pe-o bancă... mi-a fost și frică, erau doi sticleți în spate, la „Bordei", i-am dat cu cotul, mi-a zis dă-i dracului, dragă, ăștia au venit să se îmbete, nu-i păsa ei de milițieni, dacă taică-său lucra la...

— Aici vă înșelați, domnule general, vă contrazic, chestia asta n-a spus-o Acheson, a spus-o Churchill : poți să minți un om odată, poți să minți pe toți oamenii odată, dar nu poți minți toată lumea întotdeauna, citez și eu din memorie, dar e Churchill, nu Acheson... a, apropo, mi-adusei aminte, să vă zic una bună cu Groza, știți,

s-au întâlnit ei doi și americanul s-a prezentat: Dean Acheson, ăstalalt a rămas pe gânduri și-odată i-a picat fisa, a zâmbit și i-a întins mâna: din Deva!

— ... nu, monșer, că nu mai avea cine știe ce, i-a lăsat mofluzi grecoteiul ăla bătrânu, vânduse grâul bine de tot la Pireu, când s-a întors cu teșchereaua plină l-a simțit una, Dorothée, că are o motoașcă barosană, cațaonul era de modă veche, n-avea încredere în bănci, o pățise o rudă, dăduse ăia faliment, sau o-ntinsese casierul cu banii, așa ceva, asta cânta și juca la șantan în Sulina, da' se franțuzise, Didina o chema de la mă-sa de-acasă, n-ai auzit de istoria cu directorul vămilor? tot așa, înebunea când ridicau alea cracii, se vedea tot, jucau pe scenă, joben, baston, învățaseră de la Maurice Chevalier, asta avea părul roșu, l-a băgat în draci, a fugit cu ea la Paris, i-a păpat tot, noroc cu nevastă-sa că ascunsese aia niște bani la Tăchiță, făcea și ăla samsarlâc cu cereale, ca tot neamul lor...

— Și Karajan a dirijat concerte în cinstea șefilor naziști, ei și? Îl dă cineva afară din muzica secolului? Dar Heidegger? Asta a fost chiar membru de partid și trebuie să admiți că era sincer, la ăia nu mergea cu pile, dă-ți tu adeziunea că eu te fac șef de gară! Da, da, exact cum îți spun, marele filozof!

— Vrei să-ți spun cu câți erau? O mie, o mie două sute, cel mult, în toată țara, îi cam știam noi, erau fișați, a, nu, o fi el idolul dumitale, dar a fost un lunatic, Dumnezeu să-l ierte, un visător, nu și-a dat seama cu cine se bagă-n când, sigur că l-am cunoscut, cum credea el că scapă? Auzi, să zici că întâi ești român și pe urmă... a, nu, cu Titel Petrescu era altceva, dă-mi voie să-ți explic, că dumneavoastră, tinerii... Da, bineînțeles, păi dacă era liber cu căruța, la Doftana, ce te miri, a avut timp în doișpe ani, ehei, cine știe câte dosare s-or fi distrus, nu,

pe-al lui Bodnăraș nu l-am avut în mână, erau ăia de la Biroul doi...

— ... ăsta era primul pourboire, nu și ultimul, dar garderobiera, dar femeia de la toaletă, câât ? da' ce crezi, monșer, că erai la „Trei ochi sub plapumă ?" Păi era un întreg spectacol, domnule, eu nu vorbesc de vol-au-vent à la financière, nu știu dacă-l făceau trei în tot Parisul ca acolo ! Eu vorbesc despre desert, crêpes à la framboise, cu rom, flambées. Ha, auzi ! Păi, venea maître d'hôtel și ăia după el, cu platoul, spectacol era, monșer, spectacol țac ! luminile, ăla oficia și... Ha, auzi cât să zică !

— ... robiți pântecului, gămani, să bage-n ei, gustări subțiri, că ăia nu merge decât cu Côtes du Rhône, că sparanghelul e excelent cu maioneză, burta, frate, burta, mai sus nu, țăranul umbla desculț și dumnealor la „Ermenonville", auzi ideal de viață ! Noi, la Charlottenburg, nu tușeam de cârnați cu varză și o halbă, lucru nemțesc, simplu și bun. Decadenții ăștia, doar burta și p..., d-aia au trecut prin ei ca prin brânză, auzi, Maginot, n-au învățat nimic din primul război, atunci tot i-au mai oprit pe Marna, dar în '40 n-au avut ce face cu ei în trei săptămâni, halal armată, n-au învățat nimic, dragă, tot pântec, tot pântec, neamțul are o vorbă — der Mensch liebt nicht nur mitt Broten lein ! Omul nu trăiește doar cu pâine ! Nimic n-au învățat !

— Permiteți, domnule colonel, nu zic de dumneavoastră, sigur, știu, batalionul de la Predeal a montat crucea pe munte, ski, alpinism, dar elita era tot cavaleria, după noi se dădeau fetele-n vânt. Aș, da de unde, ce băieți de bani gata, ce mare lucru aveam, un cal, acolo, și datorii. Dar aveam șic, domnule, nu ne confunda nimeni cu piota, ha, ha, ha, i-am spus și domnului general, am tot respectul, a fost la Mărășești, dar a servit în infanterie și știți și dumneavoastră definiția — când merge cântă, când stă pute, ha, ha, ha, să nu mi-o luați în

nume de rău ! Noi aveam fantezie, vestoanele mi le făceam numai din stofă englezească, ce șerg, domnule colonel, care șerg, era bun și șergul, dar dacă-mi permiteam ? Îl știți pe Ionică, băiatul generalului Pantazi ? A, l-ați cunoscut și pe fiu-său ? Nu că era tat-so ministru, nu conta, da' așa eram noi, mai libertini. Cizmele le lucram la Nelu Mihăilescu pe Victoriei, nici ulanii lui Bismarck n-avuseseră așa ceva. Ei, și dumneavoastră, acuma, ce, strica să aibă o dotă respectabilă ? Nu, nuuu, că dacă ajungea la urechile mareșalului, știți și dumneavoastră, că i-ați mâncat papara...

— ... lăsați-l in plata Domnului, nu vă băgați cu el, ăsta a vârât-o pe biata Lenți în mormânt, pe ăla micu, campionul de scrimă, cum care ăla micu ? ce, mai are unu ? l-a crescut una din Tei, țigancă dar foarte curată, de-alea de mătase, mi se pare că și cu aia... că nu ierta nimic — ei și, ce dacă-i mic, n-ai văzut ce ananas are ? E nebun, dă-l dracului, n-ați băgat de seamă cum și-l lustruiește cu șervețelul ? Furbisaj ! Păi, tocmai d-aia, să-și mențină forma când o ieși, alții fac gimnastică, l-am văzut și pe zurliul ăla de Mihalcea, numără câte cincizeci de genoflexiuni, mă rog, ăsta e tânăr, dar hodorogului ce i-o mai fi trebuind, Doamne iartă-mă, că suntem bătrâni de-acuma, cine crede că se mai uită la el ? Pe scrimeur cu o servitoare l-a făcut, nevastă-sa a aflat târziu, nu i-a picat bine, de-acolo i s-a tras...

— io auzit la dumneavoastră kind zis la noi boangheni, noi nu zis la dumneavoastră büdosz Oláh, întrebați domnul Pics și domnul Roth, ei fost aprope, tot auzit kind zis, și io pote zice la dumneavostră lo foszo șeghedbé dar nu frumos injurăm !

— ... ce, tu nu știi cum a fost prin '47, '48 ? ne dădea afară pe capete, au eliminat o jumătate de clasă, cântaseră

„Trăiască Regele“ și i-a prins subdirectorul, unul Fainzon, venit de la Rădăuți, eu nu eram printre ei, tocmai atunci chiulisem că-mi dăduse una sculament, tot m-a dat afară nițel mai târziu, și-au publicat o porcărie în ziarul local — în sfârșit, așa, subliniat, în sfârșit elevul reacționar Lupu Marius a fost exmatriculat !

— ... aia se răsese și grecu, speriat, întreabă, peru, unde e peru ? da' muierea — ai sictir, pentru doi poli n-oi fi vrând să te-nvăț și geografie !

— ... avea, avea aproape șaizeci, dar era anviabilă, parol, școală mare, monșer, îi plăcuseră adolescenții, ea l-a început pe Jorj, nu, nu ăla, văru-său de-al doilea, din ramura de la Craiova, ăla care a fost atașat la Lisabona, mă-sa i l-a dus, așa, ca-ntre prietene...

— Noi suntem de la Suraia, e Vulturu când vii de la Liești, faci la stânga, e Gălienii Vechi, pe urmă vine Suraia. Ne-a luat pentru colectivă, că de ce nu ne înscriem, că să ne punem toți pământu c-o să fie bine, c-așa au făcut rușii și uite ce bine o duce țăranii la ei, noi nema, că ne-a zis uncheșu Gavrilă bine pă dracu, să fie la ei binele acolo, că el fusese până la Cotu Donului, mergea șaizeci de kilometri și da de-un sat, la Don a căzut *prizioner* și i-a dus departe, murea de căldură, jos ierea nisip și cămile și nițel mai încolo munți cu zăpadă, oamenii nu ierea răi, da n-avea de nici unele, el ne-a povestit și l-au rupt în bătăi pe urmă, un căpitan de la raion, cu paru i-o muiet oasele că de ce-a spus la oameni de Rusia, nu l-a mai ridicat, ce să se mai încurce cu el, ne-a luat pe noi, ca mai tineri. Întâi a venit cu armata, a adus soldați de la Focșani, e-aproape, douăj de kilometri, cu mașini și mitraliere, ziceai că e război, a cărat trupă și de la Galați, a-ncercuit satul, să nu iasă nici pasăre...

— ... unde vezi dumneata incompatibilitatea dintre știință și religie ? Da ? Și domnii Kant și Laplace au fost

de față ? Eu o iau ca pe un adevăr revelat, dumneata ia-o ca pe o ipoteză. Sigur c-am citit-o, ca și dumneata, altfel nu stăteam de vorbă, și pagina, și contrapagina, și demonstrația imposibilității infinitului, și demonstrația imposibilității inexistenței infinitului, sesizaseși, da ? Dacă-mi permiteți o analogie, m-aș gândi la aporiile lui Zenon... Cum adică, rațiunea naturii, păi dacă natura posedă rațiune, poți să-i zici liniștit Dumnezeu sau Ființă Supremă sau Principiu Motor sau cum vrei dumneata, n-o să ne certăm, ca sectanții, pe etichete, aia e, că ateismul dumitale e imagistic, nu te uita așa la mine, lasă-mă să-ți explic : omul simplu nu gândește în concepte abstracte, el crede în Moșul cu barbă albă, dumneata ești intelectual, vezi, ai folosit un concept, forța vitală, de ce această Forță vitală n-ar fi Dumnezeu ? Pardon, numai comuniștii mai cred în darwinism, fiindcă au interes, caută argumente pentru materialismul dialectic pe care Marx l-a furat de la greci și tot de-acolo și Hegel, Marx era un compilator de geniu, asta nu i-o putem nega, nu era evreu ?! Hai, domnule, fii serios, ăsta e argument, îmi vii cu plantele carnivore, da' ce, astea au crescut singure, fără nimic în preajmă ? Explică-mi, dacă poți, de ce buruiana de alături nu e și ea carnivoră, doar au avut aceleași condiții de mediu, m-ai înnebunit cu mediul dumitale !

— Mihai Popescu, ce prezență scenică extraordinară, nu cred că am avut altul mai mare, și defectul de pronunțare îl avantaja, îl individualiza, uneori avea ceva metalic în voce, o pronunție nițel scrâșnită, nu zicea „femeie", zicea „femee". Avea un simț al publicului nemaipomenit, a, da, și Vraca, și Fory Etterle, sunt niște seniori, niște gentlemeni, sigur, și arbitri ai eleganței, ce bătrâni, monșer, Vraca s-a însurat cu una cu vreo treizeci de ani mai tânără, poloneză după tată, frumoasă de pica !

— ... e dat dracului moșu, îi făcuse Corneliu Baba portretul lui madam Bulandra, artist mare, a prins-o

exact, pe pânză, se vede că e os de boieroaică, când a terminat, s-a iscălit: C. Baba și studenții, golani, au citit ce Baba, aia cică ar fi auzit, s-ar fi înfuriat și Arghezi a și venit cu o tabletă — dar ce-ar fi vrut distinsa doamnă, întreabă el, să semneze pictorul „Ce Fetița“? Ha, ha, ha, asta e reală da' ai auzit bancul cu Bălcescu? zice că era în 85, ăsta e un troleibuz foarte aglomerat, și cineva din spate întreabă pardon, doamnă, vă dați la Bălcescu? Nu ți-e rușine, măgarule, Bălcescu s-a dat la mine, ha, ha, ha...

— ... nu, ăștia au trecut pe Salcia, pe urmă Doru Novacovici, a ajuns la Stoienești, îl bătuseră rău la anchetă, avea timpanele sparte, vedea că râdem și el, săracu, n-auzea, punea mâna pâlnie la ureche și zâmbea trist...

— ... și cu Tony, a prins-o cu unu-n pat, că și baba era rea de muscă, era coclită, dar avea un student care-o servea, dă Tony buzna, rămâne cu gura căscată, ea nici măcar n-a clipit: attends, Tony, que je t'explique!

— ... fiindcă sunt aroganți, tot ce nu e neamț e Untermensch, îi respecți dar nu-i iubești, ăștia îți aliniază și ideile, nu numai oamenii. Când își bagă un lucru în cap, merg drept la țintă, nimic nu-i sperie, dar dacă se întâmplă ceva ce iese din planificarea lor, intră în panică, pierd busola. Busuioceanu, îl știe domnul general, lucra la operații, vorbea bine franceza, fusese ofițer de legătură pe lângă misiunea lui Berthelot, dar și nemțește, mă-sa era din Banloc, șvăboaică, fac ăștia de la Misiunea germană o demonstrație de zile mari, pe principiile Bliezkriegului, străpungere tactică pe o axă principală, cu tamtam, lovitură frontală — și ne explicau ca la tâmpiți, rupea unul românește — „pricepeț tumnefostră“, la care Busuioceanu, ăsta avea școala lui Antonescu, nu mai rabdă, ia un băț, se duce la hartă, scoate o divizie de infanterie și două divizioane de Panzere și le explică:

„stăm aici repliați în semicerc și-i așteptăm, le dăm iluzia unei breșe, pică la sigur în capcană, pierdem două-trei zile, dar nu o mie de oameni". Neamțu își înfinge monoclul și se uită la al nostru ca la o maimuță vorbitoare : Ach, ja ? sehr gutt, sehr gutt, Ich Kongratuliere ! dar eu l-am auzit cu urechile mele când i-a șoptit lui Schwalbe — eine verdamnnte Zigeuner !

— ... tata nu mă lăsa pe lângă ele, zicea ce stai tu, mă, în curul muierilor, tu nu-l vezi, femeie ? trimite-l să puie mâna pe carte, mama, săraca, nu-l asculta, lasă copilul că e vacanță, eu aveam atunci cam unsprezece ani, rușii încă erau la Mihai Bravu, o unitate mare de artilerie. Stăteam la una, Albina, toți patru într-o cameră, cealaltă era ocupată cu o familie de ruși, el plutonier de poliție militară, ea locotenent-major pe la intendență. Filip și Margareta. Rusoaică din Basarabia, știa românește, dar când venea careva de-ai lor, mucles ! Filip era tâmplar în civilie, i-a făcut mamei două lavițe de bucătărie, le are și acum. Mama stătea pe prispă, tricota, venea câteodată bunică-mea din deal, tăifăsuiau. Când se însera, intrau în tindă, mama făcea lămpile, le punea gaz, vorbeau fel de fel, se deschidea portița din fundul grădinii și venea pâș-pâș baba Ioana, se sprijinea în băț. Avea atunci vreo optzeci de ani, îl îngropase pe moș înainte de război. Aproape că orbise, dar fusese amarnică la viața ei. Mama o-mboldea să povestească cum a fost cu untura, să-i facă plăcere rusoaicei, se prăpădea de râs, Filip se uita întrebător la ele și ea îl potolea pe rusește, „așteaptă, Filinka !". Moșu se avusese bine cu o văduvă tânără, pleca la aia ; baba — pe atunci încă nu era babă — l-a pândit, l-a văzut noaptea că merge crăcănat, purtau ei niște izmene de tort vara, strânse cu brâu în brăcinar și foarte largi, am și acum o fotografie a lui bunică-meu așa. Ce făcea moș Andrei ? Lua untură din garniță, o punea într-o oală de pământ și băga oala în izmene, le-

gată de brăcinar, așa o ducea la ibovnică. Baba l-a pândit, i-a venit o inspirație diabolică, s-a dus la privată, a făcut o anumită substituție și, când a trântit aia o lingură de untură în tigaie, că moșului îi plăceau ochiurile, și de sub untură... „L-a luat la goană, doamnă, l-a firuit aia, cacu-mă-n gura ta de hoț, nu i-a mai trebuit lui Andrei al meu !“ încheia baba, în hohotele muierilor. Tata zicea să-nvăț și-n vacanță, pe mine tocmai statul ăsta în curul femeilor, cum zicea el, mă fascina, mirajul povestirilor. Într-o seară, Margareta a venit la noi, dincoace, și-a pus capul în mâini, topită de plâns, a venit și Filip, era negru. Primiseră ordin să se întoarcă în Rusia...

— Dumneavoastră știți într-un fel, noi le-am trăit. Nici nu e de mirare; în școală vă învață acum de Lenin și de Stalin. Regele Ferdinand n-a fost fiul regelui Carol, a fost nepotul lui, băiatul lui Leopold de Hohenzollern și al Antoniei, fata regelui Portugaliei, Ferdinand, după bunicul său i-au pus numele Ferdinand, Carol I n-a avut băieți, regina a făcut doar o fată, moartă la șase ani de scarlatină, de-aia l-a adus pe nepotul său din Germania. Carol era căsătorit cu Elisabeta, prințesă de Wied, Carmen Sylva era *son nom de plume*. Ferdinand — cu regina Maria, da, și ? regii nu sunt oameni ? Ileana, poate o fi fata lui Știrbey, englezoaica era temperamentală, iar bărbatu-său mai rece, mai rezervat, cu Boyle nu e nimic sigur... Carol al II-lea avea oricum drept de primogenitură, nu era cel mai mare din cei șase copii ? e normal să nu-i știți, Elisabeta, măritată cu George al Greciei, Maria — cu Alexandru al Iugoslaviei, Nicolae, un zurbagiu, se bătea cu șoferii, s-a însurat cu fata cârciumarului din Tohani și l-au scos din listele Casei Regale, pe urmă Ileana, povestea cu regina și Știrbey, în sfârșit Mircea care a murit *en bas âge*. Aș, nu, prostii, Carol a fost însurat legitim cu Zizi, ssst, vorbiți mai încet, Lulu

Lambrino e frate-său, a fost cumnat cu Carol, să nu ne-audă...

... Asta e părerea dumneavoastră, domnule colonel, dumneavoastră, ofițerii, l-ați adus, cu jidoafca lui cu tot, și ce-a făcut atunci domnul Maniu ? Nu că am fost eu prefect liberal, dar trebuie să recunoașteți că liberalii au fost categoric contra ! Gheorghe Brătianu a fost pentru, ziceți ? A, aici vă înșelați, domnule colonel, a fost un mare istoric, dar un foarte slab om politic. Ca Iorga ! Cum se bagă profesorii ăștia în politică, cum se fac de râs. Și, să mă scuzați, și dumneavoastră, militarii, luați-l pe Averescu ! Cine s-a adunat pe lângă el ?! ...Păi tocmai de-aia, că fusese eroul de la Mărășești, de unde să știe mareșalul, militar până-n sânge, cu ce lichele are de-a face ? Nu se aciuase pe lângă el până și Petru Groza ? Da, da, nu vă uitați așa la mine !

— ... păi hai să-i luăm pe degete : Moscovici ce-a fost ? Dar Gaidosch ? Și David Fabian, și Ghelerter, și Pistiner, aici aveți dreptate, erau social-democrați, dar tot de stânga, nu i-au înghițit comuniștii ? Să mă iertați, domnule doctor, dar dacă nici atâta lucru nu știați, înseamnă că discutăm degeaba ! (doctoral) Alexandru Dobrogeanu-Gherea era băiatul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, și ăla nu era dobrogean cum nu sunt eu arhimandrit, îl chema Nuhăm Katz, ovreiaș din Rusia, și ăștia, până nu-și trântesc ei un nume să duduie Carpații, nu se lasă. Gherea vine de la gheară, pisică, Katz pe nemțește, vedeți ce imaginație sucită au. Unde era o mișcare care să conteste statul român, hop și ei ! Ăștia au intriga în sânge, îi zgândăre-n cur să fie alăturea cu legea. Sigur, și când au luat comuniștii puterea ! Tot împotriva legii adevărate au mers ! Nu numai Ana Pauker ! Dar Teohari, dar Luca ? N-au distrus tot ?!

...de înțeles, vă înțeleg, și pe dumneata, Emile, și pe tine, Sandule, un rege nu-și poate permite ce-i e îngă-

duit omului de rând, dar hai s-o luăm și pe partea cealaltă. Carol nu era om și el? Toți ne facem de cap, dar femeia vieții noastre e una singură! Poate că așa i-a fost scris, să fie Lupeasca femeia vieții lui! Sunteți prea tineri, judecați prea abstract, așteptați să vină ispitele peste voi! V-au îndoctrinat ăștia cu „dictatura carlistă". Dar de ce nu se recunoaște că el a dotat armata, și-a făcut-o armată? E ușor să-l bălăcărești, să-l faci regele Palaelibus, să-l proclami curvarul curvarilor, cum face idolul dumneavoastră, că-i aducea Gavrilă Marinescu putori, că i-o băga noaptea-n pat ba pe Tanți Cur-de-Fier, ba pe Foamea Neagră... Dar de ce nu spune jigodia asta, care și-a bătut joc de nenorociții de pe Canal, marele romancier, ce a făcut regele pentru cultură? Ei, și dumneata acum, „a dat bani din buzunar!?", află că a dat și bani din caseta regală, a înființat Fundațiile Regale.

Tu, că ai fost la ziaristică, ce ziare au ăștia acum? Scânteia, Munca, ce scrie într-unul scrie și în celălalt! Cu toată dictatura și cenzura lui, sub Carol a scris fiecare ce-a vrut, și ăia de dreapta, și ăia de stânga, mai cu mască, dar scriau! Numai la Brăila erau 22 de publicații în 1938, când am ieșit eu profesor, ajunseseră liceele de provincie la fel ca Lazăr sau Șincai, de la ele plecau profesorii la universități, unii au ajuns la Academie, ca Perpessicius, hai să dăm Cezarului ce e al Cezarului!

... Nu știu de unde vi s-a năzărit că suntem un popor așa de blând! Românii nu pot fi blânzi, domnilor, măcar și pentru că au trebuit să stea tot timpul cu ghioaga-n mână. Asta îți intră în sânge, vrei, nu vrei! Intră în acidul ăla oxiribonumaiștiucum cu care ne ucide don' doctor Răileanu! Dumneavoastră judecați după cărți, aveți viziune livrescă, dar dacă tot îmi aduceți ca argument semănătoriștii, ia să ne gândim noi la țăranii lui Sandu-Aldea, unul hoț, altul tâlhar. Dar Ion al lui Re-

breanu, e „blând" ?! Îi tot dați zor că ne-au stricat rușii și evreii, de parcă ar fi Nikolski de față când te calcă Șomlea cu cismele că așa i s-a sculat lui ! De unde au ieșit toate leprele astea, Istrate, Fecioru, frații Șomlea, dar băieții de la școala de la Jilava care ne-au rupt curu cu cismele, nu din sânul poporului român ? Dar răcanii din trupele de securitate ? Ce le-au făcut deoiștilor ? Strămutaților ? Propriilor lor frați ? Lăsați prostiile astea, nu e vorba de popoare, e vorba de oameni.

Care e om, om rămâne, că e țigan, că e bulgar, ungur sau neamț. Nu, argumentul dumitale e subțire, rușii au fost totdeauna gregari, au trăit în obști, nu știu dacă „rusul e bun să-l pui la rană când e singur, cumplit când e în haită" nu e un mit. Eu unul câte unul nu i-am văzut, știu doar ce-au făcut când au intrat în '44 și mi-ajunge !

— ... ce să mă liniștesc, domnule, ce să mă liniștesc, parcă eu nu știu ce-am la inimă, nu sunt doctor ?! dar de ce să tragă cu urechea ? Eu povestesc ceva ca omul, lui i se pare că... și nu stă să întrebe, poate e o coincidență ! Păi, stai s-o dăm pe ulița mare, dacă e așa, tot delapidator e și dumnealui, oamenii crapă dacă nu fac o șmecherie, să ciugulească ceva, cât de cât, pentru delapidare îi luaseră, băgaseră banii agenției în buzunar, el și cu încă doi impresari, le-a dat doi ani, acolo, i-a dus la Buftea, la fabrica de conserve, la desfăcut păstăi, boieri ! și ei, boșorogii, s-au apucat să mănânce... ba că chinezii le-au dat americanilor cinci sute de avertismente serioase, ba că n-aduce anul, ce-aduce Libanul, i-a luat frumușel, le-a tras o anchetă țapănă la Uranus și-acuma vine dumnealui să-mi spună „noi, politicii !" Care politici, domnule, când ai luat bani de la primarul din Sinaia, s-o scoți pe fie-sa Miss România, tot politic erai ? Ceee ? Tu pe mine ?! Te bag...

— Gata, s-au încins boșorogii, Fredi ! Es Kommt „futu-ți" !

— Hei, camera 93! ce-i gălăgia asta, sunteți surzi, unde vă treziți? N-ați auzit stingerea? Șefu de cameră! Tu ce păzești, bă, ți s-a urât cu binele? Vrei să-ți fac raport? La paturi, fuga marș!

„În cușca unde ne petrecem traiul" — îl parafrazez pe Villon. „Cușca" este foarte prost spus. Viețuim într-un spațiu cu două determinări: coridorul și cimitirul. În principiu, de îndată ce se trântește ușa îmbrăcată în fier a camerei, ar trebui să fim izolați de restul lumii, să devină abstracții și coridorul și pământul presărat cu cruci ce se așterne la picioarele zidurilor. Tot izolați, și dinspre interiorul temniței, și de exterior, să existăm într-un univers ermetic, suficient sieși, ca un atom cu toate valențele amputate. În principiu. În realitate, și dintr-o parte, și din cealaltă curge către noi un flux neîntrerupt de semnale. De atâtea mii de ori deschisă și închisă, vizeta nu mai e etanșă. După ceai sau, mă rog, denumirea nu contează, pun ochiul la colțul dreptunghiului de metal și orificiul, insesizabil de-afară, îmi dezvăluie o priveliște dantescă: șiruri lungi, mute, de fantome cenușii, indistincte, cu fețe cretoase, pe care palida lumină filtrată a interiorului face să tremure ape gălbui. Automate fără vârstă, părând a fi existat acolo dintotdeauna, ca și când zidurile de un alb nefiresc și imensul puț multietajat, cu plasa în loc de tavan și balustrade *garde-fous* ca la Sing-Sing ar fi fost matricea lor originară. Șiruri stereotipe, fiecare exemplar părând a fi dedublarea celui care îl preceda. O fantă similară în lemnul oblonului din fața geamului îngăduie ochiului să perceapă lumea liberă. Iar lumea liberă, din perspectiva camerei noastre, ni se înfățișa statornic sub chipul cimitirului Rosza Sandor.

Numele unui haiduc îngropat acolo, răpus de gloanțele honvezilor, după ce stăpânise codrii dintre Jichiș și Dăbâra. Departe se zărea șoseaua, cu camioane minuscule și căruțe trase de boi albi. Aparițiile acelea mobile traversau, efemere, câmpul nostru de observație. Permanente erau crucile și, între ele, mereu altele, mereu proaspete. gropi așteptându-și ocupantul. Acolo erau înmormântați în secret oameni despre care familia nu mai știa nimic de ani de zile, ca bietul colonel Gogo, mort de un atac cardiac sub ochii noștri. Se șoptea că tot acolo zac și trupurile băieților uciși cu trei ani înainte, din ordinul lui Goiciu, țiganul criminal, prieten cu Dej, alt țigan, care-l trimisese la comanda pușcăriei, și al celuilalt asasin, Istrate, fostul învățător înlocuit cu Tudoran. (Probabil că acum își mănâncă liniștit pensia). Se baricadaseră, puseseră paturile în ușă și refuzaseră mâncarea, protestând astfel împotriva astupării ferestrelor cu obloane de scândură și a montării unui coș de evacuare a fumului de la bucătărie în fața ferestrei lor, pe o căldură atingând și așa limita de sus a puterii omenești de rezistență. După 1955, în pușcăria politică românească „se slăbise șurubul", crăpase Stalin și urmările se simțeau până la periferiile sistemului. Veniseră evenimentele din noiembrie '56 de la Budapesta, nu se putea ca tocmai tenebroasele teritorii ale recluziunii să fie lăsate deoparte. Trebuia, însă, un pretext; pe vremuri, strategii luptei împotriva poporului român aleseseră temnița de la Pitești pentru experimentarea „reeducării". În vara lui 1958, sorții au căzut pe Gherla. După asasinate, maurul se putea retrage, Goiciu a și fost înlocuit, spre ușurarea noastră nu l-am mai găsit acolo, comandant fiind maiorul Alexandru iar șeful pazei și regimului — căpitanul Tudoran; în ce mă privește, și întrucât i-am putut observa, nu numai de pe celular unde, practic, erai înmormântat de viu, ci mai ales din curtea „muncilor", unde am lucrat la întreținere,

și din fabrică, s-au purtat corect, evitând excesele. Nu pot, însă, băga mâna în foc pentru ce se putea întâmpla — în „camera de alături" (titlul, de altfel, ales de Goma pentru prima sa carte), o pușcărie ca Gherla întinzându-se mai cât un cartier de oraș, mai ales că Alexandru și Tudoran nu reprezentau decât partea vizibilă a icebergului, rădăcinile înfipte în mâlul tulbure al adâncurilor încurcându-se printre picioarele scurte și groase ca bulumacii ale lui Domocoș, șeful contrainformațiilor, starostele cohortei de turnători, maestrul tuturor combinațiilor care, în acel sfârșit de 1961, puteau încă duce la un proces în închisoare, de pildă pentru asociere în vederea constituirii unei organizații legionare. Parcă era mare lucru ? Clujul, cu securitatea și procuratura lui militară, era la o azvârlitură de băț. Grosul trebii l-ar fi făcut însă Domocoș, în biroul lui secret, pe care nimeni dintre noi nu știa să-l localizeze, să spună în care corp de clădire se afla ; el ar fi luat primele declarații, după ce și-ar fi pus vistavoii să-i târască victimele, cu ochelari negri, printr-un labirint de galerii și catacombe, ades cu capul dogit de izbituri de imprevizibile praguri joase, speriate de mersul în patru labe printr-un soi de coridor înalt cât cele prin care ies fiarele în arenă, lăsate să aștepte ceasuri întregi în cătușe într-o fundătură sinistră, fără nimic în afara ușii de fier pe care fuseseră îmbrâncite înainte de a li se scoate, într-un târziu, ochelarii. Nu vorbesc după spusele altora, nici din tenebrele închipuirii mele, este drumul pe care am fost dus după ce l-am bătut pe un țigan turnător și am declarat greva foamei. La Uranus am trecut prin chinurile cufundării într-un univers inuman și mi-a fost frică ; îmi rămânea, totuși, speranța. La Jilava, experiența veteranilor ne învăța răbdarea de a aștepta termenul unei situații, speram, pasagere ; la Salcia visam la mirajul unei pușcării

serioase, clasice, unde să dobândești, în sfârșit, statutul ocnașului, să ai, adică, o celulă unde să nu te ningă, să nu te plouă, să nu te bată vântul Bărăganului și să nu înoți prin noroaiele Insulei Mari. Iată-mă aici, într-o oază de curățenie și liniște și tocmai aici, în această sucursală terestră a Edenului, cunosc adevărata groază, cea care îți îngheață întreaga ființă fiindcă este legată de distrugerea speranței. Stau în aceeași cameră cu Aurel Gulan, cunoscut cu doi ani în urmă, pe reduitul de la Jilava.

Are în față o condamnare de opt ani, în spate alți doisprezece, bătuți pe muche, făcuți prin închisori și lagăre din Uniunea Sovietică și este înzestrat, pe lângă o rezistență fără pereche, și fizică, și morală, cu o luciditate care i-a fost cel mai serios atu în lupta pentru supraviețuire dusă în pustietățile de gheață ale Marelui Nord Siberian. Aurel Gulan aplica cu strictețe o învățătură extrasă din viața carcerală și pe care a urmat-o și Soljenițîn, arestat cu doi ani mai târziu : nu te mai gândi la ce ai lăsat în urmă, la ai tăi, la ce *e afară*. Nu trăiești, asta nu e viață, dar nici nu ai murit și, dacă nu-ți convine, ia-ți zilele. Nu e ușor, nu numai fiindcă te oprește instinctul de conservare, nici tehnic vorbind nu e simplu, totuși, dacă vrei neapărat, poți. Dar dacă te hotărăști să-ți accepți soarta — de care, cel mai adesea, nu deținutul e responsabil — atunci încuie amintirile, reprezentarea vieții tale trecute, sentimentele față de ai tăi în cel mai obscur ungher al sufletului, pune-le sub șapte lacăte. Mult mai bine ar fi să le ștergi complet. Dacă vei mai vedea lumina libertății, cu atât mai bine ; dacă nu, te vei fi chinuit mai puțin. La douăzeci și unu, douăzeci și doi de ani, Aurel Gulan termina, cu nota maximă, școala de ofițeri. România tocmai intrase în război și proaspătul sublocotenent șef de promoție a fost afectat batalionului de gardă al mareșalului. S-a simțit frustrat, nu făcuse școala militară ca să rămână departe

de front. Superiorii direcţi i-au refuzat cererea de a fi trimis în foc. A insistat să iasă la raportul mareşalului. Cu Ion Antonescu nu era de glumit, nu se juca nimeni cu ierarhia şi regulamentele militare, dar a reuşit să-i vorbească. A fost trimis pe front, afectat unei formaţii de vânători de munte, Batalionul IV, ajunsă în scurtă vreme celebră datorită componenţilor, militari de elită, inteligenţei combinaţiilor tactice, superbului dispreţ al tinerilor faţă de gândul morţii. Studiind metodele de luptă ale partizanilor, a zădărnicit câteva operaţii întreprinse de aceştia în spatele frontului. Ofiţerii ruşi de informaţii i-au aflat numele, celebritate pe care avea s-o plătească scump. După luptele din Caucaz, a ajuns în Crimeea, unde a văzut lucruri atroce, despre care supravieţuitorii n-au vorbit decât cu ai lor, sub pecetea tainei. Astfel, după căderea Odesei, a dat peste şiruri de trupuri de-ale soldaţilor noştri cărora li se tăiase membrul viril, înfigându-li-se în rană câte un proiectil de brandt. În retragerea precipitată către ţară,unitatea s-a dispersat şi trupa în mijlocul căreia ajunsese a căzut într-un cleşte. Se îmbrăcase în uniforma unui soldat. Au fost capturaţi, ofiţerii separaţi imediat, el a nimerit cu soldaţii într-un lagăr pentru gradele inferioare şi trupă. După câteva săptămâni, a venit un „Willys" cu câţiva ofiţeri de la contraspionaj... „Smerş" drept la el s-au dus. Îl dibuiseră. Şi-a negat adevărata identitate, a tăgăduit cu îndârjire că ar fi cel căutat. Cu un an înainte, strigau la megafon către avanposturile liniei întâi — „sublocotenent Gulan, treci de partea noastră, te facem maior !" A răspuns, prin instalaţiile nemţeşti de amplificare a sunetului, într-un mod pe cât de spiritual, pe atât de... nepoliticos. À la Cambronne. Insistenţele politrucilor fuseseră zadarnice. Aveau acum prilejul să-şi răzbune umilinţa. N-au lovit imediat, i-au repetat propunerile. Ofiţerul român nici măcar nu s-a obosit să răspundă, nu părăsise liniştea

Cartierului General pentru a deveni trădător. L-au scos noaptea din lagăr, sub pază straşnică, şi l-au dus la „Maison Rouge", la Gorki. Era prima mea „maison", glumea el, aveam să mai trec, în ţară, de data asta, pe la „Malmaison". A stat cam un an într-o cameră foarte înaltă cu geam oblonit, cu pat rabatabil, fixat ziua în perete, fără saltea, fără pernă ; i-au lăsat mantaua. Complet singur. Mâncarea i se dădea prin vizetă, într-un soi de căuş de lemn. Lingura — tot de lemn. Gardienii aveau ordin să nu-i răspundă, erau dresaţi să nu audă nimic şi să privească prizonierul ca prin sticlă. Când s-au convins că Gulan nu poate fi obligat, prin frică, să trădeze, l-au trimis mai departe, în interior, dintr-un sediu al NKVD într-altul. A văzut lucruri pe care un tânăr român, născut ca el, în preajma făuririi statului naţional, a revenirii Basarabiei şi Transilvaniei între frontierele istorice ale patriei şi crescut în spiritul libertăţii şi respectării legilor şi fiinţei umane, le-a simţit ca pe un coşmar. În arestul uneia dintre acele clădiri sinistre, drumul lui s-a încrucişat cu al unui grup de vlasovişti, de soldaţi sovietici, abandonaţi de Stalin care, buimăcit de izbitura de berbec a armatei germane, fusese incapabil, timp de aproape un an, să stăvilească dezastrul ; flămânzi, în zdrenţe, aderară la armata generalului Vlasov, trecut de partea nemţilor tot fiindcă fusese lăsat fără muniţii şi fără alimente, deşi fusese singurul comandant de armată de pe frontul Leningradului care, în februarie 1942, nu se retrăsese din faţa duşmanului. (La Butîrki, puşcărie moscovită, soldaţii vlasovişti i-au povestit lui Soljeniţîn că autorizaţia de retragere i-a fost refuzată armatei încercuite timp de două luni, de-a lungul cărora oamenii au ajuns să facă fiertură până şi din copitele cailor morţi de foame ; când li s-a permis să se retragă, era prea târziu, germanii tăiaseră şi ultimul cap de pod pentru care muriseră, inutil, atâtea mii de flăcăi...) De-

clarați, fără excepție, trădători (în timp ce autorii dezastrului se încovoiau sub greutatea decorațiilor), îi aștepta glonțul, pe măsură ce tribunalul, fără ca măcar să-i vadă la față, trimitea sentințele pe complicatele căi ale birocrației. La șase dimineața, deținuții primeau cana de ceai și felia de pâine. Le luau — dar nu se atingeau de ele. La ora nouă se deschidea ușa, venea un nacealnic cu o listă, citea câteva nume și încheia — „na rastreli" — la împușcare! De-abia atunci mâncau cei rămași.

Câtă vreme nu se știa cui îi vine rândul, de ce să se strice de pomană bunătate de mâncare ?! Ofițerul român a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani de lagăr de muncă ; sentința a venit într-un timp când nemții se retrăgeau în derută, iar soarta Reichului fusese pecetluită. În orice țară de pe fața pământului, învingătorul le-ar fi redat învinșilor libertatea. Nu și Uniunea Sovietică din lagărele căreia mulți militari au fost eliberați de-abia în 1956, la doisprezece ani după ce țara lor se aliase cu rușii. I s-a aplicat articolul privindu-i pe criminalii de război și a intrat în lumea ocnelor și a lagărelor, ajungând dincolo de Cercul Polar, la Vorkuta, aproape de țărmul Oceanului Înghețat de Nord, într-un loc unde morții așteptau îngropăciunea șase-șapte luni într-o baracă fiindcă pământul se făcea tare ca piatra sub mușcătura gerului. I-a cunoscut pe stăpânii „dinăuntru" ai gulagului, hoții și criminalii, *blatnoi* în argoul pegrei rusești, dintre care administrația, pentru a-i măcina și mai cumplit pe politici, îi recruta pe omologii groaznicilor Kapo din lagărele naziste. Dacă s-ar fi gândit într-una la enormitatea pedepsei date, pentru crime inexistente, la tinerețea lui distrusă, Gulan ar fi devenit în scurt timp un *dohodiaga*, biata zdreanță umană care se încăpățânează, în virtutea unei firave pâlpâiri a flăcării vieții, să-și mai târască zilele până crapă ca un câine, sub ochii indiferenți ai administrației și ai dreptu-

lui comun. El a înțeles, însă adevărul cutremurător al întăririi puterii de a rezista tocmai prin ruperea voluntară a tuturor legăturilor cu viața trecută. Soljenițîn a exprimat magistral ideea aceasta, atât de simplă și atât de greu de pus în aplicare : „... ai pătruns într-o țară de epopee. Timpul care desparte sosirea de plecare se măsoară aici cu zecile de ani, în pătrar de secol. *N-ai să revii niciodată în lumea de odinioară !* Cu cât te vei dezobișnui mai repede de ai tăi și de tine, cu atât va fi mai bine. Va fi mai ușor". O vigoare ieșită din comun, puterea magică a tinereții — dar și voința de fier de a stăpâni gândurile și timpul l-au ajutat să trăiască ziua aceea din 1956 când trenul de foști prizonieri a ajuns la Ungheni. Văzuse și auzise multe, în lagăre cunoscuse mii de oameni din toate colțurile Europei și Asiei, asasini, dezertori — dar și înalți prelați, foști miniștri, comuniști spanioli refugiați după înfrângerea din 1936 în țara comunismului victorios, italieni, baltici, unguri, germani, basarabeni, colhoznici ruși, ofițeri polonezi, scăpați ca prin miracol de glonțul tras în ceafă la Katin, evrei... L-a cunoscut pe Erich Hartmann, asul aviației mondiale (352 de avioane doborâte) ; când l-au închis, în gulag își târa încă zilele Fanny Kaplan, care trăsese cu aproape un sfert de veac în urmă asupra lui Lenin. Una dintre cele mai vii amintiri ale lui era primul drum cu duba, în tovărășia unei fete trimise în lagăr pentru o banală neglijență vrednică, cel mult, de o mustrare. Atunci a văzut, după un an, o ființă care nu era NKVD-ist. Gulan era o enciclopedie de date asupra sistemului carceral sovietic și este mare păcat că cei care l-au ascultat povestind în serile de la Gherla, n-au pus pe hârtie tot ce-au aflat de la el. Spuneam că l-a salvat voința lui extraordinară. La Gherla a trecut prin dureri greu de descris — a eliminat pietre de la rinichi, după ce bolise câteva zile. Ca să nu urle, se apucase de fiarele patului,

mâinile i se albisera, fălcile i se tetanizaseră, dăduse ochii peste cap, era leoarcă de sudoare. Într-o noapte am stat mult de vorbă, pe șoptite. Până la el, aflasem puține lucruri despre sistemul penal al rușilor. Nici nu-ți poți închipui, mi-a spus, cât de numeroși sunt cei care au trecut prin pușcărie, de la simpli colhoznici și muncitori până la directori de mari întreprinderi. Nu se miră nimeni și nu e lucru de rușine fiindcă, dacă cercetezi din aproape în aproape, rar familie să nu fi avut pe cineva dincolo de gratii pentru vini reale dar, cel mai des, nesemnificative, când nu erau de-a dreptul închipuite. Al doilea — și de aici am pornit, revelația acelui fapt monstruos m-a făcut să-mi înghețe sângele în vine în noaptea liniștită de la Gherla, când nimic nu părea că mă amenință, să știi, a continuat, nimeni dintre cei intrați pe poarta lagărului n-a ajuns vreodată în libertate ! E o lege a comunismului ! Cum nimeni ? Dar eliberarea ? Sfârșitul mandatului de execuție ? Ai să vezi, a zâmbit amar, cei mai mulți s-au pomenit cu a doua condamnare, de obicei în continuarea directă a primei. Iar rarisimii care au ajuns „afară", au târât pușcăria cu ei și *în ei*. Oricum, n-au mai fost aceiași oameni, sub nici un raport. Propria lui viață era o ilustrare exactă a ce-mi spusese. Colegul nostru mai vârstnic, învățase germana și rusa, cât de bine se poate omenește, adică fără să se deosebească de nemți ori de ruși. Găsise un post de traducător la un institut, se căsătorise, locuia pe undeva pe Șerban Vodă. Modesta lui fericire n-a durat decât doi ani. Sub un pretext ridicol, l-au luat din nou, parcă dinadins ca să-i dea dreptate... Eram prea tânăr, n-am înțeles, deși mă aflam în „laboratorul" statului comunist, că mă prenumăram printre cobaii aleși pentru experiențele necesare fundamentării unei tactici secrete, a dominării absolute a minorităților infime asupra unei majorități timorate, indistincte, despersonalizate. „Arhipelagul

Gulag" mi-a căzut în mână, pe căi foarte ocolite, prin '77-'78 ; în nopțile solitare când îl citeam înfrigurat, dintre toți cei pe care i-am cunoscut *intra muros*, de Aurică Gulan mi-am amintit cel mai des, așa cum era la Gherla : vânjos, măsurat în gesturi, cu două de-abia schițate golfuri deasupra frunții, zâmbitor, un zâmbet care-i lumina fața oacheșă care-l făcea să semene cu un om al sudului, georgian sau persan, egal în orice împrejurare, ca și când nu și-ar fi târât, vreme de cincisprezece ani, viața în spatele gratiilor și a sârmei ghimpate, prin lagăre presărate din bazinul înghețat al Marelui Nord până la câmpia friptă de soare a Dunării.

. . . .

„...*Omul tocmai fusese eliberat, după șapte ani de lagăr. Era corector de meserie și fusese arestat fiindcă lăsase să se strecoare o greșeală în editorialul ziarului : tipografii încurcaseră două litere în Stalin.* (Prin anii '70, în „Dobrogea Nouă" a apărut *Ceauseșcu*, evident — o eroare. N-a fost condamnat nimeni, desigur, dar mare scandal tot a fost — A.M.) *Ce povestește e incredibil. E o lume, un vis urât, ai zice. Ca și când ar veni de pe o altă planetă. Au obiceiurile lor, Evul Mediu al lor și Timpurile Moderne ale lor, dictoanele lor, proverbele lor... l-am întrebat ce voiau să însemne zece ani de detenție fără drept de corespondență la care au fost condamnate mii de persoane în 1937.* (Toate au fost împușcate ; „fără drept de corespondență" este formula găsită de Vîșinski, vechea noastră cunoștință, pentru a masca un carnaj de neconceput chiar și pentru un popor obișnuit să îndure orice — A.M.) *El mi-a spus că n-a văzut în lagăr pe nimeni care să fi primit o asemenea condamnare și, totuși, fusese prin zeci de lagăre... Mi-a vorbit despre un mod de a se sinucide în mlaștinile Kolîmei :*

nu mai mănânci și bei câteva zile în șir apă din băltoace, mori de edem. La ei asta se cheamă „a băut apă", a „început să bea". Bineînțeles, dacă ești bolnav de inimă... El zice că cel mai rău, mai rău decât lagărul, e drumul. Dreptul comun face ce vrea în convoaie, iau hainele, mâncarea, joacă viața politicilor la cărți, cine pierde trebuie să ucidă un om cu cuțitul, iar victima ignoră, până în ultima clipă, că i s-a jucat viața la cărți. La fel de groaznic e că dreptul comun are toate posturile de comandă în lagăr... politicii n-au nici un drept, îi tutuiesc, „fascistul", ziceau hoții vorbind de Mitia.

Alexandra Vladimirovna azvârli, cu voce tare, ca și când s-ar fi adresat unei adunări :

— Omul acesta a fost transferat din lagărul unde se afla Mitia la Sîktîvar ; un anume Kașkotin a sosit la începutul războiului la grupul de lagăre unde stătuse Mitia și a organizat uciderea a vreo zece mii de deținuți.

— Doamne, zise Liudmila Nikolaevna, aș vrea să înțeleg ; oare Stalin e la curent cu toate grozăviile astea ?

— Doamne, făcu Nadia maimuțărind-o pe maică-sa, tu nu înțelegi ? Stalin a dat ordine să-i omoare."

... Și cărțile pot fi arestate, nu numai oamenii. E lesne de înțeles de ce romanul lui Vassili Grossman a zăcut douăzeci de ani sub lacăt.

. . . .

În „Gherla", Paul Goma îl pomenește în treacăt pe Carol Gölner. Avea o forță ieșită din comun, se povestea că unul dintre frații Mureșan, și el foarte vânjos, îi înfundase, scurt, boneta pe frunte, înjurându-l, fiindcă nu se descoperise trecând prin fața lui către țarcul de plimbare. Erau la etaj, pe celular. Gölner s-a oprit, i-a luat calm șapca de pe cap, a azvârlit-o pe plasa de sârmă, l-a luat pe grasul caraliu de centură și, fără efort aparent,

l-a azvârlit peste balustradă — du-te și ți-o ia! În Vietnam pariase odată că urcă în mirador cu câte un sac la fiecare subțioară. În primăvara lui '45, îmi povestea Sandu Moghioroș, plecaseră împreună pe drumurile unei Europe Centrale devastate de război. Doi adolescenți mânați de mirajul aventurii. Se feriseră de patrulele militare, n-aveau hârtii, ostilitățile încă nu se încheiaseră. Nici ei nu știau cum ajunseseră în birourile de recrutare de la Marsilia ale Legiunii Străine „et hop, nous v'là à bord d'un bateau qui nous mène à Siddi-bel-Abbès". Moghioroș povestea în franceză, îi făcea plăcere să vorbească în limba pe care n-o mai folosise decât sporadic din 1954. La centrul de instrucție din bled, satul algerian de unde începea deșertul, viața era departe de a fi perpetuă distracție. Marșuri de zi, tir, exerciții tactice pe o arșiță de care erau departe și cele mai fierbinți zile ale verii transilvane, marșuri de noapte, învățarea tacticii de comando — în urletele instructorilor printre care câțiva nemți despre care se spunea că fuseseră în S.S., cu toate că, formal, foștii membri ai „Schwartzenkorps" nu erau admiși în legiune. Adevărul nu-l știau decât cei de la Deuxième Bureau. Erau automate, mașini, nu oameni. La început, cei doi ardeleni au crezut c-au să moară de epuizare, mai târziu au supraviețuit tocmai datorită acelor gefreiteri și instrucției neomenești care-i golea de sentimente și-i făcea mecanisme cu reflexe fulgerătoare. Era o lume aparte, adunată din patru zări, cu nostalgiile, aprehensiunile și biografiile ei secrete, o *société close*, un club în interiorul căruia fostul ofițer al Wehrmachtului, ajuns simplu soldat, își freca coatele cu ucenicul ajustor de la Cluj și cu contele fugit de pustietoarele gânduri pe care ți le lasă dragostea înșelată. Unul dintre nemți era detestat de toată lumea, un limbric spălăcit, șeful arestului. Ordona plantoanelor să pună gamelele cu mâncare jos, direct pe cimentul

strâmtului coridor dintre celule, deschidea ușile, comanda „culcat!" și număra până la zece. Cine nu lăpăia iute [illegible] și cine putea? — fiertura fierbinte vedea gamela zburând cu o lovitură de bocanc și mai flămânzea două zile... *Ils ont réglé tout ça à la Saint-Valentin!* De ziua patronului Legiunii, datina poruncea grațierea arestaților, învoire generală și iertarea tuturor păcatelor. *Nous avons fait toute la nuit la bamboche avec les putes!* A doua zi, de dimineață, când trăsura a ajuns la poartă, comandantul centrului de instrucție a văzut lângă corpul de gardă, înfipt într-o baionetă, capul gefreiterului. A tresărit, a trecut mai departe și, drept orice comentariu, a ordonat, închizând definitiv orice discuție — *enlevez-moi cette chose-là!* La câtăva vreme, bețiile cu rachiu de curmale, bătăile din cârciumi, fierbințile arăboaice și instrucția epuizantă în deșert au devenit amintiri. Din iadul galben al deșertului african, au ajuns în iadul verde din Indochina, în jungla misterioasă a Mekongului, unde nimic nu amintea de Transilvania natală, nici pădurea tropicală a cărei vegetație nebună invada șoselele strategice, nici șerpăria veninoasă, nici bolile venerice, schiloditoare, nici omuleții oacheși în stare să se cațere ca șopârlele pe ziduri, să se întruchipeze din întuneric și să înjunghie, tăcuți ca umbra, santinela în vârful miradorului. Sandu Moghioroș își amintea de o goană nebună în noapte cu camionul printr-un tunel de verdeață — crengi și liane din care, spânzurând, coada unui piton a crăpat ca pe-un pepene capul unui camarad. În ciuda ordinelor nu lăsaseră prelata, să se mai răcorească. Au căzut într-o ambuscadă, au stat prin lagăre din junglă, cu ochii în patru, să nu se strecoare vreun șarpe prin ierburile crescute năprasnic sub ploile musonului, au flămânzit cumplit, ajunseseră piele și os. Militarii lui Ho-Și-Min i-au sucit pe toate părțile, printre ei se aflau ofițeri anchetatori școliți la ruși și care vorbeau excelent și

franceza, și-au dat repede seama că Moghioroș nu e cetățean al fostei metropole, cum pretindea, și nici Gölner din Reich. *La mouchardise aidant*, li s-a stabilit naționalitatea. Restul a fost o extraordinară epopee a transferurilor dintr-un lagăr în altul până la frații chinezi, pe mâna cărora au fost dați pentru ca aceștia, la rândul lor, să-i predea rușilor. Sub paza soldaților lui Mao au traversat China, apoi, cu Transsiberianul, cei aproape treisprezece mii de kilometri care îi despărțeau de țară. La Ungheni, aproape în același timp cu Aurel Gulan, au pus piciorul pe pământul țării din care lipseau de aproape opt ani. Spre deosebire, însă, de ex-ocnașul de la Vorkuta, n-au ajuns acasă. Securitatea i-a înhățat de îndată și i-a pus să povestească, cu lux de amănunte, tot ce făcuseră în tot timpul cât umblaseră prin trei continente. După care, traduși în fața unui tribunal militar, au încasat câte zece ani pentru „crimă de participare la lupta colonialiștilor împotriva popoarelor pe cale de dezrobire". Probabil că dacă ar fi luptat pentru dezrobirea Basarabiei, ar fi fost condamnați la moarte... Aștept, îmi spunea Moghioroș, să termin pușcăria, să-mi deschid un atelier de reparații auto. Bani am, grâce à Bon Dieu, în contractul cu Legiunea este prevăzută situația de prizonier, solda mi s-a depus în continuu într-o bancă din Franța, să-mi dea Dumnezeu sănătate, și la toată lumea... Mai greu e că mi-e dor de casă, de cincisprezece ani nu mai știu nimic de ei, Clujul e colea, nu-s nici patruzeci de kilometri.

La Salcia „sâmbătarii" au refuzat categoric să iasă la lucru în ziua hărăzită de cultul lor odihnei. Au fost scoși cu parii într-un câmp de lângă lagăr, presărat cu ciulini și cu spini ascuțiți ca acele, galbeni, tari, ai unei buruieni

spurcate, de care nu se atinge nici o vită ; pe lângă ei, „colții babei", sferele minuscule cu ghimpi care ne străpungeau tălpile în copilărie sunt niște dulci mângâieri. Li s-a poruncit să se târască și pe piepturile goale, mânjite de noroi, înțepate, zdrelite de micile sulițe, a dat sângele. N-au scos o vorbă, înjurăturile de Dumnezeu, Cristos și biserică le-au trecut pe lângă urechi fără vreun semn că le-ar fi auzit. Au tăcut, s-au împietrit, flacăra unei credințe de nezdruncinat le-a strălucit, extatică, în ochi. Câțiva sunt acum cu noi, în marea cameră de pe celular, și-l ascultă pe Sababei, predicatorul. Nu-mi plac, sunt fanatici, dar trebuie să admit că oarba lor credință îi ferește de compromis mai mult decât pe adepții oricărui alt cult. De aceea regimul îi și consideră periculoși. Pe ei și pe iehoviști, al căror fanatism ar putea fi comparat cu al fundamentaliștilor Islamului, dacă „martorii" ar predica și ei violența. Securiștii de la Departamentul Cultelor știu că n-au a se teme decât de sectanți și de cei care încă mai păstrează în cugetul lor ideea apartenenței la Roma, care țin deopotrivă de Bizanț ca și de Sfântul Scaun, uniații. Cu preoți ortodocși în familie, nu-mi fac iluzii și nici nu încerc să-mi închipui pe vreunul în stare să se târască gol prin mărăcini ca să respecte interdicția de a munci în ziua a șaptea ; mai degrabă va scormoni în memorie după un text care să justifice închinarea în fața forței, cel mai la îndemână fiind universal cunoscuta expresie privind prerogativele Cezarului. La Jilava cunoscusem, am mai spus, un călugăr cam de vârsta mea, care visa la cinuri înalte în ierarhie și la strălucitele veșminte ale rangului, dar căruia nici nu-i trecea prin gând că temnița, mai ales pentru o față bisericească, poate fi o binevenită probă de încercare a credinței... În timp ce Sababei vorbește, iar micul lui cerc, strâns în ungherul cel mai obscur, îl ascultă cu ochii în-

cărcați de extaz mistic, la doi pași, de pe banca de pe „promenada" dintre paturi, țâșnește un cântecel foarte hazos ; este vorba de șapte fete și-una slută, plecate ca să se... plimbe, aerul să și-l mai schimbe — idee nefericită fiindcă, fiind întuneric beznă, după ce-au făcut un tur, le-a intrat o țeapă-n... gleznă, sfârșind cum era mai rău, nici plimbate, nici... odihnite ! Interpretat pe voci diferite, cu emisie de acute care l-ar înnebuni de nervi și pe un asin, show-ul este cadoul pe care-l face asistenței un trio foarte inimos : farmacistul amator de „Europa liberă", fostul moșier de pe Vlașca, care s-a dus la Paris într-un fel și a venit schimbat, văr (dar atâta tot) cu cel mai mare specialist român în filosofie germană, mai ales în Hegel, închis și el, împreună cu Al. Paleologu și viitorul părinte Steinhardt, și armeanul cu mintea brici, ajuns la Gherla după ce dezghiocase, bârfind regimul, păstăi de mazăre la Buftea. Veselele cuplete terminate, trioul atacă cu aplomb o piesă de mare audiență — conga călugărilor, al cărei refren — „țineți hora, nu fiți hoți !" — îi face pe mulți să se bâțâie de râs. Termină, nene Basmi, strigă unul, pune-i punct, că nu mai pot ! Fac pe mine ! La care un tânăr, fost student la arhitectură, se apropie de capelmaistru și-i șoptește, însuflețit, ceva la ureche, uitându-se când spre interlocutor, când spre colțul sectanților. Artistul nu pricepe, stă cu gura căscată, apoi pricepe și izbucnește :

— Da-i dau dracului cu slujba lor ! Care religie ? Ce-mi tot bați capul cu religia lor ? Ăștia n-au religie, ăștia sunt sectanți !

— Tocmai, au o credință, de ce să nu le-o respectăm ?

— ... dumnezeii mamii lor, cu credința lor, cu tot ! Ăștia spurcă religia noastră !

— Scuzați-mă, dumneavoastră sunteți armean, nu ?

— Da, și ?

— Și armenii ce sunt ? Vreau să zic, ce religie...

— Ortodocși, ce vrei să fie ? Ca grecii, ca românii !

— Ba ca românii, nu. Noi nu suntem gregorieni și, din câte știu, catolicosul nu se are prea bine cu patriarhii de la Moscova și Bizanț. Chestii de doctrină. Ceea ce înseamnă că și dv. sunteți sectant. Toți armenii. Așa că respectați-vă confrații de schismă.

Îmi pare rău...

Grosolan sau academic, subiectul era abordat de majoritatea ocupanților camerei. Este limpede — onctuozitatea sectanților, abstragerea lor, evidenta lor forță de stăpânire nu plac. Nici perpetua căutare de prozeliți. Dar cei mai mulți din cameră și, în primul rând, tinerii, sunt de părere că fiecare are dreptul să creadă în ce vrea. Foarte bine, fiilor, ne spune discret părintele Grecu, singurul preot ortodox în stare să se măsoare ca știință teologică și mânuire a elinei și latinei cu prelații catolici, (în afară de părintele Chiriac), sectele aduc vătămare dreptei credințe a Sfintei noastre Biserici și pierzanie sufletelor rătăcite, dar nu le combați cu înjurătura și nici cu parul. Dacă ești credincios, te descalifici, folosindu-le. Iar prigonitorii să ia aminte — uscăciunea sufletului e cale sigură către moarte. Ei caută uscăciunea, iar viața însemnează lumină și libertate. Dar fără prigoană n-ar fi existat martiri, și asta nu înțeleg cei care au tras sabia. Toleranța vă face cinste, încheie blândul părinte. Sfinției sale aveam să-i datorez reconvertirea, prin lucrarea cuvântului său în camera de pe celularul pușcăriei de la Gherla.

Am pomenit de greva foamei — trei zile la izolare ; după ce stătusem alte două în cameră, fără să mănânc nimic. A trebuit s-o declar fiindcă altfel nu l-ar fi scos pe țigan din cameră și m-aș fi ales și cu cele douăzeci și

cinci de lovituri, peste cearşaful ud (să nu crape carnea, pare-se), cu „doctor" (gata de intervenţie, dacă te „lasă" inima, ceea ce nu era cazul meu). Nu se putea şti dacă e vorba de prea-omenească curiozitate ori de clauzele pactului cu diavolul. Stătea pe lângă grupul nostru, deşi avea patul hăt departe, în celălalt capăt al camerei, şi trăgea cu urechea. Cineva şi-a amintit că se ceruse „la doctor", chit că nu părea bolnav, nu se plânsese de nimic, şi fusese scos singur. L-am lovit de frică. L-am pleznit cu sete fiindcă nu mai ştiu cine povestise nu mai ştiu ce despre legionari, cu un pic de admiraţie în subtext pentru disciplina lor internă şi îmbrăcarea voluntară a cămăşii morţii. Ţiganul a rânjit, cineva i-a întors ostentativ spatele, iar el ne-a ameninţat. Paria umilit, putând apela la o autoritate deasupra tuturor. Mi-am adus fulgerător aminte de ciungul cu facies de gibon de la Jilava, care spunea că visează cum îl mănâncă podul palmei lipsă, de ziaristul de la Salcia, fost în plutoanele de propagandă ale lui Antonescu. De pe urma estropiatului câţiva se aleseseră cu un al doilea proces. Făcusem incredibila tâmpenie să-i spun jurnalistului, în primele zile de la dig, că voi evada cu primul prilej. Apoi am aflat că e turnător cu vechi state, fusese plimbat din celulă în celulă la securitate, probabil că nu mai făcea faţă, îl lăsaseră nervii de-l aruncaseră în lagăr, la roabă. Tâmpenie, vorbe azvârlite-n vânt, căci n-am avut nicicând tăria de a încerca să fug, am urmat calea oilor care se îndreaptă cu cârdul către junghier, ştiusem că mă vor ridica şi tot nu fugisem. Peste câteva zile a venit la mine, a rânjit sinistru, nu mai avea dinţi, din gingii răsăreau nişte cioturi, era supt, uscat, mi-a zis : ai vorbit urât despre mine, ce-ai spune dacă te-aş raporta că pui la cale o evadare ? Spusesem, într-adevăr, cuiva ce auzisem, şi cercul se închisese. Şi azi, după treizeci şi doi de ani, ceva îmi spune că semnase, într-adevăr, pactul. Dar greşisem vorbind despre

ceea ce nu puteam proba, iar generozitatea lui de a nu raporta ce-i spusesem m-a umilit și m-a înfricoșat. Un om *lovit* este dușmanul agresorului, circumstanța nu poate fi negată, asta mi-a trecut imediat prin cap. L-am lovit scurt pe țigan, cu sete, indiferent de ce-ar fi spus de acum înainte agresiunea nu putea fi negată, iar incriminările proferate de victimă ar fi fost oricum expresia răzbunării. După care am dat mâncarea înapoi. Era seară ; de pe coridor — nici o reacție. Dimineața, același lucru, cu aceleași rezultate. La fel la prânz, la fel seara. Înainte de stingere, Omescu mi-a spus să fiu atent, dacă vine peste noapte cineva să-ți dea o bucată de pâine, refuză-l, tare, să audă toată lumea. Același sfat mi l-a dat, în șoaptă, după stingere, vecinul meu de pat, Petre Angheliu, încheind „Fii tare, tovarășe Mihalcea, nu da înapoi !" „Tovarășe !" La Gherla cuvântul era o înjurătură în biserică. Angheliu trecuse prin multe, schimbase tot felul de decoruri, actor și martor al unor evenimente capitale. Intrat înainte de război în partidul comunist, fusese arestat de agenții Siguranței și condamnat pentru activitate subversivă la zece ani. Făcuse patru, la Văcărești, la atelierul de tâmplărie, de unde plecase în noaptea de 23 spre 24 august. Povestind (cu zgârcenie), se întreba — de ce ne-or fi băgat la un loc cu spionii sovietici ? — Cum de ce ? se mirase candid unul dintre tineri. Cum de ce ? Păi nu erați spioni sovietici ? În primii ani ai perioadei postbelice ocupase funcții însemnate în aparatul de partid, la sindicate, fusese ministru al silviculturii pentru un scurt timp, după care Dej, vechiul lui coleg și tovarăș de luptă, îl chemase și-i spusese să se pregătească de plecare : era trimis la celălalt capăt al lumii, în calitate de ministru al României la Tokio. P.A. și-a făcut iute bagajele, era chestie de câteva ceasuri până la plecarea avionului, și-a luat plicul cu documente și, îmbrăcat cu cel mai bun costum, s-a repezit la Băneasa. De la

scara avionului l-au cules. Dej învățase ceva de la Iosif Visarionovici, cu toate că micile lui giumbuşlucuri nu puteau suferi asemuire cu grandioasa viziune a Tătucului în materie. Dus la Interne, în beciurile suprapuse unde zăcea Pătrășcanu, care avea să fie asasinat peste doi ani, a fost dat pe mâna unor tineri cărora le păsa prea puțin de Comintern, de Cominform, de trecutul de luptă și alte baliverne. Ei primiseră un anumit ordin de la tovarășul Drăghici, proaspătul înlocuitor al deviaționistului Teohari Georgescu, și în virtutea lui au scos de la Angheliu adevărul de care aveau nevoie. Iar Angheliu nu se putea compara cu Ana, Dolores Ibarruri a comuniștilor din România, ca să nu i se înmoaie oasele. Cu un remarcabil simț al simetriei, justiția poporului i-a dat zece ani pe care, spre deosebire de prima condamnare, i-a făcut de la un cap la altul. În camera noastră fusese adus din fabrică, cu un picior în ghips. Se șoptea că i l-ar fi rupt un tânăr, ca să-l pedepsească pentru o turnătorie. Este greu de știut adevărul. Fostul demnitar rămăsese comunist, în ciuda experienței lui nefericite. Oamenii se puteau înșela, partidul — niciodată. Ceea ce pentru cei ca mine, aderenți, la început, din inimă la ideea comunistă devenise limpede ca lumina zilei — și anume că ideologia lui Lenin și Stalin nu poate fi aplicată fără distrugerea individului în favoarea statului, situat în afara societății civile, lui i se părea o groaznică rătăcire, explicabilă (nu și scuzabilă) prin câteva greșeli pe care le făcuseră anumiți oameni. *Oameni, nu Partidul !* Ca și alți activiști comuniști, pe care i-am cunoscut bine la vreo zece ani de la faptele povestite aici, când eram redactor la „Tomis", el gândea în cadrul unor coordonate mentale de o extremă reducție. Activitățile clandestine nu prea îi lăsaseră timp pentru lectură ; citise, totuși, și povestea, cu plăcere și în detaliu, istoria aventurilor unui alb ajuns printre Pieile-Roșii și tratat cu o prăjitură excelentă, îndelung meste-

cată în gură de babele tribului, înainte de coacere, precum și „Punct, contrapunct“ de Aldous Huxley! Întreprinsese o recatehizare a mea, recuperabil, credea el, fiindcă fusesem comunist. Avea o voință deosebită, ca să nu forțeze piciorul mânca extrem de calculat, să nu se ducă la closet decât de două ori pe săptămână. Așadar — „tovarășe Mihalcea!“ Nici creierul meu nu era cu totul spălat. A doua zi, după refuzul ceaiului, a venit, curios, șeful secției. L-a ascultat pe reclamant, apoi pe mine. Am vorbit repede, să nu mă întrerupă, dar coerent și cu o nuanță patetică în ton. A părut convins, a plecat Ai vorbit bine, m-a lăudat Dinu Cezianu, ai fost logic, probabil că a înțeles că ai dreptate, a fost foarte atent la ce i-ai spus, altfel te oprea, tot timpul i-ai zis „tovarășe plutonier!“.

. . . .

Încercarea de a învăța nemțește cu Nelu Radu și cu Pics s-a soldat cu un eșec lamentabil. Nu reușeam să sparg unitatea verbului la timpurile compuse, aruncând participiul la sfârșitul frazei și-i dădeam, făcând haz de necaz, dreptate lui Mark Twain, care spunea că germana se aseamănă cu un înnotător care aleargă, aleargă, face un salt, trece pe sub apă și iese dincolo, cu verbul în gură.

Nici străduințele lui Hermann Roth, fiul fostului șef al Frontului Etnic German n-au slujit la mare lucru. M-am apucat de engleză, sub oblăduirea lui Ion Omescu. Coechipier îmi era Dinu Cezianu, vizibil iritat că limba unei atât de strălucite culturi putuse da naștere unei expresii ca „drunk like a lord“, care punea sub semnul peiorativului The High Society. Fie materialul didactic (texte din Shakespeare, „go to a nunnery, Ofelia!“, fie nonaderența mea de francofon nărăvit la o limbă de cu

totul alt aspect fonetic m-au îndepărtat repede de engleză. Rămânea să exersez franceza, pe care o știam acum bine de tot. Dinu Cezianu, care o vorbea dumnezeiește (avusese, auzisem, guvernantă elvețiancă și fusese îndelungă vreme în post la Paris) era nervos, distant, acrit de pușcărie. Riga vorbea o limbă pusă sub semnul altei alcătuiri.

Franceza lui debordantă de imagini, truculentă, de o vitalitate pe care aveam s-o întâlnesc în unele pasaje din Rabelais, era mai mult decât un instrument de comunicare, era un stil, era un om. Cezianu o vorbea cu eleganța și distincția diplomatului, pentru care supravegherea fiecărei întorsături de frază, a fiecărei nuanțe devenise a doua natură, ceea ce contrazicea violent și originea mea roturieră dar și firea mea. Comandorul Tudor Greceanu, strănepot al cronicarului, se exprima în limba lui Saint Exupéry cu tot atâta ușurință ca și în românește, dar fără entuziasm. Firea lui dură, dârză, înnăsprită nu numai de experiența războiului (fusese pilot de bombardier în celebra escadrilă Udet), ci și de anul petrecut în lanțuri, în celula condamnaților la moarte de la Aiud, în urma unei evadări în timpul căreia fusese ucis comandorul Tăutu, îl făcea să prefere germana. Mai rămânea de abordat un mare practician al francezei, și el aparținând aceleiași lumi a aristocrației : Lulu Lambrino. Fostul cumnat al regelui Carol al II-lea, fratele Ioanei — Zizi Lambrino, mare proprietar în Moldova — moșie de ordinul câtorva mii de hectare, reprezentase totodată uzinele Ford în România. Pierduse tot, *sauf l'honneur*. Mic de statură, distins până și în zeghe (am mai întâlnit un deținut căruia haina vărgată să-i vină ca turnată, elegant, chiar, fostul căpitan de cavalerie Vlad Brusescu, unul dintre foarte puținii rămași egali cu ei înșiși în toate împrejurările), de o discretă amabilitate, Lulu Lambrino vorbea o franceză de o eleganță simplă, expurgată de floricele de stil, făcând, desigur fără să vrea, proză mo-

dernă. În ciuda simplicității sau poate tocmai din cauza ei, chipul în care se exprima era greu de imitat. Am înțeles atunci câtă dreptate avea Buffon ; stilul este într-adevăr omul ! Nu ne vorbise nimeni despre viața lui Carol, iar cei mai mulți dintre noi, tinerii, consideram domnia lui drept o pată rușinoasă în istoria României, din cauza legăturii cu Lupeasca și a influenței acesteia și a camarilei asupra monarhului și unor acte politice ale Majestății Sale ; îl consideram pe vârstnicul nostru coleg de pușcărie drept fratele unei amante regale. Ioana Lambrino s-a cununat cu Carol, unirea lor morganatică fiind consacrată de părintele Șarovski la 31 august 1918, în biserica Pokrovska de la Odesa. Singura personalitate rusă cu nume sonor, prezentă la căsătoria principelui moștenitor al României a fost prințesa Kropotkin. Fratele Ioanei Lambrino, colegul nostru de turtoi și arpacaș, păstra o discreție absolută asupra legăturii surorii sale cu primul născut al Regelui Ferdinand și al Reginei Maria. Nu se poate însă să nu fi auzit remarcile nu tocmai măgulitoare pe care majoritatea ofițerilor, ca să nu mai vorbim de noi, tinerii, le făceau la adresa lui Carol și a Elenei Lupescu. Dimpotrivă, Mihai, ca și mama sa, Regina Elena, se bucurau de simpatie. Ca și Antonescu, considerat o personalitate legendară, victima fatalității istorice și a concepției sale privind onoarea militară. Pentru noi, dârzeniei soldatului exemplar i se adăugau chinurile mucenicului anchetat la Lubianka și tăria de caracter a osânditului pe nedrept care-și comandase plutonul de execuție. Foarte târziu, o franțuzoaică mi-a adus pe ascuns o carte scrisă de „Prințul“ Paul, mincinos autointitulat „de Hohenzollern — Roumanie“, titlu absolut fantezist. În 1962, în camera puturoasă de la Gherla, nu putea să-mi treacă prin minte că Regele, singurul Rege, cel adevărat, va păși din nou pe pământul țării, că pre-

zența Sa va scoate în stradă mulțimi nemaivăzute, că va reînvia iubirea față de un monarh izgonit de bolșevici cu 45 de ani în urmă. Dacă ne-ar fi spus cineva, în zilele acelea cenușii din pușcărie, că vom trăi să-l vedem pe Unsul lui Dumnezeu din nou în țară, l-am fi privit ca pe un nebun. Comunismul părea indestructibil, nu mai credea nimeni în americani, rușii își băteau joc de lumea civilizată, Occidentul abandonase popoare după popoare, intelectualii școliți la Oxford și Sorbona preamăreau marxism-leninismul. Cum să ne fi închipuit, atunci, că-l vom vedea cândva pe Mihai I pe străzile capitalei fostului Regat al României ?

Querelle des Anciens et des Modernes ! În versiunea bătrânilor, tradusă printr-un ușor dispreț față de manierele zgomotoase și directe ale tinerilor și de încăpățânarea lor de a încălca regulamentul pușcăriei, ceea ce putea oricând duce la tulburarea rutinei prin percheziții ; din partea noastră — a majorității, vreau să spun — acidă ironie la adresa politicianismului steril, a vorbăriei, nemiloasă, fățișă, batjocură la adresa obedienței vârstnicilor față de autoritățile închisorii din înșelarea vigilenței cărora ne făceam un punct de onoare. Imediat după număr ne apucam de treabă : în primul rând, exersarea limbilor străine, apoi — totdeauna după sfertul de oră de plimbare, ca să fim lăsați în pace, programul de conferințe — Buxtehude și „Clavecinul bine temperat“ — punct de plecare în muzica germană (conferențiarul Grigorovici, bucovinean dintr-o familie ilustră, vorbea cu aceeași seriozitate cu care ar fi făcut-o la catedra de istoria muzicii de la conservator ; păcat că nu și cu aceleași mijloace ilustrative), Faust în poezia europeană, amintiri din stepa calmucă, dictatura regală... La prânz

venea ce da Dumnezeu, după care, respectuoși cu regulamentul, cei vârstnici moțăiau chinuindu-se pe marginea patului, în timp ce noi ne tolăneam fără fasoane la craca a treia. Pericol era, mai ales în schimbul celor care se exersaseră să deschidă ivorul fără zgomot. Dar n-am întâlnit caraliu să nu fumeze și ne formasem un simț special, îi adulmecam în timp ce se holbau la „spion". Eram jos într-o clipă, aterizând în picioare aproape fără zgomot și-i priveam în poziție bipedă, surâzători, încântați de vizită... ieșeau înjurând, nu exista motiv să ne facă raport de izolare. Seara era timpul istorisirilor, al evocărilor, care ne transpuneau într-o dimensiune a vieții adevărate sau, cel mai adesea, ne corodau răbdarea și ne ulcerau sufletele. Noaptea, când eram la adăpost de orice intruziune din partea „coridorului", scoteam din locul secret, unde stătea peste zi, punga de cârpă cu table ; în patul meu, aflat în dreapta ușii, la craca a treia, imposibil de depistat de-afară, trăgeam înfricoșate partide cu Vladimir Boutmy (stătuse un an în lanțuri, în celula condamnaților la moarte) și Șerban Damian, până la al doilea cântat al cocoșilor. Un fapt ar fi putut invenina raporturile dintre generații, dacă n-am fi ținut informația pentru noi. De la o vreme se îndesiseră controalele, în lipsa noastră, la plimbare, camera era scotocită. Bănuiam că e vorba de rutină, probabil că Tudoran știe cât sunt caraliii de puturoși și-i pune la treabă, să nu ia căciula de bani chiar de pomană. Într-o zi, un supraveghetor a cerut voluntari pentru curățirea unei camere ; m-am oferit împreună cu Șerban. Se spărsese o conductă de la closetele de pe celular și o mare încăpere fusese inundată. Am făcut corvoada fără silă, lipăind în mâzga infectă și scoțând zeci de căldări ; mi-aduc aminte că nu umilitatea condiției noastre de deținuți a făcut să nu ne fie scârbă de o treabă care, liberi, ne-ar fi întors mațele pe dos, ci o înțelegere mai adâncă a lucrurilor, nu fără legătură,

cel puțin în ce mă privește, cu alt fel de umilință, cea creștină. De altfel, nu ne obligase nimeni. Când am terminat, același caraliu, unul tânăr, cam de vârsta noastră, a intrat, cu aerul că inspectează camera și ne-a spus — fiți atenți cu tablele, că v-a turnat cutare... Faptul era foarte greu de conciliat cu apartenența ipochimenului la un glorios și mare partid, cu venerația lui față de memoria unui luptător mort la Sighet, cu acel onctuos „dragii badii“, sub care tremura un strat de venin subțire.

Ne-am făcut că nu pricepem, intra în regulile jocului. Tablele noastre n-au fost descoperite niciodată și sunt, probabil, și acum în zidul Gherlei. După cum n-a fost descoperită nici marea noastră taină, dicționarele, scrise cu căpătâie de creion procurate cu nespusă trudă, pe hârtia de sac. La cel de franceză am colaborat masiv, pot spune, fără exagerare, că e prima mea lucrare științifică. Era foarte greu să dea cineva peste ele, ascunse sub o bucată de plintă lipită cu grijă, de fiecare dată, cu pâine înmuiată în gură, dată cu praf ca să fie invizibilă, înfofolite, cum erau, într-o cârpă, ca nu cumva locul să sune a gol. Primejdia era micșorată și de faptul că, pentru a le scoate, trebuia să te bagi sub un pat. Am rămas fără ele la mutarea cu totul neașteptată, în altă cameră, când trebuia să ne grupăm repede, ca să fim noi cu ai noștri, iar mânuitorul autorizat al comorii, Emil Mihăilescu, fostul student arhitect, cel mai bine-crescut dintre noi, l-a ajutat exact pe bătrânul limbut să-și ia tarhatul. Comoara a rămas în ocnița ei din zid, iar filantropului i-a revărsat Fredi Kraus o căldare de înjurături în cap. Înainte de eveniment, o gripă, venită cine știe cum, pusese la pat toată generația vârstnică ; masa de scânduri de-abia geluite se umplea cu blide încărcate de arpacaș cu burtă, noi, cei rămași valizi, mâncam pe rupte și, când nu mai puteam, scoteam surplusul pe vizetă, zmulgându-ni-l din suflet, cu durerea celui ce trecuse pe la Salcia. Când s-au

făcut bine, iar unii au început iar să vorbească despre „mârlani", Fredi s-a adresat, rânjind sinistru, unui interlocutor invizibil : ah, *griba*, n-o veni ea, *griba !* Căci vreo câțiva uitaseră prea repede cum fuseseră vegheați zi și noapte și de câte ori se bătuse la ușă ca să li se dea medicamente... Querelle des Anciens et des Modernes ! E, poate, prea mult spus, mai degrabă era vorba de o incompatibilitate a trăirilor. Acum gândul morții mă îngrozește, atunci, izolat de tot și de toate, azvârlit, fără vrerea mea într-o aventură în care puteam să-mi las pielea, ridicam din umeri. Nu că nu mi-ar fi fost frică. Dar ce puteam face ? Poate că tinerii nici nu-și dădeau seama cât de greu îi venea unui nevinovat, smuls de lângă nevastă și copii, să-și lase bruma de stare, nu de puține ori în pragul pensiei, fără să aibă cea mai mică idee despre ce i se va întâmpla, aruncat într-un necunoscut înspăimântător, bătut, insultat, umilit. Fără să știe de ce — acesta era lucrul cel mai îngrozitor fiindcă nici omul cel mai precaut nu era, virtual, protejat, scutit de pierderea libertății. N-am să mai vorbesc nimic cu nimeni, îi spusesem, înfricoșat de puterea delațiunii, bătrânului Ștefănescu. Da ? rânjise veteranul temnițelor, și ce-ai să faci ? O să trăiești ca un bou ? Eram prea copleșit de dezastrul căzut pe capul meu ca să-mi dau seama că necazul meu individual era, de fapt, o particulă infinitezimală din șuvoiul unui destin colectiv, un fir de nisip, altfel ar fi trebuit să-i răspund, așa cum eram în măsură s-o fac după ce trecusem bine prin pușcărie, unde văzusem și auzisem multe, că scopul celor care ne azvârliseră după gratii nu era în primul rând suferința noastră în sine, ea era un mijloc ales tocmai ca să transforme o societate într-o turmă. Suferința noastră le era necesară, dar nu se limitau la atât ; la nivelul factorilor de decizie rămânea abstractă, era planificată ca un instrument de înfricoșare a turmei, de îndobitocire ; practic, pentru indi-

vid, suferința se traducea nu numai prin foame, frig și frică, triada asta era lozul pe care il trăseseră cei fericiți, cei care aveau, ca mine, vigoarea pe care o dau sănătatea și tinerețea și care nu aveau nevastă al cărui trup să le frigă amintirea (ori să le înghețe inima că ar putea primi notificarea unui divorț obținut în trei zile), nici copii ale căror drumuri să fie închise din toate părțile, ca progenituri de „dușman al poporului"... Când am fost mutați pe zarcă, clădire de la sfârșitul secolului al XV-lea, cu celule adevărate, nu camere mari, ca dincolo, pe celular, ne-am grupat, profitând de zăpăceala plecării, zece inși, printre care comandorul Greceanu, Fredi Kraus, Șerban, Emil... Spațiul era infim, stăteam în pat și povesteam. Probabil că erau lucruri fascinante, într-o zi — ca pe vremuri, la Stoienești — s-a deschis vizeta și un sergent foarte tânăr ne-a rugat — domnilor, am auzit tot, intru mâine seară, poate lăsați urmarea până atunci... Era vorba despre zborurile de noapte ale escadrilei Udet, în care servise Greceanu. În afară de el, trecut de patruzeci și cinci de ani, toți eram foarte tineri. N-am râs, poate, nicicând mai mult și cu mai multă poftă, din băierile inimii, decât în săptămânile din camera de pe zarcă. Râvna noastră de a rămâne oameni, tinerețea, căldura care ne izvora din suflet s-au răzbunat pe zidurile încărcate, pe firul veacurilor, de zăngănit de lanțuri, de suspine, de urletele chinuiților. Ne dovedeam nouă înșine că putem birui temnița.

Când am ajuns iar pe celular, într-o cameră îmbâcsită de ore care nu voiau să treacă, Nelu Radu și cu mine ne-am declarat fierari-betoniști și am fost scoși la „muncă". Mâncarea era relativ bună (adevărul mă obligă să afirm că, în 1962 și în lunile cât am lucrat în fabrică,

la șlefuitul mobilei, la Gherla am mâncat mai bine decât media poporului român în timpul înfometării impuse de Ceaușescu), dar nu pentru asta părăsisem societatea lângă care ajunsesem, ci pentru că administrația începuse să recruteze deținuți pentru camerele de „reeducare". Mai ales tineret. Nu era vorba de repetarea sinistrelor experiențe de la Pitești, petrecute cu zece-doisprezece ani în urmă. Aveau acum în vedere un soi de armistițiu cu deținuții, în condiții dictate de Statul comunist. Se făcuseră chiar, cu discreție și în limite modeste, eliberări. Plecaseră mai cu seamă țărani. Celor rămași li se dădeau cărți — Lenin, Dej — iar în anumite camere se instalau difuzoare. Am preferat curtea imensă, de peste o sută de metri, unde, sub atotputernica oblăduire a lui Criș, șeful „muncilor", strâmbam, de dimineață până seara, fiare. Lângă noi cioplea artistic piatra Nagy, un sculptor discret și prietenos, cu care schimbam, în răstimpuri, câte o vorbă. Relațiile cu caraliii aveau alt caracter decât cele dintre „coridor" și „cameră", de pe celular. Munceam, câtă vreme mâinile răsuceau cu iuțeală fierul și ne vedeam de treabă, nu interesa pe nimeni ce vorbim. Corupția și furtișagul, legate de realitatea socialismului ca ciulinul de măgar, se făceau simțite și în curtea noastră și am râs cu poftă într-o dimineață, la scoaterea sculelor din magazie, când excedat de stăruințele unui caraliu care își făcea casă și, negăsind în târg conductori de cupru pentru instalația electrică, venise să se milogească de șeful nostru, acesta, după ce i-a explicat că n-are, dar îi face rost, să vină peste câteva zile, la insistențele idioate ale solicitantului a exclamat: vrei să-mi tai..., s-o fac sârmă? La care ipochimenul, în loc să-l zvânte în bătăi, a plecat cu coada între picioare. Las'că nici Criș nu era un pirpiriu... În acea curte a muncilor, la puțin timp după ce maiorul comandant ne-a pus pe două rânduri și ne-a

citit un articol din „Scânteia" despre zborul lui Gagarin în Cosmos, privindu-ne de parcă ne-ar fi mustrat patern : ei, ce părere aveți, sunt americanii voștri în stare de așa ceva ?, am asistat la un eveniment nemaipomenit, care răsturna toate fundamentele raportului caraliu-pușcăriaș. Era în timpul pauzei de prânz, mă lăsasem, toropit de soare, pe spate, și ațipisem. Radu — la câțiva pași. Am auzit tropot de cizme, apoi sudalme stropșite, țipătul cuiva ca un guițat de porc îngrozit de cuțit, iar tropot. Un supraveghetor fugărit de un deținut, acesta agitând un ciocan de zidărie ca pe un tomahawk. Mâncând pământul, urmăritul ajungea la poarta de fier dinspre administrație, bătea, pe partea noastră nu era mâner, din spate venea crunt urmăritorul, caraliul făcea cale-ntoarsă iute, ca sprintenii bidivii, ocnașul după el, până când un „drepți !" răsunător i-a înghețat pe amândoi : comandantul, fulgerându-i din ochi în poartă, în sfârșit deschisă. Explicația era simplă și patetică : Potier, zidar „de lux", artist în meserie, lucra singur la o bina izolată și, Dumnezeu știe cum, și-l făcuse dușman pe caraliu. Ca să-l taie de la pachet, jigodia îl pândea și-i dărâma câteva rânduri de cărămizi. Legenda meșterului Manole, în versiune Gherla, revăzută, fără femeie. Deținutul a răbdat cât a răbdat, s-a pus și el la pândă, prefăcându-se că doarme mai încolo. Când a văzut, a sărit ca ars, cu ciocanul în mână. „Eu vrut făcut treabă pentru țară, domnul comandant ! i-a explicat el maiorului. El nu lăsat, dărâmat, condamnat pe viață, dat în cap și omorât !" Alexandrescu l-a ascultat, i-a ordonat să se întoarcă la lucru. Caraliului i-a spus scurt „ieși afară !" și a plecat. Nici lanțuri, nici izolare, nimic. Potier (deținuții pronunțau *Pòtie*) era mic, lat în spate, ușor brunet, fără nimic nemțesc, în afară de perseverență. Nici nu era german de obârșie. Strămoșii lui hughenoți fugiseră din Franța după revocarea edictului de la Nantes, se stabiliseră în Luxem-

burg, și, de acolo, o ramură a familiei migrase în Banat. Dintre acești „nemți“ prin adopțiune se ridicase unul dintre așii Luftwaffei, generalul Galland, autorul unei cărți foarte spirituale ; spre deosebire de el, colegul nostru nu era înzestrat cu simțul umorului și, chiar dacă l-ar fi avut cândva, era greu să și-l păstreze după peripețiile prin care trecuse. Pe vremea când vasele românești erau obligate să treacă, în zona Porților de Fier, dincolo de linia imaginară care împărțea fluviul în două, ajungând aproape de malul sârbesc, Potier și încă unul au hotărât să-l forțeze pe timonier să acosteze. Pe punte erau doi grăniceri care au ordonat pasagerilor să coboare în burta navei. Nu i-au observat pe cei doi, ascunși în spatele coșului, după o stivă de lăzi. Dintr-un salt, camaradul lui Potier l-a dezarmat pe un grănicer. Celălalt a tras, a tras și frontieristul. A fost lovit mortal, iar Potier s-a trezit în celula condamnaților la moarte, sinistra celulă zero, unde nu existau paturi. Urmașul hughenoților a stat acolo mai bine de un an în lanțuri, așteptând cu groază fiecare revărsat de zori, ceasul când condamnatul era dus la stâlpul de pe Valea Piersicilor, dar, mai sigur, avea parte de glonțul în ceafă tras de Iamandi. „Sculați, voi, oropsiți ai soartei !“ Omonimul celebrului autor al Internaționalei vrusese să fugă din țara unde osândiții la foame văzuseră „al lumii vechi apus“ și se alesese cu părul alb la douăzeci și trei de ani. E de înțeles că-i cam pierise simțul umorului. În timpul verii aceleia de la „munci“ l-am cunoscut pe Ianoș ; de manifestă obârșie indică, cu puțin mai mare decât mine, venise „la noi“ de la dreptul comun. Versiunea lui, cam romantică — dar n-aveam ce face, trebuia s-o acceptăm, în lipsa unui coinculpat care să ne mai spună câte ceva — consista dintr-o extraordinară înlănțuire de aventuri. Aflat la hoți, dintr-o vină oarecare, Ianoș tăia stuf pe brațul Chiliei. Într-o zi s-a plictisit de ciulci și de lipitori, și-a

meşterit o ţeavă ca să poată înnota pe sub apă şi a fugit la ruşi. A mers numai noaptea, mereu spre nord, orientându-se după stele, hrănindu-se cu ierburi şi poame pădureţe. Au dat peste el nişte colhoznici la câţiva kilometri de graniţa finlandeză, dormea dus într-o căpiţă şi, când a deschis ochii, a văzut furcile îndreptate ameninţător spre el. Ianoş povestea cât de bine l-au tratat cei de la NKVD, cât s-au minunat de isprava lui şi l-au pus să dea declaraţie peste declaraţie. L-au dus din post în post, oferindu-i peste tot ceai şi hârtie de scris. La frontieră s-a făcut cuvenita reconstituire a evadării, după care s-a mutat la noi. Cu el am făcut echipă la magiun. Şeful muncilor căuta cu limba scoasă oameni care să se priceapă la făcut marmeladă. Acelaşi diavol care mă îmboldise, la Giurgeni, să mă declar constructor, m-a împins la Gherla să mă prezint imediat ; atunci am dat peste el, scos expres de pe celular. Inutil să spun că nici Ianoş, nici eu nu aveam nici cea mai palidă idee despre tehnologia preparării magiunului, în afară de reminiscenţele din copilărie, când pândeam pe bunica, să ne miluiască cu câte o linguriţă. De altfel, asocierea noastră n-a durat decât spaţiul unei roze, ca să mă exprim astfel, profanitatea ambilor operatori fiind evidentă ; în consecinţă am fost alungaţi cu mare ruşine de lângă cazanul cu fiertură de prune şi stiva de lemne. Vorbeam de „versiunea Ianoş" asupra propriei lui istorii. Faptul era valabil pentru oricare dintre noi şi presupun că data de pe vremea „reeducării" de la Piteşti. Se spune că fiecare deţinut are trei dosare : cel de la anchetă, cel de la proces şi unul cu totul şi cu totul secret, pe care nu-l ştie decât el. Acesta ar fi fost şi cel mai vânat de ochii şi urechile securităţii, adică ale imensului aparat de represiune care era statul totalitar, în absolut toate articulaţiile lui. La Piteşti, nefericiţii studenţi supuşi experimentului imaginat de Nikolski şi aplicat de Ţurcanu au reuşit, într-ade-

văr, să smulgă victimelor mărturisiri care au dus la noi dosare și noi arestări. Dar, la fel de bine putea fi vorba de „relații“ inventate, căci victimele ajungeau la pragul de sus al suportabilului. În condiții speciale, imensa majoritate a anchetaților admit orice, nu fără a nutri iluzia că pot retracta în fața judecății. Am auzit, însă, și asta din gura unor oameni care sunt deasupra oricărei bănuieli, care n-au făcut nici cel mai neînsemnat compromis, că nu există om pe care ancheta să nu-l poată birui. Poate că, totuși, există — ziceau alții — cu condiția ca omul să se hotărască a merge către moarte. Ceea ce e foarte greu. De altfel și enorma minciună a „justiției“ comuniste, și sistemul gulagului se întemeiază pe preaomeneasca, fireasca agățare de viață, pe forța instinctului de conservare. Al individului sau al masei. În clipa când instinctul acesta, atât de obscur, dar nemăsurat de puternic, de adânc sădit în fiecare celulă a corpului slăbește, uneori până la anihilare — așa cum s-a întâmplat în decembrie 1989 — sistemul comunist e în primejdie de moarte. Dar, să revenim la dosarele noastre... M-am întrebat dacă, anchetat din nou, aș mai fi avut ceva de adăugat la ce declarasem. N-am găsit nimic, în afară de gânduri și de sentimente. Ori tocmai aceste gânduri și aceste sentimente alcătuiau dosarul „secret“ după care umblau cu limba scoasă contrainformatorii lagărelor și turnătorii, căci ele erau instrumentul care îngăduia să se aprecieze în ce măsură omul se transformase în oaie. În ce măsură individul era victima unui dosar și a unei etichete grăia cazul vecinului meu de pat din vremea aceea, Ion B., un transilvănean condamnat la MSV pentru spionaj. Tânăr ademenit de aventură, ajunsese în Occident imediat după război. Făcuse o școală de spionaj, fusese parașutat noaptea, în apropierea unei așezări de la poalele Făgărașului. A urmat conștiincios instrucțiunile

primite înainte de decolare: a îngropat parașuta și aparatul de radio și, cu hârtiile false de identitate în buzunar, a bătut la ușa șefului de post, explicându-i milițianului buimăcit că e spion și că vine din... cer. S-a ales cu un potop de înjurături, ca un bețivan ce era și care îndrăznește să-l deranjeze, auzi, tocmai pe el, în toiul nopții! Cum, totuși, nu părea beat, plutonierul a luat, în cele din urmă, câțiva oameni, felinare, și-au mers la locul cu pricina. De abia pe urmă și-a dat seama șeful și s-a năpustit, înnebunit, la telefon... Iar vecinul meu, care nu făcuse nici preț de cinci minute spionaj, s-a trezit azvârlit în temniță pentru tot restul vieții. Nu împlinise la arestare nici măcar douăzeci și cinci de ani! Vorbea excelent engleza; țăran get-beget, avea discreția și buna creștere pe care le dă numai curățenia sufletului. Când l-am cunoscut, făcea de vreo doisprezece ani pușcărie fără să fi avut câtuși de puțin moralul zdruncinat. În afară, bineînțeles, de inerenta tristețe pe care o sădește recluziunea în om. Pe vremea aceea primeam publicații literare și cea mai mare plăcere a mea era să fac un duș fierbinte — „muncile" aveau baie la discreție după lucru — să mă tolănesc în pat și să citesc. Asta făceam când vecinul meu, care trecea distrat cu ochii peste coloanele „Contemporanului" se întrerupse — dumneata n-ai cumva ceva în dosar cu o carte a lui George Călinescu? Parcă ai povestit ceva... Am sărit ca ars, mi-a întins revista și am citit scurta notă prin care se anunța conferirea Premiului de Stat autorului „Scrinului negru", carte căreia anchetatorul, nu excesiv de școlit, îi schimbase titlul cu „Sicriul negru", cu „Sumanele negre", cu ce nu văzuse bine neștiutul turnător și ce nu înregistraseră ca lumea nici omnisciența anchetă, nici completul de judecată! Am ieșit la raportul lui Tudoran, i-am explicat și am cerut hârtie. Voiam să mă adresez procuraturii militare de la Cluj, să se analizeze imediat

dosarul, să se reevalueze capetele de acuzație... Căpitanul s-a uitat la mine cu compasiunea involuntară pe care o ai pentru ăi săriți de pe fix — dar de dat hârtie, mi-a dat. O jumătate de coală, un toc cu penița crăcită de atâtea apăsări ca să rămână o urmă pe hârtie și o călimară cu cerneală ajunsă galben-verzuie de atâta apă adăugată. (Dă-le, dă-i în p... mă-sii, n-au decât să mâzgălească dacă le face plăcere !). Trebuia, să-mi văd de treabă ; nu mi-am văzut și întemeiata mea plângere, frumos garnisită cu argumente juridice, a ajuns la cine știe ce coș de gunoi. Doar nu era să pună statul pe drumuri atâtea instituții și atâția oameni numai fiindcă un pușcăriaș zice că nu știu cine a luat nu știu ce premiu.

Intelectualul poate fi la fel de bun lucrător manual ca și oricare meșter, spusese cineva. E drept, un student nu e neapărat un intelectual. Totuși... În două săptămâni am ajuns să „cânt" la mașina de șlaif. E o fierătanie nemțească antediluviană, solidă, mai veche chiar decât mașina de cusut „Singer" a bunică-mi. Benzile de pânză abrazivă, autohtone, sunt proaste dar, cu un pic de atenție, le prelungim viața. E, de altfel, în interesul nostru, cu cât mai puține contacte cu administrația, cu atât mai bine... Lucrăm în mediu toxic. „Afară", în aceleași condiții, omul liber muncește șase ore. Așa zice Codul Muncii. Noi având, însă, altfel de organism, alt sânge și alte căi respiratorii muncim opt... M-am deprins atât de bine cu foșnetul benzii pe lemn încât simt în vârful degetelor până și cantitatea infinitezimală de energie de care am nevoie ca să reduc asperitățile furnirului cu o zecime de milimetru. Ca să nu mai schimbăm banda de o anume granulație cu alta, mutăm piesele de pe o mașină pe cealaltă. Suntem doi în atelier, ne-am sincronizat mișcă-

rile și, de regulă, terminăm în șase ceasuri ce ni s-a calculat pentru opt. Corectăm, așadar, omisiunea în aplicarea legislației muncii — dar nu suntem într-atât de idioți încât să comunicăm administrației exercițiile noastre ergonomic-juridice. Căpitanul Mihalcea, omonimul meu, pe care îl evit din răsputeri, directorul fabricii, ar reacționa mărind imediat normele.

Mai ales că mobila pe care o fabricăm noi la Gherla — și care nici nu suferă comparație cu ce iese din întreprinderile civile — merge la export. Așadar ne rămân două ore pe care le folosim în modul cel mai agreabil; e o sărbătoare, de pildă, când putem să-l atragem într-o conversație în franceză pe Costi B., „le prince", Coborâtor din os de domnitor, urmașul ilustrei familii dătătoare de ctitorii peste care va trece buldozerul lui Ceaușescu îmi aduce aminte de o poezie a lui Omescu — „Aici vom ridica o catedrală / Cu sfinți subțiri și grei de bunătate"... Prințul este și el subțire, înalt în zeghea pe care o strânge cu mâinile încrucișate pe lângă trup, amestec de angoasă existențială și de calm aristocratic. Îl invidiez, cum l-am invidiat și pe Dinu Cesianu, nu pentru obârșia ilustră, ce nu se poate nu se poate, e de vină taică-meu că nu e decât învățător de țară? (e drept că, pe celular, m-am surprins părându-mi rău că nu fac parte din lumea lor; mai târziu am râs și m-am făcut singur idiot.) Îl invidiez pentru franceza pe care, precis, n-am s-o vorbesc așa niciodată!) Sau, demontând o roată dințată, o punem jos și noi, pe lângă ea, la taclale, dacă vine cineva, tocmai ne băteam capul să vedem de ce nu trage bine tamburul... De obicei, nu vine nimeni. Între noi și *ei* există un gentlemen's agreement — tu mă lași în pace, iar eu nu-ți dau bătaie de cap. Când vine ora ieșirii din schimb, îmi reiau lectura; carte sau revistă; am uitat de „Scrisul negru", de altfel acum ar fi inutile orice demersuri, mai am două luni până la eliberare.

Deci o lună și jumătate până la camera de eliberare, acolo unde te îndoapă ca pe un gâscan — cel puțin așa se spune, îți dă cărți la discreție și te lasă să dormi după pofta inimii. Mai va până atunci și mai trebuie trecut un hop — musai să-mi salvez părul, „uitat" netuns grație schimburilor de noapte și ajuns la vreo două degete. Nemaiauzita ilegalitate e repede observată de un cretin care face idee fixă și mă caută, la număr, cu privirea, trântind și bufnind. „Ești la mă-ta acasă, deținut? Până la număru ălălalt să mi te tunzi bec!" În disperare de cauză, îl caut pe adjunctul comandantului, tot căpitan, un roșcat gras, cu facies cazar tipic (criminal care i-a rupt în bătaie pe răsculații din '58) care concede, cu relativismul rasei, că se poate lucra la ștaif și cu doi centimetri de păr și că asta nu sapă neapărat temeliile republicii...

Mâncarea de la „eliberare" e mai proastă decât în fabrică. Plictiseala, în schimb, enormă. Cărți — câteva; printre ele, una de călătorii pe care pun mâna și nu mă las până n-o traduc, în cap, desigur. Om fi noi în pragul plecării acasă, dar bandiți tot suntem și unui bandit nu te-apuci să-i dai creion și hârtie la discreție. Ar trebui să plec la 23 martie 1963. Dacă nu se întâmplă nimic. *Dacă nu se întâmplă nimic!* Fac socoteala; patru ani, un fleac de 1 460 de zile. Una mie patru sute șaizeci de zile. Și tot atâtea nopți, fiecare cu visele, cu dorurile, cu coșmarele ei. Viciul este minus de existență, spunea sfântul Toma d'Aquino. Dar pușcăria? Au mai rămas cinci. Voi pleca împreună cu un domn în vârstă, care a făcut cincisprezece ani pe muchie. A fost, deci, arestat la 23 martie 1948, pentru spionaj. Lucra la Telefoane și a comunicat unei ambasade — engleză sau americană, a evitat să precizeze, cifra cantității de echipament de telecomunicații demontat de ruși și dus peste Prut; n-aveai decât să pui alături cifra repartițiilor stabilită de

Comisia Aliată de Control și să scazi, operație elementară de aritmetică, joc de copil. L-a costat cincisprezece ani, adică cinci mii patru sute șaptezeci și cinci de zile. Și tot atâtea nopți, fiecare cu spaimele și durerile ei. Patru, trei, două... La 23 martie, suntem scoși și duși la grefă : descarcerarea, care seamănă al dracului cu încarcerarea. Percheziție, amprente, fișe, semnături, bilet de libertate (aici nu mai seamănă). Ultima operație : ni se spune să ne dezbrăcăm — vi se vor aduce hainele, predați efectele penale ! Cu cea mai nevinovată voce, explic că nu mai am de mult nimic, am... Da, încă din baltă și... N-au ce face, sunt obligați să mă dea afară din pușcărie, din partea mea n-au decât să-mi dea drumul așa ! Și, în timp ce colegul meu îmbracă un discret costum de seară de dinainte de război, așa l-au umflat (dar nu e nici pe departe culmea insolitului, pe Doru Dumitrescu zis Paulain l-au luat de la nuntă, a târât mult timp cocarda după el), caraliul de la magazia de echipament se dă de ceasul morții să-mi găsească ceva. Până la urmă găsește : o pereche de pantaloni kaki bufanți, cărora li s-au băgat la iuțeală doi clini care i-au transformat în burlane, un surtuc albastru încropit dintr-o manta de milițian și bocanci, peticiți și pingeliți, pentru care semnez, obligându-mă să trimit totul în colet pe adresa U.M. 0605 Gherla. Păstrez vechea mea sarsana de doc pe care am dublat-o, ca amintire, cu o bucată de postav vărgat ; se uită în ea dar Dumnezeu îi dă orbul găinilor și nu vede vărgătura. Bagă în schimb de seamă cruciulița de la gât, Cristul delicat, răstignit în relief, piesă migălită cu acul într-o bucată de ciolan de vită, darul unui prieten, și o confiscă. În tot timpul ăsta să mă dedublez, să-mi analizez sentimentele, dar am impresia că nu e nimic de analizat. Pândesc explozia orbitoare de bucurie, renaștere conștientă, pe care mi-o închipuiam

legată de clipele astea, la care visam ca la lumina de la capătul nopții — și nu simt nici o bucurie. Și nici măcar necaz că mi-au luat cruciulița. Nu simt nimic.

Ciudat, pușcăria se prelungește, printr-un coridor nevăzut, în spațiul de dincolo de masivele ziduri de fortăreață. Încă nu suntem liberi, mai e de îndeplinit o formalitate. Contabilul-șef (care nu mi-a dat un ban pentru lucrul din cei patru ani, nici de la dig, nici din fabrică) ne duce, cu pasul măsurat cu care plimbi doi vechi prieteni prin târg, la miliție. Aici un locotenent simpatic și politicos ne întinde câte o hârtie bătută la mașină : subsemnatul... declar că nu voi relata nimic despre cele ce am văzut și auzit în timpul detenției. Încălcarea acestui angajament atrage după sine... Semnez fără să clipesc, știind foarte bine că, de a doua zi chiar, mă voi pune vârtos pe povestit. Cu același pas măsurat, contabilul ne însoțește la gară. Stă până ne vede urcați în tren. Pleacă. Plecăm și noi. Spre libertate ?

POSTFAȚĂ

Cartea aceasta n-ar fi trebuit, poate, scrisă niciodată. Nu sunt romancier, n-am fost nicicând în stare să construiesc o ficțiune. Pe de altă parte, peste evenimente, oameni, trăiri a trecut tăvălugul egalizator al timpului. Cronica înseamnă jurnal, notație zilnică. Douăzeci și șapte de ani s-au scurs de când am ieșit din închisoare până am pus pe hârtie primul rând. Am explicat de ce. Dar la mijloc nu a fost numai frica. Ce evenimente, vrednice într-adevăr de atenția cititorului să evoci ? Am cunoscut, cred, peste trei mii de oameni în patru ani. Fiecare înseamnă, totodată, un destin irepetabil și o particulă din șuvoiul unei istorii colective. Despre care să fi vorbit mai întâi ? Întrucât este mai revelatoare bătaia în plămâni de la Uranus decât teama că are de-a face cu un nebun, ușor de citit în ochii fetei de pe coridorul trenului de Cluj, neînstare să priceapă că tânărul de lângă ea, care puțea a pușcărie, are la îndemână mult mai puține cuvinte decât gânduri ? Cine să te înțeleagă, mai bine decât tot un fost ocnaș, când povestești că, în prima noapte de acasă, după ce ai adormit ca un buștean, mama a venit tiptil, ca în serile copilăriei, să-ți stingă lumina iar tu te-ai trezit imediat, speriind-o pe biata femeie ? Dar la ce ar sluji să scrii pentru cei care au trecut pe *acolo* ? Ei sunt oricum inițiați. Ceilalți ori nu pot înțelege, ori — și mai rău —, nu vor să afle. Asta

nu înseamnă că am tăcut. Nici nu s-ar fi putut, cel puțin zece ani pușcăria a fost prezentă zilnic în gândurile și cuvintele mele. Povesteam — și, măcar în felul acesta, nici el cu totul lipsit, atunci, de primejdie, ridicam valul secretului de pe un aspect al vieții românilor ale cărui dimensiuni și implicații omul de pe stradă, fericitul profan, nu avea cum să le bănuiască. A venit Revoluția și, în februarie '90, i-am luat interviu unui politician tânăr și ambițios care, între timp, și-a mai schimbat opiniile. La întrebarea : „Considerați posibilă revenirea la totalitarism în România ?“, interlocutorul a răspuns, fără să șovăie, da. La fel credeam — și cred — și eu, din pricina asta și pusesem întrebarea. Interviul a fost primit cu rezerve, părea absurd, în atmosfera primelor luni ale lui 1990, să te mai gândești la reînvierea tenebrelor trecutului. Din nefericire, evenimentele mi-au dat dreptate. Simțurile ascuțite ale fostului ocnaș mirosiseră primejdia. M-am așternut imediat pe scris, prea puțin interesat de fața calofilă a textului. Consider că e bine ca oamenii acestui popor să cunoască, pe lângă ce au scris, cu mai mult har, alții, încă o experiență. Am băgat de seamă că, povestind escamotam tot mai mult latura tragică a detenției, mă (și ne) opream asupra unor episoade comice, de parcă *acolo* am fi dus-o numai într-un râs. Ce putea fi mai comic, de pildă, să-l vezi pe Oskar Kutzko, și așa bâlbâit, că dă ochii peste cap și cască convulsiv gura ca peștele, fără să poată articula un sunet ?! Instalam lumina electrică în pivnița rămasă din Evul Mediu, cu ogive gotice și ziduri de peste doi metri, eu dirijam o rangă de oțel între rosturi, el izbea cu barosul în floare. A dat prost, ciocanul a ricoșat, m-a lovit lângă șira spinării, am amorțit, am căzut. Eram foarte calm și foarte lucid, dar nu puteam mișca nimic. Te doare ? m-a întrebat cineva. Numai când râd, i-am răspuns ca într-un banc idiot cu englezi. Oskar a crezut că am și înnebunit

din lovitura lui, nu m-am ales doar cu paralizia, i-a venit graiul și s-a pus pe urlat. Retrospectiv, scena poate provoca ilaritate. Și atâtea altele care, puse cap la cap, pot da o imagine despre vigoarea noastră sufletească. N-am râs niciicând cu mai multă poftă decât pe zarcă. Dar lângă râsul nostru ieșea din zid brațul spânzurătorii, folosită sute de ani, iar până la Marea Unire pușcăria, în totalitatea ei, a fost departe de a fi râs. Nici nu mă încumet să vorbesc despre ce au simțit cei rămași afară ,despre jalea părinților, a iubitelor, a soțiilor, a copiilor. Este, de asemenea, greu de măsurat răul pe care l-au adus celorlalți, dar și lor înșiși cei căzuți victimă unui gând cinic, conștient — spre deosebire de firescul instinct de conservare : „Decât să plângă mama, mai bine să plângă mă-ta !“ Nu este echivalent cu delațiunea, dar nici nu e departe de infamia turnătorului. Dintre cei ce gândeau așa s-au recrutat brigadierii, nu, desigur, puținii care, cum a fost Cosma, au preferat să fie bătuți decât să-și asuprească frații de suferință, ci, vai ! cei mulți care, de la Canal până la Cavnic și Salcia au fost slugi credincioase ale administrației, vânzându-și sufletul nu pentru treizeci de arginți, ci pentru un blid de arpacaș. Ar mai fi ceva — încercarea de a spune măcar câteva cuvinte despre lucrătorul de securitate. Am cunoscut destui, și la anchetă, și după eliberare. Sigur că ar fi nedrept să se pună pe fruntea tuturor stigmatul crimei. Numai regimurile totalitare gândesc categorial, excluzând nuanțele. Pe Curea, care ne-a escortat până la Jilava, nu l-ar fi costat nimic să-i lase pe caralii să ne rupă oasele sub ochii lui. N-a făcut-o, și cel puțin în momentele acelea, și cel puțin cu noi, a fost om. La fel gândesc și despre Zaharia de la Salcia, la fel și despre câțiva ofițeri de contraspionaj. Dar cei ca Voicu au fost și rămân criminali. Nu numai prin ce au făcut ei, mai presus de orice, prin cinismul cu care au pus venin din ei în executarea

unor ordine primite de la un partid și de la un aparat statal tot atât de criminale, și prin mârșava iscusință cu care au știut stârni abjecția unor ființe vrednice de ticăloșia stăpânilor lor — turnătorii. Pentru ei toți, de neomenească teapă, pedeapsa e în ordine morală, nu juridică. Li s-ar cuveni să-i vadă pururea oamenii rătăcind, asemeni unui blestemat sperjur din poezia noastră populară, cu târâișul șarpelui.

septembrie 1990 — 14 februarie 1991
Constanța — Anvers — Corint

ANEXĂ

La întoarcerea dintr-o călătorie întreprinsă la bordul navei-școală „Neptun" (decembrie 1990 — martie 1991), am putut să citesc dosarul de anchetă și actele procesului. Îi mulțumesc și pe această cale d-lui general-maior Gheorghe Șerbănescu, directorul Instanțelor Militare din Ministerul Justiției, pentru amabilitatea de a fi dat curs solicitării mele (reamintindu-i, totodată, că n-am primit nici un răspuns la cererea de a face fotocopii de pe anumite piese ; aș fi putut să le fotografiez, dar am considerat că, „a consulta" nefiind totuna cu a „fotografia", gestul meu ar fi fost o dovadă de lipsă de fair-play ; m-ar fi interesat îndeosebi anumite pasaje din scrisorile colegilor mei, înzestrați cu un extraordinar simț de gazetar care le-a îngăduit să perceapă, de-abia ieșiți din adolescență, alunecarea țării în groapa de sărăcie și de deznădejde în care ne-au adus Moscova și lichelele pe care comunismul le-a cocoțat în spinarea românilor. Am stat ore în șir în arhiva Tribunalului Militar București — niciodată singur, măcar pentru o clipă, și m-au amuzat privirile bănuitoare ale unei fetișcane, unei doamne și unui tânăr, eram învățat..., citind cu nesaț documentele în care erau închise viața noastră zdrobită, anii smulși vieții — căci închisoarea făcută pe nedrept este moarte, istoria unei fioroase înscenări puse la cale de securitate.

Prima observație: cine nu a trecut prin anchetă și citește dosarul nu are cum să bănuie, măcar, că am fost maltratați. Fiindcă, deși în grade diferite, am fost torturați și nu am deloc în vedere tortura morală, imponderabilă, ci bătăile. Trebuie să citești în deplină cunoștință de cauză declarațiile lui Florin Pavlovici ca să-ți dai seama că „recunoașterile" lui au fost smulse prin bătaie și că rezervele pe care le formulează la terminarea anchetei, când semnează că i s-a făcut cunoscut conținutul dosarului, repere în legătură cu două declarații, sunt timide tocmai fiindcă i-a fost frică să nu fie bătut din nou fără ca, totodată, să scape prilejul de a protesta, chiar și așa, împotriva metodelor prin care îi fuseseră smulse declarațiile. *A doua observație:* cu excepția lui Ganciu, care este o târâtură abjectă — că a fost (?!) informator, nu încape nici o îndoială, în facultate se spunea că este chiar ofițer de securitate — ceilalți martori au fost supuși unor vizibile presiuni din partea anchetatorilor. Nu a rezistat nici unul. Nu-i învinuiesc, mulțumesc lui Dumnezeu că nu am fost în locul lor. Trebuie însă spus că un Ganciu, de exemplu, și-a păstrat întreagă abjecția, ba chiar răzbate din răspunsurile lui un soi de ciudă că nu poate spune mai mult — fiindcă nu era nevoie — în timp ce alții, Chirilă, de exemplu, fac eforturi disperate să împace poruncile conștiinței cu groaza dictată de instinctul de conservare. Un caz aparte este A.B. La ieșirea din pușcărie mi-am spus că, dacă se va întâmpla să-mi povestesc vreodată într-o carte necazurile, nu-i voi pomeni numele. La câteva luni după eliberare, mă dusesem la „Secolul XX" cu câteva traduceri din Verlaine. Vorbisem cu Romulus Vulpescu pentru care aveam, atunci, un adânc respect; primul traducător al lui Villon îmi arătase stângăciile tălmăcirilor mele și, în drum către Universitate, încercam mental fel de fel de variante paralele când m-am izbit, surpriză! de Béa. Până să-i spun

eu ce și cum, m-a împroșcat cu un potop de reproșuri pe o singură temă : cât a suferit ea din cauza mea ! Nespunându-mi cum a suferit, nu știu acest lucru nici până în ziua de astăzi. A doua întâmplare este ceva mai târzie. Ea devenise între timp o piesă de rezistență a televiziunii, folosită pentru anchetele „grele". Nu mai știu anul, e ușor de aflat, dar nu cred că merită, am văzut-o interogând — nu luând interviu — doi profesori de la o școală de țară învinuiți că practică religia. Tonul reporterului de televiziune nu se deosebea prea mult de al anchetatorului. Nu mi-a fost greu să-mi închipui ce li s-a întâmplat celor doi după emisiune, nici ce-a fost în sufletul lor, nici ce sentimente au încercat în timp ce ea, disprețuitoare și suficientă, îi împroșca cu noroi în fața a milioane de telespectatori. Mi se plânsese că, din pricina mea fusese cât pe-aci să fie dată afară din facultate, că de-abia reușise să ajungă la examenul de stat... *A treia observație, cea mai importantă :* locotenentul-major Constantin Voicu (nu „Gheorghe", cum a apărut într-un articol publicat de mine în „România Liberă" când am auzit, după 22 Decembrie, că Liviu Prună, în loc să fie arestat, a fost avansat la gradul de general-maior și propulsat în fruntea Justiției Militare, semnal din partea Puterii pe care noi, atunci, n-am știut să-l interpretăm) și superiorii lui au fost conștienți, din capul locului, că pun la cale o monstruoasă înscenare judiciară, că fabrică un proces politic în cea mai bună tradiție NKVD-istă. Primii arestați, toți colegi de an, au fost interogați în așa fel încât să se acuze reciproc. Se considera, probabil, că scrisorile — corpuri delicte, existente și acum la dosar — sunt insuficiente ca probatoriu, în virtutea caracterului lor confidențial, că e nevoie, în consecință, de „stabilirea", pe baza propriilor mărturii ale arestaților, a realității unei activități infracționale, dușmănoase, de agitație împotriva statului comunist care să

depășească sfera epistolară. Nu că s-ar fi opus procuratura, doamne ferește ! ori că vreun avocat ar fi îndrăznit să facă ceva, ar fi ridicol să ne gândim că securitatea s-ar fi împiedicat de considerente care să vizeze adevărul sau neadevărul unui dosar și al unor învinuiri. Nu, ceea ce conta atunci era tam-tam-ul, zgomotul făcut în jurul oricărui proces, extinderea cercului arestaților. Scopul era, firește, terorizarea societății civile. Cu cât mai mulți arestați, cu atât mai bine pentru stat și conducerea lui dejistă (Ceaușescu va schimba tactica, va reduce, din considerente de politică internațională, numărul arestărilor, dar va exacerba până la paroxism sentimentul de frică, extinzându-l la scara întregului edificiu social, pe de o parte prin teroarea provocată de posibilitatea dispariției fără urme și de eventualitatea ca omul să fie supus iradierii, pe de altă parte prin izolarea și transformarea opozantului într-un „lepros social"). Dej și vechea gardă a securității fuseseră școliți la școala lui Stalin, preponderent cantitativă. Sunt convins că acea canalie, ale cărei oseminte au spurcat îndelung pământul Parcului Carol, a regretat că nu dispune, ca diabolicul său mentor, de o Siberie. Dobrogea și minele din Maramureș erau și ele bune, dar la scara unui mic despot provincial. Revenind : sunt arestați cei patru, colegi între ei, li se pun corpurile delicte sub nas, sunt „ajutați" să-și mai aducă aminte și de alte „acte dușmănoase" pe care le-au comis, adică discuții împotriva regimului democrat-popular și Uniunii Sovietice. Cotonogiți, bieții, unii colegi recunosc. Sunt extrase din dosarele secrete, cele din care Dumitrescu exhiba câte o notă informativă și mă întreba — îl cunoști pe cutare ? dar pe cutare ? turnătoriile, și este astfel fabricată „legătura" lui Pavlovici cu cazul. Caracter puternic, lucid și analitic, iconoclast și disprețuitor față de mediocritatea care bântuia atunci la facultatea de ziaristică și care marcase puternic o parte din corpul pro-

fesoral (m-ar bucura să-mi dovedească cineva că toți mentorii noștri au fost de talia lui Geo Bogza sau a Orianei Falacci), Pavlovici își atrăsese joasa ură a unor studenți și asistenți, dintre care unul ne fusese coleg, mai mare cu un an, și la absolvire, fiind de tot redus, chiar antologic, neprimindu-l nici o gazetă a fost numit... la facultate! Astfel încât „elementul descompus" era parcă făcut să fie membru al unui lot de contrarevoluționari. Numele meu apare, la început, în treacăt, evocat în legătură cu șederea în aceeași cameră de cămin cu primii patru arestați. Securitatea prinde, apoi, din zbor ocazia de a-mi plăti refuzul de a deveni turnător și care, era, nu mă îndoiesc, înregistrat în dosarul meu informativ (care, vorba cuiva, la intrarea în liceu încăpea în buzunar, iar acum trebuia cărat cu roaba) și, bineînțeles, într-un fișier central. Din acel moment, Constantin Voicu le pune arestaților din ce în ce mai multe întrebări despre mine. Nu discut aici răspunsurile lor, numai cine nu a trecut pe „acolo" nu știe ce poate îndura sărmana ființă omenească, la ce poate fi supusă. Parcurgerea dosarelor mi-a întărit convingerea că au fost supuși unor puternice presiuni și că au nutrit tot timpul convingerea că vor putea retracta la judecată. De unde să știe că totul era un circ sinistru și că, indiferent de ce-ar fi declarat, sfârșitul era același? *A patra observație:* de la ieșirea din pușcărie până la 7 martie 1991, timp de 28 de ani, am trăit cu convingerea că numai idioțenia și inocența mea au pus anchetatorului pe tavă „argumentele" furnizate de A.B. și de o altă colegă. Dar declarațiile luate celor două martore poartă, în ceea ce o privește pe prima, data de 16 martie 1959, cea de-a doua fiind interogată, la securitate, la 19 martie. Eu am fost arestat la 25 martie și i-am dat lui Voicu mult mai târziu lista de prieteni, câteva nume fiind menționate, în același sens, și într-o decla-

rație redactată după arestare. (De altfel, înainte nu mi s-a luat nici o declarație scrisă și nici nu am fost întrebat despre prieteni, în afară de relațiile cu Pavlovici despre care am relatat în corpul cărții.) Concluzia se impune de la sine : ambele studente vorbiseră deja la securitate despre mine pe când mă aflam în libertate. Ar fi nedrept să le reproșez că nu mi-au spus nimic, sunt absolut convins că li s-a pus în vedere. Ce au spus — asta e altă poveste. *A cincea observație :* dosarul nr. 584/1959 poartă, în realitate, în evidențele Ministerului de Interne, numărul 38 656/M.I. și mențiunea „Strict secret". Nimeni dintre cei care reprezintă organele de stat : securitate, în primul rând, procuratură și justiție militară nu și-a închipuit că vom avea, într-o zi, acces la el, îl vom putea citi, mai ales citi printre rânduri, descifra gândirea anchetatorilor, demonta rotițele complicatului angrenaj judiciar, monstruoasa înscenare. Dosarul 38 656 are trei volume. În pofida amabilității d-lui general-maior șef al Instanțelor Militare, trebuie să spun că nu mi-a fost permis decât accesul la primele două : ancheta și procesul. Ce va fi conținând volumul al treilea ? În lipsa unor elemente sigure, sunt nevoit să emit supoziția că între copertile lui sunt strânse piese care se raportează la drumurile celor șase condamnați prin pușcăriile și lagărele patriei socialiste. Ce-ar putea să fie ? Note informative despre discuțiile duse de noi cu alți deținuți ? Fișe și caracterizări date de diferite administrații și de ofițerii politici ? De contrainformatori, cum era Domocoș de la Gherla ? În mod normal, notele scrise de „ciripitorii" din pușcărie ar trebui să se afle în dosarele informative ale fiecăruia dintre noi. Până a nu vedea volumul al treilea, sunt obligat să mă limitez la conjecturi. Sigur este alt element, poate mult mai important : lângă opisul documentelor, cu care începe volumul I (ancheta) se află o filă de pe care se poate reconstitui, de-a lungul anilor, dru-

mul dosarului. De acolo am aflat — și faptul este foarte important pentru că aruncă o anumită lumină asupra preocupărilor securității — că, între 20 septembrie 1962 (deci cu șase luni înainte de punerea mea în libertate, survenită la 23 martie 1963) și 11 aprilie 1985, dosarul s-a plimbat de douăzeci de ori pe la diferite securități din țară, cerut de feluriți ofițeri pentru „studiu". Trecuseră așadar, 22 de ani de la eliberarea subsemnatului (nu știu când au ieșit ceilalți, nu i-am mai văzut, cu excepția lui Pavlovici) și dosarul tot mai făcea obiectul atenției organelor de securitate, nu necesarmente exclusiv în ce mă privește, eram, doar, șase în acel dosar, dar foarte probabil și pentru mine, contrariul nerezultând de nicăieri. Deci în aprilie 1968, când Ceaușescu, tunând și fulgerând într-o plenară a c.c. împotriva lui Drăghici, l-a izgonit din postul de ministru de Interne, aruncându-i în spinare toate nenorocirile întâmplate în timpul lui Dej — dar pe care noul secretar general le supervizase, căci se ocupase, în cea mai înaltă instanță a partidului, de armată și organele de represiune — poporul român era încă o dată tras pe sfoară în chip abject. Am fost supravegheați în continuare, zi de zi, fiecare pe unde ajunsese, chiar dacă Florin Pavlovici și cu mine fuseserăm achitați de Tribunalul Suprem, în 1969, pentru inexistența infracțiunii, în urma unui recurs extraordinar declarat din oficiu de Procurorul General. Câte note informative vor fi curs către fișetele securității de pe urma noastră ? Câți securiști, gras plătiți și îmbuibați, într-o vreme când țara se scufunda dramatic în marasm, își vor fi umplut timpul cu punerea noastră „sub lupă ?" Ce corespondență „strict secretă" se va fi plimbat prin țară cu poșta specială ? Poate că-mi va fi dat să găsesc într-o zi și răspunsurile la aceste întrebări.

Voi reproduce unele pasaje din declarațiile care mă privesc aflate în dosarul anchetei. În vol. I (fila 152) stu-

denta A.B. este întrebată: *„Cine este numitul Mihalcea Alexandru?“* Răspuns: „Mihalcea Alexandru este student în anul IV al secției de ziaristică (facultatea de filosofie — n.n.) pe care îl cunosc din noiembrie 1956. *Cu acesta am întreținut și relații sentimentale o perioadă de câteva luni* (subl. anchetatorului) fapt datorită căruia am reușit să-l cunosc destul de bine și din punct de vedere al concepțiilor sale dușmănoase regimului din R.P.R. Eu m-am convins că Mihalcea Alexandru este dușman al regimului nostru democrat și acest lucru pot să-l documentez astfel: în primul rând era un student căruia îi plăcea foarte mult literatura străină și decodentă; în paralel, de mai multe ori s-a manifestat față de mine în sensul că opera literară a scriitorilor democrați este inferioară operelor burgheze. Spunea că nu citește scriitorii democrați deoarece nu-i plac. Disprețuia pe ceilalți colegi ai săi, considerându-i nepregătiți în raport cu el, disprețuia organizația U.T.M. și nu participa la viața acestei organizații. În cadrul unei discuții ce am purtat-o cu Mihalcea Alexandru în timp ce mă conducea spre tramvai, l-am întrebat dacă într-adevăr el crede în U.T.M. și în cauza comunismului. L-am întrebat pentru ce avusese loc o ședință la care el susținuse niște probleme nejuste. A răspuns că el crede în cauza comunismului însă nu a comunismului din prezent. A continuat spunând că comunismul de azi nu ar fi comunismul la care s-au gândit clasicii marxism-leninismului. Întrebându-l cum ar vrea să fie comunismul, nu mi-a dat nici un răspuns și, cu aceasta, discuția s-a terminat. În toamna lui 1956 și respectiv, în timpul evenimentelor din Ungaria, Mihalcea Alexandru a trăit într-o totală stare de tensiune. Explicația mi-a dat-o când mi-a spus că mergea consecutiv la domiciliul unei colege, Domneșteanu Mihaela, unde asculta posturi de radio imperialiste. În octombrie 1958 a fost exclus din U.T.M., după care a venit la mine și

m-a întrebat ce părere am despre excluderea lui din organizație. Răspunzându-i că nu degeaba a fost exclus, Mihalcea Alexandru mi-a spus că și eu sunt la fel ca și ceilalți, după care ne-am despărțit. Întreținea legături foarte strânse cu Filip Dumitru, Pavlovici Florin și Dincu Petre. Altceva nu-mi mai amintesc despre Mihalcea Alexandru.

Intrebare : Vorbește despre Filip Dumitru.

Răspuns : Și Filip Dumitru a fost unul dintre studenții ostili regimului democrat din R.P.R.... În acel referat (este vorba de un referat prezentat de F.D. în cadrul unui cerc studențesc — n.n.) cu privire la educația comunistă, Filip Dumitru a făcut o fățișă apologie a concepțiilor burgheze în legătură cu educația tineretului... Mai știu și că întreținea legături și cu alte elemente dușmănoase din facultate, ca Stan Tudor, Mihalcea Alexandru și Pavlovici Constantin Florin...

Intrebare : Ce alte elemente dușmănoase regimului mai cunoști în cadrul facultății ?

Răspuns : Un alt element dușmănos regimului democrat mai cunosc că este și Popa Ion... Aspecte asemănătoare mai cunosc și în legătură cu studentul Tomescu Ion... În cadrul unei adunări unde eu am ținut un referat în legătură cu educația comunistă a tineretului, numitul Tomescu Ion s-a ridicat și a susținut faptul că în socialism oamenii au aceeași psihologie ca și în societatea capitalistă."

Semnează A.B., născută la 22 martie 1938, fiica lui..., cu domiciliul în București, str. Rucăr nr. 42. Interogatoriul martorei a fost luat la 16 martie 1959. Punctele de suspensie înlocuiesc pasaje care nu au importanță pentru cititor.

*

Din procesul verbal de interogatoriu al martorei Domneșteanu Mihaela-Gabriela, studentă la ziaristică în anul

IV, născută la 30 ianuarie 1939, domiciliată în București, str. Justiției nr. 21: „Încă din 1956 Mihalcea Alexandru a început să-mi spună că mă simpatizează și să-mi ceară o întâlnire, ba mai mult decât atât, să vină chiar la domiciliul meu. Cu toate că eu nu-l simpatizam prea mult pe acesta, am acceptat prietenia lui datorită insistențelor sale, venind și la domiciliu în mai multe rânduri până în 1957. Cu ocazia întâlnirilor ce le-am avut cu Mihalcea Alexandru, am purtat și o serie de discuții cu caracter politic în cadrul cărora sus-numitul s-a manifestat ostil la adresa regimului democrat din R.P.R. și U.R.S.S. Făcea parte dintr-un cerc de elemente dușmănoase din facultate, printre care Pavlovici Florin și Filip Dumitru. Întreținuse legături și cu Derdena Mihai care în timpul evenimentelor din Ungaria a fost arestat pentru complot contrarevoluționar. Mihalcea și-a manifestat atașamentul față de grupul Derdena-Onaca, compătimindu-i și apreciind atitudinea pe care o avuseseră. Își manifestase nemulțumirea față de o serie de măsuri luate de conducerea facultății, privind plasarea absolvenților, calomnia o parte din cadrele didactice ale facultății, afirmând că ar fi necorespunzătoare din punct de vedere al pregătirii profesionale. Mihalcea Alexandru desconsidera pe toți studenții facultății și spunea că această facultate este ratată și că se va desființa în curând. El mai spunea că presa din regimul democrat e scăzută, iar ziariștii ar fi niște inculți deoarece nu au nivel cultural ridicat... Legături cu Mihalcea Alexandru am întreținut începând cu toamna anului 1956 și până în toamna anului 1957... La domiciliul meu a fost de mai multe ori. În primul rând declar că la noi în casă obișnuiam să ascultăm postul de radio imperialist Roma deoarece mama și tata cunoșteau italiana întrucât prin 1936 sau 1937 au fost în Italia în interes de serviciu... De asemenea și eu cunosc

oarecum limba engleză pentru că am făcut meditații acasă cu profesorul Victor Demetrian. În felul acesta noi am ascultat postul de radio Roma și în timpul evenimentelor din Ungaria, la care se transmitea o serie de știri și a țărilor democrat-populare inclusiv statul democrat ungar. De asemenea acest post de radio elogia contrarevoluția din Ungaria și transmitea în general numai știri ostile comunismului din Ungaria și U.R.S.S. Într-una din zilele contrarevoluției a venit la domiciliul meu și numitul Mihalcea Alexandru care, văzând aparatul de radio pe masă, a propus să ascultăm posturi de radio imperialiste pentru a vedea ce spun despre evenimentele din Ungaria. Eu, cum știam pe ce lungime de undă transmite Roma, am deschis aparatul la care am ascultat știrile transmise în limba italiană. Calomniile transmise la acest post de radio eu le-am tradus în limba română lui Mihalcea Alexandru, care stătea lângă mine. În casă nu se mai afla nimeni. Mama știu că stătea în altă cameră alăturată și acest lucru mi-l reamintesc pentru că știu că am strigat la ea și am întrebat ce înseamnă cuvântul șopero („sciopero" — n.n.) — la care mi-a răspuns că înseamnă grevă. Nu pot preciza dacă Mihalcea Alexandru a mai ascultat asemenea posturi de radio la domiciliul meu deoarece nu-mi amintesc acest lucru decât în cazul declarat mai sus. Nu-mi reamintesc în mod concret de discuțiile purtate pe baza știrilor ascultate la radio Londra, însă pot preciza că intotdeauna era interesat de posturile imperialiste și era convins că „sunt adevărate". În perioada ce a urmat mi-a cerut să-i mai comunic știri transmise la posturile imperialiste, lucru pe care l-am făcut, iar de fiecare dată purtam și discuții pe marginea știrilor respective. O astfel de discuție purtată de Mihalcea Alexandru a fost aceea că după ce eu i-am spus că la radio s-a comunicat că „dacă trupele sovietice nu interveneau în treburile interne ale Ungariei, contrarevoluția ar fi

reușit", el a început să calomnieze armatele sovietice, mai întâi spunând că trupele sovietice nu au nici un drept să stea pe teritoriul R.P.R., iar în Ungaria numai datorită lor a eșuat contrarevoluția. Cu un alt prilej spunându-i că la radio Roma se spune că foarte multe persoane fug din Ungaria, el a spus că acest lucru îl fac datorită faptului că nu se simt bine acolo. Astfel de discuții am purtat cu Mihalcea Alexandru în mai multe rânduri, însă nu mi le mai amintesc în mod concret. Știu însă că în timpul evenimentelor din Ungaria el discuta foarte des cu Florin Pavlovici... Privind legăturile ce le-a întreținut cu Pavlovici Florin, Mihalcea Alexandru îl elogia pe acesta spunând că e atât de deștept încât e de neînțeles pentru ceilalți studenți din facultate și el va ajunge un scriitor de valoare... În afară de părinții mei, de mine și de Mihalcea Alexandru, nu a mai ascultat nimeni posturi de radio imperialiste la domiciliul meu."

Semnat : Domneșteanu Mihaela-Gabriela, la data de 19 martie 1959. Interogatoriul a început la ora 9 și a luat sfârșit la orele 13,00. Punctele de suspensie înlocuiesc întrebările care au atras răspunsurile ce le urmează. Punctuația aparține ofițerului care a înregistrat mărturia, locotenentul Cenușe Constantin.

Mărturia lui *Chirilă Dumitru* a fost înregistrată la 15 aprilie 1959. Reproduc un fragment din declarația dată în fața locotenentului-major Constantin Voicu : „Popa Ion a întreținut în cadrul facultății de ziaristică o atitudine dușmănoasă, fiind un element pesimist care căuta să convingă pe ceilalți studenți că ei nu ar putea deveni ziariști deoarece în R.P.R. n-ar fi condiții *create* (declarațiile lui C.D. sunt scrise de anchetator, numai semnătura e a martorului ; sublinierea îmi aparține — A.M.) pentru

a ne forma buni ziariști. Se manifesta într-un mod cosmopolit. Cinematografia noastră ar fi foarte proastă, că ar turna filme ireale care *redă* (sic) fizionomia morală a muncitorului în alt fel decât în realitate... Ca și Popa Ion, Mihalcea Alexandru *erea* (sic) un element ostil regimului democrat-popular din R.P.R. În toamna 1958, fiind exclus din U.T.M. pentru manifestări dușmănoase, a început să se manifeste fățiș dușmănos regimului nostru aducând injurii organizației U.T.M.... Mie îmi spunea că și eu voi fi arestat ca Filip și Tomescu și pentru mine va fi și mai dureros pentru că eu sunt comunist și că tot comuniștii m-ar aresta, deoarece el *erea* obsedat de gândul că va fi arestat, știindu-se că a desfășurat activitate de agitație dușmănoasă împreună cu Filip, Pavlovici și alții. Mihalcea Alexandru *erea* un tip (sic) îngâmfat, anarhist și cosmopolit. Știu că în 1958, după ce s-a întors din practică de la Hunedoara, i-a venit o sesizare la facultate în legătură cu ținuta sa excentrică și decadentă pe care a avut-o și în timpul cât a făcut practică la Hunedoara... Știu că împreună cu Filip și Pavlovici elogia literatura occidentală decadentă și îndeosebi literatura franceză. Când unii studenți discutam în cameră despre realizările regimului democrat-popular, el ne ironiza și sfida discuțiile noastre."

Declarația dată de Dumitru Chirilă, prieten al meu până în ziua de azi, cu toate că ne vedem din an în paște, fiindcă lucrăm în două orașe situate la extremități opuse ale țării — Oradea și Constanța — este foarte importantă și vom vedea mai jos de ce.

. . . .

În directă legătură cu mine mai trebuie reproduse fragmente din două declarații, date după arestarea mea. Lui *Ganciu Dumitru*, student în anul V (născut la 18 septembrie 1925 la Fobești-Horezu, cu unsprezece ani mai

mare decât Pavlovici și decât mine, dar intrat în facultate la un an după noi, personaj căruia Florin îi inspira o ură viscerală, răsfrântă și asupra mea din cauza prieteniei cu F.P.) i se înregistrează mărturia la 2 aprilie 1959. El declară că „...la fel ca și Filip Dumitru, Mihalcea Alexandru este un element sfidător și arogant, *erea* un element recalcitrant față de sarcinile ce ne reveneau ca studenți. Mihalcea Alexandru, în discuțiile ce le purta cu studenții se manifesta împotriva literaturii progresiste de după 23 August 1944, pe care o prezenta ca o literatură slabă, punând-o în inferioritate față de literatura occidentală pe care o elogia. În anturajul său, Mihalcea Alexandru știu că era bun prieten cu studenții Derdena Mihai, Onaca Dan și Constantin Dumitru, arestați și condamnați pentru agitație contrarevoluționară în perioada evenimentelor din R.P.U. 1956. A fost exclus din U.T.M. pentru manifestări dușmănoase în cadrul facultății, dovedindu-se că este un element care se strecurase în organizația U.T.M.... Cu excepția lui Tomescu Ion, știu că Stan și Pavlovici *ereau* elemente dizolvante în cadrul facultății, disprețuiau disciplinele sociale de învățământ și *creiau* o atmosferă ostilă regimului democrat-popular din R.P.R. în cadrul facultății, însă de mine căutau să se ferească de a întreține asemenea comentarii dușmănoase."

Cealaltă declarație de martor este a lui *Iancu Marin* (10 aprilie 1959). Extrag pasajele cele mai semnificative : „Studentul Popa Ion de la venirea sa în facultate *erea* un element pesimist și cu neîncredere în facultate, fapt ce făcea să creeze o atmosferă nesănătoasă printre studenți, cărora le spunea că unele discipline ce ni se *predă* în facultate n-ar corespunde cerințelor și că noi, ca viitori ziariști, n-am avea posibilitatea să ne pregătim și să ne ridicăm... De menționat că Filip Dumitru *erea* elementul care polariza în jurul său o serie de elemente care aveau

aceleaș vederi ostile regimului social din R.P.R.... ca și susnumiții, Mihalcea Alexandru bârfea profesorii universității și facultății, arăta studenților *că cursurile* nu sunt la nivel universitar și alte instigări. Despre presă arăta că în R.P.R. presa ar publica irealități, că ar avea un nivel slab și că lui îi este silă să lucreze în presă. Arăta că noi n-am avea redactori pregătiți. Mihalcea Alexandru *era* și un element anarhist și aventurier strein de sarcinile studențești ce-i *revenea.*"

Greul de aici începe pentru el. De dat înapoi nu mai poate da, riscă să ajungă după gratii, iar anchetatorul cunoscând perfect psihologia străzii, îi strecoară insidios sau îi urlă brutal — știi ce-au făcut ăia ? Întrebarea cade pe un teren pregătit, aproape că n-am găsit pe nimeni care să nu (-și) fi spus „au făcut ei ceva, altfel nu-i lua, securitatea nu ia pe nimeni degeaba !" Tradiția decimării clasei politice în țările cu regim autocrat, preluată de Stalin și de partidul bolșevic este atât de înrădăcinată încât rușii de rând au putut crede că Troțki, Buharin, Kamenev și ceilalți întemeietori ai partidului au fost realmente spioni, ungurii de rând același lucru despre Laszlo Rájk, cehii despre Slanski, românii despre Pătrășcanu. Asta — ca să mă refer numai la comuniști notorii, căsăpiți tot de ai lor, căci motivele asasinării unor Maniu, Mihalache, Gheorghe I. Brătianu, Mircea Vulcănescu, arestați în scopul de a fi lichidați fizic, nu contează cum, sunt cu totul altele. „Nu se poate, au făcut ei ceva !" Este gândirea comună, stropul de bănuială născut în cugetul oricărui om normal. Cum să-și închipuie insul de pe stradă că se pusese la cale o uriașă vânătoare de oameni ? Că oricine, popă, țăran, elev, ofițer, student, bărbat, femeie, copil, bătrân, cerșetor, ministru, activist (au fost, chiar dacă extrem de puțini, spre deosebire de Rusia stalinistă), țărănist, liberal se poate trezi la

Jilava? Ce minte normală, ce om născut din femeie, cum spunea bunică-mea, țărancă simplă, pentru care actul „nașterii din femeie“ era sinonim cu sacralizarea ființei umane, își putea închipui că o imensă caracatiță, cu tentaculele mereu gata să se azvârle fulgerător asupra prăzii, stă la pândă? Voicu știa. În cinismul lui, chiar recunoștea acest lucru... Să revin: martorul, înnebunit, asaltat din exterior de tehnica implacabilă a anchetatorului, iar dinăuntru de hidoasele fantasme pe care le nasc convulsiile instinctului de conservare, are impresia că-i crapă capul. Se frământă, nu știe ce să spună, o voce interioară îi șoptește că o cascadă de învinuiri pe seama arestatului (despre care nu știe nimic, dar bănuiește că e rupt în bătăi, zvon întreținut cu grijă de Departamentul de dezinformare, dar niciodată dezmințit sau confirmat oficial, căci face parte dintre instrumentele nevăzute ale Terorii Roșii) l-ar putea implica și pe el, martorul. Exact când se dă mai abitir de ceasul morții, îi vine salvarea — tot de la anchetator. Bârfea X literatura de după 23 August? A, asta era! Ce mare lucru?! Da, bârfea (aici sunt două posibilități: „bârfea“ o carte anumită, a unui scriitor agreat de regim, cum a fost cazul interminabilului roman al lui Zaharia Stancu „Rădăcinile sunt amare“, în legătură cu care anchetatorul i-a smuls lui Florin Pavlovici „mărturisirea“ următoare: „Cu Filip Dumitru am discutat despre romanul „Rădăcinile sunt amare“ și i-am spus lui Filip și la alți colegi (sic!) că îmi fac scârbă asemenea lucrări“ — fila 43, vol. I; interogatoriul din 7 februarie 1959 — sau „bârfea literatura progresistă de după 23 August 1944 și elogia literatura decadentă“, în acest ultim caz niciodată, dar absolut niciodată nespecificându-se nici un nume, nici o carte). „Bârfa“ asta ține oarecum de critica literară, este cât de cât înrudită cu ea, cine s-ar gândi să-l bage pe un om la pușcărie pentru că-i place sau nu-i place o

carte ? Slavă Domnului, nu e vorba nici de „Mein Kampf“, nici de operele lui Troțki ! Tras pe sfoară, martorul aproba. Fiindcă tot suntem la capitolul „bârfă“, bârfea arestatul facultatea și pe profesor ? Martorul, care avea și el părerile lui în materie și știa că o anume cucoană de la disciplinele sociale doar nu mănâncă paie de... deșteaptă, cădea și în plasa acestei întrebări. Da, bârfea. Era suficient. Trebuia de-acum să semneze. Pleca, încercând un sentiment de ușurare, că a scăpat, e omenește și, totodată, cu inima grea de remușcări, marcat pe tot restul vieții (scenariul acesta, repet, nu are nici o legătură cu Ganciu Dumitru). Este o altă față a crimelor lui Voicu și ale celor ca el. Și dacă suntem oameni și avem suflet, dacă, în afară de obiectele cu care ne împopoțonăm casa, ne mai interesează și ce facem cu noi înșine, cum stăm la o anume judecată, vom recunoaște că supunerea martorilor, cu bună știință, la presiunile psihologice pe care le-au îndurat, cu consecințe incalculabile asupra vieții lor în plan psihologic, este tot o crimă, chiar dacă de alt grad decât ceea ce s-a făcut cu cei aruncați în spatele sârmei ghimpate.

... Am început să citesc volumul I al dosarului nr. 386/MAI/1959 „Strict secret“, după lungi minute petrecute cu ochii pe coperțile gri, cu bordură de pânză albastră la cotor. Deasupra liniei tipărite în mijlocul copertei, o mână stângace scrisese „Filip Dumitru și alții“. Când am crezut că pot parcurge liniștit conținutul, m-am așternut pe lucru cu detașarea ziaristului care se documentează — credeam eu. Trecutul n-a întârziat să se năpustească peste mine, violent, cu atâta putere încât mi-a fost frică să nu mă lase inima, așa cum îmi fusese frică la 22 Decembrie. Apoi mi-am adus aminte de figura uscățivă a lui Voicu, de pielea gălbinicioasă a lui Dumitrescu, de fața

de viezure cu căutătură lunecoasă a lui Ganciu — și m-am liniștit. Am citit, cu greutate, fiindcă fuseseră scrise în grabă, uneori mâzgălite, pur și simplu, pe hârtii peste care trecuseră treizeci și trei de ani, scrisorile pe care și le trimiseseră colegii mei din diferitele orașe pe unde lucraseră (inclusiv la Constanța, în redacția ziarului „Dobrogea Nouă" despre care expeditorul numai cuvinte de laudă nu avea... „Corpurile delicte", considerate dovezi ale agitației contrarevoluționare, deși circulaseră numai de la expeditor la adresant. Trecuseră pe la Centrul universitar U.T.M., pe la partid și ajunseseră la securitate. Peste tot trebuie să fi produs o iritație fără margini, o cumplită fierbere. Studenți ai unei facultăți doar găzduite de universitate, în realitate supuse direct aparatului de propagandă al Comitetului Central, nu numai că mimau îndoctrinarea, fără s-o asimileze, dar îndrăzneau să vadă chipul adevărat al „Construcției socialiste", ofensiva cantității împotriva calității, minciuna vieții cotidiene, degradarea sentimentelor, înscăunarea ipocriziei și a dublei gândiri în relațiile interumane și, mai presus de orice, cumplita mizerie în care aruncase colectivizarea forțată lumea satelor. Erau cu atât mai sensibili la acest aspect al vieții în comunism cu cât doi dintre ei erau feciori de țăran. Existența acestor scrisori a făcut completul de judecată de la Tribunalul Suprem, la 22 aprilie 1969, urmare recursului extraordinar al Procurorului General, să mențină condamnările în cazul lor, achitându-ne doar pe Florin Pavlovici și pe mine.

În declarațiile date de Pavlovici, el se autoacuză, dar nu învinuiește pe nimeni altcineva. Am găsit într-una expresia ironiei sale secrete pe care n-o va fi gustat decât el, între două bătăi: „Foarte mult mi-a plăcut literatura simbolistă franceză cu care m-am ocupat și în timpul facultății, cu toate că am învățat la cursuri că această literatură are caracter reacționar și că este combătută

de literatura realistă" (vol. I, fila 43, interogatoriul din 7 februarie 1959). Despre mine, ceilalți colegi au fost nevoiți să spună anumite lucruri, extrase de anchetator din notele informative și impuse lor de acesta, în încăpățânarea de a face din noi un grup coerent, sudat, „acționând ca atare. Sunt convins că Voicu și șefii lui și-au mușcat mâinile că nu pot „face" o organizație. Altă încadrare, pedepse de la zece ani în sus, zgomot mare, vigilență sporită, rezultate excelente, recompense. E ușor de înțeles de ce au făcut unii colegi despre mine acele afirmații ; cum aș putea să nu înțeleg, tocmai eu, care aflasem ce se întâmplă în beciurile și camerele de anchetă de la Uranus ? Voi reproduce fragmente din acele declarații, rod al întâlnirii vicleniei și relei credințe a anchetatorului cu inexperiența și situația psihologică cu totul specială în care se afla arestatul. Nu voi da nume și e ușor de înțeles de ce. Așadar : „Din grupul elementelor cu care mai întrețineam discuții ostile ordinei sociale din R.P.R., mai făceau parte și următorii studenți : Mihalcea Alexandru,... Iancu Marin, Matei Gheorghe, Arcaș Ioan, Lupu Mioara, Magda Sarchizian, Boeru Nicolae, Casmală Elena, Croitoru Marilena, Arion Beatrice, Grumeza Octavian și Dogaru Ioana, toți din anul V, iar parte din ei sancționați pe linie de U.T.M. pentru manifestări dușmănoase". (Luat la 17 februarie, interogatoriul a început la orele 9,30 și s-a terminat la 14.) După două zile, aceluiași arestat i se ia un nou interogatoriu în decursul căruia arată că „Mihalcea Alexandru... încă din 1957 venea la noi în cameră și, printre discuțiile obișnuite, participa și el la o serie de discuții cu caracter dușmănos ordinii sociale din R.P.R. Mihalcea Alexandru a adus în 1957 romanul „Scrinul Negru" în cămin și-l prezenta studenților ca o lucrare de valoare, deși acest roman era interzis. Aprecia foarte mult arta și cultura franceză". Cu riscul de a-l plictisi pe cititor, trebuie să stărui asupra pasajului re-

produs. Colegul meu citise, bineînțeles că de la mine, romanul, adus de la ESPLA unde fusese predat de George Călinescu ca manuscris dactilografiat. El știa de unde îl luasem — dar n-a spus. Altfel nu m-ar mai fi răsucit pe mine anchetatorul să spun de unde-l adusesem. Și, firește, sursa ar fi apărut în dosar dacă cel interogat ar fi vorbit. Nici n-a povestit ce conținea ; concluzia este una singură : anchetatorul primise informația de la un turnător care ne vizitase in cameră în timp ce noi citeam dactilograma, desfăcută in fascicole pe care ni le treceam pe măsură ce le parcurgeam. Voicu a comis o gafă monumentală — de fapt incultura i-a jucat un renghi pe care un ofițer din seriile ulterioare, cu liceul făcut, l-ar fi evitat : un roman netipărit n-avea cum să intre în conștiința publică sub eticheta „interzis". (În versiunea dactilografiată a declarației, în loc de „Scrinul negru" apare „Scrisul negru", formă pe care o preia prea-eructantul procuror, care-i mai adaugă și alte invenții în rechizitoriul oral susținut la prima înfățișare a procesului). Nivelul bagajului cultural al lui Voicu este probat și de faptul că îi confiscă lui Pavlovici „Fire de iarbă", volumul de poezii al lui Walt Whitman ! Iată cine era pus de „partidul și statul nostru" să instrumenteze dosarul de anchetă privindu-i pe studenții de la ziaristică... Începând de la data de 19 februarie, când a fost înregistrată declarația de mai sus, întrebările puse de anchetator arestaților mă vizează în primul rând pe mine. Este cert că se luase hotărârea să fiu arestat și-mi trăiam ultima lună de libertate. În secretul camerei de la Uranus cu fereastra zăbrelită, pusă sub tavan, se fabricau „dovezile" împotriva mea. Trebuia să mi se plătească povestea din școala militară... La 5 martie altui arestat i se pune următoarea *Întrebare : Arată tot ce cunoști în legătură cu studentul Mihalcea Alexandru. Răspuns :* Pe Mihalcea l-am cunoscut mai bine în toamna lui 1957... În octombrie 1958

a fost exclus din U.T.M. pentru atitudini cosmopolite și că a răspândit idei ale literaturii burgheze în facultate. Era bun prieten cu Pavlovici Florin, Țârlea Ioan și Dincu Petre... Avea o mare înclinație către literatura franceză, despre care discuta foarte mult cu Pavlovici. Uneori știu că jucau poker Florin Pavlovici și alți colegi de cameră, iar Mihalcea Alexandru venea în anturajul lor și stătea până seara târziu... Despre (el) mai știu că a făcut revelionul 1958—1959 în căminul facultății, după care a fost chemat la decanat și i s-a făcut observația că a făcut chef în incinta căminului. Revelionul l-a făcut cu Dincu și alți doi studenți care nu-i știu nominal cine sunt." (Interogatoriul a început la ora 11 ; nu se specifică ora când arestatul a fost dus la beci. Frazele poartă, ca de obicei, amprenta măiestriei stilistice a lui Constantin Voicu. Pentru rest îi las pe cititori, omului cu mintea normală, să judece asupra motivelor pentru care un ofițer-anchetator penal de securitate putea dispune trimiterea unui student în fața tribunalului militar.)

... M-am oprit o clipă cu strângere de inimă când am ajuns la secțiunea care cuprindea interogatoriile mele. Dacă voi fi declarat, la rândul meu, ceva despre cineva ? Țineam minte că nu, dar după treizeci de ani... Le-am citit — și mi-a venit inima la loc. Fără Valeriu Ștefănescu, omul înțelept și cumpănit, precis cădeam și eu în capcanele anchetatorului și aș fi spus ceva despre unul sau, poate, despre toți ceilalți acuzați. Nu știu ce — că unuia îi plăcea teatrul, că altul era afemeiat (contează enorm pentru „profilul moral", mai ales că însemna desconsiderarea moralei comuniste), că al treilea joacă table pe bani și, când pierde, îl înjură pe Hrușciov, orice, nu contează, totul prinde bine ! Sfaturile bătrânului, fie-i țărâna ușoară, m-au ajutat să trec prin bolgia de la Uranus și printre cursele întinse de Voicu fără să am a roși. În dosar există trei procese verbale de interogatoriu. Pri-

mul, întocmit chiar în ziua arestării, 25 martie 1959, este sumar : învinuitul este fără profesie, origine socială mic-burgheză, ambii părinți sunt învățători în comuna Mihai Bravu, raionul Vidra, posedând o casă cu patru camere pe un teren de 4 000 m.p. La unica întrebare pusă, există ca răspuns o singură frază : „Susțin că nu am desfășurat nici un fel de activitate dușmănoasă potrivnică regimului democrat-popular din R.P.R." Al doilea, din 31 martie, fila 85 (vol. I) a fost reprodus mai sus. Al treilea (vol. I, fila 88, datat 14 aprilie 1959) conține întrebări derivate din declarațiile a trei dintre coinculpați și din declarația lui Iancu Marin (cea de tot hazul, în care se spune că arătam studenților „că cursurile n-ar fi la nivel universitar și alte intrigi"). Răspunsul este invariabil același : nu recunsoc nimic. În fața unei atari încăpățânări, de care nu poate fi capabil decât un dușman învederat, Voicu redactează următoarele concluzii de învinuire, împotriva lui „Mihalcea Alexandru, arestat la 25.03.1959, cu mandatul de arestare nr. 97/M. Element mic burghez, cosmopolit și descompus din punct de vedere moral, a fost unul din cei mai înverșunați exponenți ai literaturii occidentale reacționare în cadrul facultății de filozofie. Fiind prietenul cel mai apropiat al coinculpaților Pavlovici Florin Constantin și Filip Dumitru, susținea aceste elemente în discuțiile ce le întrețineau la cămin, cantină sau în pauzele de la orele de curs în răspândirea a tot felul de calomnii la adresa artei, literaturii și scriitorilor progresiști de după 23 August 1944. În 1958 fiind demascat ca element descompus și ostil regimului democrat-popular din R.P.R., Mihalcea Alexandru a fost exclus din U.T.M., unde se strecurase pentru a-și acoperi adevărata față de dușman al ordinei sociale din țara noastră, a adus o serie de injurii la adresa organizației U.T.M. Mihalcea Alexandru s-a dedat la o serie de calomnii la adresa cadrelor facultății și, în general, a ziariștilor. Le spunea studenților că

facultatea de filozofie ar fi ratată, lipsită de cadre capabile. Fiind bun prieten cu elementele condamnate pentru activitate contrarevoluționară, în perioada evenimentelor din R.P.U. (Derdena, Onaca, Constantin Dumitru) din facultate îi compătimea c-au fost descoperiți apoi le „admira" poziția acestora pe care au avut-o la proces. Tot în perioada evenimentelor din R.P.U., Mihalcea A. urmărea cu un viu interes calomniile debitate de posturile de radio imperialiste împreună cu studenta Domneștiteanu Mihaela la aparatul acesteia de radio, după care făcea diferite comentarii în rândul celorlalți studenți din facultate. Faptele învinuitului Mihalcea Alexandru sunt dovedite prin declarațiile sale de recunoaștere în parte, prin declarațiile coînvinuiților Filip Dumitru (fila 19), Stan Tudor (fila 101) și declarațiile martorilor Domneștiteanu Mihaela, Arion Beatrice, Iancu Marin, Ganciu Dumitru, Chirilă Dumitru". Secțiunea mea din dosar este completată cu un document semnat de locotenentul Banc Ion (Pat sau Patachon ?) din MAI UM 0123/T (T de la tehnic ?) — inventarul obiectelor găsite asupra mea la arestare : buletinul, un carnet cu notări (la eliberare mi-a fost dat altul, al unui grec care ținuse o evidență a cheltuielilor personale mai dihai decât Hagi-Tudose), un stilou marca „Flora", una cheie „Pax" și 40,20 lei, depuși de Voicu, cu chitanța 327/2.04.59, la Biroul Special din Direcția Financiară a MAI, cu specificația „bunurile și valorile arestatului Mihalcea Alexandru". Nu i-am mai văzut înapoi, probabil că au fost confiscați prin efectul sentinței. Am fost ceva mai sărac decât Popa, în buzunarele căruia scotocitorul a dat peste 60 de lei. Încheiat, șnuruit, parafat, dosarul a luat calea tribunalului însoțit de un „Tabel cu elemente arestate, nume și prenume" (așa se zicea atunci...). Pierdusem statutul de oameni, devenisem „elemente" și așa aveam să rămânem multă vreme. Trecusem toți șase din volumul I în volumul

II — procesul. Prima înfățișare a avut loc la 5 iunie. Am descris-o pe larg, nu insist. Ceva mi se pare extraordinar: martorii, colegii noștri, cu excepția (în ce mă privește) a lui A.B., Ganciu și Iancu, deși răspund stereotip „da“ la întrebarea: „Îți menții declarațiile date la anchetă ?“, revin *de facto* asupra spuselor de la securitate. Mihaela Domneșteanu afirmă că „Mihalcea a ascultat la domiciliul meu câteva fraze dintr-o emisiune în limba italiană“ (fila 36). Chirilă, ros de povara primelor declarații, spune ritos: „Pe Alexandru Mihalcea nu l-am auzit vorbind deschis împotriva regimului. El a discutat despre literatura franceză simbolistă cu Florin Pavlovici. Declar că simbolismul se predă în cadrul facultății. El a apreciat ca pozitiv curentul simbolist al literaturii franceze. Pavlovici spunea despre unii scriitori de după 23 August că sunt buni“ (fila 37).

La fila 38 există declarația martorei A.B. Menține cele spuse la anchetă și, pe baza depoziției ei, grefierul înregistrează, sub dictarea căpitanului Prună Liviu, președintele completului: „Într-o discuție cu Mihalcea Alexandru, acesta s-a exprimat în esență că realitățile din țara noastră nu ar coincide cu umanismul preconizat de Marx și Engels“ (curios, să fi intuit eu atunci cursul receptării personalității lui Lenin, de nu-l pomenisem de loc ?!). Ganciu, ca de obicei, calcă în străchini, lăsând în urmă-i o dâră pestilențială de prostie amestecată cu ură: „Pe Mihalcea îl cunosc ca dizolvant. El citea în special literatură occidentală și purta discuții tendențioase pe marginea celor citite de el“ (fila 44, vol. II).

În favoarea mea, avocatul, d-na Geta Cristescu, care invocase „pubertatea“ și era — pe bună dreptate — mai înfricoșată decât inculpatul, a cerut să i se acorde posibilitatea de a aduce probe noi. Completul: căpitanul-președinte amintit, asesorii — căpitanul Morariu Ioan, locotenentul-major Vasilescu Constantin ca și procurorul,

căpitanul Mihăilescu Aurel, neopunându-se, s-a fixat un nou termen la 19 iunie. După care am fost duși, înghiontiți și înjurați de aceiași caralii cu mine patibulare, purtând Kalașnicoave pe umăr, cu duba, firește, la U.M. 0123/E unde eram „depuși". În limbaj profan — în beciurile din Dealul Spirii.

. . . .

Tot în volumul al doilea am găsit recursul, întocmit la Jilava. Când mi s-a dat, în vizetă, sentința și am citit „4 ani", am simțit în același timp bucurie violentă că n-am primit... decât atât și frică de măsura de timp cât aveam de stat în pușcărie. Ni s-a dat să facem recursul. A venit Tudorache, un plutonier scund, negricios, cu un ochi mai mic, din care clipea tot timpul. Dintre cei de pe secție, era singurul care se ferea de excese. Eram pe secția unde bântuiau Viplă și Biserică, țiganul criminal, care umbla veșnic beat, cel care i-a tuns pe coloneii de la Constanța, umplându-i de sânge. Tudorache m-a dus, pe lungul coridor, înghețat, dat cu bradolină și mărginit de borduri albe, până la o cămăruță unde se aflau o masă și un scaun. Din putoarea supraîncălzită a camerei cu miros de coteț, am trecut într-un beci cu aer rece care m-a pătruns până la oase. Tudorache stătea în picioare pe prag. Fuma. Aveam la mine o „mărășească", am vrut să mi-o aprind de la țigara lui. S-a uitat cu un soi de milă la mine, mi-a spus cu voce scăzută — măi, băiatule, să nu mai faci așa ceva, că te rup ăștia în bătaie ! și mi-a întins jarul minuscul. Scena m-a invadat brusc, cu o halucinantă precizie a detaliilor, în timp ce reciteam recursul scris atunci. Înșiruisem, cu penița proprietate a penitenciarului Jilava și de care se slujiseră cine știe câte rânduri de pușcăriași, exact argumentele de care se va sluji, peste un deceniu, Procurorul

General Augustin Alexa pentru a declara recurs extraordinar. Ceea ce înseamnă că încă judecam normal.

. . . .

La 5 august 1959, completul Tribunalului Militar al Regiunii a 2-a București, format din maiorul Guță Gheorghe, președinte, căpitanul Ciucă Constantin, judecător, și maiorii asesori Gheorghe Bălțatu, O. Coșniță și Hirscham Mario (și-o fi rumegând pensia în Valahia sau, pe urmele multor coreligionari din partid, justiție și securitate, s-o fi dus să vândă șireturi într-o boutique din Tel-Aviv ?) a respins în bloc recursurile, firește „În numele poporului". Motivul : „între 1956—1959, grupul de contrarevoluționari de la ziaristică a dus activitate dușmănoasă de agitație și propagandă împotriva Republicii Populare Române, calomniind literatura socialistă, presa, în special presa regională de partid, activiștii de stat și de partid, politica P.C.R. privind colectivizarea în sensul că colectivizarea în unele regiuni s-ar fi făcut forțat și alte manifestări dușmănoase în acest gen.

Faptele au caracter de gravitate deosebită". Nici noi nu știam cât suntem de criminali.

Pe mandatul de executare a pedepsei, pe care, de asemeni, l-am găsit în dosar, volumul II (nr. 1162/11/08.1959) scrie „Executarea pedepsei începe la 25.03.1959 și expiră la 22.03.1963, când va fi pus în libertate, dacă nu va fi reținut pentru alte fapte". Semnează maior Andrei Dumitru (Tribunalul Militar București). Nu cred că mai e nevoie de comentarii. Specificarea expresă a condiției finale, de inspirație bolșevică, arată câtă dreptate

deznădăjduită avea Aurel Gulan când îmi spunea : cine intră în închisoarea comunistă nu mai iese niciodată.

Nu intră în economia acestei cărți — dar ar merita cu vârf și îndesat ca specialiștii în psihologia limbajului să întreprindă o paralelă între sintagmele folosite în actele oficiale ale securității (nu vorbesc de expresiile generației de securiști de teapa lui Dumitrescu, Voicu, mai puțin, măcar în raport cu mine — care pot face cel mult obiectul unui studiu de patologie a gândirii și a exprimării), procuraturii și justiției militare, pe de o parte, și cele folosite de „Scânteia“ pusă sub oblăduirea lui Sorin Toma și Brucan, pe de altă parte. Este vorba de o identitate firească, rezultată din legăturile obscure și oculte care îi unesc pe Ana Pauker, Nikolski, Drăghici, Chișinevschi, Răutu, șefii justiției și procuraturii. Sorgintea este mult mai departe, la Moscova, în rechizitoriile întocmite de Vîșinski și în actele secrete parafate de Abakumov și Beria și puse cu slugărnicie pe masa Tătucului. Voi pune pe două coloane limbajul de partid și limbajul forțelor speciale care acționau atunci împotriva poporului român, „brațul înarmat“ al stăpânului lor :

Coloana 1 :

— vigilență față de uneltirile dușmanilor (p. 557) ;

— activitate febrilă contra Puterii sovietice (p. 372) ;

— agitație turbată împotriva sistemului sovietic (p. 372) ;

— culme a descompunerii ideologice (p. 376).

Exemplele sunt luate din „Istoria PCUS“, E.P. 1960. Regret că nu am avut la îndemână „Cursul scurt“, scris într-un limbaj din care derivă procesele-verbale de interogatoriu și rechizitoriile din perioada pe care o am în vedere în carte :

— ploconire în fața putredei culturi a canibalilor imperialiști (p. 455) ;

— zdrobirea împotrivirii dușmanului de clasă (p. 456) ;

— înăbușirea fără cruțare a celei mai mici încercări a dușmanului de a pune piedici înaintării noastre spre socialism (p. 456) ;

— intensificarea la maximum a vigilenței revoluționare împotriva uneltirilor dușmanului de clasă (p. 457) ;

— în partid s-au strecurat elemente direct dușmănoase (p. 461) a căror infiltrare a dus la :

— manifestări potrivnice și dușmănoase liniei partidului (idem) ;

— curățirea partidului de elemente dușmane și străine (p. 462) ;

— lupta de clasă capătă formele cele mai ascuțite și variate (p. 463) ;

— elemente dușmănoase și străine de clasa muncitoare (idem) ;

— dușmanii înnebuniți de ură (p. 465) ;

— un nou exemplu al josniciei și perfidiei dușmanului, al urii sale turbate față de regimul de democrație populară l-a constituit activitatea criminală a bandei de sabotori și diversioniști descoperită recent pe șantierele canalului Dunăre — Marea Neagră (p. 677).

Exemplele sunt extrase din *„Articole și cuvântări“* ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, E.P. L.P. 1952.

— prapaganda și agitația antisovietică au fost întotdeauna folosite de dușmanii poporului (p. 120) ;

— dușmanii de clasă au început să acționeze pe ascuns, folosind, printre altele, și diferite forme camuflate de agitație și propagandă contrarevoluționară (p. 121).

În ce privește *latura subiectivă*, pentru a se considera că există conținutul infracțiunii de confecționare a unor scrieri contrarevoluționare, este suficient ca per-

soana respectivă să fie conștientă de faptul că confecționează opere contrarevoluționare pentru a fi răspândite. Nu se cere ca cel ce le confecționează să urmărească și un scop contrarevoluționar special. De asemenea este suficient ca cel care păstrează astfel de scrieri să fie conștient de faptul că păstrează în mod ilegal scrieri contrarevoluționare, iar cel care le răspândește să fie conștient că răspândește literatură contrarevoluționară.

Cap. „Propaganda și agitația contrarevoluționară" din *Drept penal sovietic* — partea specială, ESIS, Buc. 1953.

Coloana 2 :

— grup de contrarevoluționari ;

— activitate dușmănoasă de agitație și propagandă împotriva Republicii Populare Române ;

— calomnierea literaturii socialiste, a presei, în special a presei regionale de partid ;

— denigrarea activiștilor de stat și de partid ;

— calomnierea politicii partidului privind colectivizarea, în sensul că în unele regiuni colectivizarea s-ar fi făcut forțat ;

— alte manifestări dușmănoase de alt gen

(extrase din decizia-minută nr. 2002-2145/1959, 5.08, prin care un complet de judecată de la Tribunalul Militar București respinge recursurile „grupului de contrarevoluționari" ;

— știri calomnioase ascultate la posturile de radio imperialiste (expresia „posturi de radio imperialiste" revine foarte des în actele procesului) ;

— știri ostile comunismului ;

— calomnierea redacțiilor ;

— element mic-burghez, cosmopolit, descompus din punct de vedere moral ;

— înverşunaţi exponenţi ai literaturii occidentale reacţionare ;

— răspândirea a tot felul de calomnii la adresa artei, literaturii şi scriitorilor progresişti de după 23 August ;

— demascat ca element descompus şi ostil regimului democrat-popular ;

— injurii la adresa organizaţiei U.T.M. ;

— discuţii cu caracter duşmănos ordinii sociale din R.P.R. ;

— calomnii la adresa cadrelor facultăţii ;

— „Tabel de elemente ostile".

Expresiile de mai sus sunt extrase din concluziile de învinuire redactate de anchetator. Ele se referă numai la mine. În mărturiile înregistrate în timpul anchetei şi reproduse aici, epitetul „duşmănos" apare de 15 ori în declaraţiile martorilor, în diferite sintagme (concepţii duşmănoase, element duşmănos, manifestări duşmănoase, atitudini duşmănoase, agitaţie duşmănoasă, comentarii duşmănoase). Ţinând seama de frecvenţa, aproape de ticul verbal, a cuvântului în vorbirea ofiţerilor de securitate care m-au interogat — sau cu care am discutat în timpul anchetei — se impune concluzia că este vorba de o fixaţie pe care au transmis-o martorilor sau, oricum, au reflectat-o când au întocmit procesele verbale de interogatoriu.

... Adevărată mistică a urii. Obsesie viscerală, difuză, demon verbal invadând monstruos gândirea, substituind-o. Admit că pocitania, creatură de coşmar, care m-a pipăit peste tot şi s-a uitat în toate ascunzişurile fiinţei mele era un „tehnician" fără legătură cu scotocirea cotloanelor minţii, cu convingerile politice. Dar Voicu ? Enoiu ? Drăghici ? Ştiau foarte exact că nu făcusem nimic — nu eu, noi. Lipindu-ne pe frunte eticheta de „duşmani" şi construind, ca s-o valideze, un întreg sistem de minciuni, un

eșafodaj de bețe înfipte în nisip, nu se poate să nu-și fi dat seama de resorturile demersului lor : abjecția și cinismul. Nu știu ce vor fi simțit la 22 Decembrie. Nici nu interesează. Oamenii sunt cu adevărat damnați când se recunosc ca atare — și atunci au și pășit pe drumul mântuirii. Altfel sunt o grămadă de carne organizată între două extremități. M-am întrebat uneori, mai ales când mă încovrigam de foame și tremuram de frig, dacă aș fi în stare să-l ucid pe unul ca Voicu. Azi știu că nu. Nu de frică, nici măcar de silă. Din cauza situării în două dimensiuni incompatibile. Și grație conversiunii operate de cuvântul acelui blând preot transilvan al cărui îndemn l-am urmat ; nu este și părerea unora care m-au iritat supralicitând ideea că securiștii trebuiau exterminați cu toții în zilele de foc din decembrie '89. Dacă singurul câștig al pieirii unui sistem totalitar este dobândirea altuia, sângele a curs degeaba. N-a murit o formă de genocid ca să fie înlocuită cu altă formă de genocid. Securiștii sunt oameni, a exclude putința întâlnirii lor cu binele ar însemna să negăm adevărul biblic al transformării lui Saul în apostol. Cât îi privește pe cei câțiva pentru care am simpatie, ofițeri de contraspionaj, mai ales, îi asigur încă odată, de respect pentru probitatea lor, de înțelegere față de convulsiile morale prin care au trecut.

. . . .

Am lungit prea mult anexa cărții, trebuitoare, totuși. Eram obligat să scriu despre pușcărie și obscurele rațiuni ale intrării mele în acea lume fascinantă, act care a schimbat, într-o măsură pe care n-o pot nici măcar bănui, cursul vieții mele. Judecând din perspectiva vârstei la care am scris cartea — 55 de ani — și a vieții pe care am trăit-o până acum, îmi pare mai degrabă bine că am

trecut prin lagărele și închisorile țării. Nu zic „patriei", comunismul a reușit să desacralizeze sfânta noțiune de patrie. Chinurile și înălțările mele sunt legate de anii trăiți dincolo de gratii și de sârma ghimpată. Perimetrul acesta, în primul rând spiritual, m-a marcat pentru totdeauna. Crima — unica pe care am săvârșit-o și căreia o femeie, singura ființă care știe exact despre ce vorbesc, i-a căzut victimă — acolo își are rădăcinile. Tot acolo — bucuriile mele, câte au fost, ca și statutul social de astăzi. În cumpăna verii lui 1959, câțiva oameni și-au înfrânt firescul instinct de autoprotecție și mi-au stat alături, afirmând sus și tare că nu sunt nici bandit, nici dușman al poporului. Elenei Marinescu, secretar general de redacție la „Contemporanul", colegului de facultate Petre Dincu, consătenilor mei din Mihai Bravu de Vlașca, Nicolae Florea, Marin Hagiu și Ion Ivan — recunoștință. La fel părinților, loviți crunt, și femeii de înălțarea de suflet a căreia n-am fost vrednic.

Constanța, 1 aprilie 1991

După 35 de ani : Mihai Derdena

Cu Mihu Derdena n-aveam să mă întâlnesc în pușcărie. Cum n-am fost în D.O., și acum îmi pare rău că n-am fost, n-am dat peste el decât după 35 de ani de la procesul lor. A venit cu soția la Constanța. Transcriu banda discuției cu el, purtată în vara lui 1991 : «Principalul punct al revendicărilor noastre imediate era retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României. Motivam că lucrul acesta era posibil fiindcă regimul „democrat-popular" — cum ziceam noi — era suficient de consolidat ca să nu mai fie nevoie de prezența Armatei Roșii „eliberatoare". Al doilea punct, de aceeași urgență, era desființarea obligației țăranilor de a preda cotele. La ultimul cuvânt, am spus că până și cenușa din vatră e în stare să le-o ia țăranilor regimul comunist, fapt pentru care președintele mi-a spus că el se aștepta să mă apăr, nu să acuz. Eu deveneam tot mai vehement...

— *S-o luăm cu începutul : de ce v-au arestat, s-a auzit că făcuseți o organizație contrarevoluționară, că erați înarmați... Tu erai la preventoriu și unii chiar au spus — pentru el e mai bine (că erai bolnav de plămâni), nu se mai chinuie, o să se curețe foarte repede, n-o să sufere. Asta a fost zvonul de după arestare. Am fost la proces la prima înfățișare, când Vianu a fost admonestat de președinte, acuma știu că nu era Prună, cum*

am crezut eu, profesorul venise ca martor pentru fiul lui Perpessicius și președintele i-a spus : ia mâinile de la spate ! Platforma voastră ce mai prevedea ? Descrie-mi punctele de program și împrejurările arestării !

— Principala noastră revendicare, pe care o voiam satisfăcută imediat, ți-am spus, era retragerea rușilor. Scandalizat, Valeriu Sitaru, ăsta era președinte, căpitan de justiție, mi-a luat până la urmă cuvântul. Apoi, scoaterea marxismului și limbii ruse din toate tipurile de școală. Urma, după rezolvarea acestor urgențe, programul propriu-zis, de schimbare a regimului în esența lui, prin alcătuirea unui guvern provizoriu, în frunte cu Titel Petrescu, cel care a făcut ani buni de închisoare, n-a aderat la congresul de unificare din 1948 și s-a menținut mai departe social-democrat, ceea ce însemna a fi „spărgător al unității mișcării muncitorești“ și chiar „fascist“. Exact cum procedează azi Iliescu : pe orice adversar îl consideră „legionar“ ; aceeași practică, aceleași metode... Normal, din adolescență e comunist, a fost întâi președintele UAER, apoi prim secretar la UTM, știi și tu. De la program ni s-a tras eticheta de „social-democrați de dreapta“ ba chiar „titoiști“. A imaginat procurorul în actul de acuzare fel de fel de lucruri — mă rog, posibile, dar nu la toate ne-am gândit noi ! A inventat că am avea legătură cu ambasada ; ți-amintești cât era Tito de rău-famat, deși începuse împăcarea cu el s-a socotit că e un lucru foarte grav să ader la concepția lui de socialism oarecum mai independent. S-a mai socotit că aș fi fost, prin „spionaj“ în legătură cu ambasada iugoslavă la București. Celelalte lucruri erau adevărate, dar povestea cu ambasada era invenție, nu s-a gândit nimeni, eu cel puțin nu, la așa ceva ! În viziunea noastră, acel guvern care urma să fie condus de Titel Petrescu, avea ca principală misiune organizarea alegerilor parlamentare, libere pentru prima dată, fiindcă cele din 46 fuseseră o mascaradă. Iar

numele lui constituia o chezășie, de-aia ne-am oprit la el. Ca să fie cu adevărat alegeri libere, am prevazut în program ca guvernul să autorizeze toate partidele politice, de la extrema stângă la extrema dreaptă. Tot evantaiul politic posibil ! Alegerile trebuiau să se desfășoare la cel mult șase luni după expirarea termenului de înregistrare a tuturor partidelor, evaluat cam la o lună de zile. Trebuia să se organizeze o mare manifestație, rămasă în stadiul de tentativă, din cauza trădării, a fost înăbușită în fașă. Era programată să aibă loc până la 15 noiembrie 1956, era prevăzută luarea cu asalt a palatului Marii Adunări Naționale în timpul proximei sesiuni. Arestarea guvernului și impunerea acestor obiective. Dar, înainte de orice, să-și însușească punctul urgent, de plecare a rușilor. Mai voiam să se îmbunătățească standardul de viață al tuturor categoriilor sociale, dar în primul rând al studenților și țăranilor, cei mai oropsiți și chinuiți. Titel Petrescu avea din partea noastră latitudinea să-și aleagă miniștrii. Am uitat să-ți spun că securitatea nu numai că voia să ne bage pe gât aderență la mișcarea studenților budapestani, dar ne-a învinuit și că vrem să vindem Ardealul ! Dar noi n-am avut nici în clin, nici în mânecă cu ungurii, a fost o coincidență temporală. De altfel, sunt convins că nici un student din România n-ar fi comis grozăvia de a se gândi, măcar, că Ardealul nu este al României.

— *Ați pus problema Basarabiei ?*

— Nu ne-am gândit, cinstit ! Dar au speculat altceva — de fapt nu era o alianță, era un ecou la ceea ce făcuseră ungurii. Problema retragerii rușilor și a scoaterii limbii ruse și marxismului era valabilă și pentru bulgari, și pentru nemți, pentru toate țările cotropite de ruși. „Lagărul statelor democrat-populare". Și voiam să precizez, în legătură cu spusa ta din preambulul acestei discuții, că despre mine s-a spus foarte serios că am

murit, şi chiar am fost declarat mort, în prima parte a detenţiei, în timpul unei epidemii la Periprava, despre care nici administraţia n-a ştiut bine, că nu i-a interesat, dacă a fost epidemie de holeră, de febră tifoidă sau de tifos exantematic, simptomele sunt asemănătoare.

— *Au murit mulţi?*

— Foarte mulţi!

— *Stai s-o luăm metodic: am fost în sală, am asistat la mustrările făcute academicianului Vianu, tras de urechi ca un copil oarecare, de un mucos, i-am văzut pe tatăl şi mama lui Dumitru Panaitescu, prăbuşiţi, bătrânul Perpessicius cu ochelarii imenşi, imenşi, era prăbuşit în prima bancă, sala arhiplină, studenţi, unii aduşi, alţii — din curiozitate, sala era împânată cu securişti.*

— Aflasei, cât ai stat liber, că unul dintre avocaţi (nu e avocatul meu, eu n-am acceptat avocat, ştiind că nu se admite recurs sau reducerea cuantumului prevăzut de securitate, ei atâta au prevăzut, cinci ani, se nota cu creionul, şi nu se mai întâmplase ca un acuzat politic să fie achitat, numai cu Panaitescu s-a întâmplat, nu atât datorită pledoariei eminentului nostru profesor, ca bun martor al apărării, nu conta, ai văzut că am avut cincisprezece martori ai acuzării şi toţi m-au apărat, toţi, dar a contat, probabil, intervenţia lui Sadoveanu care ştii că era prim-vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale şi a fost prieten cu Perpessicius), vroiam să spun că unul dintre avocaţi — mi se pare că el a avut doi avocaţi, puşi de familie, şi unul dintre ei, Zaharescu parcă-l chema, excelent avocat, a fost şi el arestat prin '58. Şi m-am întâlnit cu el! Să-i dea Dumnezeu sănătate, dacă trăieşte, dacă nu să-l odihnească Dumnezeu în lumea drepţilor, că tare bun nutriment moral ne-a dat el, prin cuvintele lui, prin aprecierile la adresa noastră, el spunea — am participat la multe procese, dar regula este ştiută: fiecare, la ultimul cuvânt, nu făcea decât să cerşească cle-

mentă, acesta era calapodul, stereotipia apărării, „să-mi dați posibilitatea, că sunt tânăr", ei bine, Zaharescu spunea că „Derdena a zis că-i pare rău că n-a apucat să întreprindă nimic și-ar fi vrut să vorbească mult mai mult împotriva regimului, și, prin tot ce-a spus, a fost demn și a spus — „nu am nevoie de clemența voastră" — și de aceea nici nu mi-am angajat avocat — „mă declar întru totul adversar al acestui regim, nu am încredere în justiție și nici în recurs, eu provin din țărănime și țărănimea a fost cea mai batjocorită, cea mai apăsată categorie, nicicând n-a fost țărănimea mai apăsată decât acuma. Din țărănime provenit, nu pot fi decât anticomunist. Dușman al regimului. Așa că nu aștept decât să mă condamnați și nici nu vreau altceva!" Eu mă miram că nu m-au arestat mai devreme, că, dacă era vorba de convingeri, nu m-am ferit niciodată, cu larghețe le-am spus, chiar în gura mare!

— *Cum s-a produs unirea celor patru oameni? Legătura tu ai făcut-o, tu ai fost creierul acestei grupări, tu l-ai selectat pe Dumitru Constantin, care n-a primit decât un an de pușcărie, ceea ce, iarăși, e fără precedent, pe Dan Onaca — cinci, ca și tine, și pe Panaitescu...*

— Am lucrat cu fiecare separat, în decursul vizitelor lor la spital, dar asta — în decurs de două-trei zile. Când am vorbit în aceeași zi cu doi, am făcut-o la ore diferite. Cu Panaitescu aveam o veche legătură. Și în vacanță ne-am scris, s-au legat și de chestiile astea. De altfel, scriam „să fie și la noi bine, să vie îndreptarea vremurilor", expresia asta: „îndreptarea vremurilor", am folosit-o în orice urare. Chiar și pariam, pierdeam pariul — nu-i nimic, n-a fost anul ăsta, o să fie la anul! Pe fiecare l-am convertit la ideile mele.

— *A mai fost altcineva decât cei amintiți?*

— Numai noi patru.

— *Atunci de ce-au fost cincisprezece martori ai acuzării?*

— Nu știu — și numai pentru mine! Să spună dacă nu făcusem agitație în masă.

— *Când s-a produs arestarea?*

— Stai să lămurim de ce-au primit puțin: fiindcă eu am mers pe ideea să iau totul asupra mea. Am afirmat în toată ancheta că nici unul n-a fost de acord cu mine, iar în instanță am mers până-n pânzele albe că eu sunt singur responsabil. Prin asta l-am impresionat pe Zaharescu. „Ei de frică au mărturisit, n-a fost nici unul de acord". Iar lui Dumitru Constantin i-am sugerat și apărarea: „Nici n-auzea ce spuneam eu, nici nu se gândea, el se gândea la fata cu care trebuia să se întâlnească!" Cum s-a produs arestarea: pe 6 noiembrie, în ziua alegerilor din Statele Unite, zi de marți, a fost ridicat Dan Onaca, urmare a denunțului profesorului universitar Ștefan Luca Pascal, la care se dusese cu o seară înainte, să-l convertească ca membru de bază al grupului nostru de inițiativă, care trebuia să unească cel mult zece.

— *Avea nume grupul?*

— Nu. Îi spuneam „grup de inițiativă în vederea răsturnării regimului". Și prin mijloace pașnice, și nepașnice.

— *De unde l-au luat pe Onaca?*

— Nu știu. Pe mine m-au luat din spital, pe 8 noiembrie, joi, de ziua sfinților mei patroni, Mihail și Gavril. La zece dimineața, ninsoare blândă, eram la spitalul studențesc TBC. Deși eram în tratament cu PAS, n-au avut nici măcar răbdarea să se termine acea perfuzie. Doi indivizi au intrat în salon, „încetați!" au spus către soră, „luați-i perfuzia, că avem nevoie de el, îl luăm doar pentru cinci minute!" E caraghios, în cinci minute n-ajungeai până la securitate, chiar dacă strada Sf. Ecaterina era aproape de Calea Rahovei...

„Te luăm să dai o declarație în legătură cu activitatea dumitale la sindicatul studențesc." Fusesem membru în Comisia de asigurări sociale a Universității. Ce sindicat, zic, că s-a și desființat! Se înființau asociațiile studențești și ei nu știau, nu erau documentați la zi! Nici de facultate nu știau, că se desființase și devenise secție a filozofiei. „Venim imediat, nici nu trebuie să te îmbraci prea gros!" Cinci minute s-au făcut cinci ani, plus doi și jumătate de domiciliu obligatoriu!

— *Ancheta?*

— Ancheta: din mașină mi-au pus ochelarii. Principalele metode de tortură exercitate asupra mea: neacordarea nici unui tratament medical, băgarea singur în celulă două luni, timp în care n-am fost scos la aer și nici la pneumotorax. Asta fusese tratamentul meu de bază, de două ori pe săptămână mi se făceau insuflații de aer prin peritoneu, ca să împingă mușchiul diafragmatic să preseze plămânul, ca să închidă caverna mai repede. Asociat cu hidrazidă, bucal, și cu PAS.

Nu mi-au mai dat nimic. Eram într-o celulă mică, de 1,5 m lățime, cu țevi fierbinți, fără fereastră, aerul îl primeam pe sub ușă, mă sufocam. Lumină permanentă. Le-am spus — îmi pare rău, n-am făcut nimic, dar vă pot mărturisi ideile mele, și pe baza lor mă așteptam să mă arestați demult. Din liceu. Pentru „Trăiască Regele!" un grup de macedoneni fusese arestat, și eu cu ei, dar mă ținuseră, doar o zi și-o noapte, la Tulcea, la securitate, și-mi dăduseră o bătaie cumplită.

— *La Rahova te-au bătut?*

— Ți-am spus: nici o consultație la intrare, nici o pilulă, mâncare de inaniție, celulă sufocantă. M-au chinuit ca pe hoții de cai cu bărbieritul. Brici știrb. Parcă dădea cu coasa! Odată n-am mai putut răbda și le-am strigat „Călăilor!" Au lăsat bărbieritul și m-au luat la omor. Dădeau cu ce-au putut, mi-am pierdut cunoștința, m-au

umplut de sânge, am rămas cu deviație de sept care mi-a dat zgomote în urechi, la început în urechea stângă, apoi, la Gherla în 1960, după multe otite, s-a instalat otoscleroza și la urechea dreaptă.

Asta a fost bătaia. Așa, amenințări cu pistolul — „o să-ți astupăm gura cu pământ !"...

— *Cine te-a anchetat ?*

— Doi locotenenți-majori: Mihai Necula și Iacob Constantin, plus un căpitan scund, i-am uitat numele.

— *Unde v-au dus după proces ?*

— În timpul procesului am stat la Văcărești, la spital, într-o secție cu doi frontieriști, primii deținuți politici, pe care i-am cunoscut. Kolko Iosif din Banat și Dumitrache Emil din Stolnici-Argeș. Amândoi aveau câte o condamnare la doi ani pentru tentativă de trecere a frontierei. În același salon era un bătrân mesevist, cu mulți ani de pușcărie, Constantin David, omonimul comunistului. Fost polițist de carieră, judecat și pentru fapte săvârșite în timpul răscoalei de la 1907 ! Cum se întâmplă la orice răzmeriță, au ieșit și tâlharii la treabă, omul i-a prins și-a fost închis...

Drojdia societății ! El își făcuse datoria de polițist. Era foarte grav bolnav. A murit în prezența noastră.

— *După proces unde te-au dus ?*

— La Jilava ; am stat mult, de la sfârșitul lui martie 1957 până în iunie '58, când s-au retras rușii. Atunci am fost dus la Gherla, într-o teroare paroxistică.

— *Ai apucat bătăile de la Jilava ?*

— La plecare am fost bătut la sânge și legat în lanțuri de „Bășică" — sergentul Olaru, sinistrul schimb al locotenentului Ștefan. Aveam câteva pastile de hidrazidă de la Văcărești, într-o cutioară, și mi le-au găsit la percheziția la pielea goală, făcută în aer liber, era o zi superbă. Vede cutia și o strivește cu cizma. Eu mă reped să mai strâng din pastile, așa sfărâmate, de pe pământ. Și

pentru că m-am repezit să mai culeg ce se mai putea culege, m-a trântit, a chemat ajutoare, oi fi zis și eu — e posibil să fii fără milă ? — și m-au dus la fierărie unde mi-au pus lanțuri. „În carne !", așa i-a dat ordin fierarului, puteam să pierd piciorul drept până la Gherla. Febră, puroi, pe dubă. Gardă triplă, câini, pistoale-mitralieră îndreptate spre noi. Se retrăgeau rușii...

— *Se mai întâmplase ceva, n-aveai de unde ști : la Gherla se declanșase marea răscoală a deținuților...*

— ... am scăpat. A fost un miracol. Călătoria a durat cel puțin 24 de ore, cu haltă la Aiud, cu staționări pe linie moartă... La Gherla, la apelul colegilor mei, între ei un macedonean, Galan Mihai din Râmnic, el a fost cel mai insistent, în fine — mi-au tăiat lanțul, dar cu ce chinuri, ce spaime, ce dureri, că voiam să mor... Minune : nici septicemie, nici gangrenă ! Alt moment greu a fost la Periprava...

— *Nu trece peste Gherla. Cât ai stat acolo ?*

— Din mai '58 până în 1961.

— *Eu am venit în noiembrie '61. Ai prins regimul de teroare cumplită.*

— Se îndulcise. Dar când am ajuns era prăpăd. Goiciu — comandant ! Revin la Jilava, că mi-am adus aminte de ceva : deși eram tuberculos, am stat multă vreme cu sănătoșii, la camera 36. Acolo l-am cunoscut pe Ilie Rădulescu de la „Porunca Vremii", pe Mihai Gheorghiu, medicinist care ne îngrijea, era în pușcărie cu taică-său, profesor universitar la medicina din Iași.

La Gherla, izolării, de care avusesem parte la Jilava fiindcă mă bufnea râsul, Bășică nu era în stare să-mi pronunțe numele, s-a adăugat bătaia. M-a prins unul dintre frații Șomlea, bestiile alea, jucam șah cu un ungur, făcusem piesele din pâine ; știi bine cum. Ne-a luat la omor cu un băț de lemn cu care se cărau hârdaiele. Dă-

deau cu schimbul, că oboseau. Săptămâni de-a rândul nu puteai sta pe fund.

Și ne-a băgat și șapte zile la izolare !

— *Când ai plecat la Periprava ?*

— În mai 1961. Mai aveam puțin de executat.

— *Te-ai întâlnit cu Dumitru ?*

— Niciodată. E explicabil, avea doar un an. E de mirare de ce nu m-am întâlnit cu Onaca și nici n-am întâlnit pe cineva să-mi spună că s-a întâlnit cu el.

— *Cu ce v-au dus în deltă ?*

— Cu trenul până la Tulcea, apoi cu bacul. Supraînghesuiți. Acolo era comandant căpitanul Fecioru. M-au dus la Grind, ca simpatizant legionar... E o poveste lungă.

— Am ajuns acolo în mai '61. Izbucnise deja epidemia. La Grind. La Centru n-am stat decât câteva ceasuri. Luasem boala, aveam febră violentă. M-au băgat la izolator. Aveam diaree cu sânge și 41° febră. M-au lăsat singur, ca să mor. Am stat singur, cel puțin o lună n-aveam decât tineta, patul și o cană cu apă fiartă, ca să compensez deshidratarea. Asta — cât am fost conștient. Cloramfenicol mi-au dat de-abia când am ajuns la infirmerie, cu alții. Până atunci, nimic. Dacă aveam 30 de kg ! Stai să vezi cum s-a produs miracolul : într-o seară, la număr, sunt predat ca mort și depus la camera mortuară, ca să fiu aruncat la groapa comună. A doua zi, când să mă ia groparii, să mă ducă — nu știu cu precizie ce s-a întâmplat, eram între moarte și viață — m-au dus la infirmerie : domnule, ăsta mișcă ! Cu o seară înainte, nici puls, nici febră, și a doua zi am mișcat ! M-au dus cu targa în salonul cel mare, unde am dat peste niște macedoneni, dintre care unul se ferea să vorbească machedonește, erau patru frați arestați. Nici unul dintre macedoneni nu s-a gândit să mă primească în apropierea lui, să mă îngrijească. Un german din Timișoara, Rak C. Alfred (Fredi) care era din '52 în pușcărie — candidase

la admitere la ICEF, se uita la rezultate cu prietena lui, săsoaică, de lângă Sibiu, reușiseră și, tocmai când se vedeau pe listă la „reușiți“ l-au înhățat. A primit 18 ani : el m-a pus pe picioare. El mă căra la tinetă, mi-a spus „n-ai mai mult de 30 kg“. A fost trecut pe lista lui Gustav Heinemann în primăvara lui '71, făcuse 12 ani, ieșise în '64. Eu îi spuneam — prietena ta n-o să te aștepte, voi sunteți mai evoluați, e morală mai subțire, macedoneanca mea o să mă aștepte. S-a întâmplat invers, a mea s-a măritat, auzise că am murit, mama mi-a făcut și pomenile, pe un nepot de frate l-au botezat Mihai. Cel mai optimist om pe care l-am cunoscut, nea Gică Dumitrescu, a murit, săracu, la Grind, în epidemia aia... Avusese garaj, mașini, glumea la fiecare sărbătoare comunistă — de 1 Mai zicea : ne eliberăm la 23 August, pariez pe-o mașină ! Era prieten cu un comunist, nea Mihai Nicolae, ilegalist, fiindcă a fost membru de partid i-a dat zece ani fiindcă a cântat „Internaționala“ în zilele revoluției maghiare, așa făceau, dădeau maximum de pedeapsă la legionari și la comuniști. Tot „Internaționala“ cântase și nea Gică, tot atunci, dar luase numai cinci ani. Așa, și de la Periprava m-am dus cu vaporul la Tulcea, cu un gardian, i-am dat cuvântul că vin la gară la timp, voiam să-mi văd fosta gazdă din timpul liceului, apoi am luat-o cu trenul, rută ocolitoare, pe la Medgidia, Brăila, unde am fost predat la securitate și de-acolo m-au dus cu mașina la Rubla. În noiembrie, m-am dus la Mihale Hagi, macedonean de-al meu, până s-a eliberat o casă, acoperită cu paie, ploua în casă mai mult ca afară. M-am dus la câmp, cred că am fost singurul student care s-a dus la toate lucrările. Erau acolo Ion Varlam, Mihai Șerdaru, Ivasiuc, Ștefan Pisoschi, de la „Europa liberă“, Ioan Stoica, Eugen Hiloti, fost elev, Dan Rusiecki...“

Lector RADU SĂNDULESCU
Tehnoredactor DOINA NANU

Bun de tipar 17.X.1994. Apărut 1994. Comanda nr. 3230. Coli de tipar 27,5. Tiparul executat sub comanda nr. 152

S.C. UNIVERSUL S.A.